

ΙΣΤΟΡΙΑ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ



νέο φροντιστήριο

ΝΕΟ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ
ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ
ΝΤΑΡΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	ΣΕΛΙΔΑ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1821-1930)	
- Χρονολόγιο	9
Πρόσφυγες στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα	
- Εισαγωγή	12
Α. Το προσφυγικό ζήτημα κατά την ελληνική επανάσταση (1821-1827)	
1. Πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία, την Κωνσταντινούπολη και την Κύπρο	13
2. Πρόσφυγες από τον ελλαδικό χώρο	17
3. Πρόσφυγες από τα νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη	22
4. Η στάση της πολιτικής ηγεσίας απέναντι στο προσφυγικό ζήτημα	28
Γ. Η αποκατάσταση των προσφύγων κατά την περίοδο της μοναρχίας του Όθωνα (1833-1862)	
1. Η πρόνοια για τους πρόσφυγες κατά την Οθωνική περίοδο	30
2. Η διαμάχη αυτοχθόνων και ετεροχθόνων	33
Δ. Πρόσφυγες και αλυτρωτικά κινήματα κατά τον 19^ο αιώνα	
1. Θεσσαλία, Ήπειρος, Μακεδονία	39
2. Κρήτη	43
Πρόσφυγες στην Ελλάδα κατά τον 20^ο αιώνα	
- Εισαγωγή	47
Β. Η μικρασιατική καταστροφή	
1. Έξοδος	49
2. Το πρώτο διάστημα	54
3. Η Σύμβαση της Λοζάνης και η ανταλλαγή των πληθυσμών	60
Γ. Η αποκατάσταση των προσφύγων	
1. Η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων	66
2. Η αγροτική αποκατάσταση	72
3. Η αστική αποκατάσταση	76
Δ. Η αποζημίωση των ανταλλαξίμων και η ελληνοτουρκική προσέγγιση	
1. Η αποζημίωση των ανταλλαξίμων	82
2. Η ελληνοτουρκική προσέγγιση	85
Ε. Η ένταξη των προσφύγων στην Ελλάδα	
1. Η Ενσωμάτωση των Προσφύγων	89

2.	Οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων	95
-	Ορισμοί κεφαλαίου	104
-	Ενδεικτικά απαντημένες πηγές τρίτου κεφαλαίου	108
-	Επαναληπτικές ασκήσεις τρίτου κεφαλαίου (Σ/Λ)	113
-	Συνδυαστικές ερωτήσεις τρίτου κεφαλαίου	118
-	Συνδυαστικές πηγές τρίτου κεφαλαίου	121
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ		
Ε. Η περίοδος της αυτονομίας και η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα		
-	Χρονολόγιο	125
1.	Η οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας	127
2.	Η περίοδος της Δημιουργίας	132
3.	Τα πρώτα νέφη	135
4.	Η επανάσταση του Θέρισου (1905)	
α	Τα αίτια και οι αφορμές	139
β	Η αντίδραση του Πρίγκιπα	146
γ	Η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων και οι διπλωματικοί ελιγμοί του Ελ. Βενιζέλου	147
δ	Το τέλος της επανάστασης του Θέρισου και ο θρίαμβος της πολιτικής του Ελ. Βενιζέλου	149
5.	Η αρμοστέα του Αλέξανδρου Ζαΐμη	153
6.	Η κατάλυση της Αρμοστείας στην Κρήτη. Το πρώτο ενωτικό Ψήφισμα των Κρητών.	156
7.	Τα γεγονότα των ετών 1909 – 1910	159
8.	Η μετάκληση του Βενιζέλου στην Αθήνα και οι επιπτώσεις στο Κρητικό Ζήτημα	161
9.	Η οριστική λύση του Κρητικού Ζητήματος	164
	Ορισμοί	168
-	Ενδεικτικά απαντημένες πηγές	172
-	Επαναληπτικές ασκήσεις τρίτου κεφαλαίου (Σ/Λ)	179
-	Συνδυαστικές ερωτήσεις	183
-	Συνδυαστικές πηγές	184
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ		
-	Χρονολόγιο	193
1.	Οικονομική και πνευματική ανάπτυξη	195
2.	Αγώνες για τη δημιουργία μιας αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας (1917-1922)	200

3.	Η μεθοδευμένη εξόντωση (γενοκτονία) των Ελλήνων του Πόντου	209
	Ορισμοί	211
-	Επαναληπτικές ασκήσεις (Σ/Λ, πολλαπλής επιλογής, αντιστοίχισης)	211
-	Συμπληρωματικά παραθέματα	213
	Συνδυαστικές ερωτήσεις μεταξύ διαφορετικών κεφαλαίων	217
	Θέματα πανελληνίων (2017-2023)	220
	Βιβλιογραφία	250

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

(1821 – 1930)

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

19ος αιώνας

• **1821 – 1828**→ Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης στην κυρίως Ελλάδα, σημειώθηκαν μετακινήσεις ελληνικών πληθυσμών από διάφορα μέρη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας – αφετηρία του προσφυγικού ζητήματος. (Μικρά Ασία, ηπειρωτικός χώρος, νησιά του Αιγαίου).

- **Αρχές Ιουνίου 1821**→ καταστροφή της πόλης των Κυδωνιών και άτακτη φυγή κατοίκων.
- **1826-1827**→ Γ' Εθνοσυνέλευση και εκπροσώπηση προσφύγων σε αυτή.
- **Άνοιξη 1821**→ αποτυχία επαναστατικού κινήματος στη Μαγνησία και τη Χαλκιδική.
- **1822**→ καταστολή κινήματος στον Όλυμπο.
- **Καλοκαίρι 1821**→ κατεύθυνση προσφύγων από την Ήπειρο προς τη Δυτική Στερεά.
- **Αρχές 1823**→ Σουλιώτες στο Μεσολόγγι μετά τη λύση της πολιορκίας του Σουλίου.
- **1824**→ καταστροφή Κάσου από τον αιγυπτιακό στόλο και διαφυγή Κασίων και Κρητών σε άλλα νησιά του Αιγαίου.
- **1823-1824** → διαφυγή Κρητών στην Πελ/νησο.
- **Οκτώβριος 1822** → επιστροφή Χίων στο νησί τους.
- **1827-1828** → αποτυχημένη επιχείρηση Φαβιέρου και κατάληψη Χίου από Τούρκους.
- **Ιούνιος 1824** → πρόσφυγες από Ψαρά.
- **1825** → ονοματοδοσία Ερμούπολης από τους πρόσφυγες.
- **1821-1824** → συγκέντρωση προσφύγων από όλα τα μέρη της Ελλάδας στη Σύρο.
- **5 Μαΐου 1827** → ψήφισμα Γ' Εθνοσυνέλευσης με τάση ευρύτερης αντίληψης για το προσφυγικό.
- **1829**→ Δ' Εθνοσυνέλευση Ναυπλίου – εφαρμογή κτηματολογίου και διανομής εθνικών γαιών.
- **1832** → Ε' Εθνοσυνέλευση Ναυπλίου με αιτήματα προσφύγων.
- **1835**→ παραχώρηση του δεξιού τομέα Πειραιά στους Χίους πρόσφυγες.
- **1836**→ ανταπόκριση στο αίτημα Ψαριανών για ίδρυση συνοικισμού στην Ερέτρια.
- **1837**→ απόφαση για ίδρυση συνοικισμού Σουλιωτών στο Αντίρριο (χωρίς αποτέλεσμα).
- **1840**→ σοβαρότερη προσπάθεια ίδρυσης συνοικισμού Ηπειρωτών στην Κυλλήνη.
- **1866 – 1869** → Κρητική Επανάσταση και ρεύμα προσφύγων στην Ελλάδα.

- **1840 – 1880** → διπλασιασμός πληθυσμού της Ελλάδας.
- **1854** → ίδρυση συνοικισμού στο χωριό Ανιβίτσα Φθιώτιδας.
- **1877 – 1878** → Ρωσοτουρκικός πόλεμος.
- **Ιανουάριος 1878** → ίδρυση Μακεδονικής Επιτροπής στην Αθήνα.
- **Ως τα μέσα του 1867** → άμαχοι από την Κρήτη προς την Ελλάδα.
- **Φεβρουάριος 1868** → άφιξη 10.000 προσφύγων στην Αθήνα.

20ός αιώνας

• **1906** → Αναγκαστική μετανάστευση Ελλήνων της Ανατολικής Ρωμυλίας προς την Ελλάδα εξαιτίας των βιαιοπραγιών των Βουλγάρων.

- **1908** → Κίνημα Νεοτούρκων.
- **1912-1920** → Στο διάστημα αυτό κατέφθασαν στην Ελλάδα περίπου 800.000 πρόσφυγες.
- **1913 (Αύγουστος)** → Συνθήκη του Βουκουρεστίου – Λήξη Βαλκανικών Πολέμων.
- **1914-1918** → Μεγάλοι Διωγμοί μειονοτήτων – συμπεριλαμβανομένων και των ελληνικών πληθυσμών – εν μέσω Α' Παγκοσμίου Πολέμου: α) Μικρά Ασία, β) Βουλγαρία, γ) Β. Ήπειρος, δ) Ρουμανία, ε) Ρωσία, στ) Σερβία, ζ) Ανατολική Θράκη, η) Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία.

- **1914 (Ιούνιος)** → Ίδρυση Μικτής Επιτροπής για τη ρύθμιση της ανταλλαγής πληθυσμών.
- **1914 (Ιούλιος)** → Ίδρυση Οργανισμού στη Θεσσαλονίκη με σκοπό την περίθαλψη προσφύγων στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία.

• **1914 (Οκτώβριος)** → Είσοδος Τουρκίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων.

- **1916** → Έλευση προσφύγων από Βουλγαρία.
- **1916-1918** → «Ανώτατη Διεύθυνσις Περιθάλψεως» στη Θεσσαλονίκη.
- **1917** → Ίδρυση Υπουργείου Περιθάλψεως.
- **1918 (Οκτώβριος)** → Πατριαρχική Επιτροπή στην Κωνσταντινούπολη.
- **1918-1920** → Η πλειονότητα των προσφύγων επέστρεψε στη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη.

- **1919** → **15 Μαΐου**: Απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη.
- **1920** → α) **28 Ιουλίου/10 Αυγούστου**: Συνθήκη Σεβρών, β) **1η Νοεμβρίου**: Ήττα Βενιζέλου στις εκλογές και ανάρρηση του Κων/νου στο θρόνο με δημοψήφισμα από την νέα κυβέρνηση.

- **1920 – 1928** → Αυξήθηκε ο πληθυσμός της Ελλάδας κατά 20%.
- **1922** → α) **Αύγουστος**: Μικρασιατική Καταστροφή, β) **Νοέμβριος**: Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων (1922-1925).

- **1922 -1932** → α) Οι καλλιεργούμενες εκτάσεις αυξήθηκαν κατά 50%, η γεωργική παραγωγή

διπλασιάστηκε και εξασφαλίστηκε επάρκεια στα σιτηρά, β) Διπλασιάστηκε ο αριθμός των βιομηχανικών μονάδων.

- **1923→α) 21 Ιανουαρίου**: Συλλαλητήριο λόγω της επερχόμενης σύμβασης για την ανταλλαγή πληθυσμών, **β) 30 Ιανουαρίου**: Ελληνοτουρκική Σύμβαση Λοζάνης, **γ) Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής** (συνημμένη μέσα στη Σύμβαση), **δ) 24 Ιουλίου**: Συνθήκη της Λοζάνης, **ε) Σεπτέμβριος**: Ίδρυση ΕΑΠ.

- **1923-1930→** Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ).
- **1924→ α)** Γενική Διεύθυνση Ανταλλαγής Πληθυσμών, **β)** Γραφεία Ανταλλαγής πληθυσμών.
- **1924 -1925→** Περίπου 200.000 Έλληνες της Καππαδοκίας και γενικότερα της Κεντρικής και Νότιας Μ. Ασίας έφθασαν στην Ελλάδα.

- **1925 (Ιούνιος)→** Σύμβαση της Άγκυρας.
- **1926 (Δεκέμβριος)→** Συμφωνία της Αθήνας.
- **1928→ Απογραφή**: 1.220.000 (1.221.849) πρόσφυγες έφθασαν συνολικά στην Ελλάδα – Η Ελλάδα είχε 6% μη Έλληνες Ορθοδόξους – Η Μακεδονία είχε 12% μη Έλληνες Ορθοδόξους – **Αύγουστος**: Οι Φιλελεύθεροι νικούν στις εκλογές.

- **1930 : α)** Λήξη λειτουργίας της ΕΑΠ, **β) 10 Ιουνίου** : Συμφωνία της Άγκυρας, **γ) 30 Οκτωβρίου**: Σύμφωνο φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας – Πρωτόκολλο για περιορισμό των ναυτικών εξοπλισμών – Σύμβαση εμπορίου, εγκατάστασης και ναυτιλίας. **δ)** έτος αναφοράς για την ένταξη των γυναικών στο ενεργό εργατικό δυναμικό σε δομές βιομηχανίας

- **1932→** Ήττα Φιλελευθέρων στις εκλογές.
- **1933→** Ήττα Φιλελευθέρων στις εκλογές.
- **1940→** Οι πρόσφυγες μουσικοί κυριαρχούν.
- **τέλος της δεκαετίας του 1940→** περίοδος εξάλειψης της διαχωριστικής γραμμής μεταξύ γηγενών και προσφύγων.

Α. ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

➤ Περιοχές προέλευσης και αιτίες μεταναστευτικών ρευμάτων του 19ου αιώνα

- Μικρά Ασία, ελλαδικός ηπειρωτικός χώρος και νησιά Αιγαίου.
- Τη μικρασιατική καταστροφή προκάλεσε το κλίμα ανασφάλειας και φόβου που επικράτησε εκεί.
- Το προσφυγικό ρεύμα από την ηπειρωτική χώρα και το Αιγαίο ήταν συνέπεια της αποτυχίας του απελευθερωτικού κινήματος στις περιοχές αυτές.

➤ Συνέπειες των μεταναστεύσεων κατά τη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης

- Διαμόρφωσαν το δημογραφικό χάρτη της ανεξάρτητης Ελλάδας.
- Συνετέλεσαν στη γνωριμία και την πνευματική αλληλεπίδραση των Ελλήνων μεταξύ τους.
- Βοήθησαν στη συγκρότηση του νέου ελληνικού κράτους.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Αφετηρία προσφυγικού ζητήματος**→ Οι ομαδικές μετακινήσεις ελληνικών πληθυσμών στη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης του 1821 από διάφορα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς την επαναστατημένη Ελλάδα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιος ο χαρακτήρας των προσφυγικών ρευμάτων που εκδηλώθηκαν κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821;

Απ. Σελ. 116 Στη διάρκεια της Επανάστασης ... στις περιοχές αυτές.

Α. ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1821-1827)

1. Πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία, την Κωνσταντινούπολη και την Κύπρο

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Βιαιοπραγίες των Τούρκων στην Κωνσταντινούπολη

- Με την εξέγερση στα ναυτικά νησιά οι Τούρκοι προσπάθησαν να προλάβουν παρόμοιες ενέργειες στα μικρασιατικά παράλια.
- Ακολούθησαν μέτρα εκφοβισμού και τρομοκρατίας στην Κωνσταντινούπολη και στις Κυδωνίες.
- Οι κάτοικοι των Κυδωνιών διαπεραιώθηκαν εσπευσμένα στη Λέσβο για ασφάλεια.
- Ακολούθησε η καταστροφή της πόλης των Κυδωνιών.
- Οι κάτοικοι έντρομοι κατέφυγαν στα Ψαρά και στη Λέσβο.

➤ Πρόσφυγες από Σμύρνη

- Οι κάτοικοι της Σμύρνης διασκορπίστηκαν σε νησιά του Αιγαίου και στην Πελοπόννησο.

➤ Πρόσφυγες από το εσωτερικό της Μικράς Ασίας

- Οι διωκόμενοι από το εσωτερικό της Μικράς Ασίας κατέφυγαν στα Ψαρά και στη Σάμο για να γλυτώσουν από τις επιθέσεις των ατάκτων.

➤ Πρόσφυγες από την Κωνσταντινούπολη και από την Κύπρο

- Οι Φαναριώτες πριν τις ταραχές κατέφυγαν στην επαναστατημένη Ελλάδα και διακρίθηκαν στην πολιτική.
- Οι Κύπριοι κατέφυγαν στα προξενεία των Μεγάλων Δυνάμεων και μεταφέρθηκαν σε λιμάνια της Ιταλίας και της Γαλλίας.

➤ Οι πρόσφυγες στη Γ' Εθνοσυνέλευση

- Στη Γ' Εθνοσυνέλευση (1826-1827) ομάδες προσφύγων επιχείρησαν να θέσουν αίτημα μόνιμης εγκατάστασης.
- Από τους Μικρασιάτες ενεργοποιήθηκαν κυρίως οι Σμυρναίοι για τους οποίους προσδιορίστηκε χώρος στην περιοχή του Ισθμού.
- Το θέμα παραπέμφθηκε στη Βουλή, η οποία δεν το προώθησε.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Ατακτοι** → Τούρκο αντάρτες (Τσέτες) που στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας έκαναν

αιφνιδιαστικές επιθέσεις εναντίον ελληνικών στρατιωτικών αποσπασμάτων και επιδίδονταν σε βιαιοπραγίες εναντίον άμαχου πληθυσμού.

• **Γ' Εθνοσυνέλευση**→ Συγκλήθηκε στην Τροιζήνα το 1827 και σε αυτή παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά συγκροτημένα τα τρία κόμματα. Σε αυτή για πρώτη φορά επιχειρήθηκε από τη μεριά διάφορων ομάδων που είχαν καταφύγει στην ελεύθερη Ελλάδα να τεθεί το αίτημα αποκατάστασής τους και ειδικά της μόνιμης εγκατάστασής τους. Μόνο το αίτημα του τόπου έγινε καταρχήν δεκτό. Η Συνέλευση παρέπεμψε το θέμα στη Βουλή, η οποία όμως δεν το προώθησε.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες προσφυγικές ροές προκάλεσαν οι βιαιοπραγίες των Τούρκων μετά την εξέγερση των ναυτικών νησιών και της Σάμου το 1821;

Απ. Σελ. 117 Μετά την εξέγερση ... και της Γαλλίας.

2. Ποιες κινήσεις έγιναν την περίοδο της Γ' Εθνοσυνέλευσης (1826-1827) για την αποκατάσταση των προσφύγων;

Απ. Σελ. 117-118 Στην Γ' Εθνοσυνέλευση ... δεν το προώθησε.

3. Ποια προβλήματα αντιμετώπισαν οι Μικρασιάτες πρόσφυγες κατά τα χρόνια της ελληνικής Επανάστασης;

Απ. Σελ. 118 Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες ... επαναστατημένης Ελλάδας.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

1. Επιστολή των προσφυγών από τις Κυδωνιές και τα Μοσχονησια προς το Βουλευτικό

Το παράθεμα συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση. Οι Κυδωνιείς και οι Μόσχονησιώτες, πανικόβλητοι από τις βιαιοπραγίες των Τούρκων και την καταστροφή της πόλης των Κυδωνιών, εγκατέλειψαν τα πάτρια εδάφη και πέρασαν αρχικά στη Λέσβο και στα Ψαρά. Μερικοί από αυτούς κατέληξαν στην Αίγινα.

Από εκεί κάνουν έκκληση στο Βουλευτικό για να τους στηρίξει η πολιτεία. Με δραματικές εκφράσεις περιγράφουν τη ζοφερή τους θέση και διεκτραγωδούν την κατάστασή τους, που συνοψίζεται στην έλλειψη των μέσων για την κάλυψη ακόμη και των στοιχειωδέστερων αναγκών (κατοικία, ρούχα, τροφή) και στην εκμετάλλευσή τους από τους γηγενείς. Επισημαίνουν ότι τα έσοδά τους από το ψευτοεμπόριο στο οποίο επιδίδονται και από την αξιοποίηση των πλοιαρίων τους είναι τόσο πενιχρά, ώστε δεν ξέρουν πού να τα πρωτοδώσουν. Καταλήγουν, εκλιπαρώντας το Βουλευτικό, να ληφθούν εκείνα τα μέτρα που θα επιβάλουν στους Αιγινίτες μια άλλη συμπεριφορά, ώστε να

απαλλοτρίωνται οι πρόσφυγες από την εκμετάλλευσή και τις «πολλές καταχρήσεις» των ντόπιων.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Αφού λάβετε υπόψη σας τα πιο κάτω παραθέματα, καθώς και τα αιτήματα των Σμυρναίων προσφύγων προς τη Γ' Εθνοσυνέλευση, όπως εκτίθενται στο σχολικό εγχειρίδιο, να αιτιολογήσετε τη φράση: «Από τους Μικρασιάτες πρόσφυγες, μόνον οι Σμυρναίοι ενεργοποιήθηκαν προς την κατεύθυνση της αποκατάστασής τους στην ελεύθερη Ελλάδα» (σ. 119).

Πηγή 1

Η εμπορική ακμή της Σμύρνης

Το λιμάνι της Σμύρνης, το δεύτερο σε εμπορική σημασία μετά την Κωνσταντινούπολη στην οθωμανική αυτοκρατορία, είχε προκαλέσει το ενδιαφέρον των ευρωπαϊκών κρατών, που είχαν ιδρύσει εμπορικούς οίκους, και είχαν συγκεντρωθεί - Άγγλοι, Γάλλοι, Ολλανδοί, Βενετοί κ.ά. - στην ωραιότατη συνοικία της, τον ονομαστό «Φραγκομαχαλά» (...).

Ενδεικτικό της κινήσεως του λιμανιού της Σμύρνης είναι το γεγονός ότι το 1816, όταν το σύνολο του γαλλικού εμπορίου της Ανατολής βρισκόταν σε ύψος 46.500.000 πιάστρων, το ένα τρίτο και περισσότερο από το ποσό αυτό, 16.000.000 πιάστρα, αντιπροσώπευε το εμπόριο που διεξαγόταν στην ιωνική πρωτεύουσα (...).

Βασίλειος Σφυρόερας, Επισκόπηση του Ελληνισμού κατά περιοχές, Μικρά Ασία, Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΑ', σ. 229.

Πηγή 2

Η πολιτική οργάνωση των Ελλήνων της Σμύρνης

Το κοινόν των Γραικών [στη Σμύρνη] διοικείται από πέντε δημογέροντας και δώδεκα εφόρους, τους ονομαζομένους δωδεκάνους, οίτινες αλλάσσονται κατ' έτος, και πάλιν εις άλλου χρόνου περίοδον εκλέγονται οι ευδοκιμήσαντες.

(...) Η φρόνιμος διοίκησις του Κοινού των Γραικών, και τελευταίον το πολυσχιδέστατον εμπόριον, συνεισέφερον πολύ εις την πολυάριθμον συνοίκισιν της πόλεως ταύτης και την εν αυτή ποικιλίαν των τεχνών. Ενενήκοντα πέντε τεχνικά συστήματα ή σινάφια αριθμούνται σήμερον [αρχές του 19ου αι.] εις την Σμύρνην, μικρά και μεγάλα, τα οποία, εάν εξαιρέσης απ' ολίγα ολίγους αλλοεθνείς, συνίστανται όλα από Γραικούς.

Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, Αυτοσχέδιος διατριβή περί Σμύρνης, στο περιοδικό «Λόγιος Ερμής», 1817, πηγή η Ι.Ε.Ε, ό.π., τόμ. ΙΑ', σ. 229.

Πηγή 3

Οι Έλληνες της Σμύρνης

Ο πρόξενος της Αυστροουγγαρίας στη Σμύρνη, Charlesde Scherzer, γράφει στα 1880.

«Οι Έλληνες [της Σμύρνης] είναι δραστήριοι άνθρωποι που ασχολούνται μέρα νύχτα με τις δουλειές τους. Είναι εξαιρετικοί έμποροι, θαρραλέοι και αποδεδειγμένα έμπειροι ναυτικοί, επιμελείς καλλιεργητές της γης, ικανοί εργάτες (...). Έχουν τα καλύτερα σχολεία και γνωρίζουν σχεδόν όλοι να διαβάζουν και να γράφουν. Ας προσθέσουμε ακόμα ότι διαθέτουν ανεπτυγμένο πνεύμα αλληλεγγύης, εφαρμόζουν μια έξυπνη φιλανθρωπία, χτίζουν σχολεία, νοσοκομεία, άσυλα και εκκλησίες, και είναι σχεδόν όλοι τους εύποροι άνθρωποι. Κάνουν όλοι τους όλες τις δουλειές (...) και είναι κυρίως γιατροί, δικηγόροι, τραπεζίτες, λογιστές, μηχανικοί, επιπλοποιοί, γλύπτες, κουρείς και ξενοδόχοι(...)».

Charlesde Scherzer, Σμύρνη, Γεωγραφική, Οικονομική και Πολιτιστική θεώρηση, Μέρος Α΄, εκδ. Ιστορητής, Αθήνα 1995, σσ. 112-114.

Πηγή 4

Οι πρόσφυγες και η Γ΄ Εθνοσυνέλευση

Τα κατά τας αρχάς του 1826 διαθρυλούμενα περί ανακηρύξεως της Ελλάδος εις ανεξάρτητον κράτος είχαν συγκινήσει ζωηρώς (...) πάντας εν γένει τους πρόσφυγας, των οποίων ο νους εστράφη πλέον είτε εις την ανάκτησιν της πατρίδος των (...) είτε και εις την εντός του συγκροτηθησομένου κράτους αποκατάστασιν των (...). Το ζήτημα της αποκαταστάσεως είχε πλέον ωριμάσει δια τους πρόσφυγας μετά τόσα έτη πλήρη στερήσεων.

Οι ούτω δημιουργηθέντες αντικειμενικοί όροι συνέτεινον, ώστε το προσφυγικόν ζήτημα να συζητηθή κυρίως εις την κρισιμωτέραν περίοδον της Επαναστάσεως (...). [Τότε] ήρχισε ζωηρώς να συζητήται το ζήτημα της πυκνώσεως του πληθυσμού της Ελλάδος και της αποκαταστάσεως των ερημωθεισών χωρίων και πόλεων (...). Κυρίως αρχίζει τούτο από του 1826, αφ' ότου αρχίζει τας εργασίας της η Γ΄ Εθνική Συνέλευσις. Η κίνησις των προσφύγων προς αποκατάστασιν δεν ήτο συστηματική. Το μόνον μέσον, δια να διεκδικήσουν ούτοι τα δίκαιά των, ήτο να κατορθώσουν να εισαχθούν εις την Γ΄ Εθνοσυνέλευσιν και εκεί να υποστηρίξουν την υπόθεσιν των ευρίσκοντες ούτω συνηγόρους και τους πληρεξουσίους των ελευθέρων μερών της Ελλάδος. Δι' αυτό βλέπομεν την παρατηρουμένην μεγάλην σπουδήν όλων γενικώς των προσφύγων να εισαγάγουν τους πληρεξουσίους των εις την Γ΄ Εθνοσυνέλευσιν.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 88-89.

2. Πρόσφυγες από τον ελλαδικό χώρο

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Προβλήματα επιβίωσης και αδυναμία αντιπροσώπευσης

- Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες, ιδιαίτερα οι Κυδωνιείς, αντιμετώπισαν πρόβλημα επιβίωσης.
- Η ανάγκη εξασφάλισης όρων ζωής και η γεωγραφική διασπορά δεν επέτρεπαν διεκδίκηση αντιπροσώπευσης.

- Σημαντική ήταν η προσφορά του μικρασιατικού στοιχείου στον ελληνικό πολιτισμό.

➤ Πρόσφυγες από βόρειες περιοχές της Ελλάδας

- Πρόσφυγες από Θεσσαλία, Μακεδονία, Ήπειρο ήρθαν σχεδόν ταυτόχρονα με τους Μικρασιάτες.

- Κατά το β' έτος της επανάστασης μετακινήθηκαν α) από Θεσσαλία και Μακεδονία προς Βόρειες Σποράδες και β) από Ήπειρο και Άγγραφα προς τη Δυτική Στερεά και το Μεσολόγγι.

➤ Πού κατέφυγαν

- Οι κάτοικοι της Θεσσαλομαγνησίας και της Κεντρικής Μακεδονίας μετακινήθηκαν προς τις Βόρειες Σποράδες και το Τρίκερι Μαγνησίας.
- Μετά την καταστροφή του κινήματος στον Όλυμπο και Μακεδονία μετακινήθηκαν προς Σποράδες, μικρός αριθμός προς τις Κυκλάδες, μεμονωμένοι προς τη Στερεά Ελλάδα.

➤ Προβλήματα από το συνωστισμό προσφύγων στις Σποράδες

- Ο προσφυγικός συνωστισμός στις Σποράδες οδήγησε τους πρόσφυγες στη ληστεία και στην πειρατεία.
- Οι αρχές αδυνατούσαν να περιθάλψουν τους νεοφερμένους.
- Οι πρόσφυγες από τον Όλυμπο έγιναν κυρίαρχοι των νησιών και τρόμος των εγχώριων.

➤ Οι πρόσφυγες από την Ήπειρο

- Μεγάλα κύματα προσφύγων από την Ήπειρο μετακινήθηκαν προς τη Στερεά Ελλάδα και προς το Μεσολόγγι.
- Οι Σουλιώτες πέρασαν από Μεσολόγγι μέσω των Ιονίων.

➤ Οι Σουλιώτες πρόσφυγες

- Σουλιώτες έφτασαν στο Μεσολόγγι σε περίοδο που ήταν βεβαρημένοι.
- Το Βουλευτικό παραχώρησε στους Σουλιώτες το Ζαπάντι.
- Οργανωμένες αντιδράσεις των ντόπιων ματαίωσαν την παραχώρηση.

- Ήρθε στο προσκήνιο η ιδέα αξιοποίησης «εθνικών γαιών».
- **Οι Σουλιώτες πρόσφυγες στην Εθνοσυνέλευση**
- Οι Σουλιώτες πρώτοι κατάφεραν να εκπροσωπηθούν στη Γ' Εθνοσυνέλευση και να θέσουν ζήτημα μόνιμης εγκατάστασης.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

• **Καταστολή του κινήματος στον Όλυμπο**→ Η Επανάσταση στον Μοριά και τη Ρούμελη εξελισσόταν και, παρά τις δυσκολίες και τη συνηθισμένη διχογνωμία, τελικά αποφασίστηκε και η Επανάσταση στον Όλυμπο, όπου πρωταγωνίστησαν Μακεδόνες καπεταναίοι, με την όποια βοήθεια του Δημ. Υψηλάντη και του Λάζ. Κουντουριώτη. Το επαναστατικό κίνημα στον Όλυμπο απέτυχε για τους εξής λόγους : 1. Στη περιοχή του Θεσσαλικού και Μακεδονικού χώρου, στάθμευαν μεγάλες τουρκικές δυνάμεις και ιδιαίτερα στα περάσματα του Ολύμπου. Από τις διαβάσεις αυτές του Ολύμπου, όπως Τεμπών, Πέτρας και Σαρανταπόρου, οι Τούρκοι περνούσαν τις δυνάμεις τους προς τη Μακεδονία από τη Θεσσαλία και αντίστροφα. Στα στενά περάσματα αυτά υπήρχε τουρκικός στρατός που εμπόδιζε το έργο των κλεφτών και αρματολών του Ολύμπου. 2. Ακόμα και αν υπήρχε σωστή οργάνωση και δινόταν εντολή να αρχίσει απελευθερωτικός ξεσηκωμός από τον Όλυμπο, θα αποτύγχανε και πάλι λόγω των ιδιόμορφων κλιματολογικών συνθηκών του χώρου αυτού. 3. Οι εκπρόσωποι του Ολύμπου που πήγαν στην Πελοπόννησο για να ζητήσουν βοήθεια μέχρις ότου συζητήσουν και διαπραγματευθούν την απαιτούμενη βοήθεια, το κίνημα της Επανάστασης άναψε στην Καλαμάτα και τα Καλάβρυτα και έτσι έφτασε μικρή βοήθεια καθυστερημένη στον Όλυμπο. Έτσι, το κίνημα στον Όλυμπο που άρχισε στις 8 Μαρτίου 1822 και ευλογήθηκε από τον Μητροφάνη της Επισκοπής Πέτρας και Λιβαδιού, στην Ιερή Μονή της Αγίας Τράδας Λιβαδιού κατέληξε σε αποτυχία. Μετά το αποτυχημένο κίνημα στον Όλυμπο, οι κάτοικοι των περιοχών του Ολύμπου πέρασαν μετά τα πάνδεινα. Σφαγές αμάχων, λεηλασίες, πυρπολήσεις, καταστροφές και αρπαγές περιουσιών, ήταν τα αντίποινα των τουρκικών δυνάμεων. Εκτελέστηκαν από τους τούρκους παραδειγματικά οι δημογέροντες του Καζά Ελασσόνας, οι Τσαριτσανιώτες Καλογιάνης Σταμάτης και Κυριάκος Θεοδοσίου, μαζί με τον Λιβαδιώτη Λαναρά. Πολλοί επίσης κατέφυγαν στις Σποράδες και κάποιοι στις Κυκλάδες και στη Στερεά.

• **Βουλευτικό**→ Το Βουλευτικό ήταν ένα από τα δύο Σώματα που δημιουργήθηκαν στην Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου το 1822. Το άλλο ήταν το Εκτελεστικό. Το Βουλευτικό το αποτελούσαν εκπρόσωποι από τις επαρχίες με θητεία έναν χρόνο. Επί Καποδίστρια το 1828 αντικαταστάθηκε από το Πανελλήνιο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Από ποιες περιοχές μετακινήθηκαν πρόσφυγες στις Σποράδες και ποιες οι συνέπειες αυτής της

μετακίνησης;

Απ. Σελ. 118-119 Στις Βόρειες Σποράδες ... τρόμος των εγχωρίων.

2. Σε ποιες περιοχές κατέφυγαν κυρίως πρόσφυγες από την Ήπειρο και πώς αντιμετωπίστηκε το θέμα της εγκατάστασής τους;

Απ. Σελ. 119-120 Μεγάλα κύματα προσφύγων ... μόνιμη εγκατάσταση.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

2. Αναφορά της κοινότητας της Αίγινας προς την κυβέρνηση

Το παράθεμα συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση. Το 1822, μετά την καταστολή του ξεσηκωμού στον Όλυμπο, πολλοί αγωνιστές από την περιοχή κατέφυγαν στις Σποράδες και μερικοί αλλού. Οι υπεύθυνοι όμως για την υποδοχή των προσφύγων βρέθηκαν σε αδυναμία να περιθάλψουν τους πρόσφυγες, αλλά και να διατηρήσουν την τάξη. Τα κρούσματα βίας ήταν στην ημερήσια διάταξη.

Χαρακτηριστική για την κατάσταση που επικρατούσε τρία χρόνια μετά (το 1825) είναι η αναφορά του Κοινού (της κοινότητας) της Αίγινας προς την κυβέρνηση, όπου περιγράφουν τα «δεινά» που υφίστανται από τους πρόσφυγες του Ολύμπου. Τα στοιχεία πουεμπεριέχονται στην αναφοράείναι τα εξής:

- έτος 1825
- δεινά για τους Αιγινίτες από τους πρόσφυγες του Ολύμπου
- επί πέντε χρόνια το νησί δέχτηκε πλήθος προσφύγων (Κυδωνιείς, Χίους, Πελοποννήσιους, Ανατολικοελλαδίτες και, τελευταία, Ψαριανούς).

— οι ντόπιοι έκαναν τα πάντα για να φροντίσουν τα ετερόκλητα πλήθη προσφύγων παρά τα σοβαρά προβλήματα που ανέκυψαν (το νησί διέθετε το πολύ 120 σπίτια και γι' αυτό κατασκευάστηκαν καλύβες για να έχουν όλοι στέγη).

— θα φρόντιζαν και τις οικογένειες των προσφύγων από τον Όλυμπο, αν ήταν λίγες.

— αδυνατούν να καλύψουν τις ανάγκες τόσο μεγάλου αριθμού προσφύγων.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από το παράθεμα είναι ότι ο προσφυγικός συνωστισμός δημιούργησε και στην Αίγινα σοβαρά προβλήματα.

Επεξεργασία εικόνων

1. Αποψη της Ερμούπολης το 19ο αιώνα

Η εικόνα συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση. Οι γηγενείς κατοικούσαν στην Άνω Σύρο, μακριά από τους πρόσφυγες, που κατοικούσαν στην παραλία. Η θέση του λιμανιού ευνοούσε τη

συγκέντρωση των προσφύγων σ' αυτόν το χώρο. Σε πρώτο πλάνο τα ζώα υποδηλώνουν ότι η γεωργία ήταν σημαντικός παράγοντας της οικονομίας του νησιού, ενώ στο βάθος τα καράβια δείχνουν τη σημασία της ναυτιλίας για τη Σύρο).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Αφού μελετήσετε τα παρακάτω παραθέματα, να επισημάνετε και να αιτιολογήσετε τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν με τον ερχομό των Θεσσαλομακεδόνων στις Βόρειες Σποράδες, σε ντόπιους και πρόσφυγες.

Πηγή 1

Ένοπλοι πρόσφυγες από τον Όλυμπο στη Σκιάθο

Στις 20 [Σεπτεμβρίου 1823] στη Σκιάθο. Οι κάτοικοι παραπονέθηκαν για τις καταπιέσεις από τα στρατεύματα που είχαν καταφύγει στο νησί ύστερα από την καταστολή του ξεσηκωμού στον Όλυμπο και τη Θεσσαλία. Έγινε σύσκεψη των καπεταναίων στην καγκελαρία.

Ήταν γύρω στους 2.000 και ύστερα από τη διαπεραίωσή τους στη Σκιάθο έγιναν η μαστίγα του νησιού. Λεηλατούσαν τα μαγαζιά, λήστευαν τους κατοίκους, άρπαζαν τη σοδειά. Οι Σκιαθίτες κατέφυγαν σ' ένα μικρό φρούριο, στην κορυφή του λόφου εγκαταλείποντας τα σπίτια τους στο έλεος των στρατιωτών. Εγκαταστάθηκαν και εκείνοι σαν νοικοκυραίοι και δεν ήθελαν να φύγουν από το νησί για να πάρουν μέρος στον Αγώνα. Αρχηγοί τους ήταν οι Καρατάσσοι, Βίνος, Λιακόπουλος, Βελέντζας, Βασδέκης και Γούλας. Ανάμεσα στους καπεταναίους και ο Περραιβός, υπουργός Πολέμου, που ήρθε στη Σκιάθο με πολεμοφόδια από το Μωριά.

Οι καπεταναίοι δέχτηκαν να μπαρκάρουν τα στρατεύματα αν φυσικά θελήσουν. Αλλά τα πληρώματα των καραβιών αρνήθηκαν με επιμονή να τους παραλάβουν.

Από το Ημερολόγιο του George Jarvis, Αμερικανού εθελοντή στον Αγώνα, στο «Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21» του Κυριάκου Σιμόπουλου, τόμ. 2, σσ. 184-185.

Πηγή 2

Αναταραχή στις Βόρειες Σποράδες από τους άτακτους οπλοφόρους

Πραγματικά οι Βόρειες Σποράδες υπέφεραν από τους άτακτους οπλοφόρους, που ύστερα από την αποτυχία του ξεσηκωμού στον Όλυμπο και στο Πήλιο κατέφυγαν στα αντικρινά νησιά, Σκιάθο, Σκόπελο, Σκύρο. Βέβαια οι νησιώτες είχαν ανάγκη από ένοπλη προστασία για ν' αντιμετωπίσουν ενδεχόμενη επιδρομή του τουρκικού στόλου και απόβαση στρατευμάτων. Αλλά μερικοί οπλαρχηγοί έγιναν δυνάστες του πληθυσμού.

Όλες αυτές οι αγριότητες ήταν αποτέλεσμα της προσφυγιάς. Ένας ενστικτώδης αγώνας για επιβίωση.

Πηγή 3**Οι άμαχοι πρόσφυγες στις Βόρειες Σποράδες**

Ο μέγας συνωστισμός των Θεσσαλομακεδόνων, η κακή τροφή αυτών, η οποία συνίστατο εις άρτον παρασκευαζόμενον από «λιοκούκκουτσο», και η εν γένει υπό αθλίους όρους διαβίωσίς των ηπείλουν την εμφάνισιν επιδημικών νόσων. Πιεζόμενοι δε υπό της ανάγκης επώλουν πολυτιμότεα πράγματα εις ευτελεστάτην τιμήν και απηλπισμένοι εκ της παρούσης δυστυχίας των έκαμνον συνεχώς αγρυπνίας και λιτανείας πανημερίους.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 25.

3. Πρόσφυγες από τα νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη

α. Οι Κρήτες και οι Κάσιοι πρόσφυγες

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Πού κατέφυγαν

- Κρήτες οπλοφόροι κατέφτασαν στις Κυκλάδες.
- Μετά την καταστροφή της Κάσου, Κάσιοι και Κρήτες μετακινήθηκαν σε άλλα νησιά του Αιγαίου.
- Η άφιξη των Κρητών προκάλεσε αναταραχή στο κεντρικό Αιγαίο.
- Άλλη ομάδα Κρητών πήγε στην Πελοπόννησο.

β. Οι Χίοι πρόσφυγες

➤ Ψαρά: διευθέτηση του προβλήματος του συνωστισμού

- Μετά την καταστροφή της Χίου πρόσφυγες κατέφυγαν στα Ψαρά.
- Οι Ψαριανοί τους περιέθαλψαν.

➤ Πρόσφυγες στην Πελοπόννησο

- Όσοι πρόσφυγες μεταφέρθηκαν στην Πελοπόννησο βρέθηκαν στην πυρπολημένη Κόρινθο με προβλήματα επιβίωσης.
 - Η κυβέρνηση παραχώρησε χώρους στέγασης, ανέλαβε δαπάνη συντήρησης απόρων, περιέθαλψε χήρες και ορφανά και διασκόρπισε τους πρόσφυγες στα γύρω χωριά και στις κωμοπόλεις.
 - Εισηγήθηκε στους πρόκριτους να τους φροντίσουν.
 - Αργότερα τα μέτρα ατόνησαν ενόψει της επικείμενης εκστρατείας του Δράμαλη.

➤ Προετοιμασία για ανακατάληψη

- Η νοσταλγία έκανε ορισμένους Χίους να επιστρέψουν στο νησί.
- Άλλοι παρέμεινα και εργάστηκαν για ανακατάληψη του νησιού.
- Η αποτυχημένη επιχείρηση του Φαβιέρου γέννησε νέο κύμα προσφύγων.

γ. Οι Ψαριανοί πρόσφυγες

➤ Πρόσφυγες Ψαριανοί

- Ιούνιος 1824: προσφυγικό ρεύμα και από τα Ψαρά.

➤ Πώς έγιναν δεκτοί στα νησιά όπου κατέφυγαν

- Στην Τήνο ήταν ευπρόσδεκτοι. Η κοινότητα μερίμνησε για τη συντήρησή τους.
- Στην Πάρο και στην Άνδρο αντιμετώπισαν προβλήματα με τους ντόπιους.
- Στις Σπέτσες έγιναν ευπρόσδεκτοι. Όταν όμως έδειξαν διάθεση μόνιμης εγκατάστασης,

οι Σπετσιώτες αντέδρασαν.

- Τελικά, με κυβερνητική άδεια, εγκαταστάθηκαν στη Μονεμβασιά.

➤ **Μετοίκηση στις Κυκλάδες και στην Αίγινα**

- Η κυβέρνηση φρόντισε για τη στέγασή τους, τους παραχώρησε το δικαίωμα είσπραξης μέρους των φόρων της περιοχής, κατάρτισε κατάλογο αιχμαλώτων Ψαριανών για την εξαγορά τους.
- Οι Ψαριανοί της Μονεμβασιάς διασκορπίστηκαν στις Κυκλάδες και κυρίως στην Αίγινα.
- Εκεί ίδρυσαν σχολείο, διατήρησαν τα έθιμα τους και το κοινοτικό τους σύστημα.

➤ **Οι Ψαριανοί στη Γ' Εθνοσυνέλευση**

- Στη Γ' Εθνοσυνέλευση ζήτησαν χώρο εγκατάστασης.
- Έχοντας εξασφαλίσει τη μόνιμη εγκατάσταση τους στην Αίγινα, δεν πείστηκαν, όπως άλλοι.

δ. Ο προσφυγικός συνοικισμός της Ερμούπολης Σύρου

➤ **Ακμαίος προσφυγικός συνοικισμός**

- Ερμούπολη: αντιπροσωπευτικό δείγμα ίδρυσης και εξέλιξης αυτοτελούς προσφυγικού συνοικισμού.
- Στηρίζεται στην πρωτοβουλία των οικιστών του, χωρίς κυβερνητική αρωγή.
- Η προσέλευση ενισχύθηκε από τη συμφορήση στα γύρω νησιά, τη θέση του λιμανιού και την ουδέτερη στάση που τηρούσε τι νησί στην αρχή της Επανάστασης.
- Οι ντόπιοι κατοικούσαν στην Άνω Σύρο, μακριά από την παραλία.

➤ **Προβλήματα προσφύγων με τους ντόπιους**

- Η αυξημένη προσέλευση προσφύγων προκάλεσε την αντίδραση των ντόπιων, κυρίως λόγω κτηματικών διαφορών αλλά και διαφοράς δόγματος.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

• **Καταστροφή της Χίου**→ Απρίλιος 1822 : Το Μάρτιο του 1822 η Χίος επαναστάτησε εναντίον του τουρκικού ζυγού, όταν ο Αντώνιος Μπουρνιάς - που υπήρξε αξιωματικός του Ναπολέοντα κατά την Αιγυπτιακή εκστρατεία - με διακόσιους άνδρες αποβιβάστηκαν στη Σάμο και κάλεσαν τον Λυκούργο Λογοθέτη να συμμετάσχει στην επανάσταση της Χίου. Αποφασιστική σημασία για την έκβαση της εξέγερσης είχε η απραξία της - λεγόμενης - κεντρικής κυβέρνησης η οποία δεν απέστειλε έγκαιρα βοήθεια στους επαναστάτες. Ωστόσο, ο Μπουρνιάς προσπάθησε να κάνει επανάσταση με διακόσιους άνδρες συν τους άνδρες του Λ. Λογοθέτη. Ο ξεσηκωμός του

εύφορου νησιού εξαγρίωσε το Σουλτάνο. Έτσι, ο Οθωμανικός στόλος υπό την ηγεσία του Καρα Αλί έπλευσε προς την Χίο για να καταστείλει την επανάσταση και αποβίβασε περί τους 7.000 στρατιώτες από τη Μικρά Ασία. Με την άφιξη του μεγάλου εχθρικού στόλου οι ελληνικές δυνάμεις αποχώρησαν από το νησί με εξαίρεση ένα τμήμα Ψαριανών που παρακολουθούσε από απόσταση τις κινήσεις των Οθωμανών. Χωρίς σημαντική αντίσταση ο Οθωμανικός στρατός προχώρησε σε εκτεταμένες λεηλασίες και σφαγές άμαχου πληθυσμού, παρόλο που η συντριπτική πλειονότητα του νησιού δεν έκανε τίποτα για να προκαλέσει τη σφαγή καθώς δεν συμμετείχε στην εξέγερση κατά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τελικά, περισσότεροι από 40.000 κάτοικοι του νησιού σφαγιάστηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν, ενώ μεγάλο μέρος του πληθυσμού διέφυγε προς τα Ψαρά, τις Κυκλάδες και την Πελοπόννησο.

- **Φαβιέρος** → Γάλλος αξιωματικός αναδιοργανωτής της επανάστασης των Ελλήνων κατά των Οθωμανών.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια πορεία ακολούθησαν οι Κρήτες πρόσφυγες κατά την Επανάσταση του 1821;

Απ. Σελ. 120 Από το πρώτο κιάλας ... στην Πελοπόννησο.

2. Ποια πορεία ακολούθησαν οι Χίοι πρόσφυγες κατά την Επανάσταση του 1821;

Απ. Σελ. 120-121 Μετά την καταστροφή της Χίου ... και τις Κυκλάδες.

3. Πώς αντιμετωπίστηκε από τους ντόπιους το προσφυγικό κύμα των Ψαριανών στις Κυκλάδες;

Απ. Σελ. 121 Στις Κυκλάδες ... στη Μονεμβασιά.

4. Ποια πορεία ακολούθησαν οι Ψαριανοί πρόσφυγες μετά την μετοικεσία τους από τις Σπέτσες;

Απ. Σελ. 121 Η κυβέρνηση φρόντισε ... κοινοτικό τους σύστημα.

5. Ποια η πορεία δημιουργίας του προσφυγικού συννοικισμού της Ερμούπολης στη Σύρο;

Απ. Σελ. 121-122 Αξίζει να δούμε ... και των ορθόδοξων προσφύγων.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Με βάση τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο κάτω παραθέματα, καθώς και τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

α) Σε ποιες περιοχές κατέφυγαν οι Χίοι πρόσφυγες;

β) Ποια φροντίδα έδειξαν οι τοπικές αρχές γι' αυτούς;

γ) Ποια ήταν η μέριμνα της Κεντρικής Διοίκησης απέναντί τους;

Πηγή 1

Από τα πλούτη στο δημόσιο οίκτο

Μεγάλος αριθμός προσφύγων από τη Χίο είχε καταφύγει στην Κόρινθο. Έβλεπες ανάμεσά τους γυναίκες ωραίες και ντελικάτες, που ζούσαν λίγο πριν μέσα στα πλούτη, να καταφεύγουν στο δημόσιο οίκτο, για να κρατηθούν στη ζωή, μια ζωή θλιβερή πια και στερημένη. Μερικές γεννούσαν στο ύπαιθρο χωρίς καμιά βοήθεια, εκτεθειμένες στην υγρασία και το κρύο της νύχτας. Ήταν σπαραχτικό το θέαμα αυτών των γυναικών. Πάνω στα κουρέλια που φορούσαν διακρίνονταν ακόμα τα χρυσά κεντήματα.

Maxime Raybaud, Mémoires sur la Grèce, pour servir à l'histoire de la guerre de l'Indépendance, Paris 1824-1825, στο «Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21» του Κυρ. Σιμόπουλου, τόμ. 2, σ. 197.

Πηγή 2

Προσπάθειες αποκατάστασης των Χίων προσφύγων

Η κυβέρνηση εις ευθύς εξ αρχής, όσον της ήτο δυνατόν, δια την παραχώρησιν οικιών και άλλων καταλυμάτων. (...) Δια της υπ' αριθ. 1008/20-4-1822 διαταγής (...) επαφίετο εις την φροντίδα του υπουργού των εσωτερικών να ενεργηθή ακριβής καταγραφή των διασωθέντων εις τα διάφορα μέρη της επικρατείας προσφύγων [από τη Χίο], να γίνη διάκρισις των ορφανών, χηρών, ανδρών κλπ., ως και να δηλωθή το όνομα, η τέχνη, το επάγγελμα και η κατάστασις εκάστου αυτών. Η δε καταγραφή να υποβληθή το ταχύτερον εις την κυβέρνησιν. Εν τω μεταξύ οι άποροι, αι χήραι, τα ορφανά έπρεπε να τρέφονται δημοσία δαπάνη. Εν συνεχεία δια του υπ' αριθ, 1072/25-4-1822 εγγράφου προς τον ίδιον υπουργόν ο πρόεδρος του εκτελεστικού προσκαλεί αυτόν να φροντίση να διαμοιρασθούν οι πρόσφυγες εις τας πλησίον κωμοπόλεις και χωρία και να δοθή εντολή εις τους προεστώτας να περιθάλλουν τους πρόσφυγας, επειδή εν Κορίνθω (...) δεν υπήρχον πλέον οικίαι προς καταυλισμόν των προσφύγων.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 52-53.

2) Με βάση την αφήγηση του σχολικού εγχειριδίου και του πιο κάτω παραθέματος,

α) να επισημάνετε τους λόγους για τους οποίους οι Ψαριανοί δεν έμειναν στον τόπο που τους είχε παραχωρηθεί,

β) να συγκρίνετε την περίπτωση αυτή με τις αντίστοιχες των Χίων και των Σουλιωτών προσφύγων.

Κείμενο

Οι Ψαριανοί στη Μονεμβασιά

[Οι Ψαριανοί] έλαβον το φρούριον της Μονεμβασιάς δια προσωρινήν κατοικίαν. Εις αυτό λοιπόν

μετέφερον τας οικογενείας των και την 18 Ιουλίου 1824 ανεχώρησαν προς αναζήτησιν του τουρκικού στόλου με τα ορισθέντα [από την κυβέρνηση] 15 πλοία των, εις τα οποία βεβαίως δεν ήτο δυνατόν να επιβιβασθούν όλοι οι Ψαριανοί. Ούτω προέκυψεν ανεργία μεταξύ αυτών εν Μονεμβασία. (...) Ως προς το ζήτημα της εξαγοράς των αιχμαλώτων Ψαριανών, η εν Μονεμβασία διαμένουσα επιτροπή των κατήρτισε κατά διαταγήν της κυβερνήσεως ονομαστικόν κατάλογον των αιχμαλωτισθεισών γυναικών και παιδών, προς απολύτρωσιν των οποίων η κυβέρνησις διέθεσε δέκα χιλιάδας γρόσια, ποσόν πενιχρότατον, διότι έκαστον άτομον εξηγοράζετο δια χιλίων μέχρι δέκα χιλιάδων γροσίων. (...) Ήτο λοιπόν επόμενον οι Ψαριανοί να θεωρούν τα μέτρα ταύτα της κυβερνήσεως ανεπαρκή και μικρά έναντι των υπηρεσιών, τας οποίας προσέφερον εις το έθνος, και της υπό των ιδίων γενομένης περιθάψεως εν τη νήσω των πλήθους προσφύγων. Η εν Μονεμβασία μεγάλη ένδειά των, αι κακουχίαι και αι άλλαι παντοειδείς στερήσεις προεκάλεσαν θανατηφόρον επιδημίαν μεταξύ των εναπομεινάντων προσφύγων.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 66.

3) Αφού λάβετε υπόψη την αφήγηση του βιβλίου σας και των πιο κάτω παραθεμάτων, να επισημάνετε και να αιτιολογήσετε,

- α) την προέλευση των προσφύγων που ίδρυσαν το συνοικισμό της Ερμούπολης,**
- β) τις σχέσεις τους με τους γηγενείς κατοίκους τη Σύρου.**

Πηγή 1

Προέλευση των οικιστών της Ερμούπολης

Κατά την παράδοσιν (...), οι πρώτοι φυγάδες εις την άλλοτε έρημον ταύτην ακτήν της Σύρου ήσαν οι Κυδωνιείς. Ηκολούθησαν οι Χίοι (...), Σμυρναίοι, Κρήτες, Θεσσαλοί, Μακεδόνες και άλλοι. Ενταύθα κατέφυγε και μέγα πλήθος προσφύγων εκ της Τήνου, ιδίως μετά την πανώλη, ως και εξ άλλων γειτονικών νήσων.

Οι ευρόντες άσυλον εις την Σύρον συγκατελέγοντο μεταξύ των πτωχοτέρων, διότι οι πλούσιοι συνήθως κατέφευγον εις τας Ιονίους νήσους και εις την Ευρώπην. Μετ' ολίγον όμως, ότε κατενοήθη η σπουδαιότης του λιμένος της νήσου δια την διεξαγωγήν του εμπορίου της Ανατολής, ήρχισαν να προσφεύγουν και πλούσιοι ομογενείς.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 68.

Πηγή 2

Απόσπασμα αναφοράς του Γρ. Σάλλα προς τη βουλή σχετικά με τις μετοικήσεις των νησιωτών, 11 Ιουνίου 1822

Οι μεν πλούσιοι είναι έτοιμοι, όταν ιδώσιν καμμίαν επερχομένην στενοχωρίαν, να καταφύγωσι

προς ασφάλειάν των άλλοι εις την Ευρώπην, άλλοι εις την Επτάνησον και άλλοι εις την πλησιεστέραν αυτών νήσον Σύρον (...) οι δε ιδιώται ευρίσκονται εις αμηχανίαν μην έχοντες πού να καταφύγωσιν.

Αρχαία Ελληνική Παλιγγενεσία, τόμ. 1, πηγή το βιβλίο του Απ. Βακαλόπουλου, ό.π., σσ. 68-69, σημ. 6.

Πηγή 3

«Κάθε λαός στρέφεται εκεί όπου τον καλούν όμοιες συνθήκες»

Κάθε λαός προς εκείνην την γεωγραφικήν κατεύθυνσιν στρέφεται δια να επεκταθή, εις την οποίαν τον καλούν όμοιαι συνθήκαι προς τας της πατρίδος του, εκ της οποίας ορμάται. Και κάθε λαός έξω των ορίων της πατρίδος του αναζητεί να εύρη τα φυσικά της πατρίδος του πλεονεκτήματα.

Ι. Βογιατζίδης, Μακεδονικόν Ημερολόγιον, τόμ. 13, 1937, πηγή το βιβλίο του Απ. Βακαλόπουλου, ό.π., σσ. 68-69.

Πηγή 4

Οι κάτοικοι της Άνω Σύρου και οι Ερμουπολίτες

Οι εντόπιοι γενικώς εφέροντο προσηνώς προς τους πρόσφυγας και ετήρουν μάλλον επιφυλακτικήν στάσιν απέναντι αυτών, διότι ενόμιζον, ότι ούτως απέφευγον την σύγκρουσιν είτε προς την ελληνικήν είτε προς την τουρκικήν κυβέρνησιν. Παρά ταύτα όμως (...), ανησύχουν εκ της διαρκούς προσελεύσεως και συσσωρεύσεως των προσφύγων εις την παραλίαν της νήσου. (...) Η αμφίρροπος όμως στάσις των καθολικών κατά τας αρχάς της ελληνικής επαναστάσεως, ως και αι δια κτηματικούς λόγους κυρίως εγερθείσαι εν Σύρω έριδες μεταξύ εντοπίων και προσφύγων, ανέξεσαν και εσυνειδητοποίησαν την από αιώνων υπολανθάνουσαν θρησκευτικήν διαίρεσιν των κατοίκων.

Πραγματικώς οι πρόσφυγες ελθόντες εγκατεστάθησαν εις γαίας καλλιεργημένας και ακαλλιεργήτους, αι οποίαι ήσαν και αι περισσότεραι, ανηκούσας εις τους εντοπίους. (...) Το ότι εσημειώθησαν επεισόδια μεταξύ γηγενών και προσφύγων δια κτηματικούς λόγους δεν είναι διόλου άξιον απορίας, διότι ήδη τοιαύτα είδομεν μεταξύ Σουλιωτών και εντοπίων Δυτ. Στερεάς Ελλάδος ως προς το Ζαπάντι, και μάλιστα δια γαίας άλλοτε τουρκικάς και όχι των εντοπίων.

Τας εν Σύρω έριδας υπεξέκαιον οι ιερείς αμφοτέρων των δογμάτων κηρύττοντες την μη ανοχήν και γινόμενοι ούτω η πέτρα του σκανδάλου. (...) Οι καθολικοί εν μέσω του πλήθους των προσφύγων απετέλουν θρησκευτικήν τινα ούτως ειπείν μειονότητα, προς προστασίαν της οποίας εξηκολούθουν να αγρυπνούν οι Γάλλοι.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 69-72

4. Η στάση της πολιτικής ηγεσίας απέναντι στο προσφυγικό ζήτημα

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Ελλιπής αντιμετώπιση του προσφυγικού

- Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης το προσφυγικό δεν αντιμετωπίστηκε μεθοδικά.
- Στη Γ' Εθνοσυνέλευση το προσφυγικό προβάλλεται ιδιαίτερα.
- Οι προσφυγικές ομάδες ζητούσαν εκπροσώπηση.
- Το ψήφισμα της 5ης Μαΐου 1827 επέβαλε το προσφυγικό.
- Οι δυσμενείς συνθήκες κατά την Επανάσταση και οι αντιδράσεις των ντόπιων εμπόδιζαν την εφαρμογή μέτρων για την επίλυση του προσφυγικού.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

• **Δυσμενέστερες συνθήκες κατά την Επανάσταση** → 1. Έλλειψη χρημάτων καθώς τα περισσότερα καταναλώνονταν στις ανάγκες του Αγώνα και κοινό ενδιαφέρον των Ελλήνων αποτελούσε η αντιμετώπιση του εχθρού και η αποτίναξη του ξενικού ζυγού. 2. Επικρατούσαν εμφύλιες συγκρούσεις κατά τη διάρκεια του Αγώνα που απομάκρυναν το ενδιαφέρον από την τύχη των προσφύγων. 3. Οι γηγενείς φοβούνταν πως η μόνιμη εγκατάσταση των προσφύγων σε περιοχές που θα έπρεπε να μοιραστούν τα εδάφη για καλλιέργεια θα επέτρεπε στους δεύτερους να διεκδικήσουν επιδοτήσεις και να αποκτήσουν δικαιώματα επί της καλλιεργούμενης γης (εθνικά κτήματα – εθνικές γαίες).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς αντιμετωπίστηκε το ζήτημα των προσφύγων κατά την περίοδο της επανάστασης από πολιτική σκοπιά και ποια προβλήματα είχε η πολιτική ηγεσία να αντιμετωπίσει συνδυαστικά;

Απ. Σελ. 122-123 Γενικά το προσφυγικό ... του προβλήματος.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο και αφού μελετήσετε τα παρακάτω αποσπάσματα των δύο πρώτων Συνταγμάτων του Αγώνα, να επισημάνετε:

α) Ποιες προϋποθέσεις ορίζονται για την πολιτογράφηση των προσφύγων κατά τη διάρκεια του Αγώνα;

β) Βάσει των προϋποθέσεων αυτών, οι πρόσφυγες ποιων περιοχών διεκδίκησαν το δικαίωμα εκπροσώπησης στη Γ' Εθνοσυνέλευση και ποιοι τελικά το πέτυχαν;

ΠΗΓΗ 1

Το πρώτο πολίτευμα της Επιδαύρου, Α΄ Εθνοσυνέλευση 1822.

ΤΙΤΛΟΣ Α΄, ΤΜΗΜΑ Β΄, «Περί των Γενικών Δικαιωμάτων των κατοίκων της Επικρατείας της Ελλάδος»

... δ΄ Όσοι έξωθεν ελθόντες κατοικήσωσιν ή παροικήσωσιν εις την επικράτειαν της Ελλάδος, εισίν όμοιοι με τους αυτόχθονας κατοίκους ενώπιον των νόμων.

... ε΄ Η Διοίκησης θέλει φροντίσει να εκδώση προσεχώς νόμον περί πολιτογραφήσεως των ξένων, όσοι έχουσι την επιθυμίαν να γίνωσιν Έλληνες.

Αι Αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου 1843-1909, εκδ. «Εθνικού Κήρυκος», Αθήναι 1961, σσ. 10-14.

ΠΗΓΗ 2

Ο «Νόμος της Επιδαύρου», Β΄ Εθνοσυνέλευση 1823.

ΤΜΗΜΑ Β΄, ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄, «Περί των Πολιτικών Δικαιωμάτων των Ελλήνων»

... β΄ (...) Ομοίως Έλληνες εισίν, και των αυτών δικαιωμάτων απολαμβάνουσιν, όσοι έξωθεν ελθόντες, και την Ελληνικήν φωνήν πάτριον έχοντες, και εις Χριστόν πιστεύοντες ζητήσωσι, παρρησιαζόμενοι εις τοπικήν Ελληνικής Επαρχίας Αρχήν, να εγκαταριθμηθώσι δι' αυτής εις τους πολίτας Έλληνας.

... δ΄ Όσοι έξωθεν ελθόντες κατοικήσωσιν, ή παροικήσωσιν εις την Επικράτειαν της Ελλάδος, εισίν ίσοι με τους Έλληνας ενώπιον των νόμων.

... ιβ΄ Η Διοίκησης πολιτογραφεί αλλοεθνείς κατά τους ακόλουθους όρους:

α΄. Να διατρίψωσι πέντε ολόκληρα έτη, και εις το διάστημα τούτο να μην αποδειχθώσι ποτέ εγκληματίαι, και να αποκτήσωσιν εντός του πενταετούς διαστήματος ακίνητα κτήματα εν τη Επικρατεία.

β΄. Τα μεγάλα ανδραγαθήματα, και αι σημαντικά εκδουλεύσεις εις τας χρείας της πατρίδος, ενούμεναι με την χρηστότητα των ηθών, είναι δικαιώματα ικανά εις πολιτογράφησιν.

... ιγ΄ Ο πολιτογραφούμενος απολαμβάνει αμέσως τα δικαιώματα, (...). το δε δικαίωμα του παραστάτου, μετά δέκα έτη της πολιτογραφήσεως.

Αι Αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου, ό.π., σσ. 15-19.

Γ. Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ (1833-1862)

1. Η πρόνοια για τους πρόσφυγες κατά την Οθωνική περίοδο

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Προθέσεις της οθωνικής μοναρχίας

- Σειρά διαταγμάτων προέβλεπαν ίδρυση νέων συνοικισμών.
- Οι μορφωμένοι πρόσφυγες κάλυπταν τις ανάγκες της κρατικής διοίκησης.

➤ Δραστηριοποίηση Χίων, Ψαριανών, Μακεδόνων και Κρητών

➤ Χίοι

- Παραχωρήθηκε (1835) ο δεξιός τομέας της σχεδιαζόμενης πόλης του Πειραιά.

➤ Ψαριανοί

- Παλαιότερες παρεμβάσεις για ίδρυση συνοικισμού στην Ερέτρια δεν απέδωσαν.
- Το 1836 τους δίνεται το δικαίωμα ελεύθερης διαχείρισης της εθνικής γης του συνοικισμού.

➤ Μακεδόνες

- Από την Ελευσίνα ζήτησαν να ιδρύσουν συνοικισμό στη Στερεά Ελλάδα.
- Στο συνοικισμό (Νέα Πέλλα) εγκαταστάθηκαν αρχικά 70 οικογένειες.

➤ Κρήτες

- Εκδόθηκαν διατάγματα που προωθούσαν το συνοικισμό τους στη Μήλο, Μεσσηνία και Αργολίδα.

➤ Σουλιώτες

- Το 1837 αποφασίστηκε η ίδρυση συνοικισμού στο Αντίριο (δεν πραγματοποιήθηκε).
- Σοβαρότερη ήταν η ίδρυση συνοικισμού των Ηπειρωτών στην Κυλλήνη (1840).
- Άλλοι εγκαταστάθηκαν στη Ναύπακτο.

➤ Κάσιοι

- Το 1838 υπέβαλαν αίτημα εγκατάστασης τους στην Αμοργό.

➤ Άλλοι συνοικισμοί εσωτερικής μετανάστευσης

- Με άλλα διατάγματα ιδρύθηκαν συνοικισμοί Μανιατών στο Πεταλίδι, Υδραίων στον Πειραιά, Καρυστίων στην Οθωνούπολη Ευβοίας.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Ενίσχυση εθνικής συνοχής** → Ενίσχυση της εθνικής ενότητας των Ελλήνων, με την αποκατάσταση των προσφύγων, ώστε να μην αισθάνονται οι τελευταίοι ότι το κράτος τους

μεταχειρίζεται ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας, ως ξένους.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιοι λόγοι πρόκριναν την ενασχόληση της οθωνικής δυναστείας με το προσφυγικό ζήτημα αποτελεσματικότερα από το παρελθόν;

Απ. Σελ. 129 Κατά την περίοδο της μοναρχίας ... κρατικής διοίκησης.

2. Να παρουσιάσετε επιγραμματικά την ίδρυση προσφυγικών συνοικισμών κατά την περίοδο της οθωνικής μοναρχίας.

Απ. Σελ. 129-131 Κατά την περίοδο αυτή ... Οθωνούπολη της Εύβοιας.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

1. Παραχώρηση οικοπέδων σε Χίους

Το παράθεμα συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση και δείχνει τη σοβαρότητα με την οποία το κράτος αντιμετώπισε το ζήτημα της αποκατάστασης των προσφύγων την περίοδο στην οποία αναφέρεται. Πρόκειται για διάταγμα της περιόδου της αντιβασιλείας (24-1-1835 ή, με το νέο ημερολόγιο, 5-2-1835), με το οποίο το κράτος παραχωρούσε οικόπεδα σε Χίους πρόσφυγες στην περιοχή του Πειραιά. Συγκεκριμένα, μεταξύ άλλων, προέβλεπε:

- Οικοδομήσιμη γη στο δεξιό τομέα της σχεδιαζόμενης πόλης του Πειραιά με τίμημα μία δραχμή τον τετραγωνικό πήχυ, αν το οικόπεδο έχει πρόσοψη στη θάλασσα ή σε μεγάλο δρόμο ή σε πλατεία, και πενήντα λεπτά τον πήχυ, αν το οικόπεδο έχει πρόσοψη σε πλάγιο δρόμο (άρθρο 1).
- Τα τυχόν αρχαιολογικά ευρήματα των οικοπέδων ανήκουν στην κυβέρνηση [στο κράτος] (άρθρο 5).
- Χρονικό περιορισμό για τη συγκρότηση προσφυγικού συνοικισμού των Χίων από το 1835 έως και το 1837, μετά την παρέλευση του οποίου ο καθένας είναι ελεύθερος να χτίζει στην περιοχή (άρθρο 8).
- Θα ισχύσουν διαφορετικοί όροι παραχώρησης οικοπέδων σε Χίους για τα έτη 1836 και 1837 και σε όλους για το υπόλοιπο διάστημα.

Επεξεργασία εικόνων

1. Αποψη του λιμανιού του Πειραιά το 1837

Η εικόνα δείχνει ότι ο Πειραιάς του 1837 είναι ένα λιμάνι που εμφανίζει σημαντική κίνηση, παρ' όλο που ήταν έρημος για αιώνες. Η διαφοροποίηση αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι η Αθήνα είναι ήδη πρωτεύουσα της Ελλάδας και ο Πειραιάς, ως επίνειό της, συγκεντρώνει μεγάλο μέρος των

εμπορικών και ναυτιλιακών δραστηριοτήτων. Μια έμμεση ένδειξη του ρυθμού ανάπτυξης του Πειραιά, που την εποχή αυτή δεν είναι ακόμη πόλη, είναι η πορεία αύξησης του πληθυσμού.

1861: 5.452 κάτοικοι, 1879: 21.718 κάτοικοι, 1896: 50.200 κάτοικοι

Σε πρώτο πλάνο εμφανίζεται ένα πλήθος ανθρώπων (εργάτες, ναυτικοί, αστυνομικοί κ.ά.) να κινείται ανάμεσα στο τελωνείο και στα ιστιοφόρα. Σε ένα δεύτερο επίπεδο εμφανίζονται να ναυλοχούν μεγάλα ιστιοφόρα. Στο βάθος της προκυμαίας, που η κατασκευή της άρχισε το 1836 με σχέδιο του αρχιτέκτονα J. Erlacher, διακρίνονται τα κτίρια που κατασκευάστηκαν με σχέδιο του Στ. Κλεάνθη και του Ed. Schaubert (1834).

Γενικά, η εικόνα δείχνει ότι ο Πειραιάς είναι ένα σημαντικό λιμάνι, που σφύζει από ζωή.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο και τα στοιχεία που θα αντλήσετε από το παρακάτω παράθεμα, να αναφερθείτε στις συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργήθηκε ο συνοικισμός των Μακεδόνων στη Στερεά Ελλάδα, κατά την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα.

Πηγή

Οι Μακεδόνες κτίζουν τη Νέα Πέλλα

[Οι Μακεδόνες] επί του Κυβερνήτου είχαν μεταφερθή εκ των Βορείων Σποράδων εις την Μεγαρίδα, όπου οργανώθησαν στρατιωτικώς και οπόθεν έδρασαν δια την απελευθέρωσιν της Στερεάς Ελλάδος. Επόμενον λοιπόν ήτον να επιζητήσουν να συνοικισθούν εις τόπον της Στερεάς Ελλάδος και μάλιστα προς τα σύνορα της Θεσσαλίας. Η επί του συνοικισμού των Μακεδόνων επιτροπή (...) δι' εγγράφου της από 9 Ιανουαρίου 1837 (...) αναφέρει μεταξύ άλλων ότι οι Μακεδόνες υπό την σκέπην του βασιλέως Όθωνος συνοικίζονται εις την Αταλάντην της Λοκρίδος όπου κτίζουν πόλιν φέρουσιν το όνομα Νέα Πέλλα. Εις την πόλιν ταύτην έχουν ήδη εγκατασταθή 70 οικογένειαι Μακεδόνων «και άλλαι περί τας τετρακοσίας καταγραφείσαι μέχρι τούδε εις τους καταλόγους, δεν ηδυνήθησαν δια την έλλειψιν των μέσων να αποκατασταθώσιν ακόμη». Εντέλει παρακαλούν τον βαρώνον Μπέλλιον (...) ν' αναλάβη την σύναξιν εράνων μεταξύ των εν Ευρώπη εγκατεστημένων συμπατριωτών των δια την περάτωσιν του συνοικισμού της Νέας Πέλλης και την ενίσχυσιν της πνευματικής και οικονομικής ζωής αυτής.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 170.

2. Η διαμάχη αυτοχθόνων και ετεροχθόνων

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Αίτια ανταγωνισμού

- Η μόρφωση των προσφύγων, η θέση τους στη δημόσια διοίκηση και η διάκριση στην πολιτική προκάλεσαν δυσφορία.
- Οι αυτόχθονες παραπονιούνταν για παραγκωνισμό.
- Δημιουργήθηκε βαθύς ανταγωνισμός.
- Το θέμα απασχόλησε την Εθνοσυνέλευση μετά την Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου

1843.

➤ Το δικαίωμα του Έλληνα πολίτη και ο διορισμός στο δημόσιο

- Αφορμή για την κρίση που ξέσπασε τον Ιανουάριο του 1844 ήταν η πρόταση να απομακρυνθούν από τις δημόσιες θέσεις όλοι οι ετερόχθονες.

- Τελικά αποφασίστηκε να υπάρξει μελλοντική ρύθμιση.

- Το Β΄ ψήφισμα ρύθμιζε ότι δημόσιοι υπάλληλοι μπορεί να είναι:

α) οι αυτόχθονες και όσοι αγωνίστηκαν μέχρι το 1827 ή εγκαταστάθηκαν στη χώρα μέχρι τότε, και β) όσοι αποδεδειγμένα συμμετείχαν σε πολεμικά γεγονότα μέχρι το 1829.

➤ Το θέμα της εκλογής των βουλευτών

- Γ΄ φάση αντιδικίας: οι όροι εκλογής των βουλευτών.

- Άποψη ετεροχθονιστών: ιδιαίτερη εκπροσώπηση των ομογενών.

• Άποψη αυτοχθονιστών: οι ομογενείς να ενσωματωθούν εκλογικά στις επαρχίες που ζούσαν.

- Τελικά οι ετερόχθονες είχαν ιδιαίτερη αντιπροσώπευση (εφόσον είχαν ιδρύσει συννοικισμό με επαρκή πληθυσμό).

➤ Αντιδράσεις και έκτροπα

- Εκδηλώθηκαν λαϊκές αντιδράσεις και έκτροπα κατά την διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης.

- Τελικά οι ετερόχθονες υποχρεώθηκαν να αποδεχτούν τις νέες ρυθμίσεις.

➤ Τελικές διαπιστώσεις από τη διαμάχη αυτοχθόνων-ετεροχθόνων.

- Βαθύτερη διάσταση στην κοινωνία της εποχής.

- Προκλήθηκε το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης και του ξένου παράγοντα.

• Το ζήτημα της χωριστής κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης των ετεροχθόνων προκάλεσε διαμαρτυρίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

- Αναδείχτηκαν τα προβλήματα συμβίωσης ντόπιων και νεοφερμένων.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Αυτόχθονες**→ Ντόπιο ελληνικό στοιχείο / Γηγενείς, ντόπιοι
- **Ετερόχθονες**→ Προσφυγικό και ομογενές στοιχείο.

Το θέμα των σχέσεων αυτοχθόνων και ετεροχθόνων, που δίχασε την κοινή γνώμη παρουσιάστηκε στο πολιτικό πεδίο ως διαμάχη στις θυελλώδεις συζητήσεις της Εθνοσυνέλευσης που συνήλθε μετά την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

• **Β' Ψήφισμα Εθνοσυνέλευσης 1844**→ Αφορούσε στο θέμα της στελέχωσης του δημοσίου – τα προσόντα δηλαδή του δημοσίου υπαλλήλου. Σύμφωνα με το ψήφισμα δημόσιοι υπάλληλοι μπορεί να είναι: α) οι αυτόχθονες της ελληνικής επικράτειας και όσοι αγωνίσθηκαν σε αυτή μέχρι το τέλος του 1827 ή ήρθαν και εγκαταστάθηκαν κατά την ίδια περίοδο, β) όσοι αποδεδειγμένα συμμετείχαν σε πολεμικά γεγονότα της Επανάστασης μέχρι το 1829.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια ήταν η βασική αιτία δυσθυμίας των «αυτοχθόνων» προς τους «ετερόχθονες»;

Απ. Σελ. 131-132 Οι προσπάθειες αποκατάστασης ... 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

2. Πώς συνδέθηκε η διαμάχη μεταξύ αυτοχθόνων και ετεροχθόνων με τη διαβούλευση για τη συνταγματική ρύθμιση της απόκτησης της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη;

Απ. Σελ. 132-133 Η κύρια κρίση ... μεταξύ Ελλήνων.

3. Πώς ρυθμίστηκε το θέμα της στελέχωσης του δημοσίου κατά την οθωνική περίοδο;

Απ. Σελ. 133 Τελικά, το πρόβλημα ... μέχρι το 1829.

4. Πώς συνδέθηκε η διαμάχη μεταξύ αυτοχθόνων και ετεροχθόνων με το θέμα των όρων εκλογής βουλευτών;

Απ. Σελ. 133 Στην τρίτη φάση ... επαρκή πληθυσμό.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

2. Παραχώρηση γης σε Κρήτες πρόσφυγες

Το παράθεμα συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση και δείχνει τη σοβαρή μέριμνα της πολιτείας και τη σύμπνοια των πολιτικών και πολιτειακών παραγόντων για την ουσιαστική αντιμετώπιση του προσφυγικού προβλήματος. Πρόκειται για το νόμο ΡΙΔ7 15-9-1848, με τον οποίο παραχωρούνταν γη σε Κρήτες πρόσφυγες Τα στοιχεία που μπορεί να αντλήσει κανείς από το παράθεμα είναι:

- Ψηφίστηκε ομόφωνα από τη βουλή και τη Γερουσία.

- Αποφασίζει για την παραχώρηση εγγράφων ιδιοκτησίας σε όσους Κρήτες είχαν ήδη στην κατοχή τους γη με βάση το ΚΔ' ψήφισμα του Καποδίστρια (βλ. παράθεμα σελ. 128 του σχολικού βιβλίου) και τα σχετικά με το θέμα βασιλικά διατάγματα της 13ης και 18ης Οκτωβρίου του 1834.

- Προβλέπει την παραχώρηση γης —κυρίως εκείνης που είχε καταπατηθεί από Κρήτες καθ' υπέρβασιν των σχετικών αποφάσεων (του ΚΔ' ψηφίσματος και των βασιλικών διαταγμάτων του 1834) ή είχε εγκαταλειφθεί από αυτούς— σε όσους ήταν ακόμη ακτήμονες (30-35 στρέμματα, ανάλογα με τον αριθμό των μελών της κάθε οικογένειας).

- Προβλέπει απαλλοτρίωση μοναστηριακών γαιών στη Μήλο και στη Μίνωα, όπου δεν υπάρχουν διαθέσιμες εθνικές γαίες, και παραχώρηση μικρής οικίας, ενός βοδιού και των αναγκαίων γεωργικών εργαλείων για κάθε οικογένεια προσφύγων με έξοδα της κυβέρνησης, για την αντιμετώπιση των αναγκών πρώτης εγκατάστασης. Συμπερασματικά, οι ενέργειες της Πολιτείας απέβλεπαν στην κοινωνική και οικονομική ένταξη των προσφύγων.

3. Η αντιπαράθεση αυτοχθονιστών και ετεροχθονιστών πληρεξουσίων στην Εθνοσυνέλευση, 1843-44

Στο παράθεμα αποτυπώνεται καθαρά ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε αυτόχθονες και ετερόχθονες στην Εθνοσυνέλευση του 1843-44. Το σημείο τριβής ήταν ο ρόλος των ετεροχθόνων στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Ο στρατηγός Μακρυγιάννης τάχθηκε υπέρ του αποκλεισμού των ετεροχθόνων από δημόσιες θέσεις. Με ύφος έντονο, που προδίδει την αγανάκτησή του, επισημαίνει ότι ο υπερπατριωτισμός που επέδειξαν οι αυτόχθονες υπονόμωσε την πατρίδα, υπονοώντας ότι υπήρξε υπερευαισθησία των γηγενών για τους ομογενείς πρόσφυγες, και απευθύνει έκκληση για αλλαγή γραμμής πλεύσης, για να προκόψει η πατρίδα με στήριγμα το βασιλιά. Κατηγορεί ακόμη τους ετερόχθονες ότι τόσα χρόνια η πατρίδα τους έδινε ψωμί κι αυτοί την αναστάτωσαν και κλείνει με μια φράση γεμάτη ένταση: «Ας καθίσωμεν τώρα και ημείς να φάγωμεν ψωμί».

Στον αντίποδα αυτής της προσέγγισης κινείται η άποψη του Ευσταθίου Σίμου, ο οποίος εκτιμά ότι ήταν σίγουρο πως με την Επανάσταση ένα μέρος της πατρίδας θα απελευθερωνόταν και ότι αυτό το ελεύθερο μέρος έπρεπε να δεχτεί στους κόλπους του όλους τους αγωνιστές και τους παθόντες Έλληνες. Με θέρμη διακηρύσσει ότι οι Έλληνες επαναστάτησαν, έχυσαν το αίμα τους και έπαθαν, γνωρίζοντας ότι η τύχη όλων ανεξαιρέτως, από οποιοδήποτε μέρος και αν προέρχονταν, θα ήταν κοινή. Συμπερασματικά, με το λόγο του τάσσεται εναντίον οιασδήποτε διάκρισης.

Γενικά, το παράθεμα δείχνει τη βαθύτατη διάσταση που υπήρχε μεταξύ αυτοχθόνων-ετεροχθόνων.

Επεξεργασία εικόνων

2. Το πολεοδομικό σχέδιο της Ερέτριας, όπου εγκαταστάθηκαν οι Ψαριανοί

Το 1834 χρονολογείται το σχέδιο της Ερέτριας (αρχιτέκτων Ed. Schaubert) ή των Νέων Ψαρών, όπως ονομάστηκε η πόλη από τους Ψαριανούς οικιστές. Η χάραξη της νέας πόλης φαίνεται ότι έγινε χωρίς καμιά δέσμευση, γιατί δεν υπήρχε στη θέση αυτή παλαιότερος οικισμός. Μεγάλα οικοδομικά τετράγωνα, ομοιόμορφα, ως επί το πλείστον, και δρόμοι παράλληλοι αποτελούν το κύριο χαρακτηριστικό του σχεδίου. Μαζί με τα δημόσια κτίρια που είχαν προγραμματιστεί, σημειώνονται επάνω στο σχέδιο και όλα τα αρχαία ερείπια (τείχος-περίπατος, θέατρο).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Με βάση τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο κάτω παραθέματα και το σχολικό εγχειρίδιο, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Πώς εμφανίζεται στο πολιτικό πεδίο η κρίση στις σχέσεις αυτοχθόνων και ετεροχθόνων;**
- β) Ποια είναι τα κυριότερα επιχειρήματα που διατυπώνει κάθε πλευρά;**

Πηγή 1

Η κρίση στις σχέσεις αυτοχθόνων και ετεροχθόνων

Στα 1844 (...) για πρώτη φορά περιγράφονται με κάποια ακρίβεια τα διακυβευόμενα. Στο τρίτο άρθρο του Συντάγματος (...) επρόκειτο πάλι για τον καθορισμό των ιδιοτήτων του Έλληνα πολίτη, που όμως τώρα, στη συζήτηση, συγγεόταν με τον ορισμό των προσόντων του Έλληνα δημοσίου υπαλλήλου. Η σύγχυση υπαινίσσεται το κύριο πρακτικό όφελος που έμοιαζε να έχει για πολλούς ο τίτλος του πολίτη. Το θέμα ήταν να αποδειχθεί σε ποιους χρωστούσε το ελληνικό κράτος μια θέση στη δημοσιοϋπαλληλία.

Στη συζήτηση ο άξονας αναφοράς είναι κοινός για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη: είναι το 1821, που οι μεν ετεροχθονιστές εξαίρουν ως επανάσταση όλης της ελληνικής φυλής, απέναντι στην οποία η Ελλάδα έχει αναλάβει ορισμένες δεσμεύσεις. Ενώ οι αυτοχθονιστές επιμένουν στα πράγματα (...). Γι' αυτούς δεν ενδιέφεραν οι αρχικές προθέσεις, αλλά το γεγονός ότι η επανάσταση εντοπίστηκε έτσι κι αλλιώς στον ελλαδικό χώρο, και συνεπώς η ίδια η ύπαρξη του κράτους οφειλόταν στις υπηρεσίες των κατοίκων αυτού του χώρου. Και ενώ οι πρώτοι είχαν την άνεση να κινηθούν στα λίγο ή πολύ γνωστά πλαίσια της επαναστατικής συνθηματολογίας, η επιχειρηματολογία των δεύτερων αποτελούσε ακριβώς παρέκκλιση από την αναδρομική αυτή ομοψυχία.

Έλλη Σκοπετέα, Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα, Αθήνα 1988, σσ. 51-52.

ΠΗΓΗ 2

Το προνόμιο του δημοσίου υπαλλήλου

Η υπηρεσία στον κρατικό μηχανισμό ως πηγή πλουτισμού είχε σχέση όχι με τις γλίσχρες αποδοχές του κρατικού υπαλλήλου, αλλά με τη νόμιμη ή την παράνομη χρησιμοποίηση της κρατικής

θέσεως για τον πλουτισμό του κατόχου. Η φοροδιαφυγή, η προτεραιότητα στην αγορά εθνικών γαιών και η εξασφάλιση άτοκων κρατικών δανείων (...) ήταν τα μέσα πλουτισμού που είχε στη διάθεσή του ο κρατικός υπάλληλος.

Νικηφόρος Διαμαντούρος, Η περίοδος της συνταγματικής μοναρχίας, Ι.Ε.Ε., τ. ΙΓ, σσ. 110-111.

ΠΗΓΗ 3

Η αντιπαράθεση αυτοχθονιστών και ετεροχθονιστών πληρεξουσίων στην Εθνοσυνέλευση, 1843-1844

Παράθεμα του σχολικού εγχειριδίου, σσ. 134-135.

2) Με βάση την αφήγηση του σχολικού εγχειριδίου και τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο κάτω παραθέματα, να αναφερθείτε:

- α) στους λόγους για τους οποίους το θέμα των δικαιωμάτων των ετεροχθόνων απέκτησε διεθνείς προεκτάσεις,**
- β) στους λόγους για τους οποίους αντέδρασε η οθωμανική κυβέρνηση.**

ΠΗΓΗ 1

Τα δικαιώματα των ετεροχθόνων και οι διεθνείς προεκτάσεις

Το θέμα των δικαιωμάτων των ετεροχθόνων είχε προεκτάσεις και στις διεθνείς σχέσεις της Ελλάδας, και τούτο από δύο πλευρές. Πρώτον από το ενδιαφέρον των «προστάτιδων» Δυνάμεων που παρακολουθούσαν όλες τις πτυχές της ελληνικής πολιτικής ζωής. Και δεύτερον από τις αντιδράσεις της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία στη διάκριση των ετεροχθόνων σε κοινότητες ανάλογα με την επαρχία της καταγωγής τους (π.χ. Θεσσαλοί, Μακεδόνες κλπ.) και στην παραχώρηση σ' αυτούς εκλογικών δικαιωμάτων, διέβλεπε τάσεις διεκδικήσεων σε εδάφη της εκ μέρους της Ελλάδας. (...) Οι αντιπρόσωποι των Δυνάμεων συγκέντρωσαν αρχικά την προσοχή τους στον αποκλεισμό των ετεροχθόνων από τις δημόσιες θέσεις (...), ενώ από την πλευρά της η οθωμανική κυβέρνηση διατύπωσε έντονες διαμαρτυρίες για την εκλογική αντιπροσώπευση που χορηγήθηκε στους Ψαριανούς και το ενδεχόμενο να παραχωρηθούν ανάλογα δικαιώματα και στις άλλες κατηγορίες μεταναστών. Ακριβώς όμως οι οθωμανικές αντιδράσεις και οι επιπτώσεις που θα μπορούσαν να έχουν στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, οδήγησαν με τη σειρά τους και στην τοποθέτηση των ξένων Δυνάμεων απέναντι σ' αυτό το θέμα.

(...) Στις 24 Ιανουαρίου/5 Φεβρουαρίου 1844 ο Οθωμανός πρεσβευτής στην Αθήνα Κ. Μουσούρος κοινοποιεί στους πρεσβευτές των τριών προστάτιδων Δυνάμεων το κείμενο μιας διακοίνωσης που επέδωσε στην ελληνική κυβέρνηση (...). Στο μακρό κείμενο της διακοίνωσης γίνεται κατ' αρχήν αναφορά στη συγκρότηση της εθνοσυνέλευσης, στην οποία παίρνουν μέρος

αντιπρόσωποι Μακεδόνων, Θεσσαλών, Ηπειρωτών, Κρητών, Σαμίων, Ψαριανών, Κασσιωτών κ.ά., δηλαδή ατόμων καταγόμενων από περιοχές που αποτελούν τμήμα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. (...) Και όχι μόνο η εθνοσυνέλευση, αντίθετα από ό,τι ήλπιζε η Πύλη, παραδέχτηκε την εγκυρότητα των περισσότερων πληρεξουσίων (...), αλλά η επιφορτισμένη με τη σύνταξη του συντάγματος επιτροπή επικύρωσε την β' παράγραφο του άρθρου 61 που προβλέπει την εκπροσώπηση στη βουλή των εγκατεστημένων στην Ελλάδα Ψαριανών με δύο βουλευτές. (...) Η παραχώρηση τέτοιων προνομίων, μοναδικών στην ιστορία των συνταγματικών χωρών, εκτός από τη ζημιά που συνεπάγεται σε ένα νεαρό κράτος, όπως το ελληνικό, ενδιαφέρει με τις συνέπειες της και την οθωμανική αυτοκρατορία και τις προστάτιδες Δυνάμεις και την Ευρώπη ολόκληρη που επιθυμεί την ειρήνη στην Ανατολή.

Ιωάννης Δημάκης, ό.π., σσ. 181-186.

ΠΗΓΗ 2

«Να απαγορευθεί κάθε εδαφικός προσδιορισμός»

Ανακοίνωση του βρετανού υπουργού λόρδου Aberdeen προς τον πρεσβευτή της Βρετανίας στην Αθήνα Lyons.

«Η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητος (...) θα συνιστούσε επίμονα (...) να απαγορευθεί στο μέλλον αυστηρά κάθε εδαφικός προσδιορισμός, όπως Θεσσαλοί, Μακεδόνες, ακόμη και Ψαριανοί, που αποδίδεται σε εποίκους εγκατεστημένους στην Ελλάδα. Θα ήταν πολύ προτιμότερο όλοι οι τέτοιοι προσδιορισμοί να συγχωνευθούν σε μια γενική και έντιμη ονομασία Έλληνες πολίτες, οι οποίοι να μπορούν να παίρνουν τις τοπικές τους διακρίσεις από τον τόπο στον οποίο εγκαταστάθηκαν. (...) Οι ιδιαίτεροι χαρακτηρισμοί έχουν πάντοτε την τάση να γεννούν ζηλοτυπίες και να υποθάλπουν πνεύμα εχθρικού ανταγωνισμού, καθώς μια αναφορά στην ιστορία μπορεί εύκολα να αποδείξει».

πηγή από το βιβλίο του Ιωάν. Δημάκη, ό.π., σ. 189.

Δ. ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΚΑΙ ΑΛΥΤΡΩΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ

➤ Αποτελέσματα των αλυτρωτικών κινήματων του 19ου αιώνα

- Κατά τον 19ο αιώνα ξέσπασαν απελευθερωτικά κινήματα αλύτρωτων εδαφών.
- Προκλήθηκαν νέα προσφυγικά ρεύματα.
- Υπήρξε σταθερή αύξηση του πληθυσμού της χώρας.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Αλυτρωτικά κινήματα**→Κινήματα που απέβλεπαν στην απελευθέρωση και ενσωμάτωση στο ελληνικό εθνικό κράτος περιοχών με ελληνικό πληθυσμό, οι οποίες βρίσκονταν ακόμη υπό τουρκική κατοχή.

1. Θεσσαλία, Ήπειρος, Μακεδονία

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Ο Κριμαϊκός πόλεμος γεννά προσδοκίες απελευθέρωσης

- Ο Κριμαϊκός πόλεμος γέννησε ελπίδες για απελευθέρωση της Ηπείρου, Θεσσαλίας και Μακεδονίας.
- Επαναστατικά σώματα Ελλήνων διείσδυσαν στις περιοχές αυτές και ξεσήκωσαν τους κατοίκους.
- Την αποτυχία των κινήματων ακολούθησαν νέοι πρόσφυγες προς το ελληνικό κράτος.
- Αργότερα επέστρεφαν στις εστίες τους.

➤ Ο Κριμαϊκός Πόλεμος έπληξε και την Αθήνα

- Ο Κριμαϊκός έπληξε και την Αθήνα με επιδημία χολέρας.
- Ιδιαίτερα επλήγησαν πρόσφυγες εγκαταστημένοι στο νότιο τμήμα της πόλης.
- Για την αποκατάστασή τους το 1854 ιδρύθηκε προσφυγικός συνοικισμός στη Φθιώτιδα.

➤ Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος αναθερμαίνει το όνειρο ανάκτησης αλύτρωτων εδαφών

- Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος (1877-1878) αναθερμαίνει το όνειρο της απελευθέρωσης της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας.
 - Τον Ιανουάριο του 1878 ιδρύεται στην Αθήνα Μακεδονική Επιτροπή με σκοπό την οργάνωση της επανάστασης στη Μακεδονία.
 - Η επανάσταση στον Όλυμπο, στα Πιέρια και στη Χαλκιδική έληξε με ανακωχή.
 - Πολλοί επαναστάτες περνούν για ασφάλεια στην ελεύθερη Ελλάδα.
 - Αργότερα επιστρέφουν στις περιοχές τους.

➤ **Οι συνέπειες του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 στο προσφυγικό**

- Με τη λήξη του ελληνοτουρκικού πολέμου μετά την κατάληψη της Λάρισας και την υποχώρηση του ελληνικού στρατού, ο άμαχος πληθυσμός ακολούθησε με γενική έξοδο.
- Η συνθήκη της Κωνσταντινούπολης προέβλεπε ρυθμίσεις στη θεσσαλική συνοριακή γραμμή ευνοϊκές για τους Τούρκους.
- Στα εδάφη αυτά δε βρίσκονταν κατοικημένες περιοχές.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

• **Ρωσοτουρκικός Πόλεμος (1877-1878)** → σύγκρουση μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του Ορθόδοξου συνασπισμού υπό την ηγεσία της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και με τη συμμετοχή της Βουλγαρίας, της Ρουμανίας, της Σερβίας και του Μαυροβουνίου. Ο πόλεμος κηρύχθηκε από τον τσάρο Αλέξανδρο Β΄ κατά του Σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ στις 24 Απριλίου του 1877 και έληξε ένα χρόνο αργότερα, στις 3 Μαρτίου του 1878. Διεξήχθη στα Βαλκάνια και στην Καυκασία και προκάλεσε την ανάδυση του Βαλκανικού εθνικισμού του 19ου αιώνα. Επιπρόσθετοι συντελεστές του ήταν οι ελπίδες της Ρωσίας για ανάκτηση των χαμένων εδαφών κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, για την αποκατάστασή της στη Μαύρη Θάλασσα και την υποστήριξη των πολιτικών κινημάτων που προσπαθούσαν να απελευθερώσουν τα Βαλκανικά έθνη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αποτέλεσμα του πολέμου ήταν η Ρωσία να καταφέρει να διεκδικήσει διάφορες επαρχίες του Καυκάσου, δηλαδή του Καρς και του Μπατούμι, και να προσαρτήσει επίσης την περιοχή Μπουντζάκ. Οι ηγεμονίες της Ρουμανίας, της Σερβίας και του Μαυροβουνίου, που όλες είχαν για κάποιο διάστημα *de facto*, ανακήρυξε επίσημα την ανεξαρτησία της από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Μετά από σχεδόν πέντε αιώνες Οθωμανικής κυριαρχίας (1396-1878), επανιδρύθηκε το Βουλγαρικό κράτος ως Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας, καταλαμβάνοντας τη χώρα μεταξύ του Ποταμού Δούναβη και του Αίμου (εκτός από τη Βόρεια Δοβρουτσά που δόθηκε στη Ρουμανία), καθώς και την περιοχή της Σόφιας, που έγινε πρωτεύουσα του νέου κράτους. Το Συνέδριο του Βερολίνου επέτρεψε επίσης στην Αυστροουγγαρία να καταλάβει τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη και τη Μεγάλη Βρετανία να αναλάβει την Κύπρο. Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος αναθέρμανε το όνειρο της ανάκτησης της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο και αφού λάβετε υπόψη τα στοιχεία που παρατίθενται στο πιο πάνω παράθεμα, να αναφερθείτε στη στάση των εγκατεστημένων στην Ελλάδα προσφύγων, κατά τη διάρκεια των επαναστατικών κινημάτων στη Θεσσαλία, την Ήπειρο και τη Μακεδονία.

ΠΗΓΗ

Οι εθνικές εταιρίες

Παρά τη φανερή αναποφασιστικότητα της κυβερνήσεως [κατά την κρίση του 1875-1878 στα Βαλκάνια], η ιδέα ότι η Ελλάδα όφειλε να ετοιμασθεί για κάθε ενδεχόμενο είχε πλέον ωριμάσει. Ήδη διάφορες εταιρίες είχαν αρχίσει να διενεργούν εράνους, να αγοράζουν όπλα και να καταρτίζουν σχέδια εξεγέρσεων των υπόδουλων επαρχιών. Δύο από τις κύριες εταιρίες ήταν η «Αδελφότης» και η «Εθνική Άμυνα». Σε συνεργασία μ' αυτές, ή και τελείως ανεξάρτητα, ενεργούσαν άλλες μικρότερες ή τοπικού χαρακτήρα, που τις αποτελούσαν κυρίως πρόσφυγες από τις αντίστοιχες υπόδουλες επαρχίες και την Κρήτη. Η «Αδελφότης», το καταστατικό της οποίας είχε εγκριθεί τον Απρίλιο του 1876, είχε προέλθει από τη μυστική «Αδελφική Ενότητα», την οποία, κατά μια πληροφορία, είχε συστήσει ο μακεδονικής καταγωγής λοχαγός του πυροβολικού Κωνσταντίνος Ισχύμαχος. Απεσταλμένοι της «Αδελφότητος» από το ελεύθερο κράτος περιόδευαν, κατά το σύστημα των αποστόλων της Φιλικής Εταιρίας, πόλεις και χωριά των τουρκοκρατούμενων περιοχών, καθώς και των κέντρων του Ελληνισμού της διασποράς, επέλεγαν τα κατάλληλα πρόσωπα, τα μύθουσαν στους σκοπούς της «Αδελφότητος» και τα όρκιζαν στο Ευαγγέλιο. Από τα (...) απομνημονεύματα του επισκόπου Κίτρους Νικολάου, που το 1878 πρωτοστάτησε στην εξέγερση της Πιερίας, προκύπτει ότι η μύηση στην «Αδελφότητα» ως τις αρχές του 1878 είχε καλύψει όλα τα αστικά και ημιαστικά κέντρα, καθώς και τα περισσότερα χωριά της νότιας και δυτικής Μακεδονίας.

(...) Πίσω όμως από την αναγνωρισμένη οργάνωση, συνέχιζε να λειτουργεί μυστικά το «Κέντρο της Αδελφικής Ενότητος» (...), το οποίο ουσιαστικά κατηύθυνε και τη δραστηριότητα της επίσημης οργανώσεως. Όπως προκύπτει από έγγραφα που υπάρχουν στο αρχείο του Γ. Φιλάρετου, το Κέντρο δεν περιοριζόταν στην προετοιμασία των επαναστάσεων, αλλά έπαιρνε και πρωτοβουλίες πολιτικής φύσεως, οργανώνοντας συλλαλητήρια, ψηφίσματα, δημοσιεύοντας άρθρα στον τύπο για την αφύπνιση της κοινής γνώμης και εξασκώντας πίεση στην κυβέρνηση.

Πιο σημαντική ίσως και από την «Αδελφότητα», λόγω του κύρους των μελών της και των στενών δεσμών τους με την πολιτική, πνευματική και οικονομική ηγεσία της χώρας, ήταν η «Εθνική Άμυνα». Στα μέλη της συγκαταλέγονταν προσωπικότητες, όπως ο ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος (...), ο νομομαθής καθηγητής Παύλος Καλλιγάς (...), ο διοικητής της Εθνικής Τράπεζας Μάρκος Ρενιέρης (...), ο δικηγόρος Στέφανος Δραγούμης και άλλοι. Ο σύλλογος αυτός βασικά αποτελούσε συνέχεια των εθνικών επιτροπών που είχαν αναμιχθεί στην Κρητική επανάσταση. Με παραρτήματα σε πολλά επαρχιακά κέντρα και με μέλη ή συνεργάτες στο εξωτερικό, η «Εθνική Άμυνα» χρησιμοποίησε το κύρος και τις γνωριμίες των μελών της, ιδιαίτερα με πλούσιους Έλληνες της διασποράς, για τη συγκέντρωση χρημάτων και την αγορά όπλων.

[Όταν η Ρωσία κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία (12/24 Απριλίου 1877), η Ελλάδα, χωρίς στρατό, χωρίς δεσμεύσεις από τη ρωσική πλευρά και με συνεχείς κυβερνητικές κρίσεις, βρέθηκε αδύναμη να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων].

Με την υποκίνηση των διαφόρων εθνικών εταιριών και συλλόγων και τη συμπαράσταση του τύπου συγκροτήθηκαν παλλαϊκές συγκεντρώσεις, που ομόφωνα απαιτούσαν τη σύσταση συλλογικής κυβερνήσεως (...). Μετά τη συνένωση των πολιτικών δυνάμεων [οικουμενική κυβέρνηση], οι δύο κυριότερες εθνικές εταιρίες, η «Εθνική Άμυνα» και η «Αδελφότης», απεφάσισαν να συνεργασθούν και να συντονίσουν τις ενέργειες τους. Προς το σκοπό αυτό συνέστησαν μια κεντρική επιτροπή με πρόεδρο τον Παύλο Καλλιγά και ίσο αριθμό μελών και από τις δύο οργανώσεις.

(...) Από την πρώτη στιγμή η κεντρική επιτροπή ήρθε σε συνεννόηση με την κυβέρνηση για την εναρμόνιση των ενεργειών της προς την κυβερνητική πολιτική. Από την πλευρά της, η κυβέρνηση μέσω των Τρικούπη και Ζαΐμη έθεσε στη διάθεση της κεντρικής επιτροπής χρήματα και οπλισμό από τις κρατικές αποθήκες. Όλοι οι νομάρχες, ιδιαίτερα των παραμεθόριων νομών, καθώς και οι πρόξενοι στις υπόδουλες επαρχίες είχαν εντολή να συνεργάζονται με τους επίσημους εκπροσώπους της κεντρικής επιτροπής.

(...) Οι άλλοι μικρότεροι εθνικοί σύλλογοι συνέχισαν να ενεργούν αυτόνομα, αλλά ως ένα σημείο συντόνιζαν τις ενέργειες τους με την κεντρική επιτροπή. (...) Το γενικό σχέδιο των εξεγέρσεων καταρτίστηκε βασικά από το λοχαγό Ισχόμαχο και προέβλεπε ταυτόχρονες εξεγέρσεις στη Θεσσαλία, Ήπειρο, Μακεδονία και Κρήτη. Οι εξεγέρσεις αυτές θα άρχιζαν με την άφιξη ένοπλων σωμάτων από το βασίλειο.

Ευάγγελος Κωφός, Το Ελληνοβουλγαρικό Ζήτημα, Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σσ. 325-330.

2. Κρήτη

➤ Το προσφυγικό ρεύμα από την κρητική επανάσταση

- Ως το 1841 μικρός αριθμός Κρητών είχε καταφύγει στην ελεύθερη Ελλάδα.
- Η κρητική επανάσταση (1866-1869) προκάλεσε μεγάλο προσφυγικό ρεύμα.
- Στην Αθήνα συστάθηκε η Κεντρική Επιτροπή υπέρ των Κρητών.
- Στο εξωτερικό ιδρύθηκαν επιτροπές για τον ίδιο σκοπό οι οποίες, σε συνεργασία με την «Αγγλοελληνική Επιτροπή» στην Αθήνα ανέλαβε την περίθαλψη 4.500 προσφύγων.

➤ Κορύφωση του κρητικού προσφυγικού ρεύματος

- Ως τα μέσα του 1897 μικρός αριθμός Κρητών κατόρθωσε να διαφύγει από το νησί με ξένα πλοία.
- Το μεγάλο προσφυγικό ρεύμα ξέσπασε το 1868.
- Το κράτος βρέθηκε σε αδυναμία να στηρίξει την κρητική επανάσταση και απέτυχε να αντιμετωπίσει το οξύ προσφυγικό ζήτημα.

➤ Πρόσκαιρες προσφυγικές κινήσεις

- Τις επόμενες δεκαετίες κρίσεις του κρητικού ζητήματος προκάλεσαν προσφυγικές κινήσεις μικρότερης κλίμακας με προσωρινό χαρακτήρα.
- Η ανακίνηση του Κρητικού το 1895 δεν προκάλεσε κύμα μεγάλης φυγής.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς συνδέεται ο Κριμαϊκός πόλεμος με το προσφυγικό πρόβλημα;

Απ. Σελ. 134 Το 1854 ... Ανίβιτσα της Φθιώτιδας.

2. Ποιες οι προσφυγικές ροές εξαιτίας του Ρωσοτουρκικού πολέμου (1877-1878);

Απ. Σελ. 134-135 Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος ... περιοχές τους.

3. Ποιο το προσφυγικό ρεύμα που δημιούργησε ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897;

Απ. Σελ. 135 Το τελευταίο ρεύμα ... σε ελληνικό έδαφος.

4. Πώς εξελίχθηκε το προσφυγικό ζήτημα στην Κρήτη μετά και τη μεγάλη επανάσταση του 1866-1869;

Απ. Σελ. 135 – 136 Η Κρητική επανάσταση ... το οξύ προσφυγικό πρόβλημα.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

1. Νόμος του 1867, με τον οποίο επιβλήθηκε έκτακτη εισφορά για την περίθαλψη των Κρητών προσφυγών

Πρόκειται για νόμο της κυβέρνησης Κουμουνδούρου (31-10-1867). Οι ειδικότερες διατάξεις του νόμου:

- Επιτρέπεται στους δήμους να επιβάλλουν δασμό (2% επί της τιμής τους) στα εισαγόμενα αγαθά, όσο υπάρχει ανάγκη περίθαλψης των προσφυγών από την Κρήτη.
- Ο δασμός, που επιβάλλεται με ψήφισμα του δημοτικού συμβουλίου (προσδιορίζεται και ο χρόνος διάρκειας), τελεί υπό την έγκριση της διοικητικής αρχής, η οποία μπορεί να ελαττώσει το ύψος του, καθώς και τη φορολογητέα ύλη (άρθρο 3).
- Τα υπόλοιπα άρθρα αναφέρονται σε ζητήματα διαχείρισης και στο χρονικό διάστημα ισχύος του νόμου.

Γενικά, ο νόμος δείχνει ότι η κυβέρνηση Κουμουνδούρου, παρά τη διακηρυγμένη ουδετερότητά της στο «κίνημα της Κρήτης», δεν αδιαφόρησε για τα γυναικόπαιδα που ζητούσαν καταφύγιο και περίθαλψη στα ελεύθερα ελληνικά εδάφη.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Με βάση τα στοιχεία που θα αντλήσετε από το βιβλίο σας και τα παρακάτω παραθέματα, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- Με ποιο τρόπο αξιοποίησε η Εθνική Εταιρία τους εγκατεστημένους στην Ελλάδα πρόσφυγες από τις επαρχίες της Ηπείρου και της Μακεδονίας;
- Με ποιο τρόπο έδρασαν τα σώματα των προσφύγων κατά την ελληνοτουρκική σύρραξη του 1897 και γιατί;
- Γιατί η έκβαση του πολέμου αυτού δημιούργησε νέο κύμα προσφύγων προς την Ελλάδα;

ΠΗΓΗ 1



Η Εθνική Εταιρία, που συστήθηκε την άνοιξη του 1894, υπήρξε μια ισχυρή παραπολιτική οργάνωση, στην οποία συμμετείχαν διαπρεπή μέλη της ελληνικής κοινωνίας, στρατιωτικοί και χιλιάδες απλών Ελλήνων. Οργανωμένη στα πρότυπα των μυστικών εταιριών του πρώτου μισού του 19ου αιώνα, συνέβαλε σημαντικά με τις συχνά ανεύθυνες ενέργειες της στην έκρηξη του ατυχούς πολέμου του 1897. Επάνω: η σφραγίδα της «Ανωτάτης Αρχής» της Εθνικής Εταιρίας.

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ', σ. 99.

ΠΗΓΗ 2

Πρόσφυγες και «Εθνική Εταιρία»

Στην Ήπειρο και τη Μακεδονία η κατάσταση ήταν διαφορετική [από την Κρήτη]. Εκεί ο πληθυσμός ουδέποτε απόλαυσε κάποια πλεονεκτήματα από παραχωρήσεις δικαιωμάτων, έστω και της πιο μικρής κλίμακας, εκτός από ένα περιορισμένο σύστημα εθιμικών κανόνων ως προς τους κοινοτικούς θεσμούς που τελούσαν κάτω από καθεστώς ανοχής του κυρίαρχου, για διευκόλυνση του έργου των οργάνων του. Καμιά ένοπλη δράση δεν καταξιώθηκε ποτέ και οι αγωνιστές ύστερο από τις αποτυχίες κατέφευγαν στην ελεύθερη Ελλάδα σαν πρόσφυγες. Αυτοί φυσικά ήταν πρόθυμοι να αναλάβουν δράση σε πρώτη ευκαιρία. Οι οργανώσεις όμως που θα τους χρηματοδοτούσαν και θα τους κατηύθυναν έλειπαν και δεν υπήρχε καμιά ενθάρρυνση από την πλευρά των ελληνικών κυβερνήσεων, που μάλλον επιδίωκαν τον αφοπλισμό τους. Χωρίς γεωργικό κλήρο ή απασχόληση με την κτηνοτροφία στις περισσότερες περιπτώσεις, οι πρόσφυγες αυτοί προσπαθούσαν να επιβιώσουν κάποτε και με παράνομα μέσα. Έργο της [Εθνικής] Εταιρίας θεωρήθηκε η αξιοποίηση των ανθρώπων αυτών για τη [Μεγάλη] Ιδέα.

Στις αρχές Ιουνίου 1896 ο Εμμ. Λυκούδης πήγε στα Τρίκαλα με εντολή της Εταιρίας να οργανώσει τις δυνάμεις αυτές σε ένοπλα σώματα και ταυτόχρονα να πείσει τους αξιωματικούς του ελληνικού στρατού που υπηρετούσαν στη μεθόριο να μην παρεμποδίζουν τη διάβαση των συνόρων από τα σώματα αυτά, αντίθετα από την πολιτική της κυβερνήσεως.

Ιωάννης Πικρός, Προς τον Πόλεμο του 1897, Ι.Ε. Ε., τόμ. ΙΔ', σ. 99.

ΠΗΓΗ 3

Οι Μακεδόνες πρόσφυγες στον πόλεμο του 1897

Στις 28 Μαρτίου/9 Απριλίου [1897] οι Τούρκοι έμαθαν ότι ελληνικές ένοπλες ομάδες που αριθμούσαν χίλιους περίπου άνδρες είχαν διαβεί τα σύνορα προς την πλευρά του Μετσόβου. Διαμαρτυρήθηκαν στις Δυνάμεις αλλά ο Σκουζές [Υπουργός Εξωτερικών], όταν τον ρώτησαν οι ξένοι απεσταλμένοι, ισχυρίστηκε ότι οι ομάδες αυτές ήταν Μακεδόνες που επέστρεφαν στην πατρίδα τους. Αυτό ήταν σχεδόν αλήθεια, γιατί εκτός από μια ή δυο εξαιρέσεις όλοι οι ένοπλοι κατάγονταν

από τη Μακεδονία. Στο μεταξύ τα ελληνικά και τα τουρκικά στρατεύματα βρίσκονταν αντιμέτωπα κατά μήκος των συνόρων. Έπειτα από επεισόδια που έγιναν στην Ανάληψη, άρχισαν οι εχθροπραξίες στις 5/17 Απριλίου.

Douglas Dakin, Η Ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1998, σ. 233.

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Χαρακτηριστικά των προσφυγικών ρευμάτων του 20ού αιώνα.

- Τα κύματα των προσφύγων που έφταναν στην Ελλάδα ήταν συχνότερα και πολυαριθμότερα.
- Αιτία ήταν οι πολεμικές συγκρούσεις και η εχθρότητα μεταξύ των κρατών της Βαλκανικής χερσονήσου.
- Η ελληνική πολιτεία αναγκάστηκε να λάβει συστηματικότερα μέτρα για την περίθαλψη και την αποκατάσταση τους στη νέα πατρίδα.

➤ Οι πρώτοι Έλληνες που πέρασαν τα σύνορα τον 20ό αιώνα

- Μετανάστευση από την Ανατολική Ρωμυλία το 1906 ως συνέπεια των βιαιοπραγιών των Βουλγάρων λόγω του ανταγωνισμού Ελλάδας – Βουλγαρίας για επικράτηση στη Μακεδονία.
- Την ίδια εποχή κάτοικοι της Ρουμανίας απελάθηκαν λόγω της έξαρσης που γνώριζε το Κουτσοβλαχικό ζήτημα.

➤ Προσφυγικά ρεύματα μετά τους Βαλκανικούς πολέμους

- Έλληνες από Βουλγαρία, Δυτική Θράκη, Ανατολική Μακεδονία, περιοχές που είχαν παραχωρηθεί στη Σερβία.
- Έλληνες της περιοχής του Καυκάσου άρχισαν να μεταναστεύουν στην Ελλάδα. Το ρεύμα αυτό αναχαιτίστηκε με επέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου** → Ρουμανία, Βουλγαρία, Σερβία, Μαυροβούνιο, Αλβανία, Ελλάδα.
- **Ανατολική Ρωμυλία** → Αυτόνομη περιοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που δημιουργήθηκε το 1878 από τη Συνθήκη του Βερολίνου και καταργήθηκε de facto το 1885, οπότε ενοποιήθηκε με το Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας επίσης υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συνέχισε να είναι de jure Οθωμανική επαρχία μέχρι το 1908, οπότε η Βουλγαρία ανακηρύχθηκε ανεξάρτητη.
- **Κουτσοβλαχικό Ζήτημα** → Αξίωση Ρουμανίας να παραχωρηθεί εκκλησιαστική και εκπαιδευτική αυτονομία στους Κουτσοβλάχους που κατοικούν την Ελλάδα.
- **Συνθήκη του Βουκουρεστίου** → Η Συνθήκη Βουκουρεστίου (1913) είναι

η συνθήκη ειρήνης που συνομολογήθηκε στις 28 Ιουλίου / 10 Αυγούστου 1913 στο Βουκουρέστι μεταξύ των Βασιλείων της Ελλάδας, της Ρουμανίας, της Σερβίας, και του Μαυροβουνίου αφενός και της Βουλγαρίας αφετέρου. Με τη συνθήκη αυτή δόθηκε τέλος στο Β' Βαλκανικό Πόλεμο ακριβώς μετά την ήττα της Βουλγαρίας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Γιατί τα κύματα προσφύγων που έφθαναν στην Ελλάδα τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα ήταν συχνότερα και πολυαριθμότερα;

Απ. σελ.137 Ο αριθμός ... περιοχή.

2. Ποια ήταν τα προσφυγικά ρεύματα που κατευθύνθηκαν στην Ελλάδα μέχρι πριν το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου πολέμου;

Απ. Σελ. 137 Οι πρώτοι Έλληνες που πέρασαν ... της ελληνικής κυβέρνησης.

B. Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

1. Η έξοδος

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Γεγονότα 1919-1922

- Αποβίβαση ελληνικού στρατού στη Σμύρνη (Μάιος 1919).
- Με τη συνθήκη των Σεβρών ορίστηκε ότι η περιοχή της Σμύρνης θα βρισκόταν υπό ελληνική διοίκηση για πέντε χρόνια.
- Νοέμβριος 1920: ήττα Βενιζέλου επάνοδος του Κωνσταντίνου.
- Οι σύμμαχοι αλλάζουν στάση απέναντι στην Ελλάδα.
- Ισχυροποιήθηκε το εθνικό κίνημα των Τούρκων.
- Αύγουστος 1922: λήξη του μικρασιατικού πολέμου με ήττα των Ελλήνων.
- Χιλιάδες πρόσφυγες στην Ελλάδα.

➤ Οι διώξεις των προσφύγων της μικρασιατικής καταστροφής

- Μετά την καταστροφή της Σμύρνης σημειώθηκαν διώξεις.
- Αιχμάλωτοι 18-45 ετών σχημάτιζαν πορείες προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας.
- Στους κατοίκους της Ανατολικής Θράκης δόθηκε προθεσμία ενός μήνα να εκκενώσουν την περιοχή.
- Ως το φθινόπωρο του 1922 είχαν φτάσει στην Ελλάδα 900.000 πρόσφυγες.
- Οι έλληνες της Καπαδοκίας και Κεντρικής Μικράς Ασίας μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα το 1924-25.
- Έλληνες του Πόντου κατέφυγαν στη Ρωσία.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Σύμμαχοι** → Οι δυνάμεις Αντάντ.
- **Μεταφορά προσφύγων από Καπαδοκία και Κεντρική και Νότια Μ. Ασία από τη Μικτή Επιτροπή κατά το 1924 και το 1925** → Πρόκειται για την Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής που ιδρύθηκε στο πλαίσιο της ελληνοτουρκικής σύμβασης της Λοζάνης [30 Ιανουαρίου 1923] (βλ. σελ. 150 -152)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια γεγονότα οδήγησαν στη μικρασιατική καταστροφή του 1922;
Απ. σελ. 144 Οι εθνικές βλέψεις ... στην Ελλάδα.

2. Ποιοι οι τόποι προέλευσης των προσφύγων κατά το 1922 και ποιος ο συνολικός τους αριθμός;
Απ. σελ. 144 Ήδη, πριν από τον Αύγουστο ... 148 Αρμένιοι.

3. Από που ήρθαν Έλληνες το 1924 και το 1925 με τη φροντίδα της Μικτής Επιτροπής;
Απ. σελ. 144 Περίπου 200.000 ... Επιτροπής.

4. Ποιοι οι τόποι προέλευσης των προσφύγων κατά την περίοδο 1922-1925 και ποιος ο συνολικός τους αριθμός;
Απ. σελ. 144 Ήδη, πριν από τον Αύγουστο ... 148 Ρωσία.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

Μαρτυρίες Μικρασιατών προσφύγων για την άφιξή τους στην Ελλάδα (No 8, σελ. 144)

Το παράθεμα συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση. Η σύμπτυξη του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία προς τα παράλια συνοδεύτηκε από γενική έξοδο του ελληνικού πληθυσμού από τις περιοχές που εγκαταλείπονταν. Χιλιάδες πρόσφυγες άρχισαν να φτάνουν στην Ελλάδα. Στο παράθεμα καταθέτει τη μαρτυρία του ο Απ. Μυκονιάτης και διεκτραγωδεί τα παθήματά τους. Αφηγείται αρχικά τον τρόπο φυγής από το χωριό του, υπό την πίεση του τουρκικού στρατού, και στη συνέχεια αναφέρεται στην κατάσταση που αντιμετώπισαν οι ξεριζωμένοι στη Μυτιλήνη, στην οποία πήγαν. Η άφιξή τους στο νησί συνοδεύτηκε από μια σκληρή εμπειρία, την απόρριψή τους από τους ντόπιους, την οποία ο αφηγητής δείχνει να κατανοεί («Δεν είναι και πλούσιος τόπος. Από ένα μαξούλι περιμένει»). Τέλος, με λόγο φορτισμένο συγκινησιακά εκφράζει όλο το δράμα των προσφύγων: «Βασανιστήκαμε, κακοκοιμηθήκαμε, κακοφάγαμε, μεγάλη συμφορά πάθαμε. Και ποιος δεν έκλαψε νεκρούς; Και ποιος δεν κακοπάθησε και ποιος δεν κλαίει ακόμα;». Για τον αφηγητή είναι τόσο απίστευτα όσα τράβηξαν οι πρόσφυγες, ώστε να ακούγονται στα ανίδια παιδιά σαν παραμύθι.

Πίνακας 1: Προέλευση των προσφύγων που κατέφυγαν στην Ελλάδα κατά τις τρεις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα (σελ. 146)

Ο πίνακας συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση. Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1928, ο αριθμός όλων των προσφύγων (1.221.849 άτομα) έφτασε περίπου στο ένα τέταρτο του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Το μεγαλύτερο μέρος των προσφύγων προερχόταν από τη Μικρά Ασία και ακολουθούσε η Θράκη και ο Πόντος. Τα προσφυγικά αυτά ρεύματα δείχνουν ότι στη Μικρά Ασία, στα Βαλκάνια, στη Μαύρη Θάλασσα, στη Νότια Ρωσία και γενικότερα στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου ζούσαν ακμαίοι ελληνικοί πληθυσμοί, την πυκνότητα των οποίων δίνουν οι αριθμοί. Η μετανάστευσή τους συνεπάγεται την αλλοίωση της εθνολογικής σύστασης, ιδιαίτερα

στη Μικρά Ασία, στην Ανατολική Θράκη, στον Πόντο και στην Κωνσταντινούπολη. Μια άλλη διάσταση του ζητήματος είναι ότι με την προσφυγιά χάνεται η ισχυρή οικονομική παρουσία των Ελλήνων στην ευρύτερη περιοχή. Τέλος, η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα είχε πολύ σημαντικές συνέπειες στην οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας και έγινε αφετηρία αλλαγών στην όλη πορεία της.

Επεξεργασία εικόνων

Η Μικρά Ασία με τα αρχαία ονόματα των επαρχιών (σελ. 145)

Στο χάρτη καταδεικνύεται μέσα από τα τοπωνύμια ότι οι ελληνικοί πληθυσμοί της Μικράς Ασίας κατοικούσαν τη γη αυτή επί χιλιάδες χρόνια. Είναι αποτυπωμένα σ' αυτόν στοιχεία από την ελληνική μυθολογία (π.χ. ο Ίων και ο Αίολος), από την ελληνική ιστορία των κλασικών χρόνων (η Αλικαρνασός, λ.χ., παραπέμπει στον Ηρόδοτο), από την εκκλησιαστική ιστορία (Ταρσός, Απόστολος Παύλος), από το Βυζάντιο (Κωνσταντινούπολη, Νίκαια - Α' Οικουμενική Σύνοδος αλλά και αυτοκρατορία της Νίκαιας κτλ.) και από το νεότερο Ελληνισμό (π.χ. η Τραπεζούντα, αρχαία ελληνική αποικία, παραπέμπει στο δυναμισμό του ποντιακού Ελληνισμού) κ.ά. Με ένα λόγο, μέσα από το χάρτη παρελαύνει η ιστορία του μικρασιατικού Ελληνισμού και καταδεικνύεται ότι για την Ελλάδα με τους πυκνούς ελληνικούς πληθυσμούς της Μικρασίας και της Ανατολικής Θράκης υπάρχουν απαράγραπτα ιστορικά δικαιώματα στην περιοχή.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις να αναφερθείτε στα πολιτικά και διπλωματικά γεγονότα που επηρέασαν τις εξελίξεις στο μικρασιατικό μέτωπο από το 1919 έως και το 1922.

Κείμενο Α

Η συνθήκη των Σεβρών 10/08/1920 έδινε στην Ελλάδα την ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο, επικύρωνε την κυριαρχία της στα άλλα νησιά του αιγαίου που κατείχε από το 1913 και της εμπιστευόταν τη διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης από τον κόλπο του Αδραμυττίου ως τον κόλπο της Σκάλα Νόβα, έδαφος που η Ελλάδα θα προσαρτούσε με πλήρη κυριαρχία μέσα σε πέντε χρόνια ύστερα από ευνοϊκό δημοψήφισμα.

Σβορώνος Νίκος, Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας, Θεμέλιο, Αθήνα 1994, σελ. 122

Κείμενο Β

Οι βασιλόφρονες ξαναπήραν την εξουσία και με δημοψήφισμα αποκατέστησαν τον βασιλιά Κωνσταντίνο στο θρόνο, γεγονός που χρησίμευσε σαν πρόσχημα στην Αντάντ και να εγκαταλείψει ανοιχτά την Ελλάδα.

Σβορώνος Νίκος, Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας, Θεμέλιο, Αθήνα 1994, σελίδα 123

Κείμενο Γ

Απόλυτα σαφές είναι επίσης ότι οι διαμάχες που τάραξαν την ελληνική πολιτική ζωή ξεκίνησαν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και το αποκορύφωμα τους – η ανατροπή του βενιζέλου τον Νοέμβριο του 1920 και η επάνοδος του βασιλιά Κωνσταντίνου – προκάλεσε τη μεγαλύτερη καταστροφή στην ελληνική ιστορία από την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Ακριβώς τη στιγμή που θα έπαιρναν στα χέρια τους τη Γη της επαγγελίας, οι Έλληνες, πολιτικά διχασμένοι μοιρασμένοι σε δύο στρατόπεδα, δεν ήταν ικανοί ούτε για διπλωματικούς ελιγμούς ούτε για τις απαραίτητες στρατιωτικές προετοιμασίες που δεν θα άφηναν τίποτα στην τύχη. Το αποτέλεσμα ήταν να υποστούν μια εξουθενωτική ήττα στο τέλος του καλοκαιριού του 1922.

Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας (1770-1923), ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1989, σ. 400

Κείμενο Δ

[...] Ο τελευταίος και σημαντικότερος ίσως λόγος που οδήγησε τη γαλλική πλευρά στην εγκατάλειψη της «στρατιωτικής» λύσεως του Μικρασιατικού προβλήματος είχε σχέση με [...] την πιθανότητα δημιουργίας νέου αντι-ανταντικού συνασπισμού με βάση τη φημολογούμενη κατά καιρούς γερμανο-σοβιετική προσέγγιση· ενός νέου άξονα στον οποίο θα αντιμετώπιζαν τον πειρασμό να προσχωρήσουν όλες οι ηττημένες στον πόλεμο δυνάμεις. Στη Μέση Ανατολή η μερική εφαρμογή μιας τέτοιας, απειλητικής για την Entente, προοπτικής παρουσιαζόταν με πολύ συγκεκριμένη μορφή το τελευταίο τρίμηνο του 1920: τη μορφή της πιθανής συνεργασίας ανάμεσα στη Μόσχα και την Άγκυρα.

Κάθε εξέλιξη προς αυτή την κατεύθυνση όχι μόνο θα ελαχιστοποιούσε τις πιθανότητες στρατιωτικής συντριβής του Κεμαλισμού από μόνο τον ελληνικό στρατό, αλλά θα υπομόνευε και την εναλλακτική λύση προς την οποία προσανατολιζόταν από τότε η γαλλική πολιτική- την προσπάθεια διατηρήσεως δηλαδή των οικονομικών θέσεων του γαλλικού κεφαλαίου στην οθωμανική αυτοκρατορία με παραχωρήσεις κυρίως σε βάρος των ελληνικών συμφερόντων.

[...] Τις απόψεις όσων υποστήριζαν - όπως και στη Γαλλία- ότι γνώμονας για τον καθορισμό της πολιτικής της Entente απέναντι στην ηττημένη Τουρκία θα έπρεπε να είναι η αποφυγή μιας μελλοντικής σοβιετικής- κεμαλικής συμμαχίας, τις εξέφραζε στο αγγλικό Υπουργικό Συμβούλιο ο υπουργός Πολέμου Ούνιτσον Τσώρτσιλ. [...] Στην κατάσταση αυτή, όπως τόνιζε ο Τσώρτσιλ σε μνημόνιό του προς το αγγλικό Υπουργικό Συμβούλιο στις 10/23 Νοεμβρίου, η Αγγλία δε θα μπορούσε ίσως να αντεπεξέλθει χωρίς ριζική αλλαγή πολιτικής- χωρίς δηλαδή «την ουσιαστική αναθεώρηση των εδαφικών διακανονισμών της συνθήκης των Σεβρών ως προς τη Σμύρνη και - πιθανόν- την Θράκη»[...].

Ιωάννης Γιαννουλόπουλος, « Οι εκλογές της 1ης Νοεμβρίου και η επάνοδος του Κωνσταντίνου»

Στο: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, 1977, τομ. ΙΕ, σελ. 152-154

2) Αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις να αναφερθείτε στα προσφυγικά ρεύματα που καταφθάνουν στην Ελλάδα από το 1922 έως και το 1925 και στην αντιμετώπιση των Ελλήνων αιχμαλώτων από την τουρκική κυβέρνηση.

Κείμενο Α

Ήδη πριν από την κατάρρευση του μετώπου τον Αύγουστο του 1922 σε πολλές περιοχές της Μικράς Ασίας οι ελληνικοί πληθυσμοί είχαν υποστεί διωγμούς και βιαιοπραγίες από τους Τούρκους και είχαν αρχίσει να εγκαταλείπουν τις πόλεις και τα χωριά τους. Στις 9 Απριλίου 1921 ο στρατηγός Νικόλαος Τρικούπης σε δηλώσεις του προς τον αποσταλμένο της εφημερίδας «Εμπρός» ανέφερε ότι «οι ελληνικοί πληθυσμοί των παραμενόντων υπό τον Κεμάλ μερών υφίστανται τελειωτικών και φρικώδους το έργον της εξοντώσεως».

Της Συντάξεως, «Η καταστροφή της Σμύρνης και το ξερίζωμα τον Μικρασιατικού ελληνισμού» Στο: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, 1977, τομ. ΙΕ, σελ. 233- 234

Κείμενο Β

Οι Τούρκοι, μετά την κατάληψη της Σμύρνης, άρχισαν τη συγκέντρωση όλου του άρρενα πληθυσμού από 18 ως 45 ετών, όπως αναφερόταν στη σχετική διαταγή του Νουρεντίν. Στην πραγματικότητα όμως συλλαμβάνονταν και κάτω από 18 ετών ή πάνω από 45. [...] Κατά την επιβίβαση όμως των προσφύγων στα πλοία, οι Τούρκοι που έκαναν έλεγχο συνέλαβαν και πάμπολλους άλλους για να τους οδηγήσουν σε στρατόπεδα στο εσωτερικό. [...] Εκτός από τους φόνους, θερίζονταν από τις κακουχίες και την ασιτία, καθώς και από τις επιδημίες του εξανθηματικού τύφου και της εντερίτιδας. [...]

Μετά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου των Μουδανιών στα τέλη Σεπτεμβρίου 1922, ειδοποιήθηκαν οι ελληνικοί πληθυσμοί για τη βαθμιαία αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την ανατολική Θράκη και για τις προθεσμίες μέσα στις οποίες έπρεπε, όσοι ήθελαν, να εγκαταλείψουν τις πατρίδες τους. [...] Οι 25.000 Έλληνες της χερσονήσου της Καλλιπόλεως έφυγαν αργότερα (μέχρι 11 Νοεμβρίου).

Της Συντάξεως, «Η καταστροφή της Σμύρνης και το ξερίζωμα τον Μικρασιατικού ελληνισμού» Στο: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, 1977, τομ. ΙΕ, σελ. 243-246

2. Το πρώτο διάστημα

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ **Τα πρώτα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι πρόσφυγες.**

- Ήταν περισσότεροι από όσους αναφέρουν οι επίσημες απογραφές.
- Υπήρχε μεγάλη θνησιμότητα από αρρώστιες και υποσιτισμό.
- Φυματίωση και ελονοσία θέριζαν.
- Βαθιά τα ψυχικά τραύματα από την απώλεια αγαπημένων προσώπων, γης, κοινωνικού χώρου.

➤ **Η πρώτη αντιμετώπιση του προσφυγικού προβλήματος.**

- Στην αρχή το κράτος κάλυπτε τις στοιχειώδεις ανάγκες.
- Κινητοποιήθηκαν και ιδιώτες.
- Δραστηριοποιήθηκαν ξένες φιλάνθρωπικές οργανώσεις.
- Διενεργήθηκαν έρανοι, οργανώθηκαν συσσίτια.

➤ **Το ζήτημα της προσωρινής στέγασης.**

- Το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων ανήγειρε ξύλινα παραπήγματα.
- Ξεπρόβαλαν πλήθος αυτοσχέδια καταλύματα.
- Χρησιμοποιήθηκαν σχολεία, εκκλησίες δημόσια κτίρια για την προσωρινή στέγαση.
- Επιτάχθηκαν άδεια σπίτια ενώ έγινε κατάληψη και κατοικούμενων χώρων.

➤ **Τελευταίες προσδοκίες και απογοήτευση.**

- Οι πρόσφυγες είχαν την ελπίδα του επαναπατρισμού.
- Μετά την συνθήκη της Λοζάνης έβαλαν στόχο την ενσωμάτωσή τους στη νέα πατρίδα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1.Γιατί οι πρώτες απογραφές των προσφύγων που κατέφυγαν στην Ελλάδα δεν αποδίδουν την πραγματικότητα και ποιος ο αριθμός τους σύμφωνα με την απογραφή του 1928;

Απ. σελ. 146 -147 Οι πρώτες ... 1.220. 000 πρόσφυγες.

2.Πώς το κράτος αντιμετώπισε τις πρώτες στοιχειώδεις και πιεστικές ανάγκες των προσφύγων;

Απ. σελ. 148 Στην αρχή το κράτος ... περίθαλψη.

3.Ποιος ο ρόλος των φιλανθρωπικών οργανώσεων στην αντιμετώπιση των αναγκών των προσφύγων;

Απ. σελ. 148 Αποφασιστική ... πρώτης ανάγκης.

4. Ποιοι φορείς ανέλαβαν το έργο της προσωρινής στέγασης των προσφύγων και τι ενέργειες έγιναν προς την κατεύθυνση αυτή;

Απ. σελ. 148-149 Με την άφιξη ... με τους πρόσφυγες.

5. Πώς αντιμετώπισαν οι πρόσφυγες την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα αρχικά και πώς μετά την υπογραφή της σύμβασης της Λοζάνης;

Απ. σελ. 149 Το πρώτο διάστημα ... νέα πατρίδα.

6. Ποιες ενέργειες έγιναν για την αντιμετώπιση των πρώτων στοιχειωδών και πιεστικών αναγκών των προσφύγων;

Απ. σελ. 147 -149 Στην αρχή το κράτος ... πρόσφυγες.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

Μαρτυρίες Μικρασιατών προσφύγων για την άφιξή τους στην Ελλάδα (No 9, σελ. 147)

Στο παράθεμα, που συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση, καταθέτει τη μαρτυρία του ο Ευάγγελος Γκάλας σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι πρόσφυγες μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα και τον αγώνα στον οποίο αποδύθηκαν για να τις αντιμετωπίσουν. Μέσα από την αφήγηση μπορεί να διακρίνει κανείς τις προσπάθειες των προσφύγων για επιβίωση («δουλέψαμε όλοι») και τα προβλήματα με τις αρρώστιες που τους ταλάνιζαν και τους θέριζαν («Είχε ελονοσία και μας θέρισε – Πέθαναν οι μισοί»). Ακόμη γίνεται λόγος για την κινητικότητα των προσφύγων (Θεσσαλία-Θήβα-Καισαριανή), την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία [καπνοκαλλιεργητές, υπάλληλοι («Ο αδερφός μου έπιασε δουλειά στο σιδηρόδρομο»), εργάτες («έγινα φορτοεκφορτωτής»)] και την κρατική παρέμβαση («πήραμε αποζημίωση»).

Μαρτυρίες Μικρασιατών προσφύγων για την άφιξή τους στην Ελλάδα (No 10, σελ. 148)

Το παράθεμα-μαρτυρία της Καλλισθένης Καλλίδου συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση και αναφέρεται στις πρώτες εμπειρίες από την άφιξή της στην Ελλάδα. Στην αρχή κάνει λόγο για τη βάνουση αντιμετώπιση που υπέστησαν οι πρόσφυγες στο λοιμοκαθαρτήριο, στο οποίο υποχρεώθηκαν να μείνουν 20 μέρες («Πολύ μας ρεζιλέψανε, πολύ μας βασάνισανε... Στην καραντίνα μεγάλο ρεζιλίκι, μεγάλο σεφιλίκι»). Στη συνέχεια αφηγείται τα της μεταφοράς τους στη Θεσσαλονίκη και περιγράφει με μελανά χρώματα τον τρόπο αντιμετώπισής τους από την πολιτεία («Στα σοκάκια της Θεσσαλονίκης μας αφήσανε. Στα σοκάκια της Θεσσαλονίκης πεταμένοι ήμαστε») και από τους ντόπιους («Περνούσε ο κόσμος. Μα βλέπανε από μακριά. Δεν ερχόντανε κοντά μας: -

Προσφυγιά! Προσφυγιά! λέγανε και περνούσανε...»).

Μαρτυρίες Μικρασιατών προσφύγων για την άφιξή τους στην Ελλάδα (No 11, σελ. 149)

Στο παράθεμα-μαρτυρία της Δέσποινας Συμεωνίδου από την Καπαδοκία, που συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση, γίνεται λόγος για την οδύσσεια των προσφύγων κατά τη μεταφορά τους στην Ελλάδα και κατά το πρώτο διάστημα από την άφιξή τους στη χώρα.

Το ταξίδι από τη Μερσίνα για τον Πειραιά και στη συνέχεια για την Καβάλα άρχισε για την οικογένεια της αφηγήτριας με μια σπάνια για πρόσφυγα τύχη: Είχε μαζί της τον άντρα της, τη μάνα της και τα τρία παιδιά της. Η τύχη της κράτησε και σε όλη τη διαδρομή, αφού δεν την έπληξε το απευκαίριο, όπως άλλους, που από τις κακουχίες πέθαναν στο πλοίο. Τελικά, η αφηγήτρια κατέληξε με την οικογένειά της στο Τσινάρ Ντερέ, κοντά στη σημερινή Νέα Καρβάλη. Εκεί αντιμετώπισαν, όπως και οι περισσότεροι πρόσφυγες, πρόβλημα στέγης και αναγκάστηκαν να στεγαστούν σε τσαντρία. Τους πρόσφυγες τους βρήκαν όμως και αρρώστιες, με αποτέλεσμα να πεθαίνει κόσμος καθημερινά, ανάμεσά τους και ο άντρας και ένα από τα παιδιά της αφηγήτριας. Η καταγραφή των δεινών ολοκληρώνεται με μια εφιαλτική εικόνα: τα τσακάλια σκάβανε τους τάφους και έτρωγαν τους πεθαμένους. Τέλος, η αφηγήτρια κάνει μια αξιολόγηση της κατάστασης, χωρίς όμως να αποφεύγει τους συναισθηματικούς τόνους, και συμπεραίνει ότι η έξοδος ήταν για τους πρόσφυγες το «μη χείρον».

Επεξεργασία εικόνων

Εικόνες προσφύγων κατά το πρώτο διάστημα της παραμονής τους στην Ελλάδα (σελ. 147)

Η εικόνα αισθητοποιεί την ιστορική αφήγηση, δείχνοντας τις πολύ δύσκολες συνθήκες που αντιμετώπισαν οι πρόσφυγες το πρώτο διάστημα της παραμονής τους στην Ελλάδα. Η εικόνα – που εμφανίζει αμάχους, κυρίως παιδιά – παραπέμπει σε «τριτοκοσμικές» καταστάσεις. Το ντύσιμο είναι πρόχειρο και φτωχικό, μερικά παιδιά είναι ξυπόλυτα, το πιο μεγάλο απ' αυτά προσπαθεί να χαμογελάσει, αλλά το αποτέλεσμα πιο πολύ με κλαυσίγελο μοιάζει παρά με χαμόγελο. Την ανθρώπινη δυστυχία συμπληρώνει η βασανισμένη μορφή του παππού. Το παιδάκι όμως κάθεται στα γόνατα του παππού ανυποψίαστο και δε συμεριζεται τα αισθήματά του.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Τράπεζα θεμάτων (26097)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις απαραίτητες πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε:

α. τους παράγοντες στους οποίους οφειλόταν η υψηλή θνησιμότητα των προσφύγων κατά το πρώτο διάστημα αμέσως μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα. (μονάδες 12)

β. τα μέσα με τα οποία αντιμετωπίστηκε η ανάγκη για προσωρινή στέγαση των προσφύγων από το κράτος και τους ίδιους. (μονάδες 13)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Οι πρόσφυγες έφτασαν στην Ελλάδα σε κατάσταση τραγική. Οι περισσότεροι είχαν εγκαταλείψει βιαστικά τα σπίτια τους, φέρνοντας μαζί τους ελάχιστα από τα κινητά αγαθά τους ή και τίποτα. Οι συνθήκες της μετακίνησης και της άφιξης, η σωματική ταλαιπωρία, η κακή διατροφή, η υποτυπώδης στέγαση, ο ψυχικός τραυματισμός επιβάρυναν την υγεία των προσφύγων. Τα πρώτα μέτρα που λήφθηκαν, ήδη από τις πρώτες ημέρες του Σεπτεμβρίου, ήταν η διενέργεια εράνων, η λειτουργία συσσιτίων και η σύσταση γραφείων εύρεσης εργασίας. Επιτράπηκε επίσης στην Αθήνα και τον Πειραιά «εις τους ξενοδόχους [...] το δικαίωμα να τοποθετώσι κλίνας συνωστισμού εν τοις δωματίοις και τοις διαδρόμοις εν ανάγκη των ξενοδοχείων».

Ανδριώτης, Ν., Πρόσφυγες στην Ελλάδα 1821-1940: άφιξη – περίθαλψη – αποκατάσταση, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα 2020, σ. 135.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Μείναμε τρία χρόνια στο Νοβοροσίσκ και στις 24 Ιουλίου του 1922 με το ατμόπλοιο «Κίος» ήρθαμε στην Ελλάδα. Οχτώ μέρες ταξίδι κάναμε. [...] Στη Μακρόνησο άρχισαν νέα βάσανα και θάνατοι. Μας έκαναν καραντίνα. Εμείς ιδρύσαμε τη Μακρόνησο. Εμείς χτίσαμε παραπήγματα, στέρνα για νερό, ό, τι χρειαζόταν. [...] Από τους οχτώ χιλιάδες που έφερε το «Κίος», μείναμε στο τέλος δύο χιλιάδες. Οι άλλοι δύο χιλιάδες πέθαναν. Έπεσε αρρώστια και μας θέρισε. [...] Την αρρώστια στη Μακρόνησο την αποχτήσαμε. Ζούσαμε μες στη βροχή, στην πείνα και τη δίψα. Νερό δεν υπήρχε στάλα στο νησί. Μια μαούνα μας έφερνε απ' το Λαύριο νερό κι εκείνο γλυφό και λιγοστό. Μας τάζαν βρωμερά μακαρόνια, ελιές σκουληκιασμένες, χαλασμένες ρέγκες κι έπεσε τύφος. Και νερό πουθενά. Κάποτε έκανε τρεις μέρες η μαούνα να φέρει νερό. Λιποθυμούσε ο κόσμος απ' τη δίψα.

Μαρτυρία Χρήστου Σαμουηλίδη από τον Αι-Έννεσ (Άγιος Ιωάννης) Πόντου. Πηγή: Κιτρομηλίδης, Π. (επιμ.), Η Έξοδος. Μαρτυρίες από τις επαρχίες του μεσόγειου Πόντου, τ. 3, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 2013, σ. 371.

2) Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

α. στις συνθήκες ζωής των προσφύγων μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, κατά το πρώτο διάστημα της άφιξής τους στην Ελλάδα και

β. στην προσωρινή στέγαση αυτών, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα.

Πηγή 1

Οι συνθήκες άφιξης, η σωματική ταλαιπωρία, η κακή διατροφή, η υποτυπώδης στέγαση σε συνδυασμό με την απουσία ύδρευσης και αποχέτευσης και ο ψυχικός τραυματισμός επιβάρυναν την υγεία των προσφύγων. Η θνησιμότητα μεταξύ των προσφύγων, ιδιαίτερα κατά τους πρώτους μήνες, ήταν πολύ υψηλή. Αυξημένη κατά πολύ ήταν και η βρεφική θνησιμότητα, καθώς οι κακουχίες οδηγούσαν σε πρόωρους τοκετούς και αποβολές. Ιδιαίτερη μέριμνα δόθηκε στην αντιμετώπιση των επιδημικών και μολυσματικών ασθενειών, όπως ήταν η ευλογιά, ο εξανθηματικός τύφος, η γρίπη, τα τραχώματα. [...]

Ν. Ανδριώτης, «Οι πρόσφυγες. Η άφιξη και τα πρώτα μέτρα περίθαλψης», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, τ. 7, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σ. 81.

Πηγή 2

Η Μικρασιατική καταστροφή του 1922, έφερε στην Αθήνα 125.000 πρόσφυγες, για την στέγαση των οποίων ανέκυψε επείγουσα ανάγκη ανέγερσης συνοικισμών. Καταρχάς συνεστάθηκε για αυτό ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων, το οποίο, από έρανους και κρατικών εισφορών, έχτισε εντός 1922, σε ακάλυπτους χώρους της Αθήνας, πλίνθινα και ξύλινα οικήματα, σε σειρές δωματίων, και εγκατέστησε σε αυτά ανά μία οικογένεια, με κοινά σε όλο τον οικισμό μαγειρεία, αποχωρητήρια και κρουνοί ύδρευσης. Συγχρόνως, άλλοι πρόσφυγες που παρέμεναν άστεγοι, κατέλαβαν αυθαίρετα εκτάσεις από τον αρχαίο Βάραθρο, κατά τη δυτική πλευρά του λόφου των Νυμφών και στο Δουργούτι, και σχημάτισαν με πρόχειρα μέσα συγκροτήματα άθλιων παραπηγμάτων, στα οποία στεγάστηκαν υπό ελεεινές συνθήκες. Γέμισαν επίσης, από παραπήγματα μικροπωλητών η οδός Αθηνάς η γύρω περιοχή από το Μοναστηράκι και σε πλατείες των συνοικιών.

Μπίρης Κώστας, Αι Αθήναι (1830-1966), Μέλισσα, Αθήνα, 1966, σ. 286

Πηγή 3

[...] Στις εφημερίδες της 2ας Σεπτεμβρίου, [1922] πλάι στις ειδήσεις για τη «Σμύρνη που καίγεται», τους «χριστιανούς που σφαγιάζονται» και τον Βενιζέλο που «αγωνίζεται να σώσει τη Θράκη», διαβάζουμε στα ψιλά γράμματα ότι στο Υπουργείο Δικαιοσύνης «μελετάται η τροποποίηση του ενοικιοστασίου», στο σημείο που αφορά στην υπενοικίαση των δωματίων. Ακόμη, στο Ελεύθερον Βήμα παρουσιάζεται από τις πρώτες κιόλας μέρες «προσφορά δωματίου εντός κατοικίας», αλλά υπό τον εξής όρο: το δωμάτιο προσφέρεται «για ενοικίαση από οικοτρόφο προσφυγοπούλα». Τα δείγματα αυτά είναι προάγγελοι, κατά κάποιον τρόπο, των επικείμενων επιτάξεων. [...] Κι έτσι, έντεκα μόλις μέρες αργότερα, στις 22 Νοεμβρίου, έρχεται νέο ΝΔ [Νομοθετικό Διάταγμα] βάσει του οποίου ο Υπουργός Περιθάλψεως, αν κρίνει ανεπαρκή την προσωρινή στέγαση, εξουσιοδοτείται να επεκτείνει την επίταξη και επί ακινήτων κατοικουμένων ή

οπωσδήποτε χρησιμοποιούμενων. Από τη στιγμή αυτή, το προσφυγικό ζήτημα αφορά άμεσα κάθε Έλληνα κάτοικο. Κανείς πλέον δεν μπορεί να μείνει απαθής.

Ο Χένρυ Μοργκεντάου [Αμερικανός διπλωμάτης] τώρα δηλώνει: «Και το τελευταίο ελληνικό νοικοκυριό άνοιξε διάπλατα τις πόρτες του και δέχτηκε κάποιους πρόσφυγες.

Στην Αθήνα πάνω από πέντε χιλιάδες δωμάτια σε ιδιωτικά σπίτια προσφέρθηκαν σε πρόσφυγες». Ο αριθμός μένει να εξακριβωθεί. Μεγέθη σε εθνικό επίπεδο είναι δύσκολο να βρεθούν. Σε άλλα κείμενα της εποχής αναφέρονται οχτώ χιλιάδες δωμάτια. [...]

Βίκα Α. Γκιζελή, «Επίταξις ακινήτων κατοικουμένων ή οπωσδήποτε χρησιμοποιούμενων», στο συλλογικό τόμο , Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα, Επιστημονικό Συμπόσιο, εκδ. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1997, σσ. 71 - 72 και 72 - 74, στο Αξιολόγηση των μαθητών της Γ΄ Τάξης του Ενιαίου Λυκείου στο μάθημα Θέματα της Νεοελληνικής Ιστορίας, τ. Β΄, ΥΠΕΠΘ (Κ. Ε. Ε.), Αθήνα 2000, σσ.192-194 .

3. Η Σύμβαση της Λοζάνης και η ανταλλαγή των πληθυσμών

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ **Η συνθήκη της Λοζάνης και η ανταλλαγή των πληθυσμών.**

- Υπογράφηκε στις 24-7-1923
- Στις 30-1-1923 είχε υπογραφεί ελληνοτουρκική σύμβαση για την ανταλλαγή των πληθυσμών.
- Ανταλλαγή ορθόδοξων Τουρκίας και μουσουλμάνων Ελλάδας. Εξαιρέθηκαν οι Έλληνες ορθόδοξοι της Κωνσταντινούπολης, Ίμβρου και Τενέδου και οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης.

➤ **Οι όροι της ανταλλαγής των πληθυσμών.**

- Αποβολή της παλιάς ιθαγένειας των ανταλλαξίμων.
- Δικαίωμα μεταφοράς κινητής περιουσίας.
- Δικαίωμα αποζημίωσης από το κράτος που έφευγαν.
- Διευκόλυνση μετακίνησης από τη Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής.
- Η συνθήκη είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα.

➤ **Ο αντίκτυπος της συνθήκης – οι πρώτες αντιδράσεις.**

- Οι πρόσφυγες αντέδρασαν με συλλαλητήρια.
- Η συνθήκη βοήθησε τη διμερή διασφάλιση συνόρων και την επίτευξη εθνολογικής ομοιογένειας.

- Σύμφωνη ήταν και η ΚΤΕ.
- Οι πρόσφυγες έμειναν πικραμένοι.

➤ **Η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής.**

- Με τη σύμβαση της Λοζάνης ιδρύθηκε εντεκαμελής Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής με αρμοδιότητες:
 - Καθορισμός τρόπου μετανάστευσης προσφύγων
 - εκτίμηση ακίνητων περιουσιών των ανταλλαξίμων.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Συνθήκη της Λοζάνης**→ Συνθήκη που υπογράφηκε στις 24 Ιουλίου 1923 μετά την ήττα της Ελλάδας στη μικρασιατική εκστρατεία. Πρόκειται για την οριστική συνθήκη ειρήνης μεταξύ της Τουρκίας και των Συμμάχων της Συνεννόησης (Αντάντ). Με βάση τη συνθήκη η Τουρκία ανέκτησε την Ανατολική Θράκη και την περιοχή της Σμύρνης. Με την ίδια συνθήκη αναγνωρίστηκε η κυριαρχία της Ιταλίας στα Δωδεκάνησα και ορίστηκαν τα σύνορα της Ελλάδας και της Τουρκίας στον Έβρο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιοι εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή πληθυσμών σύμφωνα με την ελληνοτουρκική Σύμβαση του 1923 (30-1-1923);

Απ. σελ. 150 Από την ανταλλαγή ... Θράκης.

2. Ποια τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των ανταλλαξιμών σύμφωνα με την ελληνοτουρκική Σύμβαση του 1923;

Απ. σελ. 150 Οι ανταλλάξιμοι ... Ανταλλαγής.

3. Ποια η διαφορά της ελληνοτουρκικής Σύμβασης του 1923 για την ανταλλαγή των πληθυσμών από τις προηγούμενες συμβάσεις ανταλλαγής πληθυσμών;

Απ. σελ. 150-151 Η συμφωνία ... περιοχών.

4. Ποια η αντίδραση των προσφύγων στην ελληνοτουρκική Σύμβαση του 1923;

Απ. σελ. 151 Όταν έγινε γνωστή ... συμφωνήσει.

5. Ποιους εξυπηρετούσε η υπογραφή της ελληνοτουρκικής Σύμβασης του 1923;

Απ. σελ. 151 Εξάλλου ... Εθνών.

6. Πότε ιδρύθηκε η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής, ποια τα μέλη της και ποιες οι αρμοδιότητές της;

Απ. σελ. 151 Με βάση το άρθρο ... ανταλλαξιμών.

7. Ποιοι οι όροι της ελληνοτουρκικής Σύμβασης του 1923;

Απ. σελ. 150 Έξι μήνες ... Ανταλλαγής.

8. Ποια τα θετικά και ποια τα αρνητικά από την υπογραφή της ελληνοτουρκικής Σύμβασης του 1923;

Απ. σελ. 151 Εξάλλου η υπογραφή ... ελληνικού κράτους.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

Τα πέντε πρώτα άρθρα της Συνθήκης της Λοζάνης (No 12, σελ. 150-151)

Η Συνθήκη της Λοζάνης, που υπογράφηκε ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία στις 30-1-

1923, στο άρθρο 1 προβλέπει την υποχρεωτική ανταλλαγή των Ελλήνων ορθοδόξων υπηκόων της Τουρκίας και των μουσουλμάνων υπηκόων της Ελλάδας. Απαγορεύεται η επανεγκατάστασή τους χωρίς άδεια των κυβερνήσεων Ελλάδας και Τουρκίας. Στο άρθρο 2 προβλέπονται οι εξαιρέσεις (Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης). Στο άρθρο 3 προβλέπεται η αναδρομική ισχύς της ανταλλαγής για τις μετακινήσεις που έγιναν από την έναρξη του Α' Βαλκανικού πολέμου. Στο άρθρο 4 προβλέπεται η απελευθέρωση και αποστολή στην Ελλάδα των Ελλήνων που κρατούνταν στην Τουρκία, οι οικογένειες των οποίων είχαν εγκαταλείψει την Τουρκία. Τέλος, το άρθρο 5 αναφέρει ότι τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και οι απαιτήσεις των ανταλλαζίμων δεν θα θιγούν, με την επιφύλαξη των άρθρων 9 και 10 της Συνθήκης (βλ. και παράθεμα της σελ. 162 του σχολικού βιβλίου).

Ψήφισμα που εγκρίθηκε από τους πρόσφυγες της Αθήνας στην Ομόνοια (No 13, σελ. 151)

Το ψήφισμα συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση. Με αυτό οι θιγόμενοι πρόσφυγες της Αθήνας εκφράζουν την αγανάκτησή τους για την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών και διατρανώνουν την απόφασή τους να εμποδίσουν την εφαρμογή της. Ειδικότερα:

Α) Επισημαίνουν ότι 1) η ανταλλαγή έχει ετεροβαρή χαρακτήρα (1.200.000 Έλληνες προς 300.000 μουσουλμάνους), 2) πλήττει την παγκόσμια συνείδηση και ηθική, καταπατώντας κάθε έννοια δικαίου και θίγοντας τα ιερότερα δικαιώματα του ανθρώπου, της ελευθερίας και της ιδιοκτησίας, 3) δεν πρόκειται για εθελοντική μετανάστευση αλλά για συγκαλυμμένη (με τη μορφή διακρατικής συμφωνίας) υποχρεωτική μαζική μετακίνηση πληθυσμών, που κανένα κράτος δεν έχει το δικαίωμα να επιβάλει, 4) οι ελληνικοί πληθυσμοί έχουν αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα στη γη όπου από τα πανάρχαια χρόνια κατοικούσαν, 5) δεν μετανάστευσαν με τη θέλησή τους, αλλά αφού εκδιώχθηκαν βίαια από τις πατρογονικές τους εστίες, αντιμετωπίζοντας το φάσμα της σφαγής.

Β) Ψηφίζουν 1) αξιώνοντας την ουσιαστική δυνατότητα να επιστρέψουν στις πατρίδες τους και 2) σε αντίθετη περίπτωση, καταγγέλλουν την πρωτοφανή αδικία και την απάνθρωπη απόφαση ως κόλαφο¹ κατά της ανθρωπότητας και του πολιτισμού. Η βασική θέση που εκφράζεται στο ψήφισμα συνοψίζεται στο ότι πάνω από τα συμφέροντα των κρατών και τις πολιτικές σκοπιμότητες (πρέπει να) βρίσκονται τα δίκαια των ανθρώπων.

Επεξεργασία εικόνων

Πρόχειρα προσφυγικά καταλύματα (σελ. 152)

Η εικόνα αισθητοποιεί την ιστορική αφήγηση. Μια πολύ σημαντική παράμετρος του προσφυγικού ήταν το πρόβλημα της στέγασης. Με την άφιξή τους, η πιεστική ανάγκη στέγασης

¹Κόλαφος: χαστούκι, προσβολή (μτφ.)

οδήγησε σε αυτοσχέδιες κατασκευές που χρησίμευαν ως προσωρινά καταλύματα (καλύβες, παράγκες, σκηνές). Οι στεγασμένοι χώροι (σχολεία, εκκλησίες, αποθήκες κτλ.) χρησιμοποιήθηκαν όλοι, αλλά κάλυψαν μικρό μόνο μέρος των αναγκών. Το πρώτο διάστημα οι περισσότεροι πρόσφυγες ανέχονταν τις αντίξοες συνθήκες διαβίωσης, θεωρώντας προσωρινή την παραμονή τους στην Ελλάδα.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Τράπεζα θεμάτων (29589)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις απαραίτητες πληροφορίες από το κείμενο που σας δίνεται, να παρουσιάσετε:

α. για ποιους λόγους η Σύμβαση της Λωζάνης για την ανταλλαγή πληθυσμών διέφερε από τις προηγούμενες; (μονάδες 12)

β. ποιοι πληθυσμοί εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας σύμφωνα με τη Σύμβαση και ποιο πρόβλημα προέκυπτε με την ερμηνεία του άρθρου 2 από την τουρκική πλευρά; (μονάδες 13)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ

Το 1914 η κυβέρνηση Βενιζέλου, [...]είχε αποδεχθεί την πρόταση της Υψηλής Πύλης για την ανταλλαγή των ελληνικών πληθυσμών των ιωνικών παραλίων με τους μουσουλμάνους της Μακεδονίας και της Ηπείρου. [...] Η συμφωνία του 1914 είχε μια καθοριστική διαφορά: Το 1914 η ανταλλαγή θα ήταν προαιρετική, ενώ αντίθετα το άρθρο 1 της Σύμβασης της Λωζάνης καθιστούσε την ανταλλαγή υποχρεωτική. Η ανταλλαγή υπήρξε αποτέλεσμα της τραγικής πραγματικότητας. [...] Στις εξαιρετικά δυσμενείς για την ελληνική πλευρά περιστάσεις που προέκυψαν λόγω της Μικρασιατικής Καταστροφής, η ανταλλαγή εξυπηρετούσε μια επείγουσα πρακτική ανάγκη της ελληνικής κυβέρνησης, καθώς η μετεγκατάσταση των εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων προσφύγων θα μπορούσε να γίνει στις ακίνητες περιουσίες των μουσουλμάνων ανταλλάξιμων.[...] Επιχειρώντας να μειώσει τεχνητά τον αριθμό των μη ανταλλάξιμων Ελλήνων, η τουρκική αντιπροσωπεία στη Μεικτή Επιτροπή ισχυρίστηκε ότι ως «εγκατεστημένοι» υπό την έννοια του άρθρου 2 της Σύμβασης θα έπρεπε να θεωρηθούν μόνοι οι Έλληνες που ήταν εγγεγραμμένοι πριν από την 30ή Οκτωβρίου 1918 στο δημοτολόγιο της Κωνσταντινούπολης[...]. Πριν από το 1923 οι περισσότεροι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης δεν συνήθιζαν να εγγράφονται στα τουρκικά δημοτολόγια, αλλά στο ειδικό γραφείο μητρώων του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Κλάψης, Α., «Η διπλωματία του εφικτού. Η εφαρμογή της σύμβασης της Λωζάνης για την ανταλλαγή των ελληνοτουρκικών πληθυσμών», στο Γ. Γεωργής, Χ.Κ. Κυριακίδης και Χ.Γ. Χαραλάμπους (επιμ.), *Λωζάννη 1923.*

Διαχρονικές προσεγγίσεις και εκτιμήσεις, Καστανιώτη, Αθήνα 2017, σ. 210-211.

2) Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα Α, Β και Γ που σας δίνονται:

α. να αναφερθείτε στις ρυθμίσεις της Σύμβασης της Λοζάνης της 30ης Ιανουαρίου 1923 για την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας,

β. να εξηγήσετε πώς η υπογραφή της Σύμβασης της Λοζάνης συνδέεται με την πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, καθώς και με τις βλέψεις των ηγετών των δύο κρατών.

Πηγή 1

Μια μέρα ήρθε στο Γκέλβερι Επιτροπή, από την Ελλάδα, όπως έλεγαν. Πήγαν μαζί τους και οι δικοί μας, για να κουβεντιάσουν για την Ανταλλαγή. [...] Οι άνθρωποι της Επιτροπής ήρθαν και μας έγραψαν τα ονόματα και τις περιουσίες μας. Μας είπαν πως θα γίνει Ανταλλαγή, θα πάμε στην Ελλάδα. Μας σύστησαν να μην φοβόμαστε. Να πουλήσουμε ό,τι μπορούμε από την κινητή μας περιουσία, και τα υπόλοιπα να τα πάρουμε μαζί μας. Μας είπαν πως, αν υπάρχουν στο χωριό μας τουρκεμένοι, μπορούνε, αν θέλουν, να φύγουν κι αυτοί για την Ελλάδα.

Η Έξοδος, τ.Β΄, Μαρτυρίες από τις επαρχίες της κεντρικής και νότιας Μικρασίας(Επιμ. Γ. Μουρέλος),
Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 1982, σ. 9.

Πηγή 2

Η ελληνική πλευρά [το 1923] επεδίωκε την ανταλλαγή των πληθυσμών. Ο Μουσταφά Κεμάλ συμμετείχε στον στενό πυρήνα των Νεότουρκων που κυβέρνησαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία από το 1908 έως το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Βασική πολιτική των Νεότουρκων αποτελούσε η εκδίωξη των μη μουσουλμανικών εθνοτήτων από το έδαφος της αυτοκρατορίας. Η έξοδος των Ελλήνων κατά τη Μικρασιατική Καταστροφή ήταν μη αναστρέψιμη. Η εκδίωξη των εναπομεινάντων Ελλήνων από την Τουρκία ήταν απλώς ζήτημα χρόνου. Σε μια τέτοια περίπτωση, η Ελλάδα δεν θα είχε τη διαπραγματευτική ικανότητα να απαιτήσει τη μετανάστευση των τουρκο–μουσουλμανικών πληθυσμών της Ελλάδος.

Α. Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, Αθήνα: Πατάκης 2014, σ. 53.

Πηγή 3

Και στο ζήτημα των μειονοτήτων, υπήρξε ανεπανάληπτος ο ορθολογισμός και ο ρεαλισμός της βενιζελικής πολιτικής–και του Βενιζέλου προσωπικά. Κατεξοχήν δείγμα αυτής της ορθολογικής και ρεαλιστικής προσέγγισης υπήρξε η πρώιμη προθυμία του Βενιζέλου να αποδεχθεί την ανταλλαγή πληθυσμών ως ριζική μέθοδο επίλυσης των σχετικών ζητημάτων, ήδη από το 1914 (με την Τουρκία).

[...] Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ο Βενιζέλος έσπευσε ανενδοίαστα να αναλάβει

προσωπικά τη βαρύτατη ευθύνη της υποχρεωτικής ανταλλαγής των πληθυσμών (μολονότι προέβλεπε τότε ότι οι πρόσφυγες θα τον «αναθεματίσουν»). Στη συνέχεια ορθολογισμός και ρεαλισμός χαρακτήρισαν την κοσμογονία της προσφυγικής αποκατάστασης μέχρι την τελευταία της λεπτομέρεια.

Γ. Θ. Μαυρογορδάτος, Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα (Επιμ. Χ. Χατζηιωσήφ), τ. Β2', Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2003, σσ. 24-25.

Γ. Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

1. Η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ **Επιτροπή Αποκατάστασής Προσφύγων.**

- Η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε την βοήθεια της ΚΤΕ.
- Έτσι ιδρύθηκε η ΕΑΠ (Σεπτέμβριος 1923) με βασική αποστολή την εξασφάλιση στέγασης και απασχόλησης στους πρόσφυγες.

➤ **Πόροι που παραχωρήθηκαν στην ΕΑΠ.**

- Ιδιοκτησίες Τούρκων και Βουλγάρων, κτήματα απαλλοτριωμένα, μοναστηριακή γη.
- Ποσό από δάνεια του εξωτερικού.
- Οικόπεδα για ανέγερση αστικών συνοικισμών.
- Το τεχνικό και διοικητικό προσωπικό του Υπουργείου Γεωργίας και του Υπουργείου Πρόνοιας και Αντιλήψεως.

➤ **Παράμετροι με βάση τις οποίες αντιμετώπισε η ΕΑΠ τους πρόσφυγες.**

- Απασχόληση που είχαν οι πρόσφυγες στην πατρίδα τους.
- Πρόσφυγες που προέρχονταν από την ίδια περιοχή να εγκαθίστανται μαζί.
- Διάκριση της αποκατάστασης σε αγροτική και αστική.

➤ **Προτεραιότητα στη γεωργία.**

- Υπήρχαν ανεκμετάλλευστα τα μουσουλμανικά κτήματα.
- Η αγροτική αποκατάσταση ήταν ταχύτερη και οικονομικότερη.
- Η ελληνική οικονομία στηρίζονταν ανέκαθεν στη γεωργική παραγωγή.
- Υπήρχε πολιτική σκοπιμότητα αποφυγής κοινωνικών αναταραχών.

➤ **Προτεραιότητα στη Βόρεια Ελλάδα.**

- Επειδή:
 - μπορούσαν να αξιοποιηθούν τα μουσουλμανικά και τα βουλγαρικά κτήματα.
 - Θα καλυπτόταν το δημογραφικό κενό.
 - Εποικίζονταν παραμεθόριες περιοχές.

➤ **Προβλήματα στο έργο της ΕΑΠ και στην αποκατάσταση των προσφύγων.**

- Οι πρόσφυγες γύριζαν μέχρι να βρουν τις καλύτερες συνθήκες εγκατάστασης.
- Πολλοί, χωρίς να είναι αγρότες, επωφελήθηκαν από τα γεωργικά δάνεια της ΕΑΠ.
- Άλλοι μετακινήθηκαν στα αστικά κέντρα για να επωφεληθούν από τις αστικές αποζημιώσεις.

➤ **Άλλοι οργανισμοί που ασχολήθηκαν με το προσφυγικό.**

- Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων.
- Υπουργείο Προνοίας και Αντιλήψεως.
- Υπουργείο Γεωργίας.
- Η ΕΑΠ μετά το 1930 μεταβίβασε την περιουσία και τις υποχρεώσεις της στο ελληνικό δημόσιο.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Σηροτρόφοι** → εκτροφείς μεταξοσκωλήκων για παραγωγή μεταξιού.
- **Δάνεια 1924, 1928** → Στα τέλη του 1924, μετά την επίτευξη πολιτικής σταθερότητας και χάρη στις προσπάθειες του Henry Morgenthau, πρώτου προέδρου της ΕΑΠ, εκδόθηκε το λεγόμενο πρώτο προσφυγικό δάνειο ονομαστικού ύψους 12,3 εκατομμυρίων λιρών με επιτόκιο 7%. Το 1928 η ελληνική κυβέρνηση συνήψε το λεγόμενο τριμερές δάνειο, μέρος του οποίου έθεσε στη διάθεση της ΕΑΠ για να συνεχίσει το έργο της. Για την αστική αποκατάσταση το ελληνικό κράτος διέθεσε στην ΕΑΠ 1.000.000 λίρες στερλίνες από το δεύτερο προσφυγικό δάνειο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1.Κάτω από ποιες συνθήκες ιδρύθηκε η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων και ποια ήταν η αποστολή της;

Απ. σελ. 153 Η ελληνική ... στέγαση.

2.Γιατί η ΕΑΠ έδωσε βάρος στη γεωργία;

Απ. σελ. 154 Μολονότι οι περισσότεροι ... προλεταριάτου.

3.Γιατί δόθηκε προτεραιότητα στην εγκατάσταση των προσφύγων στη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη;

Απ. σελ. 154 Εξάλλου ... παραμεθόριες περιοχές.

4.Γιατί η κινητικότητα των προσφύγων υπήρξε μεγάλη κατά τα πρώτα χρόνια;

Απ. σελ. 154-155 Βέβαια, η εγκατάσταση ... ανταλλάξιμους.

5.Ποιοι άλλοι οργανισμοί εκτός από την ΕΑΠ ασχολήθηκαν με την αποκατάσταση των προσφύγων;

Απ. σελ. 155 Εκτός από την ΕΑΠ ... Υπουργείο Γεωργίας.

6. Μέχρι πότε λειτούργησε η ΕΑΠ και που μεταβίβασε την περιουσία της και τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει απέναντι στους πρόσφυγες;

Απ. σελ. 155-156 Η ΕΑΠ λειτούργησε ... στους πρόσφυγες.

7. Τι διέθεσε η ελληνική κυβέρνηση στην ΕΑΠ;

Απ. σελ. 155 Η ελληνική ... και Αντιλήψεως.

8. Ποιες παραμέτρους έλαβε υπόψη της η ΕΑΠ για την αποκατάσταση των προσφύγων;

Απ. σελ. 153-154 Για την αποκατάσταση ... προλεταριάτου.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

Μαρτυρίες Μικρασιατών προσφύγων για την άφιξή τους στην Ελλάδα (No. 14, σσ. 154-155)

Το παράθεμα συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση. Πρόκειται για τη μαρτυρία του Ν. Παπανικολάου, στην οποία γίνεται λόγος για τα τεράστια προβλήματα που δημιούργησε η προσφυγιά. Στην πρώτη παράγραφο θίγεται το θέμα των προβλημάτων που δημιούργησε η «Εξοδος» και στους πρόσφυγες και στους ντόπιους, ιδιαίτερα στα μέρη που δέχτηκαν μεγάλο όγκο προσφύγων, όπως η Χίος, στην οποία οι πρόσφυγες, κατά τη μαρτυρία, ήταν περισσότεροι από τους ντόπιους. Η δεύτερη παράγραφος αναφέρεται στην κινητικότητα των προσφύγων (οι μετακινήσεις του αφηγητή: Χίος, Πάτρα, Κόρινθος, Βέλο, Αθήνα, Αλεξανδρούπολη, Βέλο, Αθήνα) και στις επαγγελματικές δραστηριότητές τους (αγρότης στο Βέλο, εστίατορας, περιβολάρης στην Αθήνα για καλύτερα).

Πίνακας 2: «Κατανομή» των προσφύγων κατά γεωγραφικό διαμέρισμα (σελ. 155)

Τη Μικρασιατική Καταστροφή ακολούθησε η μαζική άφιξη των προσφύγων στην Ελλάδα. Η συντριπτική πλειονότητά τους εγκαταστάθηκε στη Μακεδονία (52,2%), γιατί υπήρχαν τα μουσουλμανικά κτήματα που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από τους πρόσφυγες. Εξάλλου, δόθηκε προτεραιότητα στην εγκατάσταση προσφύγων στη Μακεδονία και στη Θράκη, γιατί υπήρχαν, εκτός από τα μουσουλμανικά, και τα κτήματα των Βουλγάρων μεταναστών, ενώ παράλληλα θα καλυπτόταν το δημογραφικό κενό και θα εποικίζονταν παραμεθόριες περιοχές. Ωστόσο, η εγκατάσταση των προσφύγων δεν έγινε σε όλες τις περιπτώσεις σύμφωνα με την παραπάνω λογική. Κατά τα πρώτα χρόνια υπήρξε μεγάλη κινητικότητα των προσφύγων, που γύριζαν από περιοχή σε περιοχή για να βρουν το καλύτερο μέρος για εγκατάσταση. Το υψηλό ποσοστό στη Στερεά Ελλάδα οφείλεται στην εγκατάσταση πολλών προσφύγων στην Αθήνα, που δεν είναι μόνο πρωτεύουσα της Ελλάδας αλλά και οικονομικό κέντρο, και στον Πειραιά. Στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου (Λέσβος) και στην Κρήτη υπήρχαν μουσουλμανικά κτήματα, ενώ στη Θεσσαλία πολλοί

πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στο Βόλο, που παρουσίαζε σημαντική οικονομική, εμπορική και βιομηχανική δραστηριότητα.

Επεξεργασία εικόνων

Πρώτη εγκατάσταση προσφύγων στη Λεύκη Καβάλας (σελ. 153)

Η εικόνα συμπληρώνει και αισθητοποιεί την ιστορική αφήγηση. Η μαζική εισροή των προσφύγων δημιούργησε στην Ελλάδα τεράστια προβλήματα, σχετικά με την αποκατάστασή τους. Ένα από τα πιο επείγοντα ήταν αυτό της στέγασης. Οι σκηνές στην εικόνα δείχνουν ότι η πρώτη εγκατάσταση ήταν δύσκολη, αφού η οικοδόμηση, που για τους αγρότες γινόταν είτε από την ΕΑΠ είτε από τους ίδιους τους πρόσφυγες, ήταν μια χρονοβόρα διαδικασία και οι ανάγκες πολύ μεγάλες. Η αναλογία παιδιών-μεγάλων ερμηνεύεται από το γεγονός ότι ο πόλεμος και οι διώξεις του ελληνικού στοιχείου στη Μικρά Ασία έπληξαν περισσότερο τις παραγωγικές ηλικίες.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα Α και Β, να απαντήσετε στα ερωτήματα:

α. Τι γνωρίζετε για την ίδρυση της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.), το σκοπό της και τα μέσα που της διατέθηκαν από την τότε ελληνική κυβέρνηση για την επίτευξη του σκοπού της;

β. Ποιο ήταν το βασικό της πλεονέκτημα έναντι οποιουδήποτε άλλου φορέα ασχολήθηκε με το ίδιο ζήτημα;

Πηγή 1

Μετά τη μικρασιατική ήττα και την άφιξη των προσφύγων η ανάγκη εξασφάλισης εξωτερικού δανείου (ή δανείων) έγινε ακόμη μεγαλύτερη. Η κρίσιμη κατάσταση όμως της ελληνικής οικονομίας που υπαγόρευε την ανάγκη αυτή δεν αποτελούσε εχέγγυο² για τους υποψήφιους ξένους πιστωτές. [...]

Το 1924, μετά από επίμονες διαπραγματεύσεις, συνάφθηκε δάνειο [...]. Αν και οι όροι δεν ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκοί για την Ελλάδα, οι πιεστικές ανάγκες των προσφύγων δεν επέτρεπαν δισταγμούς και αναβολές στην αποδοχή του δανείου.

Η διαχείριση του δανείου ανατέθηκε στην Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (Ε.Α.Π.), αυτόνομο οργανισμό που ιδρύθηκε βάσει του πρωτοκόλλου της 28ης Σεπτεμβρίου 1923 της Γενεύης. Τη διοίκηση της Ε.Α.Π. ανέλαβαν δύο Έλληνες, διορισμένοι από την ελληνική κυβέρνηση, και δύο

²εχέγγυο: ό,τι αποτελεί εγγύηση, ό,τι δίνει τη βεβαιότητα για ένα επιθυμητό αποτέλεσμα, για μια ευνοϊκή εξέλιξη.

ξένοι [...], διορισμένοι από την Κ.Τ.Ε. (Κοινωνία των Εθνών). Πρώτος πρόεδρος της επιτροπής ορίστηκε ο Henry Morgenthau (μέλος του Συμβουλίου του ιδρύματος Περιθάλψεως της Μέσης Ανατολής, πρώην πρεσβευτής των Η.Π.Α. στην Κωνσταντινούπολη) και μέλη: ο εκπρόσωπος της Τράπεζας της Αγγλίας John Campell και οι Στέφανος Δέλτας και Περικλής Αργυρόπουλος. [...]

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913 έως το 1941, τ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών, 2008, σ.301.

Πηγή 2

[...] Στον αγώνα αυτόν για την εγκατάσταση των προσφύγων βρήκε το ελληνικό κράτος πολύτιμο επίκουρο την Κοινωνία των Εθνών. Αυτή θέτει στη διάθεσή του τα κατάλληλα πρόσωπα, μορφωμένους τεχνικούς και οικονομολόγους, και την ηθική της ενίσχυση για να βοηθήσουν την Ελλάδα στο τεράστιο έργο της αποκαταστάσεως. Έτσι συνάπτεται το δάνειο των 12.300.000 λιρών και ιδρύεται ο διεθνής οργανισμός Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.), ο οποίος σε συνεργασία με τις ελληνικές αρχές περάτωσε το έργο του μέσα σε 7 χρόνια (τέλη Νοεμβρίου 1923 - τέλη 1930). Κανένα παρόμοιο παράδειγμα δεν υπήρχε ως τότε στην ιστορία μιας τόσο εκτεταμένης αποκαταστάσεως προσφύγων.[...]

Α. Βακαλόπουλος, Νέα Ελληνική Ιστορία, Θεσσαλονίκη 1991, εκδ. Βάνιας, σ. 382.

2) Χρησιμοποιώντας στοιχεία που περιέχονται στο παρακάτω κείμενο και τον πίνακα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε σε ποια γεωγραφικά διαμερίσματα δόθηκε προτεραιότητα στην εγκατάσταση των προσφύγων. Ποιοι ήταν οι λόγοι που οδήγησαν σ' αυτήν την επιλογή;

ΚΕΙΜΕΝΟ

«Με την ιστορική ανταλλαγή των ελληνοτουρκικών πληθυσμών ενάμισυ περίπου εκατομμύριο Ελλήνων προσφύγων κατακλύζει την Ελλάδα.(...). Οι περισσότεροι Έλληνες πρόσφυγες από τη Βουλγαρία, οι οποίοι ως τότε κατοικούσαν τις ακτές του Ευξείνου Πόντου, στις αρχαίες πατρίδες τους, στη Σωζόπολη, στον Πύργο, στην Αγχίαλο, Μεσημβρία κλπ., ή στο εσωτερικό της χώρας, στη Φιλιππούπολη, Στενίμαχο κλπ., καθώς και οι περισσότεροι από τους πρόσφυγες της Τουρκίας (Ανατολικής Θράκης και Μικράς Ασίας) εγκαταστάθηκαν στους οικισμούς των Βουλγάρων και των Τούρκων της ελληνικής Μακεδονίας, ενώ αυτοί στις ελληνικές περιοχές της Βουλγαρίας και της Τουρκίας».

Απ. Βακαλόπουλος, Νέα Ελληνική Ιστορία, 1204-1985, Θεσσαλονίκη 1991: εκδ. Βάνιας, σ. 381.

ΠΙΝΑΚΑΣ

Κατανομή των προσφύγων κατά γεωγραφικό διαμέρισμα (1928)

ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Μακεδονία	638253	52.2%
Στερεά Ελλάδα	306193	25.1%
Δυτική Θράκη	107607	8.8%
Νησιά Ανατ. Αιγαίου	56613	4.6%
Θεσσαλία	34659	2.8%
Κρήτη	33900	2.8%
Πελοπόννησος	28362	2.3%
Ήπειρος	8179	0.7%
Κυκλάδες	4782	0.4%
Ιόνια νησιά	3301	0.3%
ΣΥΝΟΛΟ	1.221.849	100%

Θέματα νεοελληνικής ιστορίας γ' λυκείου, Διόφαντος, Αθήνα, σ. 155

2. Η αγροτική αποκατάσταση

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Εκχώρηση γης.

- Παραχωρήθηκε κλήρος σε εγκαταλελειμμένα χωριά και σε προσφυγικούς συνοικισμούς.
- Ο κλήρος ποίκιλε ανάλογα με:
 - Το μέγεθος της οικογένειας
 - Την ποιότητα του εδάφους και το είδος της καλλιέργειας
 - Τη δυνατότητα άρδευσης.
- Αρχικά η διανομή ήταν προσωρινή, οριστική θα γινόταν μετά την κτηματογράφηση.

➤ Η στέγαση των αγροτών.

- Τηρήθηκε είτε το σύστημα της εργολαβίας είτε της αυτεπιστασίας.
- Ο τίτλος ήταν απλής κατοχής.
- Μετά το 1930 τα χρέη ανέλαβε να εισπράξει η Αγροτική Τράπεζα.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Αγροτική Τράπεζα** → Ιδρύθηκε (1929) μετά την ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα νέα προβλήματα που είχε δημιουργήσει η νέα κατάσταση
- **καθεστώς μικροϊδιοκτησίας** → βλ. σελ. 45). Ανέλαβε την είσπραξη χρεών των αγροτών προσφύγων, μετά τη διάλυση της ΕΑΠ το 1930.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιος οργανισμός ανέλαβε στο μεγαλύτερο μέρος την αγροτική αποκατάσταση και που απέβλεπε;

Απ. σελ. 156 Η αγροτική ... ιδιοκτησιών.

2. Σε ποιες περιοχές εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες;

Απ. σελ. 156 Η εγκατάσταση ... συνοικισμούς.

3. Ποιοι παράγοντες λαμβάνονταν υπόψη στην παραχώρηση του κλήρου;

Απ. σελ. 156 Ο παραχωρούμενος ... άρδευσης.

4. Ποια η μορφή του παραχωρούμενου κλήρου;

Απ. σελ. 156 Συνήθως ... τοποθεσίες.

5. Ποιος ο τρόπος διανομής του παραχωρούμενου κλήρου;

Απ. σελ. 156 -157 Στην αρχή ... Γεωργίας.

6. Τι άλλες παραχωρήσεις γίνονταν μαζί με τον κλήρο;

Απ. σελ. 157 Εκτός ... και ζώα.

7. Ποια συστήματα τηρήθηκαν για την στέγαση των προσφύγων;

Απ. σελ. 157 Για τη στέγαση ... αυτεπιστασία.

8. Ποια η μορφή των κτισμάτων;

Απ. σελ. 157 Τα κτίσματα ... στάβλος.

9. Πώς θα γινόταν η αποπληρωμή της αξίας του παραχωρούμενου κλήρου;

Απ. σελ. 157 Την αξία ... χρέους.

10. Ποιος οργανισμός ανέλαβε τα χρέη των αγροτών μετά τη διάλυση της ΕΑΠ;

Απ. σελ. 157 Μετά ... Τράπεζα.

11. Τι ξέρετε γενικά για τον παραχωρούμενο κλήρο στην αγροτική αποκατάσταση;

Απ. σελ. 156-157 Ο παραχωρούμενος ... και ζώα.

12. Το ζήτημα της στέγης στην αγροτική αποκατάσταση.

Απ. σελ. 157 Για τη στέγαση ... στάβλος.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

Μαρτυρίες Μικρασιατών προσφύγων για την άφιξή τους στην Ελλάδα (No 15, σελ. 156)

Το παράθεμα συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση. Πρόκειται για τη μαρτυρία του Πρόδρομου Εβρενιάδη, στην οποία γίνεται αναφορά στο ζήτημα της εγκατάστασης των προσφύγων σε αγροτικές περιοχές. Η εγκατάστασή τους έγινε σε εγκαταλειμμένα χωριά, σε συνοικισμούς προσαρτημένους σε χωριά και σε νέους, αμιγώς προσφυγικούς, συνοικισμούς. Στην πρώτη παράγραφο περιγράφεται η διαδικασία διερεύνησης του πιο κατάλληλου τόπου για εγκατάσταση (επιτροπή επιφορτισμένη με το καθήκον να βρει το καταλληλότερο μέρος για εγκατάσταση) και η τελική επιλογή (δεν εγκαταστάθηκαν όλοι στο ίδιο μέρος). Στη δεύτερη παράγραφο δείχνει ικανοποιημένος με την πορεία

των πραγμάτων («έχουμε καπνά, σταφύλια. Τα παιδιά μας μαθαίνουν γράμματα. Δεν έχουμε το φόβο των Τούρκων»).

Επεξεργασία εικόνων

Οικοδόμηση χωριού από την ΕΑΠ στη Μακεδονία (σελ. 154)

Η εγκατάσταση των προσφύγων έγινε όχι μόνο σε χωριά, εγκαταλειμμένα ή μη, αλλά και σε νέους, αμιγώς προσφυγικούς, συνοικισμούς. Για τη στέγαση τηρήθηκε το σύστημα της ανέγερσης των σπιτιών απευθείας από την ΕΑΠ, ενώ υπήρχε και η εναλλακτική λύση της ανέγερσής τους με αυτεπιστασία. Τα κτίσματα ήταν, κατά κανόνα, δύο δωμάτια, αποθήκη και στάβλος. Η αξία του κλήρου θα πληρωνόταν από τους πρόσφυγες με δόσεις, αφού οι πρόσφυγες με την εγκατάστασή τους αναγνωρίζονταν ως οφειλέτες για την αξία των παραχωρουμένων. Η προθεσμία για την καταβολή των αγροτικών χρεών ποίκιλλε από 5 ως 25 χρόνια.

Διπλοκατοικία για εγκατάσταση αγροτών κατασκευασμένη από την ΕΑΠ (σελ. 156)

Η εικόνα συμπληρώνει και αισθητοποιεί την ιστορική αφήγηση. Αν συγκρίνει κανείς την περιποιημένη διπλοκατοικία που παριστάνει η εικόνα με την εικόνα της ίδιας σελίδας (Οικοδόμηση χωριού από την ΕΑΠ) και κυρίως με την εικόνα της σελίδας 155 (Πρώτη εγκατάσταση προσφύγων στη Λεύκη Καβάλας) και λάβει υπόψη ότι ο αριθμός των ατόμων στις αγροτικές οικογένειες άγγιζε τις 600.000, μπορεί να αντιληφθεί όχι μόνο την προσπάθεια για τη στέγαση των αγροτών, αλλά και το τεράστιο έργο που συντελέστηκε, κυρίως από την ΕΑΠ, για την αγροτική αποκατάσταση.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Με βάση σας ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα, να αναφερθείτε διεξοδικά στην αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων (σκοπός, εγκατάσταση, παροχή κλήρου και στέγαση).

Πηγή 1

[Κατασκευή προσφυγικών κατοικιών]

«Η κατασκευή των κατοικιών έγινε με δύο τρόπους: [...] Στην πρώτη περίπτωση, πολλοί από τους εργολάβους αντιμετώπισαν σοβαρές δυσκολίες, κυρίως στις περιοχές όπου είναι προβληματική η μεταφορά καθώς και η εξεύρεση υλικών και εργατικών χεριών. Παράλληλα η Επιτροπή δεν έχει λόγους να είναι ιδιαίτερα ευχαριστημένη από τις υπηρεσίες των εργολάβων, ιδιαίτερα όταν οι τεχνικοί μας υποχρεώνονται να παραλαμβάνουν εργασία κακής ποιότητας υπό την πίεση των άμεσων αναγκών για τη στέγαση των προσφύγων. Ο δεύτερος τρόπος συνίσταται στην παροχή προς τους πρόσφυγες ξυλείας, κεραμιδιών και καρφιών, υλικών δηλαδή που θα πρέπει να μεταφερθούν από

μακριά, καθώς και χρημάτων για την πληρωμή των μαραγκών και των χτιστάδων. Οι πρόσφυγες παρέχουν την ανειδίκευτη εργασία και εκτελούν τις μεταφορές των υλικών. Ένας εργοδηγός επιβλέπει την ποιότητα και την ποσότητα της εργασίας και δίδει προκαταβολές σε χρήμα ή είδος ανάλογα με την σημειούμενη πρόοδο».

Απολογισμός δράσης της ΕΑΠ (1926) για τα τρία πρώτα χρόνια λειτουργίας της, Κοινωνία των Εθνών, Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα, Αθήνα 1997, σσ. 65-69, στο: Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ΄ Τάξης Ενιαίου Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Βιβλίο του Καθηγητή, Αθήνα: ΟΕΔΒ, 2001, σ. 80.

Πηγή 2

[Περιορισμοί στη χρήση προσφυγικών κλήρων]

[...] Από την κατάτμηση των μεγάλων αγροκτημάτων προέκυψε ένας τύπος γεωργικής εκμετάλλευσης που χαρακτηριζόταν από μικρούς διάσπαρτους κλήρους αλλά ισομερώς κατανεμημένους. [...] Η αποκατάσταση των προσφύγων και ακτημόνων συνοδεύτηκε από περιορισμούς σχετικά με την ελευθερία εκποίησης και κληρονομικής μεταβίβασης των κλήρων που απέβλεπαν στη συγκράτηση των αγροτικών πληθυσμών στην ύπαιθρο και καθιστούσαν πρακτικά αδύνατη τη συγκέντρωση της γης από λίγους μεγαλοκτηματίες. Η καλλιέργεια του κλήρου ήταν αυτοπρόσωπη και έπρεπε να είναι συνεχής για μια 25ετία στην περίπτωση των προσφύγων. Αλλά ακόμη και μετά την εξόφληση των χρεών και την απόκτηση οριστικών τίτλων, δεν μπορούσε να εκποιηθεί παρά ένα τμήμα του και αυτό μόνο σε περίπτωση που ο κλήρος θα υπερέβαινε σε έκταση τα 10 στρέμματα φυτειών ή τα 5 στρέμματα καπνοχώρων.

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τόμος 7ος: Ο Μεσοπόλεμος, 1922-1940. Από την Αβασίλευτη Δημοκρατία στη Δικτατορία της 4ης Αυγούστου, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2003, σ. 109.

3. Η αστική αποκατάσταση

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Προβλήματα και δυσκολίες για την αστική αποκατάσταση

- Περιλάμβανε μόνο στέγαση.
- Συνάντησε περισσότερα εμπόδια από την αγροτική γιατί:
 - ήταν μεγάλος ο αριθμός των προσφύγων
 - τα ανταλλάξιμα σπίτια των μουσουλμάνων στις πόλεις ήταν λίγα
 - τα οικιστικά προγράμματα καθυστερούσαν
 - αρχικά πολλοί πρόσφυγες περιπλανήθηκαν από πόλη σε πόλη
 - εργάζονταν περιστασιακά.

➤ Η αστική στέγαση.

- Ξεκίνησε από την Αθήνα.
- Υιοθετήθηκε η δημιουργία συνοικισμών με επέκταση της πόλης.
- Το κράτος και η ΕΑΠ ανέθεταν την κατασκευή σε εργολάβους ή στους ίδιους τους

πρόσφυγες.

- Συχνά την οικοδόμηση συνοικισμού δε συνόδευαν έργα υποδομής.
- Υπήρχε ελαφρά διαφοροποίηση ανά συνοικισμό.
- Ιδρύθηκαν προσφυγικοί οικοδομικοί συνεταιρισμοί.
- Χορηγήθηκαν άτοκα δάνεια στέγασης σε πρόσφυγες.

➤ Διαφορές εύπορων προσφύγων από τους άπορους.

- Οι εύποροι μπορούσαν να νοικιάσουν ή να αγοράσουν κατοικίες μέσα στις πόλεις.
- Σταδιακά άρχισαν να αγοράζουν εκτάσεις και να οικοδομούν αστικές κατοικίες καλής

ποιότητας.

- Οι άποροι εγκαταστάθηκαν σε πρόχειρα καταλύματα και δημιούργησαν παραγκουπόλεις.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

• **Οικοτεχνικές δραστηριότητες**→ Μικρής έκτασης οικονομική δραστηριότητα με έδρα το σπίτι του παραγωγού.

• **Ταπητουργία**→ Ιδιαίτερος κλάδος υφαντουργίας με κύριο έργο την κατασκευή ταπήτων – χαλιών.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιος φορέας ανέλαβε την αστική αποκατάσταση;

Απ. σελ. 157 Την αστική αποκατάσταση ... ταπητουργία.

2. Τι περιλάμβανε η αστική αποκατάσταση;

Απ. σελ. 157 Σε αντίθεση ... εύρεση εργασίας.

3. Ποια εμπόδια συνάντησε η αστική αποκατάσταση των προσφύγων;

Απ. σελ. 157-158 Η αστική στέγαση ... λιμανιών κ.ά.).

4. Σε ποια επαγγέλματα εργάζονταν περιστασιακά οι πρόσφυγες τα πρώτα χρόνια;

Απ. σελ. 157-158 Οι περισσότεροι πρόσφυγες ... λιμανιών κ.ά..

5. Ποιοι οι τέσσερις πρώτοι συνοικισμοί που δημιουργήθηκαν στην Αθήνα;

Απ. σελ. 158 Η αστική ... Πειραιά.

6. Ποια η μορφή των κατοικιών στην αστική αποκατάσταση;

Απ. σελ. 158 Για τη στέγαση ... βοηθητικούς χώρους.

7. Ποια τα συστήματα ανέγερσης κατοικιών στην αστική αποκατάσταση;

Απ. σελ. 158 Το κράτος... τα σπίτια τους.

8. Γιατί η οικοδόμηση των συνοικισμών δε συνοδευόταν συχνά από έργα υποδομής;

Απ. σελ. 158 Η οικοδόμηση ... χώροι πρασίνου κ.ά.)

9. Ποιες διαφοροποιήσεις παρουσίαζαν οι κατοικίες των συνοικισμών;

Απ. σελ. 158-159 Παρά την ομοιομορφία ... λειτουργικότητα.

10. Ποιες οι δυνατότητες των εύπορων προσφύγων για τη στέγαση τους;

Απ. σελ. 159 Υπήρχαν ... γηγενείς.

11. Με ποια διαδικασία οι εύποροι πρόσφυγες ανέλαβαν πρωτοβουλίες για την ίδρυση συνοικισμών;

Απ. σελ. 159 Αργότερα ανέλαβαν ... καλής ποιότητας.

12. Ποιους συνοικισμούς εύπορων προσφύγων γνωρίζετε;

Απ. σελ. 159 Τέτοιοι οικισμοί ... Πειραιά.

13. Ποια η τύχη των άπορων προσφύγων στο ζήτημα της στέγης;

Απ. σελ. 159 Στο αντίθετο ... πολλά χρόνια.

14. Η αστική στέγαση στα πλαίσια της αστικής αποκατάστασης.

Απ. σελ. 158 Η αστική αποκατάσταση ... στέγαση τους.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

Μαρτυρίες Μικρασιατών προσφύγων για την άφιξή τους στην Ελλάδα (No 16, σελ. 158)

Στο παράθεμα-μαρτυρία της Καλλισθένης Καλλίδου, το οποίο συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση, γίνεται αναφορά στο ζήτημα της αστικής στέγας των προσφύγων, που κάθε άλλο παρά ευχερής ήταν, με τις πολιτικές ανωμαλίες και την κακή οικονομική κατάσταση κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Τα στοιχεία που εμπεριέχονται στη μαρτυρία είναι τα εξής:

- Όσους πρόσφυγες επέζησαν στη Θεσσαλονίκη τους μετέφεραν στην Τούμπα.
- Οι πρόσφυγες μετέφεραν μαζί τους τα σύμβολα της πίστης (εικόνισμα του Ταξιάρχη).
- Στεγάστηκαν σε στρατιωτικούς θαλάμους.
- Τους έχτισαν σπίτια, γεγονός που τους ανακούφισε αφάνταστα.

Οι άθλιες συνθήκες μέσα στις οποίες έζησαν για χρόνια οδήγησε σε αντιδράσεις, όπως αυτή που περιγράφει στις τρεις τελευταίες παραγράφους της μαρτυρίας η αφηγήτρια: «Δόξα σοι ο Θεός!... Αλήθεια, σε σπίτι είμαστε;... Μέσα στη νύχτα σηκωνόμαστε. Πηγαίναμε στο εικονοστάσι και προσκυνούσαμε...».

Μαρτυρίες Μικρασιατών προσφύγων για την άφιξή τους στην Ελλάδα (No 17, σελ. 159)

Στο παράθεμα-μαρτυρία της Μαριάνθης Καραμουσά, που συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση, γίνεται λόγος για την αστική αποκατάσταση, που περιελάμβανε μόνο στέγαση. Στην αρχή γίνεται αναφορά στις πρώτες εμπειρίες από την άφιξη της αφηγήτριας και των παιδιών της στην Ελλάδα (στην Τρίπολη), που δεν ήταν αποθαρρυντικές. Τα πράγματα άλλαξαν όταν η οικογένεια έφτασε στον Πειραιά (δυο νύχτες κοιμηθήκαμε στο σταθμό, στο ύπαιθρο). Μετά, το κατάλυμά τους ήταν «κάτι αποθήκες» στον Πειραιά, στις οποίες έμειναν έξι μήνες, μέσα σε άθλιες συνθήκες. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά ότι δημιουργούνται συνοικισμοί για τους πρόσφυγες στον Ποδονύφη, στους Ποδαράδες και στην Κοκκινιά, στον τρόπο με τον οποίο «πιάνανε τα σπίτια στους συνοικισμούς», στην κατάσταση των σπιτιών και στην αντιμετώπιση άλλων αναγκών των προσφύγων με υλικό τα πορτοπαράθυρα των σπιτιών, όπου υπήρχαν. Τέλος, γίνεται λόγος για την αποκατάσταση της οικογένειας, στην οποία προστέθηκε και ο πατέρας, που έφτασε με τους

τελευταίους αιχμαλώτους στην περιοχή της Κοκκινιάς, και κλείνει η αφήγηση με το παράπονο για μια βασανισμένη ζωή.

Επεξεργασία εικόνων

Παλιά Κοκκινιά: Οι παράγκες της Αγίας Σωτήρας (1929) (σελ. 157)

Η εικόνα, που συμπληρώνει και αισθητοποιεί την ιστορική αφήγηση, αποτυπώνει τις άθλιες συνθήκες κάτω από τις οποίες ήταν υποχρεωμένοι να ζουν για πολλά χρόνια οι πρόσφυγες. Οι πολιτικές ανωμαλίες και η οικονομική καχεξία στις δεκαετίες του 1920 και του 1930 καθυστέρουσαν τα οικιστικά προγράμματα του κράτους. Με την άφιξή τους, η πιεστική ανάγκη στέγασης οδήγησε σε αυτοσχέδιες κατασκευές που χρησίμευαν ως προσωρινά καταλύματα (καλύβες, παράγκες, σκηνές) στις παρυφές των πόλεων, όπου οι πρόσφυγες είχαν εγκατασταθεί προσωρινά. Οι στεγασμένοι χώροι δεν επαρκούσαν για την κάλυψη των αναγκών. Παράλληλα, η απουσία υποδομής, λόγω ελλείψεως χρόνου και χρημάτων, δημιουργούσε κινδύνους για την υγεία των προσφύγων.

Τύπος αστικής κατοικίας που κατασκευάστηκε από την ΕΑΠ στην Έδεσσα (σελ. 158)

Η εικόνα αισθητοποιεί την ιστορική αφήγηση. Για τη στέγαση των αστών προσφύγων δημιουργήθηκαν συνοικισμοί στις παρυφές των πόλεων. Την ανέγερση των σπιτιών ανέθετε η ΕΑΠ ή το κράτος σε εργολάβους ή χορηγούσαν όλα τα αναγκαία οικοδομικά υλικά στους πρόσφυγες για την ανέγερση των σπιτιών τους από τους ίδιους. Προκρίθηκε το σύστημα ανέγερσης μικρών κατοικιών - μονοκατοικίες, διπλοκατοικίες, τετρακατοικίες, μονώροφων ή διώροφων, με ένα ή δύο δωμάτια, κουζίνα και βοηθητικούς χώρους. Στην εικόνα τύπος τετρακατοικίας.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε:

- α) Την αστική στέγαση των προσφύγων, όπως αυτή ξεκίνησε, με πρωτοβουλία του κράτους και της ΕΑΠ, από την Αθήνα και τον Πειραιά, με τη δημιουργία νέων συνοικισμών και**
- β) τον τρόπο στέγασης των ευπόρων προσφύγων, καθώς και των απόρων που δεν είχαν ακόμη αποκατασταθεί.**

Πηγή 1

Αρχικά οι πρόσφυγες στην Καισαριανή εγκαταστάθηκαν σε σκηνές, όπου παρέμειναν για αρκετό χρονικό διάστημα. Κατόπιν κατασκευάστηκαν από το κράτος 500 ξύλινα παραπήγματα και 1000 πλινθόκτιστα δωμάτια. Η επιτροπή αποκαταστάσεως ανέλαβε να βελτιώσει τη θέση των προσφύγων και κατασκεύασε 350 σπίτια με τρεις ή τέσσερις κατοικίες διαφόρων τύπων. [...] Η κατάσταση των ανθρώπων που έμεναν στα παραπήγματα ήταν απελπιστική, αρκεί να σημειωθεί ότι σε κάθε ξύλινο

σπιτάκι κατοικούσαν δύο οικογένειες. [...]

Η ύδρευση του προσφυγικού αυτού πληθυσμού γινόταν με βυτία του δήμου και τις ελλείψεις τις αναπλήρωναν οι υδροπώλες, οι οποίοι εμπορεύονταν το νερό. [...]

Στο μεγάλο ρεύμα³ οι ακαθαρσίες, τα σκουπίδια, τα ράκη της ταπητουργίας παρουσίαζαν φρικτό θέαμα.

Σπ. Τζόκας, «Η ένταξη των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία και η εγκατάσταση στην Καισαριανή», στο: Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα. Οι προσφυγολόγες στην Ελλάδα. Επιστημονικό Συμπόσιο (11 και 12 Απριλίου 1997), Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, χ. χ., σ. 123.

Πηγή 2

Πολύ λίγοι [πρόσφυγες] είναι σε θέση να ξεφύγουν από τη λύση της πρόχειρης κατασκευής νοικιάζοντας ή ακόμη καλύτερα αναλαμβάνοντας οι ίδιοι την οικοδόμηση των κατοικιών τους. Στους τελευταίους παρέχονται οικόπεδα και δάνεια, ενώ το κράτος αναλαμβάνει τα έργα υποδομής. Οι περιπτώσεις της Νέας Σμύρνης, της Καλλιπόλης και της Νέας Καλλικράτειας (στο νότιο άκρο της Πειραιϊκής) ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία.

Το παράδειγμα της Νέας Σμύρνης είναι χαρακτηριστικό. Σμυρναίοι πρόσφυγες από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα στην πατρίδα τους οργανώνονται το 1923 και σε ένα χρόνο πετυχαίνουν την απαλλοτρίωση περιοχής ανατολικά της λεωφόρου Συγγρού. Το 1925 αρχίζει η οικοδόμηση σύμφωνα με το Σχέδιο Καλλιγά που προέβλεπε μεγαλύτερο πλάτος δρόμων.

Γ. Τζεδόπουλος (επιμ.), Πέρα από την καταστροφή. Μικρασιάτες Πρόσφυγες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Υπό την αιγίδα της Βουλής των Ελλήνων. Αθήνα: Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, 22007, σσ. 86-87.

Πηγή 3

Ένα ολόκληρο χωριό, αποτελούμενο από μικροσκοπικά τενεκεδόσπιτα ξεπήδησε στα προάστια της Θεσσαλονίκης, προσφέροντας μια πρωτόγονη στέγη σε τετρακόσιες οικογένειες, δηλαδή σε πάνω από δύο χιλιάδες άτομα.

[...] [Οι καλύβες] είναι [...] απερίγραπτα στενάχωρες. Με τον τρόπο που έχουν κατασκευαστεί είναι αδύνατο να είναι αεροστεγείς το χειμώνα κι έτσι είναι κρύες και υγρές. Το καλοκαίρι ο καυτερός ήλιος που πέφτει στις τσίγκινες στέγες μετατρέπει τις παράγκες σε σωστούς φούρνους. Όσο θλιβερά κι αν είναι αυτά τα καταλύματα, προσφέρουν κάποιου είδους προστασία στους ενοίκους τους. [...] Όμως και στην καλύτερη περίπτωση [...] δεν αντιπροσωπεύουν παρά την κατώτατη βαθμίδα της πολιτισμένης ζωής.

Η. Morgenthau, Η Αποστολή μου στην Αθήνα. 1922 - Το έπος της εγκατάστασης, μετ. Σ. Κασεσιάν, Αθήνα: Τροχαλία, 1994, σσ. 342-344.

³ Ρεύμα: Ρέμα, κοίτη χειμάρρου.

Πηγή 4

Η επιτροπή εκείνη (ενν. η ΕΑΠ), επί μία επταετία σχεδόν, μέχρι εξαντλήσεως των δανείων, έχτιζε αστικούς και αγροτικούς συνοικισμούς σε όλη την Ελλάδα και στις παρυφές της Αθήνας, έξω από το σχέδιο της πόλης, ενώ συγχρόνως το Υπουργείο Πρόνοιας την υποκαθιστά ως δημόσια αρχή για το έργο της. Οι συνοικισμοί Βύρωνα, Καισαριανής, Υμηττού, Περιστερίου, Κοκκινιάς, Νίκαιας, Ταύρου, Χαλκηδόνας, Φιλαδέλφειας, Ν. Ιωνίας, των παρυφών των Βριλησσιών προς την Κυψέλη και προς τους Αμπελόκηπους, κτίστηκαν κατά την περίοδο των ετών 1923-1928, για να στεγάσουν την λαϊκή τάξη των ομογενών της Μικράς Ασίας, που κατέφυγαν στην ελληνική πρωτεύουσα. Τόσο της Επιτροπής Αποκαταστάσεως, όσον και του Υπουργείου Πρόνοιας το οικιστικό έργο υπήρξε εντελώς ανεξάρτητο προς της υπηρεσίας σχεδίου πόλεως του Δήμου Αθηναίων και του υπουργείου Συγκοινωνίας.

Μπίρης Κώστας, Αι Αθήναι (1830-1966), Μέλισσα, Αθήνα, 1966, σ. 286

Δ. Η ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΞΙΜΩΝ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. Η αποζημίωση των ανταλλαξίμων

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Υπεύθυνοι φορείς για την ανταλλαγή των πληθυσμών.

- Το έργο της εκτίμησης των περιουσιών ανέλαβε η Μικτή Επιτροπή.
- Στην Ελλάδα συστάθηκε η Γενική Διεύθυνση Ανταλλαγής Πληθυσμών (1924).
- Ιδρύθηκαν κατά τόπους Γραφεία Ανταλλαγής Πληθυσμών.

➤ Το πρόβλημα της εκτίμησης των περιουσιών και η άμεση αντιμετώπισή του.

• Υιοθετήθηκε η λύση να δοθεί προκαταβολή μέχρι την τελική αποπληρωμή των αποζημιώσεων.

- Η Εθνική Τράπεζα ανέλαβε να πληρώσει στους ανταλλάξιμους την προκαταβολή αυτή.

➤ Η προσωρινή εκτίμηση των περιουσιών.

- Έγινε με βάση τις δηλώσεις των προσφύγων.
- Αν κρίνονταν ανακριβείς παραπέμπονταν σε ένα Ανώτατο Συμβούλιο.
- Καθορίστηκαν τα περιουσιακά στοιχεία που θα αποζημιώνονταν.

➤ Η οριστική εκτίμηση των περιουσιών.

- Συστάθηκαν Πρωτοβάθμιες και Δευτεροβάθμιες Επιτροπές Εκτίμησης.
- Η εκτίμηση φαινόταν μακρινή, το έργο τεράστιο και η προσπάθεια υπονομευόταν από την τουρκική πλευρά.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιος φορέας ανέλαβε το έργο της εκτίμησης της αξίας των εκατέρωθεν περιουσιών το 1923;
Απ. σελ. 160 Όπως είδαμε ... Επιτροπή.

2. Ποιοι φορείς συστάθηκαν το 1924 για να βοηθήσουν την Μικτή Επιτροπή στο έργο της;
Απ. σελ. 160 Για να βοηθήσει ... Πληθυσμών.

3. Ποια λύση υιοθέτησε το κράτος επειδή το έργο της εκτίμησης των περιουσιών προχωρούσε αργά;
Απ. σελ. 160 Το έργο ... προκαταβολή αυτή.

4. Πώς θα γινόταν η προσωρινή εκτίμηση των περιουσιών;

Απ. σελ. 160 Η προσωρινή ... αποκατασταθεί

5. Ποιες επιτροπές συστάθηκαν για την οριστική εκτίμηση των περιουσιών;

Απ. σελ. 160 Για την οριστική ... ανέκυπταν.

6. Ποια η στάση της Τουρκίας στο θέμα της εκτίμησης των περιουσιών;

Απ. σελ. 161 Με την πάροδο ... τουρκική πλευρά.

7. Ποια προβλήματα παρουσίαζε το έργο της εκτίμησης της αξίας των εκατέρωθεν περιουσιών, ποιοι φορείς συστάθηκαν για το έργο αυτό και ποιες λύσεις υιοθετήθηκαν;

Απ. σελ. 160-161 Όπως είδαμε ... τουρκική πλευρά.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

Το ένατο άρθρο της Συνθήκης της Λοζάνης (σελ. 160)

Το παράθεμα τεκμηριώνει και συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση. Το ένατο άρθρο της Συνθήκης της Λοζάνης προβλέπει ότι τα θέματα εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλαξίμων και της κινητής περιουσίας των μεταναστών ή των κοινοτήτων αναλαμβάνει να τα διευθετήσει η Μεικτή Επιτροπή Ανταλλαγής Πληθυσμών, που συστάθηκε με βάση το άρθρο 11 της Συνθήκης. Το ίδιο ισχύει και για τις περιουσίες που βρίσκονται σε εδάφη τα οποία περιλαμβάνονται στην υποχρεωτική ανταλλαγή και ανήκουν σε εκκλησιαστικά ή ευαγή ιδρύματα κοινοτήτων που έχουν την έδρα τους σε έδαφος μη υπαγόμενο στην ανταλλαγή.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το παράθεμα που σας δίνεται, να αναφερθείτε στην αποζημίωση των Ελλήνων ανταλλάξιμων για τις περιουσίες που εγκατέλειψαν και στις διαδικασίες προσδιορισμού αυτής.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Τα περιουσιακά στοιχεία που εθεωρείτο ότι επιδέχονταν αποζημίωση ήταν: α) τα ακίνητα κάθε είδους, αστικά και αγροτικά, β) τα κινητά αγαθά που δεν πουλήθηκαν επί τόπου ούτε μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα και γ) οι καλλιεργημένοι αγροί μαζί με τα προϊόντα τους, συμπεριλαμβανομένων και των εσόδων τα οποία έχασε ο ανταλλάξιμος. Ένας σημαντικός αριθμός προσφύγων βρέθηκαν εκπρόθεσμοι, είτε γιατί ήλθαν στην Ελλάδα μετά τη λήξη της προθεσμίας υποβολής (αιχμάλωτοι,

πρόσφυγες από τη Ρωσία, Κωνσταντινουπολίτες) είτε γιατί δεν μπορούσαν να υποβάλουν δήλωση λόγω ασθένειας, φυλάκισης ή ανηλικιότητας (περίπτωση ορφανών). Η προκαταβολή θα δινόταν σε εκείνους που δεν είχαν μέχρι τότε αποκατασταθεί, με τη διευκρίνιση ότι η απλή υποτυπώδης στέγαση στους οικισμούς της ΕΑΠ (Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων) ή του ελληνικού κράτους δεν θα εθεωρείτο ως αποκατάσταση.

Προκειμένου να επιταχυνθεί η διαδικασία της αποζημίωσης, χωρίς να επιβαρυνθεί πολύ ο κρατικός προϋπολογισμός, αποφασίστηκε η έκδοση ομολογιών με την εγγύηση του ελληνικού δημοσίου. [...] Το 20% της προσωρινής αποζημίωσης δόθηκε σε μετρητά και το υπόλοιπο σε ομολογίες. Παρά την πρόσκαιρη ανακούφιση, η προσωρινή αυτή λύση δεν έκλεισε το ζήτημα. Οι προσφυγικές οργανώσεις αξίωναν την πλήρη αποζημίωση όπως εξάλλου προέβλεπε η σύμβαση της Λωζάνης, με αποτέλεσμα το θέμα να λάβει διαστάσεις και να γίνει αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης.

Για την οριστική εκτίμηση των εγκαταλειφθεισών περιουσιών συστάθηκαν 1.114 Πρωτοβάθμιες Επιτροπές Εκτίμησης, μία ή περισσότερες για καθεμία από τις 934 χριστιανικές κοινότητες της Τουρκίας. Τα ποικίλα προβλήματα που ανέκυψαν επέβαλαν αρχικά τη δημιουργία 52 Δευτεροβάθμιων Επιτροπών, 31 στην Αθήνα και 21 στην επαρχία, και στη συνέχεια, το Μάιο του 1927, 20 Δευτεροβάθμιων Επιτροπών (Εφετεία της Ανταλλαγής), 8 στην Αθήνα και 12 στην επαρχία.

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, 7ος Τόμος: Ο Μεσοπόλεμος (1922-1940), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2003, σσ. 84-85.

2. Η ελληνοτουρκική προσέγγιση

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις μετά τη συνθήκη της Λοζάννης.

- Ιανουάριος 1925: υπογράφηκε η Σύμβαση της Άγκυρας.
- Δεκέμβριος 1926: υπογράφηκε η Συμφωνία των Αθηνών.
- Αύγουστος 1928: μετά την εκλογική του νίκη ο Βενιζέλος επιδίωκε τη διευθέτηση των οικονομικών διαφορών και την αναγνώριση του εδαφικού καθεστώτος.
- Η αρνητική στάση των προσφύγων στεκόταν εμπόδιο.

➤ Η Συμφωνία της Άγκυρας.

- Υπογράφηκε στις 10 Ιουνίου 1930.
- Ρύθμιζε:
 - το ζήτημα των ορθοδόξων της Κωνσταντινούπολης, των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης και των «φυγάδων».

- Όριζε ότι οι ανταλλάξιμες περιουσίες περιέχονταν στην κυριότητα του αντίστοιχου κράτους

- Προέβλεπε αμοιβαία απόσβεση οικονομικών υποχρεώσεων.

➤ Το Σύμφωνο φιλίας, το Πρωτόκολλο, η Σύμβαση Εμπορίου.

- 30 Οκτωβρίου 1930 ολοκληρώνεται η συμφωνία με:
 - Το Σύμφωνο φιλίας
 - το Πρωτόκολλο για τον περιορισμό των ναυτικών εξοπλισμών
 - τη Σύμβαση εμπορίου, εγκατάστασης και ναυτιλίας.

➤ Η εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων και οι αντιδράσεις των προσφύγων.

- Για μεγάλο διάστημα αποφεύχθηκαν οι τριβές.
- Μεγάλο τμήμα του προσφυγικού πληθυσμού απομακρύνθηκε από την εκλογική βάση των Φιλελευθέρων. Αιτίες:

- ο συμψηφισμός των ανταλλάξιμων περιουσιών που προκάλεσε αντιδράσεις.
- Η παρακράτηση του 25% της προκαταβολής από την Εθνική Τράπεζα.
- Η άρνηση διακανονισμού των προσφυγικών χρεών.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

«Φυγάδες» → Οι Έλληνες της Κων/πολης, που μετά την καταστροφή του 1922 και παρά την εξαίρεσή τους από την Ελληνοτουρκική Σύμβαση Ανταλλαγής της Λοζάνης, κατέφυγαν στην Ελλάδα, διότι φοβήθηκαν τις εχθροπραξίες των Τούρκων. Όταν επέστρεψαν στις εστίες τους, το

ελληνικό Δημόσιο υποχρεώθηκε να πληρώσει αποζημίωση στο τουρκικό κράτος, προκειμένου να πάρουν πίσω τις περιουσίες τους – οι οποίες εντωμεταξύ είχαν παραχωρηθεί από το τουρκικό Δημόσιο σε μουσουλμάνους – με το πρόσχημα πως οικειοθελώς εγκατέλειψαν την Τουρκία. Το ζήτημα ρυθμίστηκε με τη Συμφωνία της Άγκυρας (10 Ιουνίου 1930).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες οι σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας κατά την περίοδο 1923-1926;

Απ. σελ. 161 Μετά την υπογραφή ... εφαρμόστηκαν ποτέ.

2. Ποια στάση κράτησε η κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου, μετά την εκλογική νίκη του 1928, απέναντι στην Τουρκία;

Απ. σελ. 161 Τον Αύγουστο του 1928 ... προσφύγων.

3. Πότε υπογράφηκε η Συμφωνία της Άγκυρας και ποια τα κυριότερα σημεία της;

Απ. σελ. 161 Στις 10 Ιουνίου ... χωρών.

4. Με ποιες επιμέρους συμφωνίες ολοκληρώθηκε η συμφωνία της Άγκυρας;

Απ. σελ. 161 Η συμφωνία ... άλλου κράτους.

5. Πώς εξελίχθηκαν οι σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας μετά τις ελληνοτουρκικές συμφωνίες του 1930;

Απ. σελ. 161 Οι μεταγενέστερες ... πρωθυπουργού.

6. Πού οφείλεται η αρνητική στάση των προσφύγων μετά τις ελληνοτουρκικές συμφωνίες του 1930 και ποιες οι συνέπειες αυτής της στάσης;

Απ. σελ. 161-162 Ο συμψηφισμός ... και του 1933.

7. Ποια η εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων κατά την περίοδο 1928-1930;

Απ. σελ. 161 Τον Αύγουστο του 1928 ... άλλου κράτους.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία εικόνων

Περικλής Λύτρας: Ο γυρισμός (σελ. 162)

Στον πίνακα αισθητοποιείται η τραγωδία της προσφυγιάς με την ανυπόδητη γυναικεία φιγούρα που δεσπόζει στο τοπίο να κινείται με ένα δισάκι στον ώμο προς τη θάλασσα, μέσα στο καλοκαίρι,

όπου ο μόνος ίσκιος προέρχεται από τη σιλουέτα της.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που ακολουθούν και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε:

α. Τι επεδίωκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος με την υπογραφή της Συμφωνίας της Άγκυρας (10 Ιουνίου 1930).

β. Τις αντιδράσεις των προσφύγων της Μικράς Ασίας στην παραπάνω συμφωνία.

Πηγή 1

Ο Βενιζέλος κατά την συνεδρίασιν ταύτην (της Βουλής της 25ης Ιουνίου 1930) υπεστήριξεν ότι η Ελλάς ανέλαβε διά της συνθήκης περί ανταλλαγής την υποχρέωσιν να χρησιμοποιήσῃ την εἰς το ἔδαφός της ανταλλάξιμον περιουσίαν διά την αποζημίωσιν των προσφύγων και ὅτι την υποχρέωσίν της ταύτην την ἐξεπλήρωσεν.

Ἀλλ' ὁσονδήποτε και αν ἦτο ἐπαχθὴς διά την Ελλάδα η σύμβασις της 10ης Ιουνίου, τίποτε το καλύτερο δεν ἤμπορούσε να πραγματοποιηθῇ. Ἡ Τουρκία ἐζήτει, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, τον πλήρη συμψηφισμόν. Ἡ Ελλάς ἀντεπρότεινεν ὅπως τα οὐδέτερα μέλη της Μικτῆς Επιτροπῆς Ἀνταλλαγῆς ἀναλάβουν την εφαρμογὴν συνοπτικοῦ και συνολικοῦ συστήματος ἐκτιμῆσεως. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπεδέχθη, τελικῶς, την ἐλληνικὴν πρότασιν, τα οὐδέτερα δε μέλη υπέδειξαν τον γενικὸν συμψηφισμόν. Να ἡρνεῖτο ἡ Ελλάς την υπόδειξιν ταύτην; Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δεν εἶχε κανένα λόγο να βιάζεται. Ἀντιθέτως, ἡ ἐκκρεμότης της ἐδίδε την εὐκαιρίαν να δυσχεραίνῃ ἀκόμη περισσότερον την θέσιν των 110.000 Ἑλλήνων της Κωνσταντινουπόλεως, οἱ οἱποῖοι θα ἐξηναγκάζοντο να καταφύγουν εἰς την Ελλάδα. Θα ἤμπορούσαμεν να υποστώμεν το νέον αὐτὸ προσφυγικόν κύμα; Καὶ ἦτο συμφέρον να κενωθῇ ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ἐναντι της ἀβεβαίας προοπτικῆς που παρείχε ἡ παράτασις της ἐκκρεμότητος ἐπὶ του ζητήματος των ἐκτιμῆσεων;

Γρ. Δαφνής, *Ἡ Ελλάς μεταξὺ δύο πολέμων (1923 -1940)*, τόμ. Β', Ἀθήνα 1997: ἐκδ. Κάκτος, σσ. 66-68.

Πηγή 2

Το οικονομικὸν σύμφωνο με την Τουρκία θα κυρωθῇ. Ὁ προσφυγικὸς ὅμως κόσμος θα παραμείνῃ διχασμένος. Ὅσα σωματεία, τόσες ἀντιδράσεις, τόσα ἀνακοινωθέντα και ψηφίσματα - πολλὰ ἀπὸ τα οἱοία περνοῦν και στον τύπο – με περιεχόμενον διαμετρικὰ ἀντίθετο. Οἱ ἐξεγέρσεις και το προσφυγικὸν ρεῦμα διαμαρτυρίας θα ογκωθῇ ἐπικίνδυνα προς τα τέλη Ὀκτωβρίου του 1930, τις παραμονές της ἀναχώρησης του Βενιζέλου στην Ἀγκυρα. Οἱ προσφυγικὲς ὁργανώσεις θα καλέσουν τα μέλη τοὺς σε γενικὲς συγκεντρώσεις και θα συντάξουν ψηφίσματα που θα τα στείλουν ὄχι μόνο

στον Βενιζέλο αλλά και στον Ινονού⁴. Μ' αυτά θα ζητούν την ακύρωση των «απανθρώπων [...] συμβάσεων και την διαρρύθμισιν του προσφυγικού προβλήματος επί τη βάσει των στοιχειωδών κανόνων της ηθικής και του δικαίου [...] άλλως η ελληνοτουρκική φιλία [...] αποβαίνει κενή εννοίας και όλως διόλου ασταθής».

Ιφιγένεια Αναστασιάδου: Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας του 1930. Στο συλλογικό τόμο: Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του, Αθήνα 1980: εκδ. Φιλιππότης, σ. 329.

⁴Πρωθυπουργός της Τουρκίας.

Ε. Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Η Ενσωμάτωση των Προσφύγων

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Αξιολόγηση του έργου της ΕΑΠ.

- Η αποκατάσταση και ενσωμάτωση των προσφύγων ήταν το σημαντικότερο επίτευγμα του νέου ελληνικού κράτους.
- Αποτελεσματικό ήταν το έργο της ΕΑΠ.
- Το ελληνικό κράτος της παραχώρησε υλικά μέσα και ανθρώπινο δυναμικό.
- Παρά τις όποιες προχειρότητες και σκοπιμότητες, το έργο της παραμένει σπουδαίο.

➤ Η ανομειωτέα των προσφύγων και οι αντιθέσεις με το ελληνικό κράτος.

- Οι ευπορότεροι πρόσφυγες ενσωματώθηκαν αμέσως.
- Η μεγάλη μάζα αφομοιώθηκε με αργούς ρυθμούς.
- Παράπονα των προσφύγων λόγω:
 - Της Σύμβασης της Λοζάννης
 - Της ελλιπούς αποζημίωσης
 - των μουσουλμανικών εκτάσεων που περιήλθαν σε ντόπιους.

➤ Διαφορά νοοτροπίας προσφύγων-γηγενών.

- Οι γηγενείς μέμφονταν τον κοσμοπολιτισμό και το ήθος των προσφύγων και των γυναικών τους.
- Οι πρόσφυγες μέμφονταν το χαμηλό μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο των γηγενών.

➤ Τομείς εκδήλωσης της διαφοράς των προσφύγων από τους γηγενείς.

- Στην οικονομική ζωή ανταγωνισμός:
 - εργασίας
 - ιδιοκτησίας
 - επιχειρηματικής δραστηριότητας.
- Στην πολιτική ζωή:
 - οι πρόσφυγες απέκτησαν ελληνική ιθαγένεια
 - εντάχθηκαν στο κόμμα του Βενιζέλου
- Στην κοινωνική ζωή:
 - οι πρόσφυγες των συνοικισμών ήταν απομονωμένοι
 - αυτοί των αστικών κέντρων ενσωματώθηκαν στην τοπική κοινωνία.

➤ Η άρση της διαχωριστικής γραμμής.

- Σε ελάχιστες περιπτώσεις οι αντιθέσεις πήραν τη μορφή σύγκρουσης.
- Η διαχωριστική γραμμή έπαψε να υπάρχει μετά τη δεκαετία του 1940.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Ελληνοτουρκικό σύμφωνο του 1930**→ Πρόκειται για τη Συμφωνία της Άγκυρας που υπογράφηκε στις 10 Ιουνίου 1930.
- **Οι πρόσφυγες απέκτησαν ελληνική ιθαγένεια και πολιτικά δικαιώματα**→ Βάσει της ελληνοτουρκικής σύμβασης της Λοζάνης που υπογράφηκε στις 30 Ιανουαρίου 1923.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Γιατί το έργο της αποκατάστασης των προσφύγων έχει χαρακτηριστεί “τιτάνιο”;
Απ. σελ. 163 Η αποκατάσταση ... τιτάνιο”.
2. Πόσο αποτελεσματική υπήρξε η ΕΑΠ στο έργο της για την αποκατάσταση των προσφύγων;
Απ. σελ. 163 Μεγάλο μέρος ... που επιτεύχθηκε.
3. Ποιες διαφορές είχαν οι πρόσφυγες μεταξύ τους και ποια διαφορά παρουσίασε η ενσωμάτωση τους στο νέο τόπο εγκατάστασή τους;
Απ. σελ. 163 Οι πρόσφυγες ... αργούς ρυθμούς.
4. Γιατί κατηγορούσαν το ελληνικό κράτος οι πρόσφυγες;
Απ. σελ. 163-164 Οι περισσότεροι πρόσφυγες ... ευαγή ιδρύματα.
5. Ποιες διαφορές σε γενικές γραμμές υπήρχαν ανάμεσα σε γηγενείς και πρόσφυγες;
Απ. σελ. 165 Σε γενικές γραμμές ... αμφισβητούσαν.
6. Σε ποιους τομείς εκφράστηκε η διάσταση γηγενών και προσφύγων;
Απ. σελ. 165 Η διάσταση ... περισσότεροι.
7. Πόσο ανοιχτή ήταν η σύγκρουση γηγενών και προσφύγων και πότε έπαψε να υπάρχει η διαχωριστική γραμμή μεταξύ τους;
Απ. σελ. 165-166 Η αντίθεση ... νέα πατρίδα τους.
8. Ποια ήταν τα παράπονα που εξέφραζαν συχνά οι πρόσφυγες;
Απ. σελ. 163-165 Οι περισσότεροι ... αμφισβητούσαν.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία παραθεμάτων

Μαρτυρίες Μικρασιατών προσφύγων για την άφιξή τους στην Ελλάδα (No 19, σελ. 165)

Το παράθεμα συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση. Πρόκειται για μαρτυρία της Ελένης Μαναήλογλου, από το Ικόνιο, η οποία αναφέρεται στις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι πρόσφυγες με την άφιξή τους στην Ελλάδα και στις σχέσεις ανάμεσα σε πρόσφυγες και γηγενείς. Η αφηγήτρια στην αρχή κάνει λόγο για την ταλαιπωρία των προσφύγων κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, το οποίο κράτησε δεκαέξι μέρες, μέχρι να φτάσουν στο χωριό Σταυρός της Κέρκυρας, όπου εγκαταστάθηκαν. Στη συνέχεια επισημαίνει την αδιαφορία με την οποία αντιμετωπίστηκαν από τους ντόπιους, αφού η μόνη επικοινωνία στο πρώτο διάστημα από την άφιξή τους ήταν μόνο μια «καλημέρα». Κάνει λόγο ακόμη για το στεγαστικό πρόβλημα που τους ταλάνισε («μας έβαλαν στο φρουρίο, στις εκεί παράγκες»). Αναφέρεται επίσης στις διαφορετικές συνήθειες προσφύγων και ντόπιων και στις δυσκολίες συνεννόησης ακόμη και στο επίπεδο της γλώσσας και τέλος στη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ τους, που οδήγησε και στη σύναψη γάμων Κερκυραίων με προσφυγοπούλες.

Επεξεργασία εικόνων

Χάρτης με τις γεωργικές εκτάσεις που διανεμήθηκαν σε πρόσφυγες και γηγενείς κατά τις δεκαετίες του 1920 και 1930 (Υπουργείο Γεωργίας, 1938) (σελ. 164)

Ο χάρτης, που συμπληρώνει την ιστορική αφήγηση, απεικονίζει την τεράστια επιχείρηση αγροτικού εποικισμού, την οποία ανέλαβε το ελληνικό κράτος κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930. Περίπου 150.000 οικογένειες προσφύγων (μέσος αριθμός ατόμων ανά οικογένεια 4,30, σύνολο ατόμων 600.000) και 100.000 γηγενών αγροτικών οικογενειών έλαβαν γεωργικό κλήρο. Στα 1933 οι γεωργοί που θεωρούνταν «νέοι ιδιοκτήτες» αποτελούσαν το 40% του συνόλου των γεωργών της χώρας (πηγή: Κ. Βεργόπουλος, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*, σσ. 176-177). Είναι προφανές ότι το μεγαλύτερο μέρος των εκτάσεων που διανεμήθηκαν ή επρόκειτο να διανεμηθούν βρισκόταν στη Μακεδονία και στη Θράκη (κυρίως μουσουλμανικά κτήματα και κτήματα που άφησαν οι Βούλγαροι) και στη Θεσσαλία (κυρίως τσιφλίκια).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ**1) Τράπεζα θεμάτων (31158)**

Αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που ακολουθούν και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις,

α. να επισημάνετε τις διαφορές νοοτροπίας και ιδιοσυγκρασίας που υπήρχαν μεταξύ γηγενών και προσφύγων, μετά το 1922. (μονάδες 12)

β. να παρουσιάσετε την έκφραση των διαφορών αυτών στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή. (μονάδες 13)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Είμαστε Έλληνες όσο κι εδώ. Αλλά με το «πρόσφυγες» μας ξεχώρισαν, μας τοποθέτησαν στο περιθώριο της κοινωνίας και κοντέψαμε να ξεχάσουμε τι ήμαστε. Ήταν τίτλος ανυποληψίας το «πρόσφυγας», πώς να σας το πω. Μόνο όταν πιάσαμε στα χέρια μας τον κόπο μας και κάναμε δικό μας σπίτι, όταν έγιναν γνωστοί οι Κόντογλου, Βαλσαμάκης, Βενέζης, οι επιστήμονές μας κι έτρεχαν σ' αυτούς οι ντόπιοι να τους συμβουλευτούν, τότε το «πρόσφυγας» δεν μας ένοιαζε. Τιμή μας, που, αν και μας ήθελαν πρόσφυγες, εμείς τα είχαμε καταφέρει. (μαρτυρία Π. Καλαϊτζή)

Παναγιωταρέα, Α., *Όταν οι αστοί έγιναν πρόσφυγες*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Η εικόνα των άπορων προσφύγων που κατά κύματα έφταναν στα ελληνικά εδάφη προκάλεσε αρχικά το ενδιαφέρον και των ντόπιων Ελλήνων. Με την ανάδειξη των οξύτατων κοινωνικών προβλημάτων, τη συνειδητοποίηση των κινδύνων και των οικονομικών επιβαρύνσεων που συνεπαγόταν για το γηγενή πληθυσμό η ενσωμάτωση τόσων εκατοντάδων χιλιάδων ξεριζωμένων, τη συμπάθεια και τον οίκτο διαδέχτηκαν αισθήματα αδιαφορίας, αποστροφής, απόρριψης και εχθρότητας. «Τουρκόσποροι», «Ανατολίτες», «γιαουρτοβαπτισμένοι», «αούτηδες» είναι ορισμένα από τα επίθετα με τα οποία οι ντόπιοι, με την ενθάρρυνση του αντιβενιζελικού πολιτικού χώρου και Τύπου, αμφισβήτησαν την «ελληνικότητα» των προσφύγων και προσπάθησαν να τους αποκλείσουν από τις πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες.

Κοντογιώργη, Ε., «Η αποκατάσταση», στο *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 7, Ελληνικά

Γράμματα, Αθήνα 2004.

2) Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το παράθεμα που σας δίνεται, να παρουσιάσετε τη διάσταση προσφύγων και γηγενών, όπως αυτή εκφράστηκε στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή μέχρι τη δεκαετία του 1940.

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Η απομόνωση του προσφυγικού συνόλου απέναντι στην ελληνική κοινωνία αίρεται σιγά σιγά. [...]

Ολόκληρος ο ντόπιος πληθυσμός που είχε πια εξοικειωθεί με το θέαμα των εκκλησιών και των θεάτρων κατειλημμένων από τις προσφυγικές ομάδες, που είδε τα σπίτια του να επιτάσσονται, που απόκτησε τη συνήθεια να ενημερώνεται καθημερινά από τον τύπο για την υπόθεση των προσφύγων, μαθαίνει τώρα να ζει και να συνεργάζεται μαζί τους στη γειτονιά, στο σχολείο, στους τόπους δουλειάς ή στο κοινοβούλιο. [...]

Μέσα στις επερχόμενες δεκαετίες [...] πρόσφυγες θα κατακτήσουν όλο το φάσμα των ελεύθερων επαγγελμάτων. Πρόσφυγες θα πλημμυρίσουν τα πνευματικά κέντρα. Πρόσφυγες θα γεμίσουν τα εργοστάσια -είτε ως εργάτες είτε ως εργοδότες.

Η ένταξη, όπως είναι φυσικό, δεν πραγματοποιείται μέσα στην τέλεια αρμονία ούτε χωρίς αντίδραση από την πλευρά των αυτοχθόνων. Είναι επίσης φυσιολογικό, παράλληλα με τις «διαπραγματεύσεις» με τους ντόπιους, να αυξάνουν οι διαφορές απόψεων. Ο αρχικός φόβος για μια κοινωνική αναστάτωση που θα οφειλόταν στην παρουσία των χιλιάδων περιθωριακών ατόμων αφήνει τη θέση του σε ανησυχίες σχετικές με τον ανταγωνισμό στον οικονομικό και επαγγελματικό τομέα, ανησυχίες που αγγίζουν όλα τα ελληνικά κοινωνικά στρώματα. Η ντόπια αστική τάξη από τη μια μεριά συνθηκολογεί κι από την άλλη αντιστέκεται και η δυσaráσκεia παραμένει άλλοτε σιωπηρή κι άλλοτε έκδηλη.

Η αγροτική και η εργατική τάξη βλέπουν να εμπλουτίζεται το δυναμικό τους με ικανοποίηση αλλά ταυτόχρονα και με σκεπτικισμό. Αλλά είναι βέβαιο ότι οι αντιπαραθέσεις και οι συγκρούσεις, που υποβόσκουν ή εκδηλώνονται, δεν κάνουν άλλο παρά να επιβεβαιώνουν το πρώτο αληθινό βήμα της κοινωνικής ανάμιξης.

Βίκα Δ. Γκιζελή, Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και προέλευση της κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα (1920-1930), Επικαιρότητα, Αθήνα 1984, σσ. 260-263

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Η συρροή μεγάλου αριθμού προσφύγων και ανταλλαξίμων από τη Μικρασιατική καταστροφή, επέδρασε πολύ στην υφή της κοινωνίας της Αθήνας. Η διαφορά μεταξύ των δύο στοιχείων, του νέου και του γηγενούς, ήταν ευδιάκριτη κατά τα πρώτα έτη. Συνεχώς όμως υποχωρούσε για την συγχώνευσή τους, εξέλειπε σχεδόν τελείως μετά από μία δεκαετία, αφήνοντας στη πραγματικότητα μια νέα ομοιογενή αστική μάζα, κατά πολύ διαφορετική ως προς τον χαρακτήρα από την προ πολέμου Αθηναϊκή.

Μπίρης Κώστας, Αι Αθήναι (1830-1966), Μέλισσα, Αθήνα, 1966, σ, 291

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Είναι ευνόητο ότι επικρατούσε μεγάλη δυσαρέσκεια ανάμεσα στους νέους αυτούς κατοίκους της Ελλάδας και δεν άργησαν καθόλου να αναμιχθούν – και μάλιστα με ζέση – στην ελληνική πολιτική ζωή. Ο πολιτικός αντίκτυπος της άφιξής τους τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα δεν είναι δύσκολο να οριστεί: πρόσθεσαν 300.000 ψήφους στους 800.000 Έλληνες ψηφοφόρους. Όλοι τους σχεδόν ήταν βενιζελικοί γιατί όλες τις δυστυχίες τους τις απέδιδαν στους αντιπάλους του Βενιζέλου. Πολλοί από αυτούς ήταν αντιμοναρχικοί. Στην Τουρκία είχαν συνηθίσει να έχουν κάποια αυτοδιοίκηση στις κοινότητές τους. Οι πρώην έμποροι είχαν ζήσει στα κοσμοπολίτικα κέντρα της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και σε άλλες πόλεις και οι απόψεις τους ήταν φιλελεύθερες και συχνά δημοκρατικές. Η μοναρχία για αυτούς ταυτιζόταν με τον Κωνσταντίνο και όχι με τα 50 χρόνια της συνταγματικής διακυβέρνησης του Γεωργίου Α΄. Στο δημοψήφισμα της 13/04/1924 η ψήφος των προσφύγων έπαιξε αποφασιστικό ρόλο. Τη μέρα εκείνη 758.472 Έλληνες ψήφισαν υπέρ της δημοκρατίας και 325.322 υπέρ της μοναρχίας. Ωστόσο παρά το γεγονός ότι οι πρόσφυγες άσκησαν αποφασιστική επιρροή στην ελληνική πολιτική δεν κατόρθωσαν ποτέ να σχηματίσουν δικό τους κόμμα, αντίθετα εντάχθηκαν βαθμιαία στα κόμματα που υπήρχαν ήδη και στους νέους πολιτικούς σχηματισμούς που δημιουργήθηκαν.

Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας (1770-1923), ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1989, σσ. 400-402

2. Οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ **Η μικρασιατική καταστροφή επηρέασε την πορεία του ελληνικού έθνους.**

- Πολλοί την παραλλήλισαν με την πτώση της Κωνσταντινούπολης (1453).
- Το προσφυγικό αποτέλεσε σπουδαίο ζήτημα και επηρέασε όλους τους τομείς της ζωής του νεοελληνικού έθνους.

➤ **Εξομάλυνση ελληνοτουρκικών σχέσεων.**

- Με την ανταλλαγή των πληθυσμών επήλθε εξομάλυνση στις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας.

➤ **Οι συνέπειες του προσφυγικού στην αστικοποίηση.**

- 1920-1928: αύξηση του πληθυσμού κατά 20%.
- Αυξήθηκε ο βαθμός αστικοποίησης.
- Άρχισε να διαμορφώνεται ένα ενιαίο πολεοδομικό συγκρότημα.
- Και άλλα αστικά διογκώθηκαν.

➤ **Οι συνέπειες στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Ελλάδας.**

- Το 1928 η Ελλάδα είχε μόλις 6% μη ορθόδοξους.
- Αυξήθηκε ο ελληνικός πληθυσμός σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.
- Στη Μακεδονία εποικίστηκαν και κατοχυρώθηκαν περιοχές που ενσωματώθηκαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

➤ **Θετικές συνέπειες στην αγροτική παραγωγή.**

- Αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και πολλαπλασιασμός της παραγωγής.
- Οι πρόσφυγες εφάρμοσαν την αμειψισπορά και την πολυκαλλιέργεια.
- Το κράτος ανέλαβε την κατασκευή εγγειοβελτιωτικών έργων.
- Εισήχθησαν νέες καλλιέργειες.
- Αναπτύχθηκαν η κτηνοτροφία, η πτηνοτροφία, η δενδροκομία, η σηροτροφία⁵, η αλιεία.

➤ **Αναζωογόνηση της βιομηχανίας.**

- Δημιουργήθηκε νέο, ειδικευμένο και φτηνό εργατικό δυναμικό.
- Διευρύνθηκε η αγορά.
- Αναπτύχθηκε μεγάλη επιχειρηματική δράση των προσφύγων.
- Εντάχθηκαν οι γυναίκες στον ενεργό πληθυσμό και στην παραγωγική διαδικασία.

⁵ Καλλιέργεια μεταξοσκώληκων για παραγωγή μεταξιού.

➤ **Οι πρόσφυγες εμπλουτίζουν τον ελληνικό πολιτισμό.**

- Η μουσική τους αναδείχτηκε σε λαϊκή μουσική της πόλης.
- Εμφανίστηκαν λογοτέχνες, ζωγράφοι και μουσικοί.
- Σημαντική η προσφορά τους στη διαμόρφωση της σημερινής ελληνικής ταυτότητας.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

• **Αμειψισπορά**→ Μέθοδος ενίσχυσης της γονιμότητας της γης, κατά την οποία εναλλάσσονται οι καλλιέργειες στο ίδιο έδαφος. π.χ. το ένα χρόνο καλλιεργούνται σιτηρά, τον άλλο ψυχανθή και τανάπαλιν. (βλ. κύκλος αζώτου –Βιολογία).

• **Πολυκαλλιέργεια**→ Καλλιέργεια πολλών διαφορετικών φυτών. Με αυτό τον τρόπο ο αγρότης διασφαλίζεται από τις διακυμάνσεις της αγοράς, η οποία μπορεί να δείξει ξαφνικά μικρή ζήτηση για ένα προϊόν. Επομένως, αν ένας αγρότης καλλιεργεί διαφορετικά είδη, θα έχει τη δυνατότητα από την καλλιέργεια αυτών να καλύψει τυχόν ζημιά από ένα προϊόν.

• **Επιπλέον αναφορές σε ανθρώπους των τεχνών και των γραμμάτων από τη Μικρά Ασία και άλλες περιοχές που τέλεσαν υπό διωγμό** → Διδώ Σωτηρίου (Αϊδίνιο), Κάρολος Κουν (Προύσα), Μανόλης Ανδρόνικος (Προύσα), Μενέλαος Λουντέμης (Κωνσταντινούπολη).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην εξωτερική πολιτική;

Απ. σελ. 166 Με την ανταλλαγή ... δεκαετίες.

2. Ποιες οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στον πληθυσμό;

Απ. σελ. 166 Ο πληθυσμός ... προσφύγων σε αυτά.

3. Ποιες οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού;

Απ. σελ. 166-167 Σημαντικότερες ήταν ... εθνικό κορμό.

4. Ποιες οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην αγροτική οικονομία;

Απ. σελ. 167 -168 Για ένα διάστημα ... πατρίδα τους.

5. Ποιες οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στη βιομηχανία;

Απ. σελ. 168-169 Η άφιξη ... ετοιμών ενδυμάτων.

6. Πώς η άφιξη των προσφύγων επέδρασε στην ένταξη των γυναικών στον ενεργό πληθυσμό;

Απ. σελ. 169 Η άφιξη των προσφύγων ... ετοιμών ενδυμάτων.

7. Ποιες οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στον πολιτισμό;

Απ. σελ. 169 Οι πρόσφυγες ... ελληνικής ταυτότητας.

8. Ποιες οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στο πληθυσμό και την εθνολογική του σύσταση;

Απ. σελ. 168-169 Ο πληθυσμός ... εθνικό κορμό.

9. Ποιες οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην οικονομία;

Απ. σελ. 167-169 Για ένα διάστημα ... ετοίμων ενδυμάτων.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Επεξεργασία πίνακα 3: Οι δέκα δήμοι της χώρας με τη μεγαλύτερη αναλογία προσφύγων στο συνολικό πληθυσμό τους (1928) (σελ. 167)

Η μαζική άφιξη προσφύγων στην Ελλάδα, πέρα από τις επιπτώσεις στην οικονομία, στην εξωτερική πολιτική, στον πολιτισμό, στην αύξηση του πληθυσμού και στην εθνολογική σύσταση, οδήγησε και σε εντυπωσιακή αύξηση του βαθμού αστικοποίησης της χώρας. Εκτός από την πρωτεύουσα, πολλά αστικά κέντρα διογκώθηκαν λόγω της εγκατάστασης προσφύγων. Η μεγάλη συγκέντρωση προσφύγων σε πόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης (Δράμα, Καβάλα, Σέρρες, Θεσσαλονίκη, Ξάνθη, Κομοτηνή) οφείλεται στις ευνοϊκές συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί εκεί για την εγκατάσταση προσφύγων (μουσουλμανικά κτήματα κτλ., βλ. και ανάλυση του πίνακα 2). Εξάλλου, η Δράμα, οι Σέρρες, η Ξάνθη και η Κομοτηνή ήταν κέντρα σε γεωργικές περιοχές, ενώ η Θεσσαλονίκη και η Καβάλα είχαν σημαντική εμπορική, βιομηχανική και ναυτιλιακή δραστηριότητα. Ανάλογη δραστηριότητα εμφανίζει και ο Πειραιάς, που έχει και το πλεονέκτημα να είναι επίνειο της πρωτεύουσας, ενώ σημαντικό κέντρο στην Κρήτη είναι το Ηράκλειο. Τέλος, η Μυτιλήνη και η Χίος δέχτηκαν σημαντικό αριθμό προσφύγων λόγω της γεωγραφικής τους θέσης και, πιθανότατα, επειδή πολλοί από αυτούς ήλπιζαν σε επιστροφή στις πατρογονικές τους εστίες (βλ. και σελ. 149 του σχολικού βιβλίου). Στα αστικά κέντρα στα οποία εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες, μεταξύ άλλων, πρόσφεραν πολλά για την ανάπτυξη της βιομηχανίας ως φτηνό εργατικό δυναμικό και ως επιχειρηματίες. Η ελληνική βιομηχανία, χάρη στη μαζική άφιξη των προσφύγων και στη διεθνή ύφεση παρουσίασε από το 1923 έως το 1938 εντυπωσιακό ρυθμό ανάπτυξης.

Επεξεργασία εικόνων

Πρόσφυγες που εργάζονται σε βιοτεχνία χαλιών στα περίχωρα της Αθήνας (σελ. 168)

Η άφιξη των προσφύγων μεσοπρόθεσμα ωφέλησε την ελληνική οικονομία. Χιλιάδες

παραγωγικά άτομα εντάχθηκαν σε διάφορους κλάδους παραγωγικής δραστηριότητας και τους αναζωογόνησαν (νέο, ειδικευμένο και φτηνό εργατικό δυναμικό). Ο παραγωγικός πληθυσμός προσφύγων στη βιοτεχνία-βιομηχανία ανερχόταν με την απογραφή πληθυσμού του 1928 σε 114.512 άτομα (πηγή: ΕΣΥΕ). Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η συμμετοχή προσφύγων στην κλωστοϋφαντουργία, στην ταπητουργία, στη μεταξουργία, στην αλευροβιομηχανία και στην παραγωγή οικοδομικών υλικών. Η παρουσία των γυναικών δείχνει ότι η άφιξη των προσφύγων επηρέασε και την ένταξη των γυναικών στον ενεργό πληθυσμό, αφού το 1930 οι γυναίκες αποτελούσαν την πλειονότητα των εργατών στην κλωστοϋφαντουργία.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Τράπεζα θεμάτων (33242)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις απαραίτητες πληροφορίες από το κείμενο και την εικόνα που σας δίνονται, να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα:

α. Γιατί η άφιξη των προσφύγων αναζωογόνησε την ελληνική βιομηχανία και επιχειρηματικότητα; (μονάδες 13)

β. Πώς επέδρασε στην ένταξη των γυναικών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό; (μονάδες 12)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ

Σε οικονομικό επίπεδο, θεωρήθηκε ότι η παρουσία του προσφυγικού πληθυσμού συνέβαλε στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. Μια επίμονη διάσταση της σχετικής επιχειρηματολογίας[...] είναι ότι ο προσφυγικός πληθυσμός μετέφερε δεξιότητες που συνέτειναν στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας αλλά και εμπειρίες που συνέβαλαν στην εκβιομηχάνιση της χώρας. Αν και οι ισχυρισμοί αυτοί έχουν αμφισβητηθεί από σοβαρούς ιστορικούς της οικονομίας που έχουν εξετάσει με την ψυχρή λογική της οικονομικής ανάλυσης τα σχετικά στοιχεία, εντούτοις και μόνη η δραματική αύξηση του πληθυσμού που αντιπροσώπευε η εισροή του προσφυγικού στοιχείου, οι ανάγκες αυτού του πληθυσμού και οι επενδύσεις που έγιναν για την αποκατάστασή του, συνιστούσαν μηχανισμούς οικονομικής κινητικότητας και ανάπτυξης.

Κιτρομηλίδης, Π., «Ιδεολογικές πτυχές του προσφυγικού φαινομένου», στο *Η αττική γη υποδέχεται τους πρόσφυγες του '22*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2006, σ. 41.

ΕΙΚΟΝΑ



Σχολή κοπτικής, ραπτικής και κεντήματος για προσφυγοπούλες σε ώρα μαθήματος, 1924 (Μουσείο-Αρχείο ΕΡΤ, Αρχείο Πέτρου Πουλίδη).

Πηγή: Κιτρομηλίδης, Π., «Ιδεολογικές πτυχές του προσφυγικού φαινομένου», στο *Η αττική γη υποδέχεται τους πρόσφυγες του '22*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2006 σ. 42. <https://refugeesingreece.gr/>.

Ανακτήθηκε στις 22-01-2023.

2) Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε τις επιπτώσεις από την άφιξη και την εγκατάσταση των προσφύγων στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Ελλάδας.

Πηγή 1

[...] Στη Θράκη, όπου ο ελληνικός πληθυσμός είχε υποστεί δραστική μείωση μετά τη βουλγαρική κατοχή το 1913, η εγκατάσταση των προσφύγων ήταν άμεση προτεραιότητα για το ελληνικό κράτος. Το 1924, το ελληνικό στοιχείο έφτασε το 62,1% του πληθυσμού, ενώ, τέσσερα χρόνια αργότερα ένας στους τρεις κατοίκους της Θράκης ήταν πρόσφυγας. [...] Όπως επισήμανε ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος σε λόγο του το 1929, «...δεν υπήρξε ποτέ εθνικόν ελληνικόν κράτος εξίσου μεγάλον, όπως αυτό το οποίον έχουμε σήμερα (...) και μάλιστα τόσον ομοιογενές».

Γιώργος Γιαννακόπουλος, «Η Ελλάδα με τους πρόσφυγες», στο *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1770-2000*, τ. 7ος, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 92.

Πηγή 2

Οι Έλληνες της Μικράς Ασίας και της Θράκης [...] κυρίως εγκαταστάθηκαν στην ελληνική

Μακεδονία και στη δυτική Θράκη ενώ δόθηκε ιδιαίτερη φροντίδα ώστε να σχηματιστούν ισχυροί οικισμοί στις μεθοριακές περιοχές. Η εισροή των προσφύγων σε συνδυασμό με την αποχώρηση των Σλάβων και των μουσουλμάνων έδωσε στην Ελλάδα γλωσσική και εθνική ομοιογένεια. Ενώ η Ελλάδα της συνθήκης των Σεβρών μαζί με τη Σμύρνη περιελάμβανε ετερόκλητα στοιχεία σε ποσοστό 23% του πληθυσμού, η Ελλάδα μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών δεν είχε παρά μειονότητες που μόλις έφταναν το 6% σε σύνολο πληθυσμό 5.820.000.

Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας (1770-1923)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1989, σσ. 400-402

3) Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τον πίνακα και τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε τη συμβολή των προσφύγων στην αγροτική οικονομία της χώρας.

Πηγή 1

[...] Οι κυβερνήσεις [...] εκτελούν μεγάλα εγγειοβελτιωτικά και αρδευτικά έργα, κυρίως σε τρεις περιοχές, στις πεδιάδες των Σερρών, της Δράμας και της Θεσσαλονίκης: διευθετούν προς όφελος της γεωργίας κοίτες χειμάρρων και μεγάλων ποταμών, όπως του Αξιού, του Στρυμόνα κλπ., που με τις πλημμύρες τους νέκρωναν τις παρόχθιες γαίες σε μεγάλο βάθος, αποξηραίνουν λίμνες [...] και τις γαίες τις παραδίδουν σε ακτήμονες πρόσφυγες και γηγενείς. Ο Γερμανός Stephan Ronhart [...] γράφει «Σήμερα η Ελλάδα, αφότου δέχθηκε στο έδαφός της τα πλήθη των προσφύγων, περικλείει στα σύνορά της ένα σχεδόν απόλυτα ομογενή από άποψη γλώσσας και θρησκείας λαό 6.550.000 ψυχών». Και σε άλλο σημείο: «Ο ελληνισμός σώζοντας τους πρόσφυγές του από την καταστροφή και την εξουθένωση έσωσε ο ίδιος τον εαυτό του και ανορθώθηκε πάλιν ηθικά, ενώ σύγχρονα συναρμολόγησε σφικτά ολόκληρο τον εθνικό του κορμό [...]».

Απ. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία*, σ. 383-385 στο *Αξιολόγηση των μαθητών της Γ' τάξης του Ενιαίου Λυκείου στο μάθημα Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, τχ. Β, ΚΕΕ, Αθήνα 2000, σ. 205-206.

Πηγή 2

[...] Δόθηκε ιδιαίτερη ώθηση σε τομείς της γεωργίας, όπως η αμπελουργία και η μεταξοσκωληκοτροφία ιδιαίτερα στις περιοχές Αξιούπολης, Βέροιας, Έδεσσας, Αριδαίας, Φλώρινας, και στη ροδοκαλλιέργεια για ροδέλαιο στις περιοχές Έδεσσας, Βέροιας και Δράμας. Παράλληλα, οι πρόσφυγες [...] φύτεψαν αμπέλια αμερικανικής προέλευσης που δεν προσβάλλονταν από τη φυλλοξήρα. [...]

Ρ. Αλβανού, «Οι πρόσφυγες και η αγροτική επανάσταση του Μεσοπολέμου» στο *Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, Οκτώβριος 2011, Αθήνα σ. 64.*

Πηγή 3

Για τις επιπτώσεις που είχε ο ερχομός των προσφύγων στην οικονομική ζωή της Ελλάδας δεν είναι εύκολο να μιλήσουμε με ακρίβεια αν και ήταν προφανώς σημαντικές. Στην αρχή νεοφερμένοι

ήταν ένα δυσβάστακτο βάρος, αργότερα έγιναν ένα ανεκτίμητο στοιχείο για την οικονομική ζωή του τόπου. Ένα στοιχείο που δεν μπορεί να αποτιμηθεί σε αριθμούς γιατί η συμβολή των προσφύγων στον οικονομικό τομέα συνδέθηκε αδιαχώριστα με την ανάπτυξη του συνόλου της εθνικής οικονομίας μετά την ώθηση που της έδωσε η γενική οικονομική άνθηση στην Ευρώπη και σε όλο τον κόσμο. Το βέβαιο πάντως είναι ότι από τη στιγμή που εγκαταστάθηκαν στις διάφορες περιοχές οι πρόσφυγες άρχισαν να μετατρέπουν κάθε σπιθαμή γης σε παραγωγικό έδαφος. Ήταν γενικά πιο δραστήριοι, πιο ριψοκίνδυνοι και πιο εργατικοί από τους άλλους Έλληνες και πιο πρόθυμοι να εφαρμόσουν καλύτερες γεωργικές μεθόδους. Άρχισαν να καλλιεργούν μεγαλύτερη ποικιλία δημητριακών και στην καπνοκαλλιέργεια (τα 2/3 της οποίας ήταν στα χέρια τους το 1926) εισήγαγαν καλύτερα φύλλα, υιοθέτησαν συνεργατικές μεθόδους σε πολύ ευρύτερη κλίμακα από τους ντόπιους Έλληνες, επειδή τους έδεναν στενότερα οι κοινές τους ατυχίες.

Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας (1770-1923)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1989, σσ. 402

ΠΙΝΑΚΑΣ

Παραγωγή δημητριακών, καπνού και βάμβακος (σε χιλιάδες τόνους)

Έτος	Δημητριακά	Καπνός	Βαμβάκι
1921	624,8	23,3	3,8
1922	534,8	19,8	5,0
1923	602,3	37,8	8,0
1924	683,0	50,2	10,2
1925	708,7	60,8	10,5

(Πηγή: Foreign Office, 371: Annual reports on Greece, 1920-25 The Statesman's Year-Book, 1919-27.)

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΕ': Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913 ως το 1941, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 20002, σ. 297.

4) Αντλώντας στοιχεία από την παρακάτω πηγή και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις να αποτιμήσετε τη συμβολή των Μικρασιατών προσφύγων στην ανάπτυξη του τομέα της βιομηχανίας.

Κείμενο Α

Στο χώρο των εργοστασίων κυριάρχησε η ταπητουργία με δεύτερη τη βαμβακουργία, την οποία οι πρόσφυγες εμπλούτισαν με νέα είδη: αλατζάδες, κουβέρτες και άλλα.

Το σύνολο των βιομηχανικών οικοπέδων που παραχώρησε η Ε.Α.Π. σε ενδιαφερόμενους σε όλους τους προσφυγικούς συνοικισμούς ήταν 40. Από αυτά, τα εικοσιτέσσερα βρίσκονταν στη Νέα Ιωνία και, από τα υπόλοιπα, δύο στην Καισαριανή, επτά στη Νίκαια, επτά στον Υμηττό, ένα στο

Βύρωνα, ένα στα Ταμπούρια του Πειραιά, ένα στη Δραπετσώνα και ένα στον Πειραιά.

Εκτός από τα ταπητουργεία και τα υφαντουργεία, στη Νέα Ιωνία ένα οικόπεδο χρησιμοποιήθηκε για εργοστάσιο ελαστικών, ένα για σοκολατοποιία και ζαχαροπλαστική, ένα για βιομηχανία χρωμάτων και ένα για αγγειοπλαστική. [...] Ο νέος και πολλά υποσχόμενος κλάδος της ταπητουργίας προσήλκυσε το ενδιαφέρον πολλών γνωστών γηγενών επιχειρηματιών, οικονομικών παραγόντων και τραπεζών, που εκμεταλλευόμενοι την τεχνογνωσία των προσφύγων συνεταιρίστηκαν μαζί τους στη δημιουργία μεγάλων εταιρειών. [...] Ο Ν. Κυρκίνης, μέσα στα 1919, άρχισε τις εργασίες για την ίδρυση εργοστασίου μεταξουργίας, με συνεργάτη το μεταξοβιομήχανο από την Καλαμάτα Α. Ναθαναήλ και τον γιο του Κωνσταντίνο. Οι πρώτες εργασίες στέφθηκαν με επιτυχία. [...] Τον Ιανουάριο του 1923, όταν τα κύματα των προσφύγων κατακλύζουν τον χώρο, η Μεταξουργία του Κυρκίνη με τη συμμετοχή των ιδίων μετόχων της Ελληνικής Εριουργίας γίνεται Ανώνυμη Εταιρεία με την επωνυμία «Ελληνική Μεταξουργία Α.Ε.», με γενικό διευθυντή τον Ν.Κυρκίνη και εταιρικό κεφάλαιο 5.000.000 δραχμές. Κύριος παράγοντας της ανάπτυξης της μεταξουργίας στην Ελλάδα ήταν η συνεισφορά των προσφύγων που με την τεχνογνωσία τους αλλά, κυρίως, με τα φτηνά εργατικά χέρια που πρόσφεραν έδωσαν μεγάλη ώθηση στην Ελληνική Βιομηχανία Μεταξιού. Στο εργοστάσιο του Κυρκίνη «τα πολυπληθή θύματα του Κεμαλισμού, τα εκ Νικομηδείας και Προύσης καταγόμενα εύρον την γνωστήν της πατρίδος των ενασχόλησιν διά τελειοτάτων μηχανημάτων... γίνεται μάλιστα προσπάθεια εν τω Υπουργείω Περιθάλψεως, ώστε να απασχοληθώσι άπασαι αι εργάτιδες» γράφει η Χρυσή Βίβλος.

Όλγα Βογιατζόγλου, «Η βιομηχανική εγκατάσταση στη Νέα Ιωνία – Παράμετρος εγκατάστασης», στο συλλογικό τόμο Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα, σσ. 150 – 155.

Κείμενο Β

Την ίδια ακούραστη εργατικότητα έδειξαν οι πρόσφυγες και όταν ασχολήθηκαν με τη βιομηχανία και το εμπόριο. Εφάρμοσαν νέες μεθόδους παραγωγής πάνω από όλα στην υφαντουργία και τη μεταξουργία, στην παραγωγή χαλιών και σε ορισμένες βιοτεχνίες (κέντημα, αγγειοπλαστική, αργυροχοΐα, σμάλτωση) Παρ όλα αυτά για πολλούς από αυτούς τους άτυχους ανθρώπους η βιοπάλη ήταν σκληρή. Τα σπίτια τους ήταν συχνά άθλιες παράγκες είτε κοντά στους αγρούς είτε στα περίχωρα των πόλεων και πέρασαν πολλά χρόνια ώσπου να αρχίσουν τα νέα χωριά της Μακεδονίας της Θράκης και των άλλων περιοχών να αποκτούν μια τακτική και ευχάριστη όψη.

Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας (1770-1923), ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1989, σσ. 402

5) Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε τη συμβολή των προσφύγων στον πολιτισμό.

Κείμενο Α

Λαϊκά τραγούδια δεν είχαν σχεδόν οι Αθηναίοι του 1900, παρά όσαν είχαν διδάξει οι συνθέτες και το λυρικό θέατρο, γεμάτα από περιπαθή ερωτική διάθεση. Επίσης λαϊκό γλέντι σε δημόσιους χώρους ήταν άλλοτε άγνωστο. Τώρα το λαϊκό τραγούδι ανέβλυζεν από την ψυχή του κράμματος των προσφύγων και γηγενών στα κέντρα εκείνα, για να εκφράσει είτε τον πόνο και την νοσταλγία για τη χαμένη πατρική γη, είτε με χιούμορ, ρεαλιστικήν πλέον ενατένισιν εις το χρήμα και εις τα αγοραία αγαθά.

Αντιθέτως, η πνευματική ζωή τονώθηκε, ενισχύθηκε από λόγιους και λογοτέχνες, παλαιών απόφοιτων των περίφημων σχολών του Γένους – της Κωνσταντινουπόλεως, της Χάλκης και της Σμύρνης. Ιδιαίτερα αναπτύχθηκαν έκτοτε στην Αθήνα οι ιστορικές και λαογραφικές του εκριζωθέντος ελληνισμού έρευνες.

Μπίρης Κώστας, Αι Αθήναι (1830-1966), Μέλισσα, Αθήνα, 1966, σ. 292

Κείμενο Β

Η ίδια συγχώνευση παρουσιάστηκε και στην κοινωνική και πνευματική ζωή της Ελλάδας. Οι πρόσφυγες έφεραν νέα φαγητά που ποίκιλλαν την ελληνική κουζίνα, νέα μουσικά όργανα, νέα πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς, την άγνοια και την απέχθειά τους για την καθαρεύουσα, νέα λογοτεχνικά θέματα και νέες ιδέες. Είναι μεγάλη και περίπλοκη ιστορία αυτής της συγχώνευσης τελικά όμως οι δύο πληθυσμοί τακτοποιήθηκαν. Άλλωστε τους ένωνε η κοινή γλώσσα. η κοινή θρησκεία και μια κοινή κληρονομιά πολλών αιώνων.

Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας (1770-1923), ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1989, σ. 402

ΟΡΙΣΜΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ

Ψήφισμα της 5ης Μαΐου 1827 της Γ' Εθνοσυνέλευσης → Το ψήφισμα της 5ης Μαΐου 1827, με το οποίο καλούνταν όλοι οι ορθόδοξοι «όσων αι πόλεις κατεστράφησαν, να προσέλθουν εις την Βουλήν να ζητήσουν τόπον και να εγείρουν νέας πόλεις», έδειχνε την τάση να επικρατήσει μία ευρύτερη αντίληψη για το προσφυγικό. Ωστόσο, οι επαναστατικές κυβερνήσεις δεν προχώρησαν στην υλοποίηση των αποφάσεών τους και δεν οργάνωσαν συνοικισμούς προσφύγων. Οι δυσμενέστατες συνθήκες κατά την Επανάσταση αλλά και οι κατά τόπους αντιδράσεις εμπόδισαν την εφαρμογή μέτρων για την επίλυση του προβλήματος.

Νέα Πέλλα → Προσπάθειες για να ιδρύσουν δικό τους συνοικισμό στα χρόνια του Όθωνα κατέβαλαν και οι Μακεδόνες πρόσφυγες. Από την Ελευσίνα, όπου βρίσκονταν, ζήτησαν και πέτυχαν να ιδρύσουν συνοικισμό στη Στερεά Ελλάδα, στην περιοχή της Αταλάντης. Ο συνοικισμός τους πήρε το όνομα «Νέα Πέλλα» και εκεί εγκαταστάθηκαν αρχικά 70 οικογένειες.

Μακεδονική Επιτροπή → Τον Ιανουάριο του 1878 ιδρύθηκε στην Αθήνα η Μακεδονική Επιτροπή με σκοπό την οργάνωση επανάστασης στην Μακεδονία. Πάλι οι Μακεδόνες πρόσφυγες της Νέας Πέλλας και άλλοι της Ευβοίας, ανταποκρίθηκαν στις προσπάθειες της Επιτροπής να συγκεντρώσει στρατιωτική δύναμη. Η επανάσταση ξέσπασε στον Όλυμπο, στα Πιέρια και στη Χαλκιδική και έληξε με ανακωχή μεταξύ των Ελλήνων επαναστατών και των Τούρκων. Πολλοί επαναστάτες πέρασαν για ασφάλεια στην ελεύθερη Ελλάδα. Λίγο αργότερα, μερικοί απ' αυτούς επέστρεψαν στις περιοχές τους.

Συνθήκη Κωνσταντινούπολης 1897 → Συνθήκη με την οποία έληγε ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 και η οποία προέβλεπε ρυθμίσεις στη θεσσαλική συνοριακή γραμμή με μικρές βελτιώσεις υπέρ των Τούρκων. Στα εδάφη αυτά δε βρίσκονταν κατοικημένες περιοχές εκτός από ένα χωριό, την Κουτσούφλιανη, το οποίο οι κάτοικοί του εγκατέλειψαν και εγκαταστάθηκαν νοτιότερα σε ελληνικό έδαφος.

Κεντρική Επιτροπή υπέρ των Κρητών → Συστάθηκε το 1866 στην Αθήνα, που μαζί με την αντίστοιχη της Σύρου ανέλαβαν την ενίσχυση του κρητικού αγώνα.

«Αγγλοελληνική Επιτροπή» → Κατά το 1866, για την ενίσχυση του κρητικού αγώνα και κυρίως για την περίθαλψη των αμάχων προσφύγων, ιδρύθηκαν στο εξωτερικό διάφορες επιτροπές, όπως αυτή του Λονδίνου, η οποία, σε συνεργασία με την «Αγγλοελληνική Επιτροπή» στην Αθήνα, ανέλαβε την περίθαλψη 4.500 προσφύγων.

Συνθήκη των Σεβρών → Η Συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920/ 28 Ιουλίου 1920) αποτέλεσε τη μεγαλύτερη διπλωματική επιτυχία της Ελλάδας και δικαίωσε την τολμηρή πολιτική του Βενιζέλου. Η μικρή Ελλάδα των παραμονών των Βαλκανικών πολέμων γίνεται με την υπογραφή

της Συνθήκης «η Ελλάδα των δύο Ηπείρων και των πέντε Θαλασσών». Το όραμα της Μεγάλης Ιδέας φαίνεται να γίνεται απτή πραγματικότητα. Μεταξύ άλλων όριζε ότι η περιοχή της Σμύρνης θα βρισκόταν υπό ελληνική διοίκηση και κατοχή για πέντε χρόνια. Ύστερα από την περίοδο αυτή θα μπορούσαν οι κάτοικοι με δημοψήφισμα να αποφασίσουν την προσάρτηση της περιοχής στην Ελλάδα.

Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων→ Το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων (ιδρύθηκε το Νοέμβριο του 1922 και λειτούργησε μέχρι το 1925) ανήγειρε ξύλινα παραπήγματα για τη στέγαση των προσφύγων. Πλήθος ξεπρόβαλαν οι αυτοσχέδιες κατασκευές που χρησίμευαν ως προσωρινά καταλύματα (καλύβες, παράγκες, σκηνές) γύρω από τις πόλεις, σε πλατείες ή στα κενά οικοπέδα των πόλεων. Δεν έμεινε χώρος στεγασμένος που να μη χρησιμοποιήθηκε: σχολεία, εκκλησίες και τζαμιά, στρατώνες, θέατρα, δημόσια κτίρια, αποθήκες, υπόγεια. Επιτάχθηκαν τα άδεια σπίτια σε όλη την Επικράτεια. Καταλήφθηκαν ακόμη και κατοικούμενοι χώροι, οι ένοικοι των οποίων μοιράστηκαν την κατοικία τους με τους πρόσφυγες.

Σύμβαση της Λοζάνης→ Ελληνοτουρκική σύμβαση που υπογράφηκε στις 30 Ιανουαρίου 1923, η οποία ρύθμιζε την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Προβλεπόταν η υποχρεωτική ανταλλαγή μεταξύ Ελλήνων ορθοδόξων κατοίκων της Τουρκίας και των Μουσουλμάνων κατοίκων της Ελλάδας. Αυτή θα ίσχυε τόσο γι' αυτούς που παρέμεναν στις εστίες τους, όσο και για εκείνους που είχαν ήδη καταφύγει στην ομόθρησκη χώρα. Μάλιστα, η ανταλλαγή ίσχυσε αναδρομικά για όλες τις μετακινήσεις που έγιναν από την ημέρα που κηρύχθηκε ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος (18 Οκτωβρίου 1912). Από την ανταλλαγή αυτή εξαιρέθηκαν οι Έλληνες ορθόδοξοι της Κων/πολης, της Ίμβρου και της Τενέδου και οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης. Οι ανταλλάξιμοι, σύμφωνα με τη σύμβαση της ανταλλαγής θα απέβαλαν την παλιά τους ιθαγένεια και θα αποκτούσαν την ιθαγένεια της χώρας στην οποία επρόκειτο να εγκατασταθούν, θα διευκολύνονταν στη μετακίνησή τους από τη Μικτή επιτροπή Ανταλλαγής, είχαν δικαίωμα να μεταφέρουν την κινητή περιουσία τους και είχαν δικαίωμα να πάρουν από το κράτος στο οποίο μετανάστευσαν ως αποζημίωση περιουσία ίσης αξίας με την ακίνητη περιουσία που εγκατέλειπαν φεύγοντας.

Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής→ Επιτροπή που ιδρύθηκε με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης της Λοζάνης. Είχε ως έδρα την Κωνσταντινούπολη και αποτελούνταν από 11 μέλη (4 Έλληνες, 4 Τούρκοι και 3 μέλη –πολίτες ουδέτερων, κατά τον Α'ΠΠ, κρατών) με αρμοδιότητα τον καθορισμό του τρόπου μετανάστευσης των πληθυσμών και της εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλαξιμών.

Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.)→ Αυτόνομος οργανισμός με πλήρη νομική υπόσταση που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία της ΚτΕ τον Σεπτέμβριο του 1923 με έδρα την Αθήνα, καθώς η ελληνική κυβέρνηση, μπροστά στο τεράστιο έργο της περίθαλψης και αποκατάστασης των

προσφύγων που έπρεπε να αναλάβει, ζήτησε τη βοήθεια της Κοινωνίας των Εθνών (ΚΤΕ). Βασική αποστολή της ήταν να εξασφαλίσει στους πρόσφυγες παραγωγική απασχόληση και οριστική στέγαση. Η Ε.Α.Π. λειτούργησε μέχρι το τέλος του 1930, με ειδική σύμβαση μεταβίβασε στο ελληνικό Δημόσιο την περιουσία της καθώς και τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει απέναντι στους πρόσφυγες.

Εργολαβία – Αυτεπιστασία→ Για τη στέγαση των προσφύγων τηρήθηκε το σύστημα ανέγερσης των οικιών απευθείας από την ΕΑΠ (εργολαβία) ή της ανέγερσης από τους ίδιους τους πρόσφυγες με τη χορήγηση όλων των οικοδομικών υλικών (αυτεπιστασία). Τα κτίσματα ήταν, συνήθως, δύο δωμάτια, μια αποθήκη και ένας στάβλος.

Γενική Διεύθυνση Ανταλλαγής Πληθυσμών→ Κρατικός φορέας που συστάθηκε το 1924 και υπαγόταν στο Υπουργείο Γεωργίας, με σκοπό να βοηθήσει το έργο της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Μικτή Επιτροπή, μέρος του οποίου ήταν η εκτίμηση των εκατέρωθεν περιουσιών που εγκαταλείφθηκαν μετά την υποχρεωτική ανταλλαγή. Για την αποτελεσματικότερη λειτουργία της ιδρύθηκαν κατά τόπους Γραφεία Ανταλλαγής Πληθυσμών.

Ανώτατο Συμβούλιο→ Ελεγκτικό όργανο που αναθεωρούσε τις ανακριβείς αιτήσεις των δικαιούχων προσφύγων, οι οποίες είχαν αρχικά εξετασθεί από ειδικές επιτροπές προσφύγων, συμπατριωτών των ενδιαφερομένων, στο πλαίσιο της προσωρινής εκτίμησης των περιουσιών.

Πρωτοβάθμιες και Δευτεροβάθμιες Επιτροπές Εκτίμησης→ Για την οριστική εκτίμηση των περιουσιών που εγκαταλείφθηκαν στην Τουρκία συστάθηκαν Πρωτοβάθμιες Επιτροπές Εκτίμησης και Δευτεροβάθμιες Επιτροπές, για προβλήματα που ενδεχομένως θα ανέκυπταν.

Σύμβαση της Άγκυρας→ Ελληνοτουρκική σύμβαση που υπογράφηκε ύστερα από διαπραγματεύσεις τον Ιούνιο του 1925. Ρύθμιζε επίμαχα θέματα στις σχέσεις των δύο χωρών (που μετά την υπογραφή της Σύμβασης Ανταλλαγής πληθυσμών και της Συνθήκης της Λοζάνης δοκιμάζονταν κατά διαστήματα από εντάσεις), αλλά δεν εφαρμόστηκε ποτέ.

Συμφωνία των Αθηνών→ Ελληνοτουρκική συμφωνία που υπογράφηκε ύστερα από διαπραγματεύσεις τον Δεκέμβριο του 1926. Ρύθμιζε επίμαχα θέματα στις σχέσεις των δύο χωρών (που μετά την υπογραφή της Σύμβασης Ανταλλαγής πληθυσμών και της Συνθήκης της Λοζάνης δοκιμάζονταν κατά διαστήματα από εντάσεις), αλλά δεν εφαρμόστηκε ποτέ.

Συμφωνία της Άγκυρας→ Ελληνοτουρκική συμφωνία που υπογράφηκε στις 10 Ιουνίου 1930 και αποτελούσε οικονομικό σύμφωνο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Τα κυριότερα σημεία του ήταν τα εξής : α) ρύθμισε το ζήτημα των Ελλήνων ορθοδόξων της Κων/πολης και των Μουσουλμάνων της Θράκης, καθώς και των «φυγάδων», β) όριζε ότι οι ανταλλάξιμες μουσουλμανικές περιουσίες στην Ελλάδα και οι ελληνικές στην Τουρκία περιέρχονταν στην κυριότητα του ελληνικού και τουρκικού δημοσίου αντίστοιχα, γ) προέβλεπε αμοιβαία απόσβεση οικονομικών υποχρεώσεων μεταξύ των δύο χωρών.

Σύμβαση εμπορίου, εγκατάστασης και ναυτιλίας→ Ελληνοτουρκική σύμβαση που υπογράφηκε στις 30 Οκτωβρίου 1930 ως επιστέγασμα της Συμφωνίας της Άγκυρας (10 Ιουνίου 1930). Με βάση αυτή τη σύμβαση δόθηκε η δυνατότητα στους υπηκόους του καθενός από τα δύο κράτη να ταξιδεύουν ή να εγκαθίστανται (με κάποιους περιορισμούς) στο έδαφος του άλλου κράτους.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΑΠΑΝΤΗΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ – ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Αξιοποιώντας τα στοιχεία των παρακάτω πηγών και συνδυάζοντας τις γνώσεις σας εξηγήστε πώς αποδεικνύεται ότι κατά την περίοδο του μεσοπολέμου επιτεύχθηκε η εθνική ομογενοποίηση του ελληνικού πληθυσμού;

Πίνακας 1: εθνολογική σύσταση της Μακεδονίας ανά επαρχία

Επαρχία (νομός)	1912		1928	
	Έλληνες	Άλλοι %	Έλληνες %	Άλλοι %
Κοζάνη	71	29	98	2
Φλώρινα	32	68	61	39
Κιλκίς	2	98	97	3
Θεσσαλονίκη	33	67	90	10
Δράμα	15	85	97	3
Καβάλα	49	51	99	1

Ιάκωβος Μιχαηλίδης, «Οι μειονότητες στην Ελλάδα του μεσοπολέμου», *Ιστορία των Ελλήνων* (εκδ. Δομή), τ. 12, σ. 583.

Πίνακας 2: Πληθυσμός Ελλήνων και αλλογενών στην Δυτική Θράκη (1915 και 1925)

	1915	%	1925	%
Έλληνες	17.000	12	173.000	61
Αλλογενείς	123.000	88	108.000	39
ΣΥΝΟΛΟ	140.000	100	281.000	100

Νταρίδης Ιωάννης, *Ξάνθη-Η δεκαετία της προσφυγιάς*, περ. Ιστορικά Θέματα, τχ. Μάιος 2013

Κείμενο

Η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών με την Τουρκία το 1923 επέτρεψε στην Ελλάδα να αποκτήσει «μονομιάς» αξιοζήλευτη ομοιογένεια ως εθνικό κράτος. Αυτή ήταν η πιο άμεση και ορατή σκοπιμότητα και συνέπεια της ανταλλαγής, που υπογραμμίστηκε κατά κόρον. Δραματικός και ριζικός υπήρξε ο «εξελληνισμός» ειδικά της ελληνικής Μακεδονίας και της ελληνικής (Δυτικής) Θράκης. Σύμφωνα με την πιο διαδεδομένη εκτίμηση, το ποσοστό των Ελλήνων υπερδιπλασιάστηκε στη Μακεδονία (από 43% σε 89%) και υπερτριπλασιάστηκε στη Θράκη (από 17% σε 62%). Τα συγκεκριμένα ποσοστά επιδέχονται αμφισβήτηση. Παραμένει, ωστόσο, αδιαμφισβήτητο το κρίσιμο

γεγονός ότι οι Έλληνες (γηγενείς και πρόσφυγες) αποτελούσαν πλέον τη συντριπτική πλειοψηφία των περιφερειών.

[...] Ακόμη λιγότερες αμφιβολίες δικαιολογούνται ως προς τη δικαίωση της βενιζελικής πολιτικής για τη μαζική προσφυγική εγκατάσταση στη Βόρεια Ελλάδα, με στόχο τον «εξελληνισμό» της και την εξουδετέρωση των μειονοτήτων. Στη διάρκεια της Κατοχής (αλλά και στη συνέχεια), οι πρόσφυγες αποδείχθηκαν πράγματι η πιο αποτελεσματική ασπίδα για τη διαφύλαξη της ελληνικής κυριαρχίας στις νέες πατρίδες.

Γιώργος Μαυρογορδάτος, «Οι εθνικές μειονότητες», *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, (εκδ. Βιβλιόραμα), τ. β2, σ. 9.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Η Μικρασιατική καταστροφή επηρέασε σημαντικά την πορεία του ελληνικού έθνους στη σύγχρονη εποχή. Ορισμένοι την παραλλήλισαν με την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453, ενώ άλλοι θεώρησαν το 1922 ως αφετηρία της νέας Ελλάδας. Το προσφυγικό ζήτημα, ως συνέπεια της Μικρασιατικής καταστροφής, αποτέλεσε για την Ελλάδα ένα οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό ζήτημα μεγάλης σπουδαιότητας, με επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της ζωής του νεοελληνικού έθνους.	
Σημαντικότερες ήταν οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Ελλάδας.	Η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών με την Τουρκία το 1923 επέτρεψε στην Ελλάδα να αποκτήσει «μονομιάς» αξιοζήλευτη ομοιογένεια ως εθνικό κράτος. Αυτή ήταν η πιο άμεση και ορατή σκοπιμότητα και συνέπεια της ανταλλαγής, που υπογραμμίστηκε κατά κόρον.
Το 1920 η Ελλάδα είχε 20% μη Έλληνες ορθόδοξους, ενώ το 1928 μόλις 6%. Ο ελληνικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης και της Ηπείρου αυξήθηκε, ενώ η Κρήτη, η Λέσβος και η Λήμνος εξελληνίστηκαν πλήρως.	Δραματικός και ριζικός υπήρξε ο «εξελληνισμός» της ελληνικής (Δυτικής) Θράκης. Σύμφωνα με την πιο διαδεδομένη εκτίμηση, το ποσοστό των Ελλήνων υπερτριπλασιάστηκε στη Θράκη (από 17% σε 62%). Τα συγκεκριμένα ποσοστά επιδέχονται αμφισβήτηση. Παραμένει, ωστόσο, αδιαμφισβήτητο το κρίσιμο γεγονός ότι οι Έλληνες (γηγενείς και πρόσφυγες) αποτελούσαν πλέον τη συντριπτική πλειοψηφία των περιφερειών. Και αξιοποίηση στοιχείων από τον πίνακα 2.

Η κυριότερη όμως μεταβολή στην εθνολογική σύσταση λόγω της εγκατάστασης των προσφύγων συνέβη στη Μακεδονία. Το ποσοστό των μη Ελλήνων ορθοδόξων που ήταν 48% το 1920, έπεσε στο 12% το 1928.	Δραματικός και ριζικός υπήρξε ο «εξελληνισμός» ειδικά της ελληνικής Μακεδονίας. Σύμφωνα με την πιο διαδεδομένη εκτίμηση, το ποσοστό των Ελλήνων υπερδιπλασιάστηκε στη Μακεδονία (από 43% σε 89%). Και αξιοποίηση στοιχείων από τον πίνακα 1.
Η ενίσχυση του ελληνικού χαρακτήρα της Μακεδονίας είχε μεγάλη σημασία για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας. Εξάλλου, αραιοκατοικημένες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, κάποιες από αυτές παραμεθόριες, εποίκιστηκαν από πρόσφυγες.	Στη διάρκεια της Κατοχής (αλλά και στη συνέχεια), οι πρόσφυγες αποδείχθηκαν πράγματι η πιο αποτελεσματική ασπίδα για τη διαφύλαξη της ελληνικής κυριαρχίας στις νέες πατρίδες.
Με τον τρόπο αυτό κατοχυρώθηκαν οι νέες περιοχές που ενώθηκαν με την Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και ενσωματώθηκαν στον εθνικό κορμό.	Ακόμη λιγότερες αμφιβολίες δικαιολογούνται ως προς τη δικαίωση της βενιζελικής πολιτικής για τη μαζική προσφυγική εγκατάσταση στη Βόρεια Ελλάδα, με στόχο τον «εξελληνισμό» της και την εξουδετέρωση των μειονοτήτων.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Η Μικρασιατική καταστροφή επηρέασε σημαντικά την πορεία του ελληνικού έθνους στη σύγχρονη εποχή. Ορισμένοι την παραλλήλισαν με την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453, ενώ άλλοι θεώρησαν το 1922 ως αφετηρία της νέας Ελλάδας. Το προσφυγικό ζήτημα, ως συνέπεια της Μικρασιατικής καταστροφής, αποτέλεσε για την Ελλάδα ένα οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό ζήτημα μεγάλης σπουδαιότητας, με επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της ζωής του νεοελληνικού έθνους.

Σημαντικότερες ήταν οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Ελλάδας. Ενισχυτικά λειτουργεί το δευτερογενές υλικό του Μαυρογορδάτου, καθώς η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών με την Τουρκία το 1923 επέτρεψε στην Ελλάδα να αποκτήσει «μονομιάς» αξιοζήλευτη ομοιογένεια ως εθνικό κράτος. Αυτή ήταν η πιο άμεση και ορατή σκοπιμότητα και συνέπεια της ανταλλαγής.

Το 1920 η Ελλάδα είχε 20% μη Έλληνες ορθόδοξους, ενώ το 1928 μόλις 6%. Ο ελληνικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης και της Ηπείρου αυξήθηκε, ενώ η Κρήτη, η Λέσβος και η Λήμνος

εξελληνίστηκαν πλήρως. Το παράθεμα επιβεβαιώνει τις προαναφερθείσες πληροφορίες. Συγκεκριμένα χαρακτηρίζεται δραματικός και ριζικός ο «εξελληνισμός» της ελληνικής (Δυτικής) Θράκης. Μάλιστα το ποσοστό των Ελλήνων υπερτριπλασιάστηκε στη Θράκη (από 17% σε 62%). Οι Έλληνες (γηγενείς και πρόσφυγες) αποτελούσαν πλέον τη συντριπτική πλειοψηφία των περιφερειών. Αποδεικτικό υλικό προς επίρρωση των παραπάνω καταγράφεται και στον πίνακα 2 (δευτερογενές υλικό). Στατιστικά ο πληθυσμός της Δυτικής Θράκης σε μια δεκαετία (1915-1925) διπλασιάστηκε. Στον διπλασιασμό αυτό καταλυτική ήταν η άφιξη των προσφύγων (περισσότεροι από 170.000), με τους οποίους το ελληνικό στοιχείο όντως υπερτριπλασιάστηκε, σε αντίθεση με το μουσουλμανικό που μειώθηκε και ως προς τον αριθμό του (αν και εξαιρούνταν από τη σύμβαση περί ανταλλαγής της Λοζάνης) και ως προς το ποσοστό του (από 88% το 1915 σε 39% το 1925).

Η κυριότερη όμως μεταβολή στην εθνολογική σύσταση λόγω της εγκατάστασης των προσφύγων συνέβη στη Μακεδονία. Το ποσοστό των μη Ελλήνων ορθοδόξων που ήταν 48% το 1920, έπεσε στο 12% το 1928. Τα στοιχεία τόσο από το παράθεμα, όσο και από τον πίνακα λειτουργούν συμπληρωματικά ως προς τις πληροφορίες του σχολικού εγχειριδίου. Αναλυτικότερα, δραματικός και ριζικός υπήρξε ο «εξελληνισμός» ειδικά της ελληνικής Μακεδονίας. Εκεί το ποσοστό των Ελλήνων υπερδιπλασιάστηκε στη Μακεδονία (από 43% σε 89%). Ενδεικτική είναι η αύξηση του ελληνικού στοιχείου έναντι των αλλογενών από το 1912 έως το 1928. Ενώ το 1912 σε όλες τις πόλεις της Μακεδονίας το ελληνικό στοιχείο είναι η μειοψηφία, το 1928 αποτελεί τη συντριπτική πλειοψηφία (στις περισσότερες πόλεις της περιφέρειας ξεπερνά το 90%). Σύμφωνα, βέβαια, και με τη σύμβαση της Λοζάνης περί ανταλλαγής πληθυσμών, ο μουσουλμανικός πληθυσμός και της Μακεδονίας ανταλλάχθηκε.

Η ενίσχυση του ελληνικού χαρακτήρα της Μακεδονίας είχε μεγάλη σημασία για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας. Εξάλλου, αραιοκατοικημένες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, κάποιες από αυτές παραμεθόριες, εποίκιστηκαν από πρόσφυγες. Ο Μαυρογορδάτος επιβεβαιώνοντας το προαναφερθέν στοιχείο ισχυρίζεται ότι στη διάρκεια της Κατοχής (αλλά και στη συνέχεια), οι πρόσφυγες αποδείχθηκαν πράγματι η πιο αποτελεσματική ασπίδα για τη διαφύλαξη της ελληνικής κυριαρχίας στις νέες πατρίδες.

Με τον τρόπο αυτό κατοχυρώθηκαν οι νέες περιοχές που ενώθηκαν με την Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και ενσωματώθηκαν στον εθνικό κορμό. Παραπλήσιες πληροφορίες διατυπώνονται και στο ιστορικό παράθεμα. Ο Μαυρογορδάτος αντικρούοντας τις όποιες αμφιβολίες δικαιώνει τη βενιζελική πολιτική για τη μαζική προσφυγική εγκατάσταση στη Βόρεια Ελλάδα, με στόχο τον «εξελληνισμό» της και την εξουδετέρωση των μειονοτήτων.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Να γράψετε δίπλα σε κάθε πρόταση τη λέξη «ΣΩΣΤΟ», αν το περιεχόμενό της είναι σωστό ή τη λέξη «ΛΑΘΟΣ», αν το περιεχόμενό της είναι λανθασμένο:

1. Με την εκδήλωση της Επανάστασης του 1821 οι τρομοκρατικές ενέργειες των Τούρκων προκάλεσαν κύμα φυγής από τη Μικρά Ασία και τα νησιά του Αιγαίου.
2. Μετά την αποτυχία της Επανάστασης του 1821 στη Θεσσαλία υπήρξε κύμα φυγής προς τις Βόρειες Σποράδες.
3. Οι πρόσφυγες στις Βόρειες Σποράδες συμβίωσαν αρμονικά με τον τοπικό πληθυσμό.
4. Οι κακουχίες που συνάντησαν οι Χίοι πρόσφυγες τους οδήγησαν στην απόφαση να επιστρέψουν στην πατρίδα τους.
5. Μετά την καταστροφή των Ψαρών (1824), οι πρόσφυγες από το νησί εγκαταστάθηκαν στις Σπέτσες.
6. Στην περίοδο της Επανάστασης του 1821 το προσφυγικό ζήτημα αντιμετωπίστηκε σε ικανοποιητικό βαθμό από τις εκάστοτε κυβερνήσεις.
7. Κατά τη διάρκεια της μοναρχίας του Όθωνα το κράτος ασχολήθηκε σοβαρά με τα προβλήματα των προσφύγων.
8. Στους Χίους πρόσφυγες διατέθηκε έκταση της Αθήνας για να κτίσουν τα σπίτια τους.
9. Οι Ψαριανοί πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στην Ερέτρια.
10. Η σύγκρουση ετεροχθόνων και αυτοχθόνων εκδηλώθηκε ανοιχτά κατά τη διάρκεια των εργασιών της Εθνοσυνέλευσης του 1844.
11. Οι ετερόχθονες διεκδίκησαν ξεχωριστή πολιτική εκπροσώπηση από τους αυτόχθονες.
12. Οι τριβές μεταξύ αυτοχθόνων και ετεροχθόνων αφορούσαν μόνο σε ένα μικρό τμήμα του πληθυσμού.
13. Κατά τη διάρκεια της μεγάλης Κρητικής Επανάστασης σχηματίστηκαν μεγάλα προσφυγικά ρεύματα.
14. Οι ελληνικοί πληθυσμοί της Μ. Ασίας πύκνωσαν μετά τον 12ο αιώνα, ενώ το 18ο και 19ο αι. μειώθηκαν λόγω εξισλαμισμών.
15. Η τουρκική εθνική συνείδηση αφυπνίστηκε στα τέλη 19ου αιώνα και ενισχύθηκε ιδιαίτερα μετά την εδαφική συρρίκνωση Οθ. Αυτοκρατορίας (τέλος Βαλκανικών).
16. Αιτία του διωγμού του 1914 αποτέλεσε και η εκκρεμότητα της αναγνώρισης της ελληνικής κυριαρχίας στα νησιά Αιγαίου από την Τουρκία, που προκάλεσε ελληνοτουρκική ένταση.
17. Στις αρχές του 1914 οι κυβερνήσεις των βαλκανικών χωρών εξεδίωξαν μουσουλμάνους από τη Σερβία, Βουλγαρία και Ελλάδα, οι οποίοι μετανάστευσαν προς τη Μ. Ασία.
18. Οι διπλωματικές ενέργειες της ελληνικής κυβέρνησης για ανταλλαγή των πληθυσμών στη

διάρκεια του διωγμού του 1914 απέδωσαν καρπούς.

19. Η Μικτή Επιτροπή δεν λειτούργησε λόγω της εισόδου της Τουρκίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τον Οκτώβριο του 1914.

20. Στα τάγματα εργασίας κατατάσσονταν άνδρες ηλικίας 25-45 ετών.

21. Η Συνθήκη του Νεϊγύ είχε ως αποτέλεσμα τον εκπατρισμό 30.000 Ελλήνων από τη Βουλγαρία.

22. Μέχρι τις αρχές του 1920 είχαν καταφύγει στην Ελλάδα 800.000 πρόσφυγες.

23. Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ένα μικρό τμήμα των προσφύγων επέστρεψε στις πατρογονικές του εστίες.

24. Οι πρώτες απογραφές των προσφύγων καταγράφουν αριθμό μεγαλύτερο από τον πραγματικό.

25. Η ελνοσία και ο τύφος θέριζαν τους πρόσφυγες στις πόλεις.

26. Με την άφιξη των προσφύγων το έργο της αποκατάστασης των προσφύγων ανέλαβε η Μικτή Επιτροπή.

27. Το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων ιδρύθηκε το Νοέμβριο του 1924.

28. Η υπογραφή της Σύμβασης της Λοζάνης κράτησε ζωντανή την ελπίδα των προσφύγων για επιστροφή στις χαμένες τους πατρίδες.

29. Η ανταλλαγή ήταν μαζική και υποχρεωτική, ενώ οι προηγούμενες παρόμοιες συμφωνίες είχαν εθελοντικό χαρακτήρα.

30. Οι πρόσφυγες οργάνωσαν συλλαλητήρια υπέρ της υπογραφής της Σύμβασης, διότι τους ικανοποιούσε ο όρος περί αποζημιώσεως.

31. Με την υπογραφή της Σύμβασης οι ηγεσίες Ελλάδος και Τουρκίας διασφάλιζαν και αναγνώριζαν τα νέα σύνορα και επιτύγχαναν την εθνική ομοιογένεια.

32. Η οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας στα χρόνια του Μεσοπολέμου οφείλεται και στην υπογραφή της Σύμβασης της Ανταλλαγής.

33. Η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής ιδρύθηκε βάσει του άρθρου 11 της Σύμβασης.

34. Η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής είχε ως έδρα της την Κωνσταντινούπολη και 14 μέλη.

35. Έργο της Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής ήταν ο καθορισμός του τρόπου μετανάστευσης και η καταβολή της προβλεπόμενης αποζημίωσης.

36. Το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων λειτούργησε ως το 1930.

37. Η ΕΑΠ λειτούργησε ως το 1930.

38. Αμπελοπαραγωγοί πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στο Σουφλί και στην Έδεσσα.

39. Η ΕΑΠ προσπάθησε να εγκαταστήσει πρόσφυγες με κοινή καταγωγή στην ίδια περιοχή.

40. Την αποκατάσταση των προσφύγων διευκόλυνε η μεγάλη κινητικότητα των προσφύγων.

41. Η αστική αποκατάσταση ήταν πιο δαπανηρή από την αγροτική

42. Οι παραχωρούμενοι κλήροι ήταν συνήθως τεμάχια αγρών σε διαφορετικές τοποθεσίες.

43. Η διανομή κλήρου ήταν από την αρχή οριστική.
44. Εκτός του κλήρου παραχωρούνταν και στέγη, χρήματα για τα πρώτα έξοδα εγκατάστασης, εργαλεία, σπόροι, λιπάσματα και ζώα.
45. Τα κτίσματα αποτελούνταν από τρία δωμάτια, μία αποθήκη και ένα σταύλο.
46. Η πληρωμή του κλήρου γινόταν είτε με δόσεις είτε με πληρωμή όλου του χρέους στην Αγροτική Τράπεζα μετά τη διάλυση της ΕΑΠ (1930).
47. Οι πρόσφυγες ελάμβαναν αρχικά τίτλο απλής κατοχής και μετά την αποπληρωμή του χρέους τίτλο πλήρους κυριότητας.
48. Στις πόλεις ήταν μεγάλος ο αριθμός των προσφύγων και λίγα τα ανταλλάξιμα (μουσουλμανικά) σπίτια.
49. Λόγω της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας τα κρατικά οικιστικά προγράμματα υλοποιήθηκαν γρήγορα.
50. Οι προσφυγικοί συνοικισμοί χτίστηκαν ως επέκταση των πόλεων όπου εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες και διέθεταν τις απαραίτητες εγκαταστάσεις υποδομής.
51. Αρκετοί πρόσφυγες ίδρυσαν προσφυγικούς οικοδομικούς συνεταιρισμούς ή έλαβαν άτοκα στεγαστικά δάνεια.
52. Καισαριανή, Βύρωνας, Νέα Ιωνία, Κοκκινιά, Ν. Σμύρνη, Καλλιόπολη ήταν οι κυριότεροι προσφυγικοί συνοικισμοί που ανήγειρε το κράτος.
53. Στην αποκατάσταση των προσφύγων δεν έπαιξαν ρόλο οι μεταξύ τους κοινωνικές ανισότητες.
54. Βάσει της Σύμβασης της Λοζάνης οι ανταλλάξιμοι δικαιούνταν ως αποζημίωση περιουσία ίσης αξίας με αυτήν που εγκατέλειψαν.
55. Λόγω καθυστέρησης της εκτίμησης προκρίθηκε η λύση να καταβληθεί προκαταβολή της αποζημίωσης από την Αγροτική Τράπεζα.
56. Οι δικαιούχοι αποζημίωσης υπέβαλλαν δηλώσεις στο Υπουργείο Περιθάλψεως.
57. Η εξέταση των δηλώσεων γινόταν από ειδικές επιτροπές προσφύγων αποτελούμενες από συμπατριώτες των ενδιαφερομένων.
58. Η οριστική εκτίμηση γινόταν από Πρωτοβάθμιες Επιτροπές Εκτίμησης, ενώ Δευτεροβάθμιες Επιτροπές Εκτίμησης τις επανεξέταζαν αν υπήρχαν προβλήματα.
59. Το έργο της εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλαξίμων βοηθήθηκε από την Τουρκία.
60. Η Συμφωνία της Άγκυρας ρύθμιζε το ζήτημα των Ελλήνων της Κων/πολης, των μουσουλμάνων της Θράκης και των φυγάδων.
61. Το Σύμφωνο Φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας όριζε ότι οι ανταλλάξιμες περιουσίες ανήκουν στο ελληνικό και τουρκικό δημόσιο αντίστοιχα.

62. Η Συμφωνία των Αθηνών προέβλεπε αμοιβαία απόσβεση των οικονομικών υποχρεώσεων Ελλάδας-Τουρκίας

63. Οι πρόσφυγες θεωρούσαν άδικο το συμψηφισμό των περιουσιών Ελλήνων και Μουσουλμάνων ανταλλάξιμων, γιατί οι ελληνικές περιουσίες ήταν μεγαλύτερες από τουρκικές.

64. Η Εθνική Τράπεζα παρακράτησε το 35% της προκαταβολής της αποζημίωσης των ανταλλάξιμων.

65. Το ελληνικό δημόσιο δέχθηκε το διακανονισμό των προσφυγικών χρεών.

66. Η Σύμβαση Εμπορίου, εγκατάστασης και ναυτιλίας του 1930 έδινε τη δυνατότητα ταξιδιών ή εγκατάστασης στο άλλο κράτος (Ελλάδα ή Τουρκία αντίστοιχα).

67. Σημαντικό μέρος του προσφυγικού πληθυσμού εγκατέλειψε εκλογικά τον Βενιζέλο στις εκλογές του 1932 και 1933.

68. Η δεινή οικονομική κατάσταση και η πολιτική αστάθεια της περιόδου 1923-30 δυσχέραναν το έργο της αποκατάστασης των προσφύγων.

69. Το πρόβλημα της αποκατάστασης των προσφύγων αντιμετωπίστηκε με επιτυχία παρά τον τεράστιο αριθμό τους.

70. Η βιασύνη, ο εμπειρισμός, η προχειρότητα και η εξυπηρέτηση άμεσων αναγκών ή πολιτικών σκοπιμοτήτων αποτέλεσαν σημαντικά προβλήματα του έργου της αποκατάστασης των προσφύγων

71. Η Ε.Α.Π. παρά το ότι ήταν υπό διεθνή έλεγχο δεν κατόρθωσε να αποστασιοποιηθεί από την ελληνική πολιτική ζωή, γεγονός που μείωσε την αποτελεσματικότητά της.

72. Η παραχώρηση από το κράτος υλικών μέσων και ανθρώπινου δυναμικού στην ΕΑΠ βοήθησε σημαντικά το έργο της αποκατάστασης των προσφύγων.

73. Το κύριο μέρος της αποκατάστασης των προσφύγων συντελέστηκε μεταξύ 1924-1934.

74. Οι εύποροι πρόσφυγες δυσκολεύτηκαν να αναμειχθούν με τους γηγενείς, ενώ αντίθετα οι μεγάλη μάζα των προσφύγων αφομοιώθηκε ευκολότερα.

75. Οι πρόσφυγες θεωρούσαν ότι η Σύμβαση Ανταλλαγής της Λοζάνης (1923) και το ελληνοτουρκικό σύμφωνο (1930) παραβίασαν βασικά δικαιώματά τους.

76. Το κράτος αποζημίωσε πλήρως τους πρόσφυγες.

77. Η ανταλλάξιμη περιουσία περιήλθε μόνο στους πρόσφυγες.

78. Οι πρόσφυγες απέκτησαν –με την άφιξή τους- την ελληνική ιθαγένεια και πλήρη πολιτικά δικαιώματα

79. Η διάσταση μεταξύ προσφύγων και γηγενών ήταν εμφανής ως τη δεκαετία του 1940.

80. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις διατηρήθηκαν φιλικές για πέντε δεκαετίες.

81. Με την άφιξη των προσφύγων ο πληθυσμός της Ελλάδας αυξήθηκε κατά 35% μεταξύ 1920-1928.

82. Με την άφιξη των προσφύγων ο πληθυσμός της πρωτεύουσας διπλασιάστηκε.

83. Με την ανέγερση των προσφυγικών συνοικισμών δημιουργήθηκε το ενιαίο πολεοδομικό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης.

84. Το ποσοστό των μη Ελλήνων Ορθοδόξων κατοίκων της ελληνικής επικράτειας το 1920 ανερχόταν σε 20%, ενώ το 1928 μειώθηκε σε 6%.

85. Το ποσοστό των μη Ελλήνων Ορθοδόξων κατοίκων της Μακεδονίας το 1920 ανερχόταν σε 48%, ενώ το 1928 μειώθηκε σε 13%.

86. Ο εξελληνισμός της Κρήτης, της Λέσβου, της Χίου και της Λήμνου ήταν πλήρης.

87. Η εθνική ομοιογένεια που προέκυψε με την άφιξη των προσφύγων συνετέλεσε στην κατοχύρωση και ενσωμάτωση στον εθνικό κορμό των νέων περιοχών που προσαρτήθηκαν μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους.

88. Οι πρόσφυγες συνέβαλαν στην αύξηση της γεωργικής παραγωγής.

89. Η αύξηση των καλλιεργήσιμων εδαφών λόγω της παρουσίας των προσφύγων συνέβαλε στη μείωση της κτηνοτροφικής παραγωγής.

90. Η κλωστοϋφαντουργία στα χρόνια του μεσοπολέμου βασίστηκε στο προσφυγικό στοιχείο.

91. Το προσφυγικό στοιχείο συνέβαλε στην πολιτιστική άνθηση της χώρας.

ΣΥΝΔΙΑΣΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1) Τι γνωρίζετε για την αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων μετά το 1922 και ποιες υπήρξαν οι θετικές επιπτώσεις στην αγροτική οικονομία της Ελλάδας;

Απάντηση:

Σελ 156: Η αγροτική αποκατάσταση.... Σελ 157: Η αγροτική Τράπεζα.

Σελ 167: Για ένα διάστημα.... Σελ 168: στην πατρίδα τους

2) Τι γνωρίζετε για τα προσφυγικά ρεύματα στην Ελλάδα από τη Ρωσία στο χρονικό διάστημα 1913-1921;

Απάντηση:

Σελ 137: Την εποχή αυτή(1913).... Ελληνικής κυβέρνησης

Σελ 140: Την περίοδο 1919-1921.... Αρμένιοι και Ρώσοι

3) Τι γνωρίζετε για τα προσφυγικά ρεύματα στην Ελλάδα από τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία στο χρονικό διάστημα 1906-1919;

Απάντηση:

Σελ 137: Οι πρώτοι Έλληνες..... Ελλάδα-Ρουμανίας

Σελ 140: Το Νοέμβριο του 1919.... υπογραφή της συνθήκης)

Σελ 140: Έλληνες πρόσφυγες ήλθαν από την Ρουμανία το 1919 από περιοχές που αποτέλεσαν πεδίο πολεμικών συγκρούσεων

4) Ποιες υπήρξαν οι αντιδράσεις των προσφύγων στην υπογραφή της Σύμβασης της Λοζάνης και πως οι εξελίξεις επηρέασαν την ενσωμάτωση στη νέα τους πατρίδα; Τι γνωρίζετε για τις αντιδράσεις του προσφυγικού κόσμου στις ελληνοτουρκικές συμφωνίες του 1930 και ποιες αιτιάσεις διατύπωναν σε βάρος του ελληνικού κράτους για την αντιμετώπισή τους;

Απάντηση:

Σελ 149: Το πρώτο διάστημα.... στη νέα πατρίδα

Σελ 151: Όταν έγινε γνωστή Σελ 152 ελληνικού κράτους

Σελ 162: Ο συμψηφισμός όμως των ανταλλαξίμων... και του 1933

Σελ 163-165: Οι περισσότεροι πρόσφυγες.... ευαγή ιδρύματα

5) Πως αντιμετωπίστηκε η ανάγκη της προσωρινής στέγασης των προσφύγων μετά τη Μικρασιατική καταστροφή; Τι γνωρίζετε για τη νομοθετική στέγαση των προσφύγων στα πλαίσια της αγροτικής αποκατάστασης

Απάντηση

Σελ. 148: Στην αρχή το κράτος.... ή οργανωμένα

Σελ 148-149 Με την άφιξη των προσφύγων....κατοικίας τους με τους πρόσφυγες

Σελ 157: Για τη στέγαση.... Ένας στάβλος

6) Ποιες διπλωματικές πράξεις επηρεάζουν την εξέλιξη του προσφυγικού ζητήματος στο χρονικό διάστημα από το 1913 έως το 1930;

Απάντηση:

Σελ 137: Μετά την υπογραφή... έφθασαν στην Ελλάδα.

Σελ 140: Το Νοέμβριο του 1919.... Της συνθήκης.

Σελ 149: Στις 24 Ιουλίου 1923.... Σελ 153: επίμαχων περιοχών.

Σελ 152: Με βάση το άρθρο 11..... των ανταλλαξίμων.

Σελ 163: Μετά την υπογραφή.... εφαρμόστηκαν ποτέ

Σελ 163: Στις 10 Ιουνίου 1930..... του άλλου κράτους

7) Τι γνωρίζετε για την αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων μετά το 1922 και ποιες υπήρξαν οι θετικές επιπτώσεις στην αγροτική οικονομία της Ελλάδας;

Απάντηση:

Σελ 156: Η αγροτική αποκατάσταση.... Σελ 157. Η αγροτική Τράπεζα.

Σελ 167: Για ένα διάστημα.... Σελ 168: στην πατρίδα τους.

8) Τι γνωρίζετε για τα προσφυγικά ρεύματα στην Ελλάδα από τη Μικρασία και την Ανατολική Θράκη στο χρονικό διάστημα 1914-1925;

Απάντηση

Σελ 137: Ο αριθμός των προσφύγων.... στη νέα πατρίδα

Σελ 138: Πρώτα θύματα υπήρξαν..... αρχές του 1914

Σελ 139: Οι ενέργειες των Τούρκων...πολλές χιλιάδες

Σελ 144: Ήδη,πριν από τον Αύγουστο... σελ 146: στη Ρωσία

9) Ποιοι λόγοι επέβαλαν κατά τη γνώμη σας την υπογραφή της Σύμβασης της Λοζάνης (30.1.1923) και της Συμφωνίας της Άγκυρας (10.5.1930);

Απάντηση:

Σελ 151: Όταν έγινε γνωστή... του ελληνικού κράτους

Σελ 161: Μετά την υπογραφή..... προσφύγων

Σελ 161: Οι μεταγενέστερες..... σελ 162 πρωθυπουργού

10) Ποιος ο ρόλος της αγροτικής και της εθνικής τράπεζας στην αποκατάσταση των προσφύγων;

Απάντηση:

Σελ 137: Την αξία...Αγροτική Τράπεζα.

Σελ 160: Το έργο...προκαταβολή αυτή.

Σελ 162: Παρακράτηση...προσφυγικών χρεών.

ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ - ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1) Αφού αξιοποιήσετε τις πληροφορίες από το ακόλουθο κείμενο και τις συνδυάσετε με τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε:

α. Γιατί δόθηκε προτεραιότητα στην εγκατάσταση των προσφύγων στη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη;

β. Ποια μέτρα πήρε η ΕΑΠ για την αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων;

Κείμενο

Οι ελληνικές κυβερνήσεις εγκαθιστούν τους πρόσφυγες κυρίως στις πιο εύφορες ελληνικές χώρες, στη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, είτε αγροτικά είτε αστικά. Επιδιώχθηκε πρώτα ν' αποκατασταθούν στις περιουσίες που είχαν εγκαταλείψει οι Τούρκοι, αλλά, επειδή οι οικισμοί ήταν συγκριτικά λίγοι κτίστηκαν εκατοντάδες νέοι συνοικισμοί, ορισμένοι από τους οποίους αργότερα εξελίχθηκαν σε αξιόλογα οικονομικά κέντρα. Οι κυβερνήσεις τούς δίνουν γαίες και τα πρώτα μέσα και ζώα για την καλλιέργεια της γης. Στις χώρες αυτές ιδίως προβαίνουν ακόμη στην εκτέλεση μεγάλων έργων πολιτισμού, ανοίγουν δρόμους, κατασκευάζουν γέφυρες, εκτελούν μεγάλα λιμενικά έργα· επίσης εκτελούν μεγάλα εγγειοβελτιωτικά και αρδευτικά έργα, κυρίως σε τρεις περιοχές, στις πεδιάδες των Σερρών, της Δράμας και της Θεσσαλονίκης: διευθετούν προς όφελος της γεωργίας κοίτες χειμάρρων και μεγάλων ποταμών, όπως του Αξιού, του Στρυμόνα κλπ., που με τις πλημμύρες τους νέκρωναν τις παρόχθιες γαίες σε μεγάλο βάθος, αποξηραίνουν λίμνες [...] και τις γαίες τις παραδίδουν σε ακτήμονες πρόσφυγες και γηγενείς. Έπρεπε ακόμη να γίνουν εξυγιαντικά έργα, για να καταπολεμηθούν οι ελώδεις πυρετοί, ο τύφος, η φυματίωση, να ιδρυθούν ιατρικοί σταθμοί, φαρμακεία κλπ. Τα μεγάλα αρδευτικά έργα μεταβάλλουν την ανάγλυφη όψη της Μακεδονίας και προκαλούν το θαυμασμό των πολιτισμένων λαών.

Απ. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία*, σσ. 383-385

2) Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα, να αναφέρετε τις αντιδράσεις των προσφύγων:

α) στην υπογραφή της Σύμβασης της Ανταλλαγής (Ιανουάριος 1923)

β) στην υπογραφή της Συμφωνίας της Άγκυρας (Ιούνιος 1930)

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΨΗΦΙΣΜΑ (21-1-1923)

«Οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας, της Ανατολικής Θράκης και του Εύξεινου Πόντου [...] θεωρούν ότι η Ανταλλαγή των ελληνικών πληθυσμών της Τουρκίας που ανέρχονται σε ένα εκατομμύριο διακόσιες χιλιάδες απέναντι σε τριακόσιες χιλιάδες μουσουλμάνους της Ελλάδας [...]

πλήττει καίρια την παγκόσμια συνείδηση και την παγκόσμια ηθική [...] ότι είναι αντίθετη προς τα ιερότερα δικαιώματα του ανθρώπου, της ελευθερίας και της ιδιοκτησίας· ότι το σύστημα της Ανταλλαγής αποτελεί νέα και κεκαλυμμένη μορφή αναγκαστικού εκπατρισμού και αναγκαστικής απαλλοτρίωσης που κανένα κράτος δεν έχει το δικαίωμα να θέσει σε εφαρμογή παρά τη θέληση των πληθυσμών του. Ότι οι ελληνικοί πληθυσμοί της Μικρασίας, αυτόχθονες από πανάρχαιους χρόνους στη γη που κατοικούσαν και πάνω στην οποία τα δικαιώματά τους είναι αναπαλλοτρίωτα και απαράγραπτα δεν μετανάστευσαν με τη θέλησή τους αλλά εκδιώχθηκαν από τις εστίες τους αντιμετωπίζοντας το φάσμα της σφαγής [...]. Οι αλύτρωτοι Έλληνες συναγμένοι εδώ και σε άλλες πόλεις και νησιά της Ελλάδας αποφασίζουν και ψηφίζουν ομόφωνα να αξιώσουν τη δυνατότητα να παλιννοστήσουν στις πατρίδες τους κάτω από ουσιαστικές συνθήκες εγγύησης που θα καταστήσουν αυτήν την παλιννόστηση πραγματοποιήσιμη [...]. Σε αντίθετη περίπτωση καταγγέλλουν την αδικία που τους γίνεται, σαν μία προσβολή δίχως προηγούμενο κατά της ανθρωπότητας και του πολιτισμού».

Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας Γ' Γενικού Λυκείου, Θεωρητική Κατεύθυνση, Αθήνα:

ΙΤΥΕ, "Διόφαντος", 2013, σσ. 151-152.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΜΦΩΝΟ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΕΙΣ

Η συζήτηση στη Βουλή για την επικύρωση του οικονομικού συμφώνου της 10ης Ιουνίου γρήγορα θα στραφεί γύρω από την αδικία που γινόταν σε βάρος του προσφυγικού κόσμου και τις αποζημιώσεις που θα έπρεπε ή όχι να του δοθούν από την Ελλάδα μετά τον αποσβεστικό συμψηφισμό των λογαριασμών με την Τουρκία.

Η συζήτηση δεν κρατήθηκε πάντα σε επίπεδα αξιοπρέπειας [...]. Η ατμόσφαιρα παρέμεινε ηλεκτρισμένη όχι μόνο εξαιτίας της παρουσίας αλλά και της άσταμάτητης παρέμβασης των προσφύγων βουλευτών, οι οποίοι έχοντας αφήσει και οι ίδιοι μεγάλες περιουσίες στη Μ. Ασία είχαν κάθε συμφέρον να υποστηρίξουν την άποψη ότι το ελληνικό κράτος έπρεπε να υποκαταστήσει το τουρκικό στις υποχρεώσεις που δημιούργησε ή σύμβαση ανταλλαγής ως προς την ανταλλάξιμη περιουσία. [...]

Οι πρόσφυγες βουλευτές της Ένωσης Φιλελευθέρων, ανεξάρτητα ή κατά ομάδες, θα υψώσουν βέβαια φωνή διαμαρτυρίας έναντι της θυσίας που θα υποστούν οι συμπατριώτες τους. Θα δούν στις συμφωνίες αυτές την επισφράγιση της εθνικής συμφοράς. [...]

Μπορούμε να πούμε ότι γενικά επικράτησαν τρεις τάσεις: 1) Η αδιάλλακτη, που την εκπροσωπούσαν οι οργανωτές του προσφυγικού συλλαλητηρίου. Γι' αυτούς το ελληνικό δημόσιο ήταν υποχρεωμένο να καταβάλει στους πρόσφυγες ολοκληρωτική αποζημίωση. 2) Η διαλλακτική τάση, που αναγνώριζε ότι το ελληνικό κράτος δεν ήταν υποχρεωμένο να αποζημιώσει ολοκληρωτικά

τούς πρόσφυγες αλλά ότι είχε την ήθικη υποχρέωση να αποπερατώσει την προσφυγική αποκατάσταση, πράγμα που δεν άπείχε πολύ από τις θέσεις και τις υποσχέσεις του Βενιζέλου. 3) Ό μέσος όρος, που θέλησε να κατοχυρώσει την επιφύλαξη των δικαιωμάτων που είχαν οι πρόσφυγες.

Ιφ. Αναστασιάδου, *Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας 1930*, στο: Μελετήματα γύρω από τόν Βενιζέλο και την εποχή του, έποπτεία Θ. Βερέμη και Οδ. Δημητρακόπουλου, Αθήνα: Φιλιππότης, 1980, σσ. 326-328.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Ε. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

19ος αιώνας

- **1898 → α) 9 Δεκεμβρίου** : Ο Πρίγκιπας Γεώργιος ως Ύπατος Αρμοστής στην Κρήτη/ **β) 10 Δεκεμβρίου**: Αποχωρούν από το νησί οι ξένοι Ναύαρχοι.
- **1899 → 8 Φεβρουαρίου** : Κρητική Βουλή.
- **1899 – 1901 →** Κυβέρνηση Κρητικής Πολιτείας.
- **1900 →** Οργανικός Νόμος στην Κρητική Πολιτεία.

20ος αιώνας

- **1901 → 18 Μαρτίου**: Απομάκρυνση του Ελ. Βενιζέλου από το υπουργείο Δικαιοσύνης και από την Κρητική Πολιτεία με απόφαση του Γεωργίου.
- **1903 →** Οργάνωση του Λεπροκομείου της Σπιναλόγκας.
- **1904 →** Τέλη: έληξε η περίοδος της Γενικής Συνέλευσης / Εκλογές / Αποχή της Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως.
- **1905 → α) 26 Φεβρουαρίου**: Προκήρυξη Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως/ **β) 10 Μαρτίου**: Επανάσταση στο Θέρισο/ **γ) 12 Μαρτίου**: Η κυβέρνηση Θ. Δηλιγιάννη από την Αθήνα καταδικάζει την επανάσταση ≠ λαός, τύπος/ **δ) 21 Μαρτίου** : Συλλαλητήριο στο Ηράκλειο υπέρ των επαναστατών/ **ε) 2 Ιουλίου**: Τελεσίγραφο των Μεγάλων Δυνάμεων στους επαναστάτες / **στ) 2 Νοεμβρίου** : Συμφωνία στο Μοναστήρι των Μουρνιών της Κυδωνίας.
- **1906 → α) Φεβρουάριος** : Διεθνής Επιτροπή στην Κρήτη για να εξετάσει την κατάσταση και τους όρους/ **β) 14 Αυγούστου** : Ο βασιλιάς της Ελλάδας Γεώργιος Α' ορίζει Ύπατο Αρμοστή στην Κρήτη/ **γ) 12 Σεπτεμβρίου**: Παραίτηση Πρίγκιπα Γεωργίου από το αξίωμα του Ύπατου Αρμοστή/ **δ) 18 Σεπτεμβρίου** : Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης ανέλαβε τα καθήκοντα του ως Ύπατος Αρμοστής της Κρήτης.
- **1907 →** Οργανώθηκε Πολιτοφυλακή στην Κρήτη (εξαγγελία από έκθεση διεθνούς επιτροπής το Φεβρουάριο 1906).
- **1908 → α) 21 Μαΐου** : Η Κρητική Βουλή εξέδωσε ευχαριστήριο Ψήφισμα στις Μεγάλες Δυνάμεις για τη χειραφέτηση της Κρήτης/ **β) Προσάρτηση Βοσνίας –Ερζεγοβίνης από Αυστρία/ γ) Ανακήρυξη Βουλγαρίας σε βασίλειο με προσάρτηση της Ανατολικής**

Ρωμυλίας/ δ) **24 Σεπτεμβρίου** : Επίσημο ενωτικό ψήφισμα από την Κρητική Κυβέρνηση.

- **1910 → α) Μάρτιος**: Νίκη Βενιζέλου στις εκλογές/ **β) 17 Μαΐου** : Σχηματισμός Κυβέρνησης στην Κρήτη από Βενιζέλο/ **γ) Σεπτέμβριος**: ο Βενιζέλος κλήθηκε στην Αθήνα από το Στρατιωτικό Σύνδεσμο.
- **1912 → α) 3 Ιανουαρίου** : Συγκροτήθηκε Επαναστατική Συνέλευση στην Κρήτη/ **β) 12 Οκτωβρίου**: Ο Στέφανος Δραγούμης Γενικός Διοικητής της Κρήτης.
- **1913 → α) 14 Φεβρουαρίου** : Αφαίρεση από το φρούριο της Σούδας των σημαίων της Τουρκίας και των Μεγάλων Δυνάμεων/ **β) 30 Μαΐου** : Συνθήκη Λονδίνου, ο σουλτάνος παραιτείται των δικαιωμάτων του στην Κρήτη/ **γ) 14 Νοεμβρίου** : Συνθήκη ειρήνης Ελλάδας – Τουρκίας / **δ) 1η Δεκεμβρίου** : Επίσημη ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.

1. Η οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ **Η ανάληψη της διοίκησης από τον Πρίγκιπα Γεώργιο**

- Μέσα σε απερίγραπτη φρενίτιδα ενθουσιασμού ο εντολοδόχος των Μεγάλων Δυνάμεων ανέλαβε καθήκοντα στις 9 Δεκεμβρίου
- Ο Γάλλος Ναύαρχος Ποττιέ παρέδωσε επίσημα τη διοίκηση της Κρήτης
- Τα πλοία των Δυνάμεων Διεθνούς προστασίας χαιρέτησαν τη σημαία της Κρητικής Πολιτείας
- Ο Ύπατος Αρμοστής απηύθυνε το πρώτο διάγγελμα προς τον κρητικό λαό
- Η κρητική σημαία υψώθηκε στο φρούριο του Φιρκά
- Η τουρκική διατηρήθηκε στο φρούριο της Σούδας
- Το νησί τέθηκε υπό διεθνή προστασία
- Οι ναύαρχοι αποχώρησαν την επόμενη μέρα.

➤ **Η οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας**

- Στις 10 Δεκεμβρίου άρχισε η οργάνωση του νέου πολιτικού σχήματος:
- Ορίστηκε 16μελής Επιτροπή (12 χριστιανοί και 4 μουσουλμάνοι)
- Ένα μήνα μετά δημοσιεύτηκε το πρώτο διάταγμα «Περί συγκροτήσεως της Κρητικής Συνελεύσεως»
- Προκηρύχθηκαν εκλογές για ανάδειξη πληρεξουσίων (αναδείχθηκαν 138 χριστιανοί και 50 μουσουλμάνοι)
- Η Κρητική Βουλή άρχισε τις εργασίες της στις 8 Φεβρουαρίου 1899

➤ **Το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας**

- Συντάχθηκε κατά το πρότυπο του ισχύοντος ελληνικού συντάγματος
- Εγκρίθηκε από το Συμβούλιο των Προστάτιδων Δυνάμεων
- Τέθηκε αμέσως σε εφαρμογή.
- Υπουργός Δικαιοσύνης ορίστηκε ο Βενιζέλος.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

• **Ύπατος Αρμοστής**→ Ανώτατος αξιωματούχος με δικαιοδοσία κυβερνήτη σε χώρες κατεχόμενες, ημιαυτόνομες ή προστατευόμενες. Ύπατος Αρμοστής Κρήτης : Ο διοικητής της αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας. Πρώτος Ύπατος Αρμοστής του νησιού ορίστηκε ο εντολοδόχος των

Προστατίδων Δυνάμεων από το 1898 έως το 1906 πρίγκιπας Γεώργιος, δευτερότοκος γιός του βασιλιά Γεωργίου Α' της Ελλάδος. Μετά την παραίτηση του Πρίγκιπα στις 12 Σεπτεμβρίου 1906, Ύπατος Αρμοστής της Κρήτης ορίστηκε από το βασιλιά της Ελλάδας ο Αλέξανδρος Ζαΐμης.

- **Επικυριαρχία**→ Η ηγεμονία ενός κράτους πάνω σε άλλο που είναι υποτελής σε αυτό, με κύρια χαρακτηριστικά της τη στέρηση της ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής, την αδυναμία του υποτελούς κράτους να κηρύξει επιθετικό πόλεμο και την καταβολή φόρων υποτέλειας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες ήταν οι συνθήκες κατά την παράδοση της Αρμοστείας στον πρίγκιπα Γεώργιο;

Απ. σελ 206 Μέσα σε μια διεθνή προστασία.

2. Με ποιες ενέργειες άρχισε η οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας;

Απ. σελ 206-207 Οι ξένοι Ναύαρχοι..... 8 Φεβρουαρίου 1899.

3. Ποιος ενέκρινε το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας και ποιος διορίστηκε υπουργός δικαιοσύνης;

Απ. σελ 207 Το Σύνταγμα..... Βενιζέλος.

4. Ποια η εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων στην ίδρυση της Κρητικής Πολιτείας;

Απ. σελ 206-207 Μέσα σε εφαρμογή.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Παράθεμα 7, σελίδα 206

Το παράθεμα αποτελεί απόσπασμα από το πρώτο διάγγελμα που απηύθυνε προς τον κρητικό λαό ο πρίγκιπας Γεώργιος ως Ύπατος Αρμοστής Κρήτης. Το εκφώνησε αμέσως μετά την επίσημη παράδοση της διοίκησης της Κρήτης από τις Δυνάμεις στον πρίγκιπα Γεώργιο. Σε αυτό διαβεβαιώνει για τις καλές του προθέσεις απέναντι στον κρητικό λαό και εγγυάται ότι θα εργαστεί για την οικονομική ευημερία της νήσου, για τη δίκαιη και αμερόληπτη διοίκηση, για την ασφάλεια όλων των κατοίκων του νησιού, χριστιανών και μουσουλμάνων.

Επιπρόσθετα, εγγυάται για τη λειτουργικότητα και αποτελεσματικότητα των θεσμών της Κρητικής Πολιτείας, προκειμένου να συστήσει ένα κράτος δικαίου. Η ανάληψη των καθηκόντων του Γεωργίου και το πανηγυρικό του διάγγελμα γίνονται μέσα σε γενικότερο κλίμα ενθουσιασμού και αισιοδοξίας. Εντούτοις η εξέλιξη της κρητικής πολιτείας και της διοίκησης του Γεωργίου δε θα δικαιώσουν τις αρχικές εξαγγελίες του. Το σύνταγμα που συνέταξε ήταν υπερβολικά συντηρητικό, το καθεστώς που επέβαλε ηγεμονικό και οι τριβές ανάμεσα στον Γεώργιο και τοπικούς ηγεμονικούς

παράγοντες της Κρήτης αναπόφευκτες. Σύντομα εκδηλώθηκε δυσaráσκεia προς το πρόσωπό του αλλά και προς την πολιτική του στάση. Η δυσφορία τελικά οδήγησε στην έκρηξη της επανάστασης του Θέρισου (1905).

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Χάρτης διεθνούς προστασίας (σελ. 206)

Ο χάρτης αισθητοποιεί την ιστορική αφήγηση και ανακαλεί στη μνήμη γεωγραφικές γνώσεις. Διακρίνονται οι 4 νομοί του νησιού από αριστερά, δηλαδή τα Χανιά, το Ρέθυμνο, το Ηράκλειο και το Λασιόθι, τους οποίους ανέλαβαν υπό την προστασία τους η Γαλλία, η Ρωσία, η Αγγλία και η Ιταλία, αντίστοιχα. Η Κρήτη είχε τεθεί υπό διεθνή προστασία μετά τον ατυχή Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και τις σχετικές συμφωνίες. Επειδή δηλαδή οι Κρήτες είχαν αρνηθεί να καταθέσουν τα όπλα πριν απομακρυνθούν τα τουρκικά στρατεύματα από το νησί τους και η Τουρκία δεν ανακαλούσε τα στρατεύματά της με το αιτιολογικό ότι ήταν απαραίτητα για την προστασία του άμαχου πληθυσμού, κρίθηκε απαραίτητη η συμμαχική παρέμβαση. Τα συμμαχικά αγήματα είχαν στόχο να προστατεύσουν τους Κρήτες επαναστάτες από τις αντεκδικήσεις των Τουρκοκρητικών και τις αυθαιρεσίες του τουρκικού στρατού, ταυτόχρονα όμως να προστατεύσουν και τους μουσουλμάνους κατοίκους από πιθανές βιαιότητες του χριστιανικού στοιχείου, εξαιτίας των επερχόμενων πολιτικών αλλαγών στο νησί (αυτονομία).

Η σημαία της Κρητικής Πολιτείας (σελ. 207)

Στη συνέλευση του Μελιδονίου (Οκτώβριος 1897), κατά την οποία αποφασίστηκε να γίνει αποδεκτή η πρόταση των Δυνάμεων για αυτονομία, είχε συζητηθεί και το ζήτημα της σημαίας και είχαν παρθεί σχετικές αποφάσεις. Συγκεκριμένα, αποφασίστηκε η σημαία του αυτόνομου κρητικού κράτους να είναι λευκή με ένα σταυρό μαύρο, που θα τη χωρίζει σε τέσσερα ίσα ορθογώνια. Το πάνω αριστερό ορθογώνιο θα είχε τα εθνικά χρώματα της Ελλάδας, δηλαδή γαλάζιο χρώμα με άσπρο σταυρό, τα υπόλοιπα θα έμεναν λευκά. Ο συμβολισμός ήταν εμφανής: το πρώτο ορθογώνιο που απεικόνιζε τη σημαία της ελεύθερης Ελλάδας έδειχνε ότι διατηρούνταν τα εθνικά σύμβολα, ο μαύρος σταυρός ήταν ενδεικτικός του πένθους για την αποτυχία τους να ενωθούν με την Ελλάδα και το άσπρο συμβόλιζε τη σταθερότητα των εθνικών πόθων και την ελπίδα της εκπλήρωσής τους. Τελικά, η απόφαση αυτή δεν υλοποιήθηκε, γιατί από τη σημαία έλειπαν εντελώς τα μουσουλμανικά σύμβολα. Έτσι οι Κρήτες υποχρεώθηκαν να δεχθούν τον τύπο της σημαίας που εικονίζεται, δηλαδή στα τρία τέταρτα ελληνική σημαία και στο ένα τέταρτο τουρκική, αλλά χωρίς το μισοφέγγαρο. Η πληθυσμιακή αναλογία του ελληνικού και του μουσουλμανικού στοιχείου στο νησί συνέτειναν στον παραπάνω τύπο. Η Κρητική Πολιτεία τυπικά δεν ήταν μόνο ελληνική υπόθεση.

Ο Υπατος Αρμοστής (σελ. 207)

Η εικόνα αισθητοποιεί την ιστορική αφήγηση. Οι ναύαρχοι των στόλων των Δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας, Ιταλίας), που αποτελούσαν ένα άτυπο συμβούλιο, παρέδωσαν την εξουσία στον πρίγκιπα, χωρίς να αποσύρουν τα στρατεύματά τους από το νησί. Ο πρίγκιπας δεν ήταν μόνο υποτελής στο σουλτάνο, αλλά και ελεγχόμενος από τις προστάτιδες δυνάμεις. Το αρμοστικά δηλαδή καθεστώς της Κρήτης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αυτόνομο, φόρου υποτελής στο σουλτάνο, με διεθνή έλεγχο και προστασία. Ενδεικτικό της ιδιοτυπίας του καθεστώτος είναι και το εξής: το σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας, που εκπονήθηκε αμέσως μετά την άφιξη του πρίγκιπα, εγκρίθηκε πριν τεθεί σε εφαρμογή από το συμβούλιο των πρεσβευτών των Δυνάμεων. Στην εικόνα οι τέσσερις ναύαρχοι με τις επίσημες στολές τους υποδέχονται τον πρίγκιπα. Πρόκειται για τη στιγμή της παράδοσης και ανάληψης της εξουσίας.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Λαμβάνοντας υπόψη τα παραθέματα και τις πληροφορίες του βιβλίου σας:

α) Να επισημάνετε τα στοιχεία εκείνα που υποδηλώνουν το συντηρητικό χαρακτήρα του Κρητικού Συντάγματος του 1899. β) Να προσδιορίσετε τα κριτήρια βάσει των οποίων η συντακτική επιτροπή προχώρησε στη διαμόρφωση του συγκεκριμένου Συντάγματος

Πηγή 1

Ο Βενιζέλος και το Κρητικό Σύνταγμα του 1899

Απόσπασμα από επιστολή του Ελ. Βενιζέλου της 12ης Φεβρουαρίου του 1906 στον Α. Βορεάδη

«Όλοι είχομεν πλανηθή επιζητήσαντες... την υπέρμετρον ενίσχυσιν του ανεύθυνου παράγοντος προς περιορισμόν του κοινοβουλευτισμού, εις ον αποδίδομεν... την εθνικήν γυμνότητα, ην απεκάλυψεν ο πόλεμος του 1897. Η ευθύνη δε εμού είναι μεγαλυτέρα ως επιδράσαντος πλειότερον εις την σύνταξιν του συντηρητικού πολιτεύματος το 1889».

ΙΑΧ, Αρχείο Θερίσου, 18/4

Πηγή 2

Ο συντηρητικός χαρακτήρας του Κρητικού Συντάγματος του 1899

Σύμφωνα με μια θεωρία, το σύνταγμα (σημ.: του 1899) είχε συντηρητικό χαρακτήρα επειδή ο λαός της Κρήτης - και τα δεκαέξι μέλη της συντακτικής επιτροπής - πίστευε ότι μια εκτελεστική εξουσία με ενισχυμένες αρμοδιότητες και απαλλαγμένη από κοινοβουλευτικούς περιορισμούς και επεμβάσεις βραχυπρόθεσμα θα συνέβαλε πιο αποτελεσματικά στην επίλυση των πολιτικών προβλημάτων του νησιού... Οι συντάκτες της τελικής μορφής του σχεδίου του συντάγματος δεν θεωρούσαν οριστικό το καθεστώς της αυτονομίας, αφού δεν ικανοποιούσε τις εθνικές προσδοκίες

των Κρητών. Η αρμοστέα αντιπροσώπευε γι' αυτούς ένα σύντομο μεταβατικό στάδιο, το προοίμιο της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Με την αντίληψη αυτή ως προϋπόθεση των συνταγματικών τους επιλογών, τα μέλη της επιτροπής ενίσχυσαν τις σχεδόν μοναρχικές εξουσίες του προσωρινού ηγέτη της Κρήτης, για να διευκολύνουν τη γρήγορη επίλυση των εσωτερικών προβλημάτων του τόπου τους και να αποκλείσουν τις πιθανές τραγικές συνέπειες (όπως η ήττα της Ελλάδας στον πόλεμο του 1897) που μπορούσαν να έχουν οι τυχόν εκτροπές των εκλεγμένων εθνικών αντιπροσώπων από τα πλαίσια της κοινοβουλευτικής δεοντολογίας.

Α. Μακράκη, Ελευθέριος Βενιζέλος, ό.π., σσ. 382-383

2) Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο της πηγής και τις πληροφορίες του βιβλίου σας:

α) Να επισημάνετε τις αδυναμίες στην οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας που προκάλεσαν εσωτερική κρίση μετά τα δύο πρώτα έτη της λειτουργίας της.

β) Να εξηγήσετε πώς εκδηλώθηκε αυτή η κρίση σε πολιτικό επίπεδο και πώς, στη συνέχεια, η διάσταση των απόψεων πήρε τη μορφή προσωπικής αντιπαράθεσης

Το Κρητικό Σύνταγμα του 1899

Τα σοβαρά προβλήματα που γεννήθηκαν στην εφαρμογή του ήταν συνέπεια των ατελειών του. Για παράδειγμα, ο ύπατος αρμοστής οριζόταν ως αντιπρόσωπος των Μεγάλων Δυνάμεων στην Κρήτη, αλλά συνδεόταν και με το λαό της με μια «σύμβαση». Ήταν ο κεντρικός παράγοντας του κράτους και ο κύριος εκτελεστικός λειτουργός και σημαντικό στέλεχος της νομοθετικής εξουσίας. Όπως παρατηρούσε ο πρόεδρος της συντακτικής επιτροπής Ι. Σφακιανάκης, «το πρόσωπον του Ηγεμόνος είναι το κέντρον όλων των εξουσιών». Από την άλλη μεριά, τα μέλη της αρμοστειακής κυβέρνησης, σύμφωνα πάντοτε με το σύνταγμα, ήταν σύμβουλοι του πρίγκιπα, ελεγχόμενοι και άμεσα υπόλογοι σ' αυτόν μάλλον παρά στη Συνέλευση από την οποία προέρχονταν... Η Κρητική Συνέλευση, η οποία εκλεγόταν με γενική ψηφοφορία κάθε δύο χρόνια, δεν είχε σαφείς εξουσίες ούτε αρκετές αρμοδιότητες. Πραγματοποίησε μόνο μια συνεδρίαση στη διάρκεια της θητείας της και, καθώς φαίνεται, είχε περιορισμένη δικαιοδοσία, αφού η τελική επικύρωση των νόμων ενέπιπτε στην αρμοδιότητα του ύπατου αρμοστή.

Α. Μακράκη, Ελευθέριος Βενιζέλος, ό.π., σ. 382

2. Η περίοδος της Δημιουργίας

➤ Το έργο της πρώτης κρητικής κυβέρνησης:

- εξέδωσε γρήγορα νόμους και διατάγματα
- έκοψε κρητικό νόμισμα (κρητική δραχμή)
- ίδρυσε την Κρητική Τράπεζα
- οργάνωσε ταχυδρομική υπηρεσία
- οργάνωσε Χωροφυλακή με Ιταλούς αξιωματικούς
- μερίμνησε για την εκπαίδευση ιδρύοντας σχολεία και διορίζοντας δασκάλους
- μερίμνησε για τη δημόσια υγεία (οργάνωσε το λεπροκομείο της Σπιναλόγκας για την αντιμετώπιση της λέπρας)

➤ Το εκκλησιαστικό ζήτημα

- Αντιμετωπίστηκε με επιτυχία το καθεστώς της τοπικής εκκλησίας:
- Με τον Οργανικό Νόμο του 1900 δόθηκε λύση:
 - στη σχέση της εκκλησίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο
 - στην εκλογή Μητροπολίτη και Επισκόπων
- Το βασικό σχήμα που ισχύει με μικρές τροποποιήσεις είναι:
 - ένα καθεστώς ημιαυτόνομης εκκλησίας
 - ο Προκαθήμενος εκλέγεται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο
 - η Κρητική Πολιτεία εκδίδει το Διάταγμα της αναγνώρισης και εγκατάστασής του

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

• **Πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας**→ Λίγες ημέρες μετά την έγκριση του Κρητικού Συντάγματος από τις Μεγάλες Δυνάμεις, συγκροτήθηκε και ορκίστηκε η πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας, στην οποία Υπουργός Δικαιοσύνης ορίστηκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Η πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας εργάστηκε με ζήλο και απέδωσε σε σύντομο χρονικό διάστημα σημαντικό έργο. Εξέδωσε πολύ γρήγορα νόμους και διατάγματα, έκοψε κρητικό νόμισμα (την κρητική δραχμή), ίδρυσε την Κρητική Τράπεζα, οργάνωσε ταχυδρομική υπηρεσία και Χωροφυλακή με Ιταλούς αξιωματικούς και υπαξιωματικούς (καραμπινιέρους). Ιδιαίτερη ήταν η μέριμνα για την εκπαίδευση και τη δημόσια υγεία. Αντιμετωπίστηκε το μεγάλο πρόβλημα της λέπρας, που είχε προσλάβει ενδημική μορφή στις πόλεις και τα χωριά της Κρήτης, με την οργάνωση του λεπροκομείου της Σπιναλόγκας (1903), ιδρύθηκαν πολλά σχολεία και διορίστηκαν δάσκαλοι. Ένα σοβαρό ζήτημα, που επίσης αντιμετωπίστηκε με επιτυχία, ήταν το καθεστώς της τοπικής Εκκλησίας. Με τον Οργανικό Νόμο του 1900, δόθηκε λύση σε ακανθώδη εκκλησιαστικά ζητήματα,

όπως ήταν η σχέση της Εκκλησίας της Κρήτης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η εκλογή Μητροπολίτη και Επισκόπων. Το βασικό σχήμα, που ισχύει με μικρές τροποποιήσεις έως σήμερα, είναι ένα καθεστώς ημιαυτόνομης Εκκλησίας, της οποίας ο Προκαθήμενος εκλέγεται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Κρητική Πολιτεία εκδίδει το Διάταγμα της αναγνώρισης και εγκατάστασης του.

- **Χωροφυλακή**→ Αστυνομία// Κρητική Χωροφυλακή (βλ. σελ 208, 214 και 215): Η πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας, μεταξύ άλλων, ίδρυσε και την Κρητική Χωροφυλακή που στελεχώθηκε με Ιταλούς αξιωματικούς και υπαξιωματικούς (καραμπινιέρους). Αξίζει να προστεθεί ότι, με την έκρηξη της Επανάστασης στο Θέρισσο, οι επαναστάτες (με προκηρύξεις που τοιχοκόλλησαν στα Χανιά) συνιστούσαν στη χωροφυλακή να μην υπακούει στις διαταγές του Πρίγκιπα. Μετά τη συγκρότηση της Προσωρινής κυβέρνησης Κρήτης, Η χωροφυλακή, που υποστήριζε τον Πρίγκιπα, δεν ήταν σε θέση να ελέγχει τα πράγματα, καθώς μάλιστα πολλοί χωροφύλακες αυτομόλησαν προς τους επαναστάτες. Τέλος, μετά τη νέα ρύθμιση του κρητικού ζητήματος (1906), το οριστικό κείμενο των μεταρρυθμίσεων προέβλεπε την οργάνωση Κρητικής Χωροφυλακής με εντελώς νέο σχήμα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες ήταν οι ενέργειες της κυβέρνησης αναφορικά με την αστυνόμευση και τη νομοθεσία;

Απ. σελ 208 Η πρώτη κυβέρνηση.....καραμπινιέρους.

2. Ποιες ήταν οι ενέργειες όσον αφορά στην υγεία και την εκπαίδευση;

Απ. σελ 208 Ιδιαίτερηδάσκαλοι.

3. Πώς καθορίστηκε το καθεστώς της τοπικής εκκλησίας;

Απ. σελ 208 Ένα σοβαρό ζήτημα.....εγκατάστασής του.

4. Ποια ήταν τα επιτεύγματα της πρώτης περιόδου της κυβέρνησης της Κρητικής Πολιτείας;

Απ. σελ 208 Η πρώτη Κυβέρνηση.....εγκατάστασής του.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Παρέλαση Άγγλων (σελ. 209)

Η εικόνα αισθητοποιεί την ιστορική αφήγηση. Οι Άγγλοι μαζί με τους Γάλλους, τους Ρώσους και τους Ιταλούς (οι Αυστριακοί έπαιζαν δευτερεύοντα ρόλο) αποτελούσαν τις δυνάμεις που όχι μόνο

επέβαλαν, αλλά και ανέλαβαν να προστατεύσουν το αρμοστικακό καθεστώς στην Κρήτη. Για να μπορέσουν να ελέγχουν καλύτερα την κατάσταση, αφού χώρισαν το νησί σε τομείς εποπτείας, αποβίβασαν αγήματα. Οι Άγγλοι ανέλαβαν το μεγαλύτερο νομό, δηλαδή του Ηρακλείου. Στην εικόνα οι άνδρες του αγγλικού αγήματος σε μια από τις συχνές παρελάσεις τους στην πόλη του Ηρακλείου. Η στοίχιση, η ακρίβεια των κινήσεων και οι φανταχτερές στολές στρατιωτών και αξιωματικών εντυπωσίαζαν τους ντόπιους χριστιανούς και μουσουλμάνους, ενώ παράλληλα ο άρτιος εξοπλισμός τους προκαλούσε το φόβο, ώστε να αποφεύγονται και από τις δύο πλευρές ενέργειες αντίθετες προς τη νέα κατάσταση.

3. Τα πρώτα νέφη

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Λόγοι που οδήγησαν σε εσωτερική κρίση

- Το θετικό και αισιόδοξο κλίμα των δύο πρώτων ετών άρχισαν να σκιάζουν απειλητικά σύννεφα
- Ο συντηρητισμός του Συντάγματος και οι υπερεξουσίες που παραχωρούσε στον Ύπατο Αρμοστή μπορούσαν να τον οδηγήσουν σε δεσποτική συμπεριφορά
- Η ασάφεια στον καθορισμό αρμοδιοτήτων δημιούργησε τριβές
- Σε καίριες θέσεις διορίζονταν Αθηναίοι σύμβουλοι του Γεωργίου με άγνοια κρητικών ζητημάτων
- οι τοπικοί παράγοντες της Κρήτης έβλεπαν με δυσφορία τον παραγκωνισμό τους

➤ Η διαφωνία για το κρητικό ζήτημα

- Διάσταση απόψεων ως προς τη διαχείριση ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα:
- Ο Γεώργιος πίστευε ότι το ζήτημα θα ωρίμαζε με συνεχείς παραστάσεις και υπομνήματα προς τις Μεγάλες Δυνάμεις
- ο Βενιζέλος έβλεπε μια λύση σταδιακή με βαθμιαίες κατακτήσεις, απομάκρυνση ξένων στρατευμάτων από κρητικές πόλεις και αντικατάστασή τους από ντόπια πολιτοφυλακή
- Η διάσταση απόψεων έλαβε μορφή προσωπικής αντιπαράθεσης:
- Ο Βενιζέλος δεν αναγνωρίζει στον Πρίγκιπα το δικαίωμα να διαχειρίζεται προσωπικώς το Εθνικό Ζήτημα της Κρήτης
- Ο Γεώργιος επηρεάζεται από χαλκευμένα και συκοφαντικά κείμενα σε αθηναϊκές εφημερίδες εναντίον του Βενιζέλου, υποκινούμενα από κακούς συμβούλους του

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

• **Παραστάσεις και υπομνήματα**→ Μέσα που μετερχόταν ο Πρίγκιπας Γεώργιος για να προωθήσει το ενωτικό ζήτημα της Κρήτης. Πήγαινε αυτοπροσώπως στο έδαφος της καθεμίας από τις προστάτιδες δυνάμεις και συζητούσε δια ζώσης το θέμα ή έστελνε επίσημες επιστολές στους επικεφαλής των δυνάμεων ώστε να τεθεί υπόψη το ζήτημα της Κρήτης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια ήταν τα προβλήματα στο έργο της διοίκησης και σχετικά με τις αρμοδιότητες του Ηγεμόνα;
Απ. σελ 208 Το θετικότων Κρητών.

2. Ποιες ήταν οι διαφωνίες στη διαχείριση του εθνικού ζητήματος της ένωσης;

Απ. σελ 208-209 Αλλά το πιο σημαντικό..... αξιωματικούς.

3. Πώς άρχισε η προσωπική αντιπαράθεση Γεωργίου –Βενιζέλου;

Απ. σελ 209 Η διάστασηδιχασμού.

4. Ποια ήταν τα βαθύτερα αίτια της διάστασης Γεωργίου Βενιζέλου;

Απ. σελ 208-209 Το θετικό και αισιόδοξο..... βαρύ κλίμα διχασμού.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Με αφετηρία τα παραθέματα και τις πληροφορίες του βιβλίου σας να συζητήσετε στην τάξη:

α) για τη διάσταση των απόψεων μεταξύ του πρίγκιπα Γεωργίου και του Ελ. Βενιζέλου όσον αφορά τη διαχείριση του εθνικού ζητήματος της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα.

β) για τα κριτήρια που επέδρασαν στη διαμόρφωση των δισταγμών απόψεων στο ουσιώδες αυτό ζήτημα.

Πηγή 1

Ο Βενιζέλος υπέρ της σταδιακής πορείας προς την ενωτική λύση

Η πίστη στην ενωτική αναγκαιότητα είχε σφραγίσει την πολιτική δράση και την αγωνιστική συμμετοχή του Ελ. Βενιζέλου στην κοινοβουλευτική ζωή και την επαναστατική αναταραχή της γενέτειράς του ... Η προσήλωση όμως του Κρητικού ηγέτη στην ενωτική ιδέα, ενιαία συνισταμένη του πολιτικού προγράμματος όλων των κομματικών μερίδων της Μεγαλονήσου, δε συμβάδιζε πάντοτε με την υιοθέτηση μιας ταυτόσημης τακτικής στην προβολή της κοινής εθνικής επιδιώξεως ... Η διπλωματική στρατηγική του Βενιζέλου κατέτεινε στην εξασφάλιση των προϋποθέσεων που θα επέτρεπαν τη δυναμική προσαρμογή στον αδυσώπητο διεθνή ανταγωνισμό. Το 1896, δε δίστασε να υποστηρίξει την αρχή ότι τα μικρά έθνη όχι μόνο έχουν συμφέρον να αποφεύγουν τη σύγκρουση με τις Μεγάλες Δυνάμεις, αλλά και να προσαρμόζονται στις περιστάσεις και να επιδιώκουν την εκπλήρωση των εθνικών τους διεκδικήσεων κατά στάδια. Η πεποίθηση στη μακροπρόθεσμη αποδοτικότητα των συμμαχικών δεσμών με τις ισχυρές ναυτικές δυνάμεις της Μεσογείου, και ιδιαίτερα τα μεγάλα δημοκρατικά έθνη της . Ευρώπης, σε συνδυασμό με την πίστη στην ανάγκη της εσωτερικής οργάνωσης και ενδυναμώσεως του έθνους αποτέλεσε έκτοτε τη βασική συνισταμένη της διπλωματικής δράσεως του Κρητικού ηγέτη.

Κάτω από την επίδραση των γενικών αυτών καθοριστικών κριτηρίων, ο σύμβουλος της δικαιοσύνης (: Βενιζέλος) εισηγήθηκε εμπιστευτικά στον ύπατο αρμοστή (πρίγκιπα Γεώργιο) το καλοκαίρι ήδη του 1900 τη διπλωματική μεθόδευση της σταδιακής εξελίξεως προς την ενωτική λύση.

Ο ύπατος αρμοστής, φορέας των εντολών της Αυλής των Αθηνών, με τη συγκατάθεση πάντοτε και της ελληνικής κυβερνήσεως, απέκρουσε τη συμβιβαστική εξελικτική διαδικασία και επιδίωκε περισσότερο να καταστήσει αβάσταχτη την πίεση από τις εσωτερικές συνθήκες, με την ελπίδα να εκβιάσει την ταχύτερη κατά το δυνατό συγκατάθεση των ευρωπαϊκών Δυνάμεων στην ενωτική λύση.

Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΑ΄, σ. 201

Πηγή 2

Η διάσταση ανάμεσα στον πρίγκιπα Γεώργιο και τον Ελευθέριο Βενιζέλο

Ο πρίγκιπας Γεώργιος, έχοντας την αντίληψη ότι η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Κρήτης ήταν αρμοδιότητα της ελληνικής μοναρχίας, ανέλαβε μόνος τη μεθόδευση της προσάρτησης της Μεγαλονήσου στη μητέρα πατρίδα χωρίς να συμβουλευτεί τους υπουργούς του για τις ενδεχόμενες ενέργειες και διαπραγματεύσεις. Η πρωτοβουλία του είχε τη μορφή προσωπικών συζητήσεων με τον τσάρο της Ρωσίας και απευθείας διαπραγματεύσεων με τους υπουργούς Εξωτερικών της Ρωσίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Ιταλίας. Ο Βενιζέλος θεώρησε πρόωρες τις ενέργειες του ύπατου αρμοστή, κρίνοντας ότι η κρητική κυβέρνηση ήταν ασταθής και τα συνταγματικά θεμέλια ασαφή. Πίστευε και υποστήριζε την ανακήρυξη της Κρήτης σε ανεξάρτητο πριγκιπάτο ως τελευταίο στάδιο για τη νομότυπη πραγματοποίηση της ένωσής της με την Ελλάδα.

Είναι βέβαιο ότι ο πρίγκιπας, όπως και ο περισσότερος κόσμος της εποχής εκείνης, δεν κατανόησε το γεγονός πως ήταν δυνατό να υπάρχουν διαφορετικές μεθοδεύσεις για την πραγματοποίηση της ένωσης. Δεν ήταν η επίπλαστη η εναντίωσή του στον Βενιζέλο. Ο αυταρχικός πρίγκιπας δεν ήταν ικανός να αντιληφθεί τη λεπτή διαφορά μεταξύ της δεσποτικής διακυβέρνησης με ξένη κηδεμονία και, από την άλλη μεριά, της πλήρους αυτονομίας, χωρίς ξένες επεμβάσεις και με κυβερνήτη διορισμένο από την ελληνική κυβέρνηση που υποστήριζε ο Βενιζέλος ως ασφαλέστερη μεθόδευση για την απώτερη επίτευξη του ενωτικού σκοπού...

Ο πρίγκιπας Γεώργιος είχε την πεποίθηση ότι οποιαδήποτε λύση του Κρητικού θα προερχόταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις και κατά τη γνώμη του, οι πολιτικοί παράγοντες της Κρήτης ήταν άσχετοι με το θέμα, αν όχι επιζήμιοι ... Στάθηκε αδύνατο γι' αυτόν να αντιληφθεί τη σημασία της πολιτικής κινητοποίησης των ίδιων των Κρητικών, καθώς και την εύλογη απαίτησή τους να αποκτήσουν τον έλεγχο της τύχης τους μετά από αιώνες αγώνων κατά των Τούρκων κυριάρχων.

Μακράκη, Ελευθέριος Βενιζέλος, ό.π., σσ. 397-403

2) Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο της πηγής που ακολουθεί και τις ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε τις προσδοκίες του κρητικού λαού από τον πρίγκιπα Γεώργιο για το εθνικό ζήτημα της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα και για ποιον λόγο ήρθαν σε διάσταση ο

πρίγκιπας Γεώργιος με τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Ο πρίγκιπας Γεώργιος έγινε δεκτός στην Κρήτη ως ελευθερωτής. Οι Κρητικοί πίστευαν ότι είχαν τελειώσει τα βάσανά τους. Ωστόσο η πολυπόθητη ένωση με την Ελλάδα τέθηκε εκείνη την ημέρα εν αμφιβόλω. Ο λόγος ήταν η θέσπιση της αυτονομίας σε περιβάλλον διεθνούς προτεκτοράτου. Αν δεν απομακρύνονταν οι διεθνείς στρατιωτικές δυνάμεις, η ένωση δε μπορούσε να πραγματοποιηθεί. Την πραγματικότητα αυτή από νωρίς διέδιδε ο τριανταπεντάχρονος βουλευτής Κυδωνιών Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο νεαρός πολιτικός από πολύ νωρίς ήρθε σε ρήξη με τον πρίγκιπα Γεώργιο γι' αυτόν τον λόγο και αναγκάστηκε να υποβάλει την παραίτησή του. [...] Η πρώτη σοβαρή διάσταση απόψεων στην συνεργασία του αρμοστή με τους συμβούλους σημειώθηκε το 1900. Ενόψει της επικείμενης συμπλήρωσης της πρώτης τριετούς εντολής του, ο Γεώργιος ανήγγειλε στις Προστάτιδες Δυνάμεις την πρόθεσή του να επισκεφθεί τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες και να συναντηθεί με τους Ευρωπαίους αρχηγούς των κρατών. Ο πρίγκιπας διατηρούσε την ελπίδα ότι η συμπαράσταση των ευρωπαϊκών βασιλικών Αυλών, με τις οποίες η ελληνική δυναστεία διατηρούσε στενούς συγγενικούς δεσμούς, θα μπορούσε να ανοίξει το δρόμο για την επίλυση του εθνικού ζητήματος. Παράλληλα, ανακοίνωσε τον σκοπό του ταξιδιού του στον κρητικό λαό.

Ο Βενιζέλος δυσανεκτήθηκε από τη στάση του ηγεμόνα, αφενός γιατί η ανακοίνωση έγινε χωρίς να ενημερωθεί προηγουμένως το Συμβούλιο των Υπουργών, αφετέρου γιατί θεωρούσε ότι με αυτήν δίνονταν ελπίδες στο λαό, οι οποίες κατά πάσα πιθανότητα θα έμεναν ανεκπλήρωτες. Γινόταν, έτσι, ανακίνηση ενός θέματος τόσο ευαίσθητου σε ακατάλληλη ώρα. Ο Βενιζέλος πίστευε ότι η άμεση επίτευξη της ένωσης με τις δεδομένες συνθήκες ήταν αδύνατη. Η παράταση του καθεστώτος της αρμοστείας στην αρχική του μορφή κρατούσε το νησί υποχείριο της διεθνούς εξάρτησης και το καθιστούσε έρμαιο των αλληλοσυγκρουόμενων ευρωπαϊκών συμφερόντων. Επιπρόσθετα, ελλόχευε ο κίνδυνος να διοριστεί στο μέλλον ως ύπατος αρμοστής πρόσωπο που δε θα ανταποκρινόταν στις εθνικές απαιτήσεις, εφόσον δεν προβλεπόταν εκλογή με λαϊκή ψηφοφορία. Έπρεπε, επομένως, να επιτευχθεί η ένωση σταδιακά, με πρώτο βήμα την απομάκρυνση του Γεωργίου και την εκλογή του αρμοστή από το λαό σύμφωνα με τις υποσχέσεις των Δυνάμεων και τις προβλέψεις του κρητικού συντάγματος για πραγμάτωση της αυτονομίας.

Η παρουσία του διεθνούς στρατού και η διοίκηση του νησιού από τον «εντολοδόχο» των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων αποτελούσαν ανασταλτικό παράγοντα στην ευνοϊκή εξέλιξη του Κρητικού ζητήματος.

Ιστορία των Ελλήνων, τ. 14: «Νεώτερος Ελληνισμός, 1895 – 1910», Αθήνα 2006, σελ. 330-331

4. Η επανάσταση του Θέρισου (1905)

α. Τα αίτια και οι αφορμές

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ **Κορύφωση σύγκρουσης στις 18 Μαρτίου 1901:**

- ο Γεώργιος απέλυσε τον Βενιζέλο από Υπουργό
- ο Βενιζέλος δημοσίευσε στην εφημερίδα «Κήρυξ» των Χανίων πέντε άρθρα
- ο Γεώργιος ακολούθησε πολιτική αδιαλλαξίας με απαγόρευση ελευθεροτυπίας, διώξεις

και φυλακίσεις διακεκριμένων μελών της κρητικής αντιπολίτευσης

➤ **Αποτελέσματα – προς τον σχηματισμό της «Ηνωμένης Αντιπολίτευσης»**

- τα πολιτικά πράγματα στην Κρήτη οδηγήθηκαν σε πλήρες αδιέξοδο
- οι προσπάθειες συνδιαλλαγής πολιτικών μερίδων ναυάγησαν
- γύρω από τον Βενιζέλο συνασπίστηκαν οι δυσαρεστημένοι από τον αυταρχισμό του

Πρίγκιπα

- σχηματίστηκε «Ηνωμένη Αντιπολίτευση» με έμπιστους συνεργάτες του, τον Κ. Φούμη και τον Κ. Μάνο, με τους οποίους σχημάτισαν τριανδρία

➤ **Ενέργειες αντιπολίτευσης-αφορμές της επανάστασης**

- Στο τέλος του 1904 έληξε η περίοδος της γενικής Συνελεύσεως και προκηρύχθηκαν εκλογές για ανάδειξη 64 βουλευτών.

- Αντιδράσεις Τριανδρίας: αποφασίστηκε αποχή αντιπολίτευσης από τις εκλογές, καταγγελία ανελεύθερων μέτρων του Πρίγκιπα, πρόσκληση λαού σε αποχή

- Εκτράχυνση κατάστασης στις 26 Φεβρουαρίου μετά την προκήρυξη της τριανδρίας αντιπολίτευσης και 15 επιφανών πολιτευτών για μεταβολή του συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας

➤ **Η επανάσταση του Θέρισου**

- Η ενωμένη αντιπολίτευση διέρρηξε σκόπιμα ως πιθανή ημέρα εξέγερσης την 14η Μαρτίου
- Στο ενδιάμεσο διάστημα είχαν αρχίσει να συρρέουν με μυστικότητα ομάδες ενόπλων στο Θέρισο λόγω του ότι ήταν κοντά στα Χανιά, περιοχή δυσπρόσιτη, ένα φυσικό οχυρό

- Οι επαναστάτες αιφνιδίασαν τον Πρίγκιπα και κήρυξαν την επανάσταση στις 10 Μαρτίου 1905

- Το ίδιο πρωί τοιχοκολλήθηκαν στους δρόμους των Χανίων προκηρύξεις που κήρυτταν κατάργηση αρμοστείας, πρόσκληση λαού για συμπαρατάση και σύσταση προς τη Χωροφυλακή να μην υπακούει στις διαταγές του Πρίγκιπα

- Μέσα σε λίγες μέρες ολόκληρη η κρητική ύπαιθρος σε επαναστατικό αναβρασμό

- Πολιτικοί αντίπαλοι του Βενιζέλου προσχώρησαν στην επανάσταση
- Ο Βενιζέλος ανέλαβε να ενημερώσει τον λαό και τους αντιπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς συνασπίστηκε η Ηνωμένη αντιπολίτευση;
Απ. σελ 209-210 Η κρίση κορυφώθηκε..... με τον Πρίγκιπα.
2. Με ποια αφορμή εκτραχύνθηκε η κατάσταση και εκδήλωσε τα αιτήματά της η αντιπολίτευση;
Απ. σελ 210 Στο τέλοςτου Θερίσου.
3. Πώς προετοιμάστηκε η επανάσταση;
Απ. σελ 210-211 Όλοι πλέον.....οχυρό.
4. Πότε ξέσπασε η επανάσταση και ποιες ήταν οι πρώτες ενέργειες των επαναστατών; Απ: σελ 211-212 Οι επαναστάτες..... της επανάστασης.
5. Με ποιες ενέργειες η Ηνωμένη Αντιπολίτευση οδήγησε στην επανάσταση του Θερίσου;
Απ: σελ 210-212 Κάτω από τις συνθήκες..... της επανάστασης.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Παράθεμα 8, σελίδα 210

Αναφερθείτε στις διεκδικήσεις της Ηνωμένης Αντιπολίτευσης

Πρόκειται για την προκήρυξη της αντιπολιτευτικής τριανδρίας Βενιζέλου, Φούμη και Μάνου και 15 ακόμη πολιτευτών στις 26 Φεβρουαρίου 1905, με την οποία ζητούσαν τη μεταβολή του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας. Η προκήρυξη ήταν το πρώτο επίσημο επαναστατικό κείμενο, το προμήνυμα της επανάστασης του Θερίσου. Σε αυτή καταγράφονται με σαφήνεια οι διεκδικήσεις της Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως. Συγκεκριμένα αξιώνουν:

1. να ενωθεί η Κρήτη με την Ελλάδα· από την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους οι Κρήτες αγωνίστηκαν συχνά με επαναστάσεις για την ένωση της νήσου με την Ελλάδα.
2. σε περίπτωση που ο στόχος αυτός δεν καθίσταται εφικτός, να απαλλαγεί η Κρήτη από τον διεθνή έλεγχο και να προσεγγίσει πολιτικά την Ελλάδα. Άλλωστε, αποτελούσε θέση του Βενιζέλου ότι για να επιτευχθεί η ένωση θα έπρεπε να απομακρυνθούν τα ξένα στρατεύματα από το νησί.
3. αν τέλος δεν μπορούσε να επιτευχθεί ούτε το παραπάνω, να αλλάξει το Σύνταγμα της

Κρητικής Πολιτείας, το οποίο αναγνώριζε αυξημένες εξουσίες στον Πρίγκιπα Αρμοστή, με πιο φιλελεύθερο και δημοκρατικό χαρακτήρα.

Οι παραπάνω διεκδικήσεις διατυπώνονται από την ισχυρότερη και δυσκολότερη ως προς την επίτευξη, προς τη μετριοπαθέστερη αλλά και ευκολότερα υλοποιήσιμη. Το κείμενο καταλήγει με την αποκάλυψη των προθέσεων της αντιπολίτευσης να προσφύγει σε ένοπλες λαϊκές συναθροίσεις και να απαιτήσει Έλληνα κυβερνήτη της Κρήτης για το μέλλον. Το προσκλητήριο για ένοπλη διεκδίκηση των αιτημάτων της αντιπολίτευσης δεν άργησε να πραγματοποιηθεί. Λίγες μέρες αργότερα ξέσπασε η επανάσταση στο Θέρισο.

Παράθεμα 9, σελίδα 212

Ποια τα αίτια της επανάστασης του Θέρισου σύμφωνα με τον Βενιζέλο;

Το παράθεμα αποτελεί απόσπασμα από τον πανηγυρικό λόγο του Ελ. Βενιζέλου στις 25/3/1905, με τον οποίο εκθέτει στο λαό και στους αντιπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων, τους λόγους και τους σκοπούς της επανάστασης. Ο λόγος εκφωνήθηκε λίγες μέρες μετά την έκρηξη της επανάστασης στο Θέρισο. Διατυπώνει τη διαφωνία του για τον ρόλο του πρίγκιπα ως αντιπροσώπου της Εθνικής Ιδέας της Κρήτης, δηλαδή του αιτήματος ένωσης της νήσου με την Ελλάδα. Δηλώνει ευθαρσώς ότι μόνος εκφραστής του ενωτικού ζητήματος είναι οι αγώνες των Κρητών που διεξήχθησαν από την ανεξαρτησία του ελληνικού έθνους, το 1830 και εξής. Αποκαλύπτει ότι οι Κρήτες δέχτηκαν τον Ύπατο Αρμοστή και τη λύση της αυτονομίας μόνο ως «αρραβώνα», ως μεταβατικό στάδιο για την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Διαπιστώνει όμως με οργή ότι ο αρραβώνας αυτός έχει χρονίσει, ενώ την ίδια στιγμή έχει επιβληθεί ένα απεχθές ηγεμονικό καθεστώς (με αναφορά από την ενότητα του βιβλίου «Τα πρώτα νέφη»). Τέλος, υπερασπίζεται το λαϊκό επαναστατικό κίνημα και καταφέρεται ενάντια στον πρίγκιπα και τη βασιλική οικογένεια. Είναι ενδεικτικός ο πύρινος λόγος του Βενιζέλου ο οποίος οφείλεται στη βαθιά αγανάκτηση του κρητικού λαού και ιδίως των επαναστατών προς το πρόσωπο του Γεωργίου και τον θεσμό της Αρμοστείας αλλά και στα μεγάλα λαϊκά ερείσματα που διέθετε ο εν λόγω πολιτικός άνδρας μετά το ξέσπασμα της επανάστασης.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Επαναστάτες του Θέρισου (σελ. 211)

Από το Φεβρουάριο του 1905 που τα μέλη της αντιπολίτευσης υπέγραψαν την επαναστατική προκήρυξη έως τις 10 Μαρτίου που κηρύχτηκε η επανάσταση, είχαν συγκεντρωθεί στο ορεινό χωριό Θέρισο πολλοί ένοπλοι Κρητικοί. Μια ομάδα από αυτούς φαίνεται στην εικόνα. Φορούν όλοι τις τοπικές ενδυμασίες τους, κρατούν μακρύκαννα όπλα και δείχνουν αποφασισμένοι να φέρουν σε πέρας την αποστολή που είχαν αναλάβει. Ο τρόπος που ποζάρουν στο φακό δείχνει και λίγο να το διασκεδάζουν, μοιάζουν δηλαδή να βγάζουν αναμνηστική φωτογραφία σε μία εκδρομή. Αυτό βέβαια

έχει και μια λογική εξήγηση: είχαν συνηθίσει τις επαναστάσεις κατά των Τούρκων τόσο, ώστε μια επανάσταση εναντίον του πρίγκιπα και των οπαδών του να τους φαίνεται ως ένας «υγιεινός περίπατος».

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα παραθέματα του σας δίνονται, να αναφέρετε τα αιτήματα της Επαναστατικής Προκήρυξης (26 Φεβρουαρίου 1905) και να αξιολογήσετε το βαθμό υλοποίησης των αιτημάτων αυτών ύστερα από τον τερματισμό της Επανάστασης στο Θέρισο.

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Η προκήρυξη της αντιπολίτευσης

«Οι υπογεγραμμένοι, αποτελούντες την ηνωμένην εν Κρήτη αντιπολίτευσιν, συνελθόντες εν Χανίοις τη 26η Φεβρουαρίου 1905, αποσκοπούντες εις την εκπλήρωσιν του Εθνικού Προγράμματος, αποφασίζομεν: α) Πρώτον και κύριον μέλημα ημών έστω η επίτευξις του από αιώνων επιδιωκόμενου σκοπού της ενώσεως της Κρήτης μετά της ελευθέρας Ελλάδος. β) Αδυνάτου αποβαίνοντος του σκοπού τούτου, θέλομεν επιδιώξει την πολιτικήν προσέγγισιν της πατρίδος μας προς την ελευθέραν Ελλάδα, μεταβαλλόμενης από διεθνούς απόψεως της σημερινής καταστάσεως. γ) Μη εκπληρουμένου μηδέ του σκοπού τούτου θέλομεν επιδιώξει την αναθεώρησιν του ημετέρου συντάγματος κατά το πρότυπο του ελληνικού, όπως απαλλαγή ο τόπος του δεσποτισμού. Του προγράμματος τούτου την πραγμάτωσιν θέλομεν επιδιώξει και δι' ενόπλων λαϊκών συναθροίσεων. Εν ταις ενεργείαις ημών δεν θέλομεν επιδιώξει προσωπικήν μεταβολήν, αλλ' επελθούσης τοιαύτης θέλομεν αποκρούσει παντί σθένει και δια των όπλων έτι πάντα μη Έλληνα κυβερνήτην».

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Οι ευρωπαϊκές αποφάσεις, στην οριστική διατύπωσή τους, κοινοποιήθηκαν στον ύπατο αρμοστή τον Ιούλιο του 1906: αναδιάρθρωση της χωροφυλακής και δημιουργία πολιτοφυλακής κάτω από την εποπτεία Ελλήνων αξιωματικών-μετά τη διαγραφή τους από τις τάξεις του ελληνικού στρατού· αποχώρηση των διεθνών στρατευμάτων μετά την αποκατάσταση της τάξεως· χορήγηση νέου δανείου 9.300.000 γαλλικών φράγκων και αναστολή –ως το 1911-της πληρωμής των τόκων του αρχικού δανείου· επέκταση στην Κρήτη των αρμοδιοτήτων της επιτροπής ελέγχου των οικονομικών της Ελλάδας· αναθεώρηση του Συντάγματος. Τέλος, στις 14 Σεπτεμβρίου, κοινοποιήθηκε επίσημα η ευρωπαϊκή απόφαση για την εκχώρηση στον Έλληνα βασιλιά του δικαιώματος να διορίζει τον ύπατο αρμοστή μετά από έγκριση των Προστατριών Δυνάμεων.

Η γνωστοποίηση των νέων αποφάσεων χαιρετίστηκε από την πανελλήνια κοινή γνώμη σαν

σημαντικό βήμα προς την ολοκλήρωση της ενωτικής διαδικασίας. Η δικαίωση των προσδοκιών της κρητικής αντιπολιτεύσεως συνέπιπτε ήδη με την επιδοκιμασία των υπευθύνων κυβερνητικών οργάνων και της Αυλής της Αθήνας. [...]

Κ. Σβολόπουλος, *Η Ελληνική εξωτερική πολιτική, 1900-1945*, εκδόσεις Σάκκουλα, σελ.34

2) Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των παραθεμάτων και τις ιστορικές σας γνώσεις να επισημάνετε και να αναλύσετε τα αίτια και τους σκοπούς της επανάστασης του Θερίσου (1905).

ΠΗΓΗ 1

Πανηγυρικός λόγος του Ε. Βενιζέλου

«...Ευθύς εξ αρχής ωνόμασαν τον Πρίγκιπα αντιπρόσωπον της Εθνικής Ιδέας εν Κρήτη. Κατά του τίτλου τούτου διεμαρτυρήθην και διαμαρτύρομαι. Η Κρήτη δεν έχει ανάγκην αντιπροσώπων της Εθνικής Ιδέας. Τίτλοι αυτής είναι οι αγώνες της. Εδέχθημεν τον Ύπατον Αρμοστήν μόνον ως κομίζοντα τον αρραβώνα της ενώσεως της Κρήτης μετά της Ελλάδος. Αλλ' ο αρραβών διήρκεσε τόσον πολύ, ώστε το στάδιον της μνηστείας κατήντησεν απεχθές, καθ' όσον δεν επήλθεν η πρόοδος η προσδοκωμένη και συμφυής προς την απόκτησιν της ελευθερίας.[...]. Παρήλθον ήδη εξ έτη. Ήτο φυσικόν ο Κρητικός Λαός να προσφύγη άπαξ έτι εις τα όπλα, όπως καταστήση εναργεστέραν την ανάγκην της εθνικής του αποκαταστάσεως. Υπάρχουν οι φρονούντες ότι το κίνημα τούτο είναι άκαιρον. Δεν έχει, άραγε, αναγνωρισθή ότι η μόνη λύσις του Κρητικού Ζητήματος είναι η ένωσις της Κρήτης μετά του Βασιλείου της Ελλάδος; Την ένωσιν, λέγουν, θα την κάμη μόνον όταν θελήσει ο υιός του βασιλέως της Ελλάδος! Διαμαρτύρομαι και κατά της αντιλήψεως αυτής. Δεν δυνάμεθα να αναθέσωμεν το εθνικόν μας μέλλον εις μίαν οικογένειαν...»

Παράθεμα σχολικού βιβλίου, σ. 214

ΠΗΓΗ 2

Σύμπτωση των προγραμματικών αρχών του Βενιζέλου με τις βαθύτερες αναζητήσεις μεγάλης μερίδας της κοινής γνώμης.

Η σύμπτωση των προγραμματικών αρχών του Βενιζέλου με τις βαθύτερες αναζητήσεις μεγάλης μερίδας της κοινής γνώμης δεν εξέφρασε τις κοινές μόνο παροδικές αντιδράσεις απέναντι στην αρμοστειακή διοίκηση. Ο Κρητικός ηγέτης, ουσιαστικός εισηγητής των νεώτερων μορφών του φιλελευθερισμού στο πεδίο της ελληνικής πολιτικής και οικονομικής πρακτικής, έτεινε έκτοτε να ανταποκριθεί στις νέες αναζητήσεις της φιλελεύθερης κοινής γνώμης... Η διαφοροποίηση της κοινής γνώμης ήταν πραγματικά άμεσα συνυφασμένη με την εξέλιξη των πολιτικών γεγονότων, στο μέτρο που αυτά αντικατόπτριζαν αντιθέσεις ή βαθύτερους ανταγωνισμούς, απότοκους των δυναμικών διαμορφώσεων στους κόλπους της κρητικής κοινωνίας. Τα πολιτικά γεγονότα της τελευταίας δεκαετίας του 19ου αι. και, τέλος, η ανακήρυξη του αυτόνομου καθεστώτος είχαν συντελέσει στην,

περιορισμένη έστω, αλλά σταθερή διακίνηση των κατοίκων της υπαίθρου προς τα αστικά κέντρα. Η σημασία του φαινομένου αποβαίνει ακόμη μεγαλύτερη, αν συσχετισθεί με την υποχώρηση του μουσουλμανικού και τη χειραφέτηση του χριστιανικού στοιχείου. Παράλληλα προς τη δημογραφική διαφοροποίηση, η δημιουργία νέων προϋποθέσεων στο επίπεδο τόσο της κρατικής οργάνωσης όσο και της οικονομικής δραστηριότητας συνέβαλε αποφασιστικά στην αριθμητική διεύρυνση και την κοινωνική ανάδειξη των μεσοαστικών ιδίως και των μικροαστικών στρωμάτων. Η συνακόλουθη παρουσία τους στο πεδίο της πολιτικής ζωής ήταν φυσικό να συναφθεί με την παράλληλη προοδευτική κατίσχυση των αντιπροσωπευτικών τους αναζητήσεων. ... Φορείς νέων δυναμικών αντιλήψεων στα πλαίσια της δημόσιας ζωής, οι εκπρόσωποι της ανερχόμενης τάξεως, ήταν εύλογο να διεκδικούν το δικαίωμα της ενεργότερης συμμετοχής στα κοινά και να κατατείνουν στην αξιοποίηση των παραγωγικών δυνάμεων του τόπου, ενώ η συγκεντρωτική διακυβέρνηση της αρμοστείας στο επίπεδο της διοικήσεως και η στατική αντίληψη στον τομέα της οικονομίας ήταν φυσικό να προκαλέσουν τη ζωνρή αντίδρασή τους.

Κ. Σβολόπουλος, «Η διάσταση ανάμεσα στον πρίγκιπα Γεώργιο και τον Ελευθέριο Βενιζέλο», Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΑ΄, σ. 207

ΠΗΓΗ 4

Μ. Φούμης (γιος του οπλαρχηγού Κων/νου Φούμη, συνεργάτη και φίλου του Βενιζέλου) χαρακτήρισε το Θέρισο (1905) «σκηνοθετημένο κίνημα»:

«Ήταν ένα είδος σκηνοθετημένου κινήματος, ένας ευφυής πολιτικός ελιγμός, ο οποίος επέτρεψε στον Βενιζέλο να ανακτήσει τα ενωτικά του διαπιστευτήρια, που τα είχε χάσει στο διάστημα μεταξύ του 1901 και του 1905. Ήταν ταυτόχρονα διακήρυξη της ενωτικής του τοποθέτησης και αντιδυναστική πράξη, παρά τις διαβεβαιώσεις του περί του αντιθέτου...»

Λ. Μακράκη, Ελευθέριος Βενιζέλος, ό.π., σσ. 408 και 424

3) Με βάση τα παραθέματα και τις ιστορικές σας γνώσεις να παρουσιάστε τις διπλωματικές ενέργειες των επαναστατών του Θερίσου κατά το διάστημα από το καλοκαίρι του 1905 έως το Νοέμβριο του ίδιου έτους.

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Η διαπίστωση ότι τόσο η αυτόματη προώθηση της ενωτικής λύσης, όσο και η άμεση ανάκληση του ύπατου αρμοστή προσέκρουσε στη ρητή αντίθεση των ευρωπαϊκών, έκαμε το Βενιζέλο να προβάλει, από τους πρώτους θερινούς μήνες, την κάθοδο της ειδικής εξεταστικής επιτροπής, ως βασικό όρο για τον τερματισμό του κινήματος. Στις 15 Ιουλίου στην αποφασιστική συνάντηση της επαναστατικής τριανδρίας με τους διπλωματικούς εκπροσώπους των Προστατριών Δυνάμεων, στο χωριό Μουρνιές, ο Βενιζέλος μετέθεσε το επίκεντρο των επαναστατικών αξιώσεων σε πεδίο

πρόσφορο να επιτρέψει το συμβιβασμό.

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Η πρόταση του Βενιζέλου για μια εντεταλμένη επιτροπή να μελετήσει τις εισακτέες μεταρρυθμίσεις η οποία θα καλούσε τον κρητικό λαό να τις αποδεχθεί, συναρτημένη με τη στάθμιση των εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων που ήταν αναπόφευκτο να δυσχεραίνουν τη βίαιη καταστολή του κινήματος, άνοιγε το δρόμο για τον συμβιβαστικό τερματισμό του ενόπλου αγώνα. Η αριθμητική ανεπάρκεια της τοπικής χωροφυλακής και των διεθνών στρατευμάτων, οι αντιγνώμεις ανάμεσα στους Ευρωπαίους, η διστακτικότητα των προστατριών κυβερνήσεων -ιδίως της γαλλικής, της αγγλικής και της ιταλικής- να προκαλέσουν νέα αιματοχυσία, επέτρεψαν την οκτάμηνη παράταση της επαναστατικής δραστηριότητας. Η αναζήτηση σκοτεινών ενεργειών και παλίμβουλων προθέσεων, ιδίως βρετανικών, όπως καλλιεργήθηκε από τους φιλοπριγκιπικούς κύκλους και οδήγησε ως πρόσφατα σε σοβαρές παρενέργειες, αποδεικνύεται, κάτω από το φως της συστηματικής έρευνας, τελείως αβάσιμη. Η ευρωπαϊκή πολιτική κατέτεινε στη μακρότερη συντήρηση του αρμοστειακού καθεστώτος με τις μικρότερες δυνατές θυσίες σε διπλωματικές παραχωρήσεις, σε χρήμα και σε άνδρες. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, η αδυναμία να προσφύγουν στα απαραίτητα κατασταλτικά μέτρα, έτρεψε τις Προστάτριες Δυνάμεις στην ιδέα ενός συμβιβαστικού διακανονισμού, ικανού να περισώσει το βασικό θεσμικό πλαίσιο. Στις 15 Νοεμβρίου 1905, ευοδωνόταν η προσπάθεια για τη συμβιβαστική διαρρύθμιση των διαφορών κι εξασφαλιζόταν ο τερματισμός του ενόπλου αγώνα με βάση την παροχή αμνηστίας, την επίβλεψη της αρμοστειακής διοικήσεως από τις διεθνείς αρχές και, τέλος την κάθοδο διεθνούς εξεταστικής επιτροπής.

Κων/νου Σβολόπουλου, *Η Ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945* ΣΕΛ 34

β. Η αντίδραση του Πρίγκιπα

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Τα μέτρα του Πρίγκιπα:

- με αυστηρή προειδοποίηση έδινε διορία στους επαναστάτες 36 ωρών για κατάθεση των όπλων
- μετά την παρέλευση της προθεσμίας με συγκατάθεση των Μεγάλων Δυνάμεων κήρυξε τον στρατιωτικό νόμο σε όλη την Κρήτη
- η Κρητική Βουλή ψήφισε τον νόμο «Περί ιδρύσεως σώματος δημοφρουρών»
- Διάσπαση εξουσίας: δύο κυβερνήσεις, τον Αρμοστή στα Χανιά και των επαναστατών στο Θέρισο

➤ Η αντίδραση της Αθήνας:

- Το βασιλικό περιβάλλον ανήσυχο για τις εξελίξεις στην Κρήτη, ασκούσε πίεση στην ελληνική κυβέρνηση να καταδικάσει το κίνημα στο Θέρισο
- Ο Πρωθυπουργός Δηλιγιάννης κάλεσε στις 12 Μαρτίου τους αντιπροσώπους του αθηναϊκού τύπου και προέβη σε σκληρές δηλώσεις κατά του Βενιζέλου και των συνεργατών του
- Το κίνημα έβρισκε θετική ανταπόκριση στο κοινό αίσθημα και οι περισσότερες αθηναϊκές εφημερίδες το υποστήριζαν ανοιχτά

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια μέτρα έλαβε ο Πρίγκιπας κατά των επαναστατών;

Απ:σελ 212 -213 Η έκρηξη ήταν πλέον ορατή.

2. Ποιος ήταν ο αντίκτυπος της εξέγερσης στην Αθήνα;

Απ. σελ 213 Το βασιλικό περιβάλλον..... ανοιχτά.

3. Ποιος ήταν ο αντίκτυπος της επανάστασης στο αρμοστειακό περιβάλλον και στην Αθήνα;

Απ. σελ 212-213 Η έκρηξη ανοιχτά.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Λιθογραφία αφιερωμένη στην επανάσταση του Θερίσου (σελ. 212)

Φιλοτεχνήθηκε για να υπενθυμίσει στον αρμοστή ότι η αιματοχυσία ενός αιώνα δεν έγινε για τη δική του «επαγγελματική αποκατάσταση», αλλά για να ενωθεί η Κρήτη με το ελληνικό κράτος. Στο βάθος φαίνονται Κρήτες επαναστάτες. Στην ελληνική σημαία που κρατούν αναγράφεται «Ενωσις ή

Θάνατος». Αυτό το σύνθημα είχε αντικαταστήσει το παλαιότερο «Ελευθερία ή Θάνατος». Σε πρώτο πλάνο η Κρήτη προσωποποιημένη κάθεται σε θρόνο συντροφιά με ένα λιοντάρι, σύμβολο δύναμης, και μοιράζει στις επίσης προσωποποιημένες Δυνάμεις τα ψηφίσματα για το περιεχόμενο των οποίων μας ενημερώνει η λεζάντα: «Ο λαός της Κρήτης συνελθών εις πάνδημα συλλαλητήρια κηρύττει ενώπιον Θεού και ανθρώπων την πολιτικήν αυτού ένωσιν μετά του βασιλείου της Ελλάδος εις μιαν αδιαίρετον συνταγματικήν πολιτείαν».

γ. Η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων και οι διπλωματικοί ελιγμοί του Ελ. Βενιζέλου

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Η στάση των Δυνάμεων:

- δεν τήρησαν ενιαία στάση
- ανέμεναν εξελίξεις
- η Ρωσία υποστήριζε φανερά τον Πρίγκιπα με ρωσικό πολεμικό να κανονιοβολεί τις θέσεις των επαναστατών στον Θέρισσο

➤ Οι εκτιμήσεις του Βενιζέλου:

- οι Μεγάλες Δυνάμεις δε συμφωνούσαν στην τήρηση ενιαίας στάσης
- μια διαφωνία μπορούσε να ματαιώσει τη συντονισμένη δράση των ξένων στρατευμάτων
- οι Δυνάμεις σκέφτονταν τον κίνδυνο εμφυλίου πολέμου λόγω της δικής τους ανάμειξης
- επιβεβαίωση του φόβου των Δυνάμεων: ο παλαίμαχος Ιωάννης Σφακιανάκης σε συλλαλητήριο στο Ηράκλειο χαρακτήρισε απαράδεκτη την ξένη ανάμειξη και κάλεσε τον λαό σε καθολική συμπαράσταση

➤ Η «Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης»

- Οργανώθηκε «Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης» με πρόεδρο τον Ελ. Βενιζέλο και Υπουργούς τον Φούμη και τον Μάνο
- Η κυβέρνηση προέβη:
 - στην έκδοση γραμματίων για εσωτερικό πατριωτικό δάνειο 100.000 δρχ
 - οργάνωσε υπηρεσίες οικονομικών, συγκοινωνιών και διοίκησης
 - τύπωσε γραμματόσημα
 - εξέδιδε εφημερίδα: «Το Θέρισσο»
- Η στάση της Χωροφυλακής:
 - δεν ήταν σε θέση να ελέγχει τα πράγματα
 - πολλοί χωροφύλακες αυτομόλησαν προς τους επαναστάτες

➤ Η κρίση μετατοπίστηκε σε διπλωματικό επίπεδο

- Η στάση των Δυνάμεων:

- Αναζήτησαν λύση μέσω διαπραγματεύσεων λόγω εκτίμησης της διαμορφωθείσας κατάστασης, της πτώσης της δημοτικότητας του Πρίγκιπα και της καθολικής αποδοχής των επαναστατικών ιδεών
- Δικαίωση Βενιζέλου
- **Ενέργειες επαναστατών:**
 - Τα πρώτα υπομνήματα επαναστατών προς Μεγάλες Δυνάμεις έθεταν ανυποχώρητη βάση το ενωτικό ζήτημα
- Οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν ήταν έτοιμες για λύση
- Ο Βενιζέλος φάνηκε να υποχωρεί για μεγαλύτερα δυνατά οφέλη. Στόχος να δημιουργηθεί και στην Κρήτη καθεστώς ανάλογο με εκείνο της Ανατολικής Ρωμυλίας, ουσιαστικά ελεύθερο με σκιώδη σουλτανική επικυριαρχία.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- **Γραμμάτιο**→ επίσημο έγγραφο με το οποίο ένα πρόσωπο (εκδότης του γραμματίου) αναγνωρίζει χρηματική οφειλή σε κάποιον, με δέσμευση εξόφλησης μέσα σε ορισμένη ημερομηνία.
- **Ανατολική Ρωμυλία**→Αυτόνομη περιοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που δημιουργήθηκε το 1878 από τη Συνθήκη του Βερολίνου και καταργήθηκε de facto το 1885, οπότε ενοποιήθηκε με το Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας επίσης υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συνέχισε να είναι de jure Οθωμανική επαρχία μέχρι το 1908, οπότε η Βουλγαρία ανακηρύχθηκε ανεξάρτητη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια ήταν η αρχική αντίδραση των Μεγάλων Δυνάμεων έναντι της επανάστασης και ποιος ο αντίκτυπός της στην υπόλοιπη Κρήτη;
Απ. σελ 213 Οι μεγάλες Δυνάμεις.....προς τους επαναστάτες.
2. Πώς αξιοποίησε ο Βενιζέλος την απήχηση της επανάστασης;
Απ. σελ 213-214 Στο μεταξύ προς τους επαναστάτες.
3. Πώς διαχειρίστηκε διπλωματικά ο Βενιζέλος την κρίση;
Απ. σελ 214-215 Η κρίση με σκιώδη σουλτανική επικυριαρχία.
4. Ποιες ήταν οι ενέργειες του Βενιζέλου στο εσωτερικό και στο διπλωματικό επίπεδο ως πρόεδρος της Προσωρινής Κυβέρνησης;

Απ. Σελ 213-215 Στο μεταξύ σκιάδη σουλτανική επικυριαρχία.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Παράθεμα 10, σελίδα 213

Ποιες ήταν οι επιδιώξεις του Ι. Σφακιανάκη σύμφωνα με το παράθεμα;

Το παράθεμα αποτελεί απόσπασμα από τον λόγο που εκφώνησε ο παλαίμαχος πολιτικός Ι. Σφακιανάκης στο πάνδημο συλλαλητήριο του Ηρακλείου στις 21 Μαρτίου 1905. Με αυτό ο Σφακιανάκης εκφράζει την αγανάκτησή του για τη διαρκή παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων στα Κρητικά ζητήματα και καλεί τον λαό της Κρήτης σε καθολική συμπαράσταση προς τους επαναστάτες, παρακινώντας τον σε σθεναρή αντίδραση απέναντι σε κάθε ξένη ανάμειξη στις υποθέσεις της Κρήτης. Επικαλείται τη φιλοτιμία και το εθνικό φρόνημα των ακροατών του και την αποφασιστική αντίστασή τους στην επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων. Τέλος, ζητάει τη σταθερή διεκδίκηση των πάγιων αιτημάτων, που η επανάσταση στο Θέρισο ανακίνησε με γενναιότητα και ομοψυχία.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑΣ

Το μεγάλο συλλαλητήριο στα Χανιά (σελ. 214)

Σαράντα μέρες μετά την κήρυξη της επανάστασης στο Θέρισο, κάτω από το καθεστώς του στρατιωτικού νόμου που είχε κηρύξει ο πρίγκιπας/αρμοστής, τις απειλές των ντόπιων «ροπαλοφόρων» και των ξένων δυνάμεων, αλλά και την εχθρική προς τους επαναστάτες θέση της ελληνικής κυβέρνησης, οι χριστιανοί κάτοικοι των Χανίων δε δίστασαν να οργανώσουν ένα ογκώδες συλλαλητήριο. Στόχος τους ήταν με το πλήθος και τον παλμό τους να διευκολύνουν το δύσκολο έργο των επαναστατών και να κάνουν γνωστή σε όλους την απόφασή τους να αγωνιστούν εναντίον όλων εκείνων που για διάφορους λόγους προσπαθούσαν να τους απομακρύνουν από το όνειρο της ένωσής τους με την Ελλάδα. Τα κτίρια που περιβάλλουν τη συγκέντρωση και ο κόσμος με τις ποικιλόμορφες στολές δίνουν μια αυθεντική εικόνα της εποχής.

δ. Το τέλος της επανάστασης του Θέρισου και ο θρίαμβος της πολιτικής του Ελ. Βενιζέλου

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Τελεσίγραφο των Μεγάλων Δυνάμεων

- Οι Γενικοί Πρόξενοι των Δυνάμεων υπέγραψαν διακοίνωση:
- καθιστούσαν σαφές ότι δεν μπορούσαν να μεταβάλλουν το πολιτικό καθεστώς του νησιού
- διαβεβαίωναν ότι θα επιφέρουν ουσιώδεις μεταρρυθμίσεις

- έθεσαν όρο εντός 15 ημερών οι επαναστάτες να καταθέσουν τα όπλα με χορήγηση αμνηστίας

➤ **Τελική συμφωνία**

- Μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις υπογράφηκε από Ελ. Βενιζέλο στις 2 Νοεμβρίου 1905 στο μοναστήρι ΜουρνιώνΚυδωνίας με χορήγηση γενικής αμνηστίας, δέσμευση Μεγάλων Δυνάμεων για επεξεργασία χάρτη νέων παραχωρήσεων στον κρητικό λαό.
- Ωστόσο αρνούνταν να επιτρέψουν την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα

➤ **Τα αποτελέσματα της επανάστασης στο Θέρισο**

- Δεν πέτυχε πλήρως τους στόχους του, προκάλεσε παραταύτα θετικές εξελίξεις:
- Διεθνής Επιτροπή τον Φεβρουάριο 1906 ανέλαβε να εξετάσει την κατάσταση, να διερευνήσει τους όρους λειτουργίας του αρμοστειακού καθεστώτος και να υποβάλει σχετική έκθεση.
- Οι Μεγάλες Δυνάμεις μετά από επίπονες διαπραγματεύσεις κατέληξαν σε νέα ρύθμιση του Κρητικού Ζητήματος.
- Το οριστικό κείμενο Μεταρρυθμίσεων προέβλεπε:
 - την οργάνωση Κρητικής Χωροφυλακής
 - την ίδρυση Κρητικής Πολιτοφυλακής
 - την ανάκληση των ξένων στρατευμάτων

➤ **Β' Συντακτική Συνέλευση για νέο σύνταγμα και την έκδοση ενωτικού ψηφίσματος**

- Το νησί ιδιότυπη ελληνική επαρχία
- Παραίτηση Πρίγκιπα Γεωργίου και αναχώρησή του από την Κρήτη
- Ο βασιλιάς Γεώργιος Α' υπέδειξε ως νέο Ύπατο Αρμοστή τον Αλέξανδρο Ζαΐμη

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με ποιες ενέργειες έπαυσε ο ένοπλος αγώνας στην Κρήτη;

Απ. σελ 215. Η επιμονή με την Ελλάδα.

2. Ποιες ήταν οι θετικές εξελίξεις που συνόδευσαν τη λήξη του κινήματος του Θερίσου;

Απ. σελ 215. Το κίνημα.....γαλήνης στην Κρήτη.

3. Πώς καθοριζόταν το νέο αρμοστειακό καθεστώς στην Κρήτη;

Απ. Σελ 215-216 Η πολιτική του Βενιζέλουοριστικής του επίλυσης

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Κρίνοντας από παράθεμα και βασιζόμενοι στις ιστορικές σας γνώσεις να εντοπίσετε τις αλλαγές στην εσωτερική διακυβέρνηση και στη διεθνή θέση της Κρητικής Πολιτείας όπως

αυτές αποφασίστηκαν στη Β΄ Συντακτική Συνέλευση το 1906.

Η γνωστοποίηση των νέων αποφάσεων χαιρετίστηκε από την πανελλήνια κοινή γνώμη ως το σημαντικό βήμα προς την ένωση της Μεγαλονήσου με την Ελλάδα. Η δικαίωση των προσδοκιών της κρητικής αντιπολιτεύσεως συνέπιπτε ήδη με την επιδοκιμασία των υπεύθυνων κυβερνητικών οργάνων και της Αυλής των Αθηνών. Ο Γεώργιος Α΄ σε αντικατάσταση του πρίγκιπα Γεωργίου, διόρισε τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, πολιτικό ηγέτη έμπειρο και μετριοπαθή. Η ευόδωση των εργασιών της Β΄ Συντακτικής Συνελεύσεως, το 1907, καθιέρωσε την κοινοβουλευτική πρακτική και κατοχύρωσε την ομαλή ανέλιξη των δημοκρατικών διαδικασιών. Η νέα διαρρύθμιση των όρων της εσωτερικής διακυβερνήσεως και η νέα διεθνής θέση της Κρητικής Πολιτείας συνέθεταν τις κύριες εκφάνσεις μιας γενικότερα θετικής εξελίξεως. Στο εσωτερικό πολιτικό πεδίο, επικρατούσε οριστικά κλίμα υφέσεως και συνδιαλλαγής, πρόσφορο για την ανάληψη και την ευόδωση των αναγκαίων οργανωτικών πρωτοβουλιών. Στο διπλωματικό πεδίο, η διεύρυνση των διακρατικών δεσμών με το ελληνικό βασίλειο εξελισσόταν σε ευθεία συνάρτηση με τη βαθμιαία απαλλαγή του αυτόνομου καθεστώτος από τα δεσμά του διεθνούς ελέγχου.

Κων/νου Σβολόπουλου, *Η Ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, σελ. 36-37

2) Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο του παραθέματος και τις γνώσεις σας από το σχολικό βιβλίο να σχολιάσετε τη φράση του βιβλίου σας (σ. 217): «το κίνημα του Θερίσου δεν πέτυχε πλήρως τους στόχους του, αλλά έδωσε νέα ισχυρή ώθηση στο Κρητικό Ζήτημα και προκάλεσε θετικές εξελίξεις».

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος αναλύει τη σημασία των πολιτικών εξελίξεων ενώπιον των Κρητών πληρεξουσίων στη συνεδρίαση της 7ης Οκτωβρίου 1906 της Β΄ Συντακτικής Συνελεύσεως των Κρητών.

«Αντιλαμβάνομαι εγώ και είμαι βέβαιος, Κύριοι πληρεξούσιοι, ότι πολύ ταχέως θα συμφωνήσωμεν όλοι ότι το Κρητικόν Ζήτημα έκαμεν εν βήμα γενναιότατον προς τα εμπρός δια της επιτευχθείσης λύσεως, όχι μόνον από απόψεως εσωτερικής διοικήσεως, αλλά και από καθαρώς εθνικής απόψεως... Του λοιπού, το Πολίτευμα, τον οποίον θα μας διέπη θα είναι οι ελεύθεροι θεσμοί του Ελληνικού Βασιλείου. Νομίζω, ότι αυτό δεν είναι κάτι τι, το οποίον θα μας ανησυχή διότι εις αυτό όλοι εσπεύδομεν ημείς μεν από του φανερού, άλλοι δε λεληθότως, μη θέλοντες να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους, τους οποίους είχε η διεξαγωγή του αγώνος αυτού... Του λοιπού, κύριοι, η διοίκησις ημών θα είναι διοικήσις καθαρώς ελληνική, όχι μόνον διότι ο κεκλημένος να εφαρμόση το νέον Πολίτευμα διορίζεται παρά του Βασιλέως των Ελλήνων, αλλ' ελληνική και κατά τούτο, διότι το πνεύμα ακόμη της διοικήσεως θα είναι Ελληνικόν, αφ' ου θα γίνηται επί τη βάσει των αρχών του Ελληνικού Συντάγματος, το οποίον διέπει το Ελληνικόν Κράτος επί του παρόντος και τον οποίον είμαι βέβαιος, ότι θα είναι και το μέλλον Σύνταγμα

του Έθνους ακόμη.

Αλλά η Κρήτη, δεν πρέπει να παραγνωρίζωμεν ότι, αν απετέλει προ μικρού ηθικόν απλώς εξάρτημα του Ελληνικού Βασιλείου, ήδη από των τελευταίων παραχωρήσεων των Δυνάμεων, η Κρήτη αποτελεί πολιτικόν πλέον εξάρτημα του Ελληνικού Βασιλείου. Αν οι Δυνάμεις δια των ανακοινώσεών των οφείλουν να περιορίζωνται εις την διπλωματικήν γλώσσαν, η οποία δύναται τέλος πάντων να μη εγείρη τας αντιρρήσεις, είτε του έχοντος το δικαίωμα της επικυριαρχίας εν Κρήτη, είτε άλλων αντιζήλων κρατών εν τη Ανατολή, ημεείς όμως έχομεν καθήκον, λαμβάνοντες τα πράγματα υπ' όψιν όπως έχουσι να διακηρύζωμεν, ότι κατ' ουσίαν αι Δυνάμεις ενούσι την Κρήτην προς την Ελλάδα... Λείπουσι, κύριοι συνάδελφοι, οι τύποι και δεν εξεύρομεν πόσον χρόνον ακόμη θα λείπωσι, αλλ' η αλήθεια είνε, ότι ουσιαστικώς δια της αναγνώρισεως εις τον Βασιλέα των Ελλήνων του δικαιώματος να διορίζη τον Υπατον Αρμοστήν η Κρήτη ηνώθη μετά της Ελλάδος...»

Εστενογραφημένα Πρακτικά της Β' Συντακτικής Συνελεύσεως των Κρητών,

Χανιά 1907, σελ. 38-39

[Πηγή: Κ. Σβολόπουλος, Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κρίσις εις την Αυτόνομον Κρήτην, εκδ. Ίκαρος, Αθήναι 1974, σσ. 273-274]

5. Η αρμοστέία του Αλέξανδρου Ζαΐμη

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Ανάληψη καθηκόντων στις 18 Σεπτεμβρίου

- επιστροφή πολιτικής ομαλότητας
- ανάκαμψη οικονομίας
- αναδιοργάνωση δημόσιας διοίκησης
- ιδιαίτερη φροντίδα για οργάνωση δημόσιας υγείας και παιδείας
- οργάνωση Πολιτοφυλακής Κρήτης

➤ Συνέπειες δημιουργίας Πολιτοφυλακής:

- περιττή η παρουσία ξένων στρατευμάτων
- εκκένωση Κρήτης από δυνάμεις με εγγύηση την ασφάλεια των μουσουλμάνων της νήσου
- ευχαριστήριο Ψήφισμα Κρητικής Βουλής προς τις Δυνάμεις
- Το νησί μόνο του θα κινούνταν στη διαχείριση του Κρητικού Ζητήματος

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια ήταν προσφορά της Αρμοστέας Ζαΐμη στην Κρήτη στην ευημερία των κατοίκων της;

Απ. σελ 216 Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης..... παιδείας.

2. Ποια η σημασία της ίδρυσης της Πολιτοφυλακής της Κρήτης για την χειραφέτησή της από τις Μεγάλες δυνάμεις;

Απ. σελ 216 Το πιο σημαντικότου Κρητικού Ζητήματος.

3. Ποια ήταν τα επιτεύγματα της περιόδου της Αρμοστέας Ζαΐμη;

Απ. σελ 216 Ο Αλέξανδρος..... του Κρητικού Ζητήματος.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης (σελ. 216)

Ο μεγάλος Έλληνας πολιτικός ανέλαβε την αρμοστέία της Κρήτης ως αντικαταστάτης του πρίγκιπα Γεωργίου σε μια δύσκολη περίοδο και κατόρθωσε με τις αναμφίβολες ικανότητές του να ομαλοποιήσει τα πράγματα, για ένα τουλάχιστον διάστημα, στο ταραγμένο από την επανάσταση νησί. Η γαλήνια μορφή, το επίσημο ένδυμα και τα γυαλάκια του δείχνουν, όπως και ήταν, άνθρωπο διανοούμενο και δραστήριο

Αξιωματικοί της Πολιτοφυλακής Κρήτης (σελ. 217)

Σύμφωνα με τις μεταρρυθμίσεις του αρμοστειακού καθεστώτος, που οι Δυνάμεις αναγκάστηκαν να προβούν μετά την επανάσταση του Θερίσου, ιδρύοταν κρητική πολιτοφυλακή με Έλληνες αξιωματικούς, που θα υπέβαλλαν παραίτηση από τον ελληνικό στρατό. Στην εικόνα εμφανίζονται 14 από τους αξιωματικούς αυτούς. Όλοι τους φορούν τις επίσημες στολές τους και έχουν σχεδόν ομοιόμορφο μoustάκι. Το έργο που αναλάμβαναν ήταν αρκετά επίπονο και σημαντικό. Όφειλαν να δημιουργήσουν τακτικό κρητικό στρατό, με άλλα λόγια έπρεπε να τιθασεύσουν τους ατίθασους Κρητικούς αγωνιστές, επιβάλλοντας πειθαρχία σε αυτούς που όλη τους τη ζωή είχαν συνηθίσει να πολεμούν όπως ήθελαν και ελάχιστα να υπακούουν τους αρχηγούς τους.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που σας δίνετε, να αναφερθείτε στη διαδικασία με την οποία ο Αλέξανδρος Ζαΐμης ανέλαβε το αξίωμα του Ύπατου Αρμοστή της Κρήτης και στο έργο που επιτέλεσε στον τομέα της εσωτερικής πολιτικής.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο βασιλιάς Γεώργιος, σε απάντηση της ευρωπαϊκής διακοινώσεως, έσπευσε αυθημερόν να υποδείξει, ως αντικαταστάτη του πρίγκιπα Γεωργίου, τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, πολιτικό ηγέτη έμπειρο και μετριοπαθή. Η αποχώρηση του πρώτου και η μεταβίβαση του ύπατου αξιώματος της Κρητικής Πολιτείας στο νέο αρμοστή πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1906. Η σθεναρή στάση της ελληνικής κυβερνήσεως και η προσαρμογή του πρίγκιπα Γεωργίου στις οδηγίες της κατέστησαν δυνατή την έγκαιρη απομόνωση των αδιάλλακτων φιλοπριγκιπικών στοιχείων, τα οποία επιδίωξαν να ματαιώσουν την αναχώρησή του [...]

Η προκήρυξη του νέου ύπατου αρμοστή προς τον κρητικό λαό, ευθύς μετά την άφιξή του στη Μεγαλόνησο, προήγγελλε την εφαρμογή του κοινοβουλευτικού συστήματος [...] Η παροχή αμνηστίας προς τους υπεύθυνους των αιματηρών γεγονότων, που συνόδευσαν την αποχώρηση του πρίγκιπα Γεωργίου, υπογράμμισε την επιθυμία του νέου κυβερνήτη να συμβάλει στην αποκατάσταση της εσωτερικής ομόνοιας. Η ολοκλήρωση εξάλλου των εργασιών της νέας Συντακτικής Εθνοσυνελεύσεως σε διάστημα τεσσάρων μόνο μηνών επιβεβαίωσε την οριστική κατίσχυση της νομιμότητας και την εμπέδωση των φιλελεύθερων κοινοβουλευτικών αρχών. Σειρά νέων νομοθετημάτων συνέτεινε στη βελτίωση της λειτουργίας των διοικητικών μηχανισμών αλλά και στην πληρέστερη θεσμοποίηση της αστυνομίας. Η οργάνωση ιδιαίτερα της κρητικής πολιτοφυλακής, κάτω από την εποπτεία Ελλήνων αξιωματικών, παρείχε τις προϋποθέσεις για τη σύντομη αντικατάσταση των διεθνών αγημάτων...

**Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΔ: Νεώτερος Ελληνισμός από το 1881-1913,
Αθήνα: «Εκδοτική Αθηνών», Α.Ε., 1977, ΣΕΛ. 213-214**

6. Η κατάλυση της Αρμοστείας στην Κρήτη. Το πρώτο ενωτικό Ψήφισμα των Κρητών

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Το πρώτο ενωτικό ψήφισμα

- Η πορεία των κρητικών πραγμάτων δυναμιτίζεται από προσάρτηση Βοσνίας και Ερζεγοβίνης από Αυστρία και ανακήρυξη Βουλγαρίας σε βασίλειο με προσάρτηση Ανατολικής Ρωμυλίας
- Η ελληνική κυβέρνηση του Γ. Θεοτόκη υπέδειξε στους Κρήτες λαϊκές κινητοποιήσεις για κήρυξη ένωσης με την Ελλάδα

➤ Η αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης

- Σε λαϊκή συγκέντρωση στα Χανιά εγκρίθηκε το πρώτο ψήφισμα της ένωσης και η Κρητική Κυβέρνηση εξέδωσε με τη σειρά της επίσημο Ψήφισμα (24 Σεπτεμβρίου 1908) και σχηματίστηκε Προσωρινή Διακομματική Κυβέρνηση για την επίσημη έναρξη της νέας περιόδου.
- Η Ελληνική κυβέρνηση κινήθηκε παρασκηνιακά δίνοντας οδηγίες στη νέα Προσωρινή Κυβέρνηση της Κρήτης

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια γεγονότα οδήγησαν τους Κρήτες στην έκδοση του ενωτικού ψηφίσματος το 1908;
Απ. σελ 216 Δύο μεγάλα.....(24 Σεπτεμβρίου 1908).
2. Ποιες εξελίξεις ακολούθησαν μετά το ψήφισμα σε Ελλάδα και Κρήτη;
Απ. σελ 217 Για την επίσημη έναρξη.....της Κρήτης.
3. Ποιες ήταν οι ενέργειες που συνόδευσαν την κατάλυση της Αρμοστείας το φθινόπωρο του 1908;
Απ. σελ 216-217 Δύο μεγάλα..... της Κρήτης

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Παράθεμα 11, σελίδα 217

Πρόκειται για το ψήφισμα της 24ης Σεπτεμβρίου 1908, με το οποίο η Κρητική Κυβέρνηση επικύρωσε επίσημα το ψήφισμα που εγκρίθηκε ομόφωνα σε λαϊκή συγκέντρωση στα Χανιά. Σύμφωνα με αυτό η Κυβέρνηση της Κρήτης κηρύσσει την ανεξαρτησία της και την ένωση με την

Ελλάδα και παρακαλεί τον βασιλιά, αποδεχόμενος την πράξη της ένωσης, να αναλάβει τη διακυβέρνηση της νήσου. Δηλώνει ότι μέχρι να επιτευχθεί αυτό θα συνεχίσει να κυβερνά εν ονόματι του βασιλιά των Ελλήνων και σύμφωνα με τους νόμους του Ελληνικού Βασιλείου. Αιτία για τη εθνική αισιοδοξία και την αποφασιστικότητα της Κυβέρνησης της Κρήτης αποτέλεσαν δύο μεγάλα εξωτερικά γεγονότα που ήρθαν να ταράζουν την πορεία των κρητικών πραγμάτων: η προσάρτηση της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης από την Αυστρία και η ανακήρυξη της Βουλγαρίας σε βασίλειο, με ταυτόχρονη προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας. Η ελληνική κυβέρνηση του Θεοτόκη υπέδειξε στους Κρήτες την ανάγκη λαϊκών κινητοποιήσεων για την κήρυξη της ένωσης με την Ελλάδα. Σε λαϊκή συγκέντρωση στα Χανιά εγκρίθηκε ομόφωνα το πρώτο ψήφισμα της ένωσης και η κρητική κυβέρνηση εξέδωσε με τη σειρά της επίσημο ψήφισμα (24 Σεπτεμβρίου 1908). Με το παρόν ψήφισμα η κυβέρνηση της Κρήτης, ερμηνεύοντας το φρόνημα του κρητικού λαού, κηρύσσει την ανεξαρτησία της Κρήτης και την ένωση αυτής με τον υπόλοιπο εθνικό κορμό για να αποτελέσει μαζί του αδιαίρετο συνταγματικό βασίλειο. Δίνει τέλος εντολή στις αρχές του νησιού να εξακολουθήσουν, σύμφωνα με το παρόν ψήφισμα, να ασκούν τα καθήκοντα και τις υπηρεσίες τους, αποφεύγει ωστόσο μια επίσημη αναγνώριση η οποία θα μπορούσε να δημιουργήσει αρνητικές συνέπειες για το εθνικό ζήτημα της Κρήτης.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και την αφήγηση του βιβλίου σας:

α) να προσδιορίσετε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες η Κρητική Κυβέρνηση εξέδωσε το ενωτικό ψήφισμα της 24ης Σεπτεμβρίου 1908

β) να παρουσιάσετε και να αιτιολογήσετε την αντίδραση της Ελλάδας και των μεγάλων Δυνάμεων στην έκδοση του ψηφίσματος

ΠΗΓΗ 1

Το ψήφισμα της 24ης Σεπτεμβρίου 1908

«Η Κυβέρνησις της Κρήτης διερμηνεύουσα το αναλλοίωτον φρόνημα του Κρητικού Λαού, κηρύσσει την ανεξαρτησίαν της Κρήτης και την ένωσιν αυτής μετά της Ελλάδος, όπως μετ' αυτής αποτελέση αδιαίρετον και αδιάσπαστον Συνταγματικόν Βασίλειον. Παρακαλεί την Α.Μ. τον Βασιλέα ν' αναλάβη την διακυβέρνησιν της νήσου. Δηλοί ότι μέχρι τούτου θέλει συνεχίσει να κυβερνά την νήσον εν ονόματι της Α.Μ. του Βασιλέως των Ελλήνων, κατά τους νόμους του Ελληνικού Βασιλείου. Εντέλλεται εις τας Αρχάς της νήσου, όπως, συμφώνως τω Ψηφίσματι τούτω εξακολουθήσωσι ν' ασκώσι τα καθήκοντα της υπηρεσίας των».

Παράθεμα του σχολικού βιβλίου, σ. 219

ΠΗΓΗ 2

Η αντίδραση των μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στην επαναστατική πρωτοβουλία του

κρητικού λαού

Η αντίδραση των μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στην επαναστατική πρωτοβουλία του κρητικού λαού δεν ήταν απόλυτα αρνητική. Οι τέσσερις κυβερνήσεις, μετά από ολιγοήμερες διαβουλεύσεις, έσπευδαν να τονίσουν ότι «δεν θα απείχον του να αποβλέψουν μετ' ευμενείας προς την συζήτησιν του ζητήματος τούτου μετά της Τουρκίας, εάν η τάξις διατηρηθή εν τη νήσω και εξασφαλισθή η προστασία του μουσουλμανικού πληθυσμού». Ήδη η έκρηξη του εθνικού ενθουσιασμού που είχε και πάλι καταλάβει τους Κρήτες συμβάδιζε με την αυστηρή τήρηση της τάξεως, ενώ η κυβέρνηση των Αθηνών ήλπιζε να εντάξει την επίλυση του θέματος στο πλαίσιο μιας γενικότερης ελληνοτουρκικής προσεγγίσεως. Τόσο όμως οι τολμηρές ελληνικές προσδοκίες όσο και οι καλές ευρωπαϊκές προθέσεις, δεν ήταν δυνατό να οδηγήσουν σε άμεσα θετικά αποτελέσματα, εξαιτίας της βίαιης εκδηλώσεως της τουρκικής αντιδράσεως. Οι Νεότουρκοι εθνικιστές, μετά την αναγκαστική υποχώρηση απέναντι στη Βουλγαρία (:ανακήρυξή της σε ανεξάρτητο βασίλειο) και στην Αυστροουγγαρία (:προσάρτηση της Βοσνίας - Ερζεγοβίνης), αναζητούσαν στη ματαίωση της ενωτικής λύσεως το έρεισμα μιας πρώτης διπλωματικής επιτυχίας. Οι ζωνιές λαϊκές αντιδράσεις των δρόμων, στην πρωτεύουσα και στις επαρχίες, συνδυάζονταν με τη σταθερή επίσημη επίκληση της ανάγκης για τη διατήρηση της υφιστάμενης ισορροπίας στο χώρο του Αιγαίου και της ανατολικής Μεσογείου. Πίσω από την παράταση των διαπραγματεύσεων δεν ήταν πλέον δύσκολο να διαφανεί η επιφυλακτικότητα αρχικά και η υπαναχώρηση στη συνέχεια των προστάτιδων Δυνάμεων. Σ' αυτό ακριβώς το σημείο, η Τουρκία έκρινε σκόπιμο να ζητήσει και την πλήρη διευκρίνιση των ευρωπαϊκών προθέσεων. Η απαντητική διακοίνωση της 4ης Ιανουαρίου ανταποκρινόταν στις τουρκικές αξιώσεις, υπογραμμίζοντας ότι δεν είχε ακόμη φθάσει η στιγμή για τον επιβαλλόμενο διακανονισμό του Κρητικού ζητήματος, με προϋπόθεση τη σύμφωνη πάντοτε γνώμη της Πύλης. Η ουσιαστική εντούτοις απεμπόληση της διαπραγματευτικής διαδικασίας με άμεσο στόχο την ένωση δεν ανέστειλε την εφαρμογή της αποφάσεως των Δυνάμεων να αποσύρουν από τη Μεγαλόνησο τα υπόλοιπα στρατεύματά τους.

Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΔ', σ. 214

7. Τα γεγονότα των ετών 1909 – 1910

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Οι αντιδράσεις των Δυνάμεων:

- δεν αντέδρασαν δυναμικά
- φάνηκαν να αποδέχονται σιωπηρά τις νέες εξελίξεις
- δεν προχώρησαν σε επίσημη αναίρεση του πολιτικού καθεστώτος
- με την έπαρση της ελληνικής σημαίας στο φρούριο του Φιρκά οι Μεγάλες Δυνάμεις απαίτησαν υποστολή της → Παραίτηση Κυβέρνησης Κρήτης
- αποβίβαση στρατιωτικού αγήματος των Μεγάλων Δυνάμεων για αποκοπή του ιστού της

➤ Πολιτικές εξελίξεις

- Το πολιτικό κενό στη διακυβέρνηση της Κρήτης καλύφθηκε με προσωρινά κυβερνητικά σχήματα έως τις εκλογές Μαρτίου 1910
- Το κόμμα του Βενιζέλου πλειοψήφισε και σχημάτισε κυβέρνηση δύο μήνες αργότερα
- Νέα περίοδος για το Κρητικό Ζήτημα με κύριο διαχειριστή τον Ελευθέριο Βενιζέλο

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια ήταν η αντίδραση των Μεγάλων Δυνάμεων στο ενωτικό στις ενέργειες των Κρητών;
Απ. σελ 218 Παρά τις έντονες τον ιστό της.

2. Ποιες ήταν οι πολιτικές εξελίξεις στην Κρήτη μετά την παραίτηση της Προσωρινής Κυβέρνησης.
Απ. σελ 218. Το πολιτικό κενό στην Κρήτη.

3. Ποια ήταν η αντίδραση των Μεγάλων δυνάμεων στο ενωτικό ψήφισμα και ποιες πολιτικές εξελίξεις ακολούθησαν;
Απ. σελ 218 Παρά τις έντονες διαμαρτυρίες στην Κρήτη.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Υποστολή της αγγλικής σημαίας (σ. 218)

Μπορεί η Κρήτη να ενώθηκε επίσημα με την Ελλάδα την 1/12/1913, συμβατικά όμως είχε παραχωρηθεί στην Ελλάδα με τις Συνθήκες του Λονδίνου και του Βουκουρεστίου και τυπικά με την Ελληνοτουρκική Συνθήκη (14/11/1913). Ουσιαστικά βέβαια η ένωση είχε γίνει από τον Οκτώβριο

του 1912, οπότε ο Βενιζέλος ως πρωθυπουργός της Ελλάδας είχε δεχθεί τους Κρήτες βουλευτές στο ελληνικό κοινοβούλιο και είχε στείλει ως διοικητή το διαπρεπή Έλληνα πολιτικό Στέφανο Δραγούμη. Τα περισσότερα από τα ξένα στρατεύματα είχαν αποχωρήσει από την Κρήτη στις 24 Ιουλίου του 1908 και τα τελευταία τον Ιούλιο του 1909. Τότε ο Βενιζέλος είχε γράψει στην εφημερίδα *Κήρυξ*: «Από επτά όλων αιώνων, αφ' ης η Κρήτη κατελήφθη υπό των Ενετών, πρώτην φοράν από χθες (15 Ιανουαρίου 1909) το κρητικόν έδαφος δεν πατείται υπό ξένου στρατιώτου». Παρέμεναν όμως οι σημαίες των Δυνάμεων στο φρούριο της Σούδας ως σύμβολα ενός ελέγχου που είχε πάψει προ πολλού να υφίσταται και μιας προστασίας που δεν ήταν πια απαραίτητη. Στις 14 Φεβρουαρίου 1914 οι σημαίες των ξένων δυνάμεων έπαψαν να κυματίζουν στο φρούριο της Σούδας. Στην εικόνα παρουσιάζεται η σκηνή υποστολής της αγγλικής σημαίας μπροστά σε παρατεταγμένο τιμητικό άγημα.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Αντλώντας στοιχεία από το παράθεμα και συνδυάζοντάς τα με τις ιστορικές σας γνώσεις να παρουσιάσετε το γεγονός της υποστολής της ελληνικής σημαίας από το φρούριο του Φιρκά

Από την αρχή της περιόδου της αυτονομίας στην Κρήτη τα στρατεύματα ξηράς των τεσσάρων δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Ρωσίας) ύψωναν καθημερινά τις σημαίες τους στο φρούριο του Φιρκά στα Χανιά, μαζί με τη σημαία της Κρητικής Πολιτείας. Αυτό γινόταν μέχρι τον Ιούλιο του 1909, που συντελέστηκε η ολοκληρωτική εκκένωση της Κρήτης από τα στρατεύματα τους οπότε αποχωρώντας υπέστειλαν τις σημαίες τους και έμεινε μόνο η σημαία της Κρητικής Πολιτείας. Την επομένη της αποχώρησης των στρατιωτικών τμημάτων, οι Κρητικοί, εκδηλώνοντας για πολλοστή φορά τον πόθο τους για ένωση, έσπευσαν να υψώσουν στο Φιρκά την ελληνική σημαία στη θέση εκείνης της αυτονομίας. Οι Μεγάλες Δυνάμεις αντέδρασαν, ζήτησαν από τους Κρητικούς να κατεβάσουν τη σημαία και επειδή αυτοί αρνήθηκαν, στις 5 Αυγούστου του 1909 το πρωί την ώρα που ο κόσμος κοιμόταν στα σπίτια του ώστε να αποφευχθούν αντιδράσεις τέσσερις ναύτες ένας από κάθε Δύναμη, κρατώντας από ένα τσεκούρι και συνοδευόμενος από έναν αξιωματικό, ανέβηκαν στο φρούριο και χτυπώντας διαδοχικά τον ιστό με την ελληνική σημαία τον έκοψαν. Κατόπιν τον τεμάχισαν σε τέσσερα ίσα μέρη, πήρε κάθε αξιωματικός από ένα αφήνοντας την Ελληνική σημαία εκεί.

Μαστοράκης Κωνσταντίνο, <http://kmas01.pblogs.gr/2008/11/95-hronia-enwsh-krhth>

8. Η μετάκληση του Βενιζέλου στην Αθήνα και οι επιπτώσεις στο Κρητικό Ζήτημα

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Η μετάκληση του Βενιζέλου

- Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος μετά την επανάσταση στο Γουδί (1909) κάλεσε τον Βενιζέλο να αναλάβει την πρωθυπουργία της Ελλάδος

- Η αντίδραση των Κρητών:

- αμφιθυμικά αισθήματα
- διατύπωση φόβων για απουσία ανδρός με ευελιξία στους διπλωματικούς χειρισμούς
- πεποίθηση ότι θα μπορούσε να προωθήσει ταχύτερη επίλυση του Κρητικού

Ζητήματος

➤ Η στάση Βενιζέλου ως πρωθυπουργού της Ελλάδος απέναντι στο Κρητικό

- δεν είχε φτάσει το πλήρωμα του χρόνου
- αρνητική απάντηση στις επίμονες παρακλήσεις των συμπατριωτών του Κρητών
- απόκρουση αιτημάτων Κρητών Βουλευτών για είσοδό τους στο ελληνικό Κοινοβούλιο
- Η αντίδραση των Κρητών:
 - αναταραχή στα τέλη του 1911
 - συγκρότηση στο νησί Επαναστατικής Συνέλευσης

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Υπό ποιες συνθήκες έγινε η μετάκληση του Βενιζέλου στην Ελλάδα το 1910;

Απ. σελ 218-219 Λίγους μήνες..... και ασφαλέστερα..

2. Ποια ήταν η αρχική πολιτική του Βενιζέλου ως πρωθυπουργού της Ελλάδας;

Απ. σελ 219 Αλλά ο Βενιζέλος.....τμήματα.

3. Ποιες ήταν οι εξελίξεις στο Κρητικό Ζήτημα με την μετάκληση του Βενιζέλου στην Ελλάδα;

Απ. σελ 218-219 Λίγους μήνες ένοπλα τμήματα

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των παραθεμάτων και τις γνώσεις σας από το σχολικό βιβλίο, να παρουσιάσετε και να αιτιολογήσετε την αντίδραση του Ε. Βενιζέλου απέναντι στην απόφαση των Κρητών βουλευτών να μετάσχουν στις εργασίες του ελληνικού

κοινοβουλίου.

ΠΗΓΗ 1

Αντίδραση του Βενιζέλου σε απόφαση των Κρητών βουλευτών να μετάσχουν στις εργασίες του ελληνικού κοινοβουλίου. Μήνυμά του προς τον Ραγκαβή, κυβερνητικό αντιπρόσωπο από τα Χανιά.

«Δεν επιτρέπεται να θυσιασθούν τα κεκτημένα δια της σπουδής. Δεν είναι εντροπή δια την μικράν Κρήτην να μιμηθή μέγιστα έθνη και να υπομείνη. Ουδείς γνωρίζει τι εκπλήξεις θα προκύψουν εκ του ιταλοτουρκικού πολέμου. Οι Κρήτες λησμονούν ότι τίθενται αντιμέτωποι όχι μόνον της Τουρκίας και των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά και αυτού τούτου του ελευθέρου βασιλείου, του οποίου η κυβέρνησις δεν ευνοεί να αποδεχθή το κρητικόν πραξικόπημα και να έλθη εις άκαιρον ρήξιν με την Τουρκίαν. Συντόνως και άνευ απωλείας μιας ημέρας ασχολουμένη με την στρατιωτικήν συγκρότησιν της χώρας, η κυβέρνησις αξιοί όπως εις την γνώμην της προσαρμοσθή η γνώμη των πολιτικών αρχηγών της Κρήτης».

Σταθερή άρνηση του Βενιζέλου να επιτρέψει την είσοδο Κρητών βουλευτών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Σχετικό έγγραφο προς το Προεδρείο της Βουλής:

«Της Ελλάδος μη αποδεχθείσης εισέτι το Κρητικόν κήρυγμα της ενώσεως η Κρήτη ούτε από απόψεως εσωτερικού δημοσίου δικαίου πολύ δε ολιγότερον από απόψεως διεθνούς δικαίου, δύναται να θεωρηθή αποτελούσα μέρος της Ελληνικής Επικρατείας, ώστε να δικαιούται ν' αντιπροσωπεύηται κατά το Σύνταγμα εν τω εν Αθήναις Βουλευτηρίω... Κυβέρνησις είναι αδύνατον να δεχθή όπως παρεδρεύσουν οι αναφερόμενοι μετά των νομίμων αντιπροσώπων του Ελληνικού λαού, υπομινύσκει δ' ότι απόπειρα τυχόν αυτών, όπως βιαίως πραγματοποιήσωσι τους σκοπούς των, θ' απετέλει έγκλημα κατά της εν Ελλάδι καθεστηκυίας τάξεως, την οποία έχει η κυβέρνησις καθήκον να προασπίση και αν ακόμη ευρεθή εις την λυπηροτάτην ανάγκην να χρησιμοποιήση προς τούτο την ένοπλον δύναμιν. Η κυβέρνησις άλλως τε ελπίζει ότι οι Κρήτες αντιπρόσωποι δεν θα φθάσουν να ωθήσουν τα πράγματα μέχρι τοιαύτης ακρότητος και ότι ο εγνωσμένος αυτών πατριωτισμός θα τους αγάγη εις την αναγνώρισιν ότι ο επιδιωκόμενος υπ' αυτών Εθνικός σκοπός ήκιστα δύναται να υπηρετηθή δια προκλήσεως εσωτερικών αταξιών και ανωμαλιών».

Κ. Σβολόπουλος, Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΔ', σ. 284

ΠΗΓΗ 2

Η συνείδηση της ανεπάρκειας των προϋποθέσεων, οι οποίες θα ήταν δυνατόν να επιτρέψουν την αποτελεσματική διεκδίκηση των εθνικών δικαίων στο στρατιωτικό ή το διπλωματικό πεδίο, ενίσχυσε τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην απόφαση να καλλιεργήσει κλίμα υφέσεως στις σχέσεις με τους

βαλκανικούς γείτονες και, ιδίως, την Τουρκία. Ο νέος Έλληνας πρωθυπουργός επιδίωκε, πράγματι, από το ένα μέρος να αποφύγει μια άκαιρη και ίσως μοιραία περιπέτεια, και από το άλλο να κερδίσει πολύτιμο χρόνο στην προσπάθεια για την ενίσχυση του ένοπλου δυναμικού της χώρας. Η άμεση συνειδητοποίηση της γενικότερης αυτής αναγκαιότητας εξηγεί τη συγκρατημένη και μετριοπαθή στάση του απέναντι στην επικυρίαρχη Τουρκία, στα τελευταία ιδίως χρόνια της πολιτείας του στην Κρήτη. Θα ήταν ακόμη δυνατόν να υποστηριχθεί ότι, ευθύς μετά τον Ιούλιο του 1908, είχε προσωρινά τουλάχιστον συμμεριστεί τις τολμηρές ελπίδες ευρύτερων κύκλων του πανελληνίου για μια εποικοδομητική συνεργασία των δυο λαών στα πλαίσια του φιλελεύθερου συντάγματος που επαγγελόταν η νεοτουρκική επανάσταση και, κατ' επέκταση, στο επίπεδο των διακρατικών ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Άμεσα συναρτημένη με τη γενικότερη αυτή φροντίδα είναι δυνατό να θεωρηθεί και η τακτική του Βενιζέλου στην αντιμετώπιση των ειδικότερων προβλημάτων της κρητικής πολιτείας.

Κ. Σβολόπουλος, Ι.Ε.Ε., τ. ΙΔ', σ. 280

9. Η οριστική λύση του Κρητικού Ζητήματος

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ **Εξελίξεις μετά την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου**

- Λύση μέσω του πολέμου
- Άνοιξαν οι πύλες του ελληνικού Κοινοβουλίου για τους Κρήτες Βουλευτές που έγιναν δεκτοί με πατριωτικό ενθουσιασμό
- Ο Πρόεδρος της Βουλής ανέγνωσε Ψήφισμα
- Ο Βενιζέλος δεν προχώρησε περισσότερο
- Αρκέστηκε να αποστείλει στην Κρήτη ως Γενικό Διοικητή το φίλο του Στέφανο Δραγούμη

➤ **Εξελίξεις προς το τέλος του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου**

- Ταχύτατη εξέλιξη γεγονότων λόγω ορατής της επικείμενης ήττας της Τουρκίας
- Η ένωση είχε συντελεστεί
- Στις 14 Φεβρουαρίου 1913 αφαιρέθηκαν από το φρούριο της Σούδας οι σημαίες των Μεγάλων Δυνάμεων και της Τουρκίας
- Είχαν εξαφανιστεί όλα τα σύμβολα της τουρκικής επικυριαρχίας

➤ **Μετά τη λήξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου**

- Οριστική λύση του Κρητικού Ζητήματος μετά την ευτυχή για την Ελλάδα έκβαση των βαλκανικών πολέμων
- Συνθήκη Λονδίνου (30 Μαΐου 1913)
- Ελληνοτουρκική Συνθήκη (14 Νοεμβρίου 1913)
- Ο σουλτάνος παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα στην Κρήτη
- Την 1η Δεκεμβρίου 1913 κηρύχθηκε και επίσημα η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα μετά από 267 έτη, 7 μήνες και 7 ημέρες τουρκικής κατοχής

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πότε έγινε η αποδοχή των Κρητών αντιπροσώπων στο ελληνικό κοινοβούλιο;

Απ. σελ 219 Εκείνο12 Οκτωβρίου 1912.

2. Πότε υπεστάλη η τουρκική σημαία στην Κρήτη;

Απ. σελ 219 Τα γεγονότα..... από την Κρήτη.

3. Με ποιες διπλωματικές πράξεις λύθηκε το Κρητικό ζήτημα;

Απ. σελ 219-220 Η ευτυχήςτης ελληνικής κυβέρνησης.

4. Πώς έγινε η τελετή της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα;

Απ. σελ 220 Ένα μήνα αργότερα αγωνίας.

5. Πώς επιλύθηκε το Κρητικό Ζήτημα το 1913;

Απ. σελ. 219-220 Τα γεγονότα αγωνίας.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΗΓΩΝ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Υποστολή της τουρκικής σημαίας (σελ. 220)

Η υποστολή της τουρκικής σημαίας που παρουσιάζεται στην εικόνα σήμαινε και τον οριστικό τερματισμό κάθε ίχνους τουρκικής εξουσίας στην Κρήτη. Ήταν η στιγμή που περίμεναν αιώνες οι Κρητικοί. Ύστερα δηλαδή από 239 χρόνια απόλυτης οθωμανικής κυριαρχίας (1649-1898) και 15 επικυριαρχίας (1898-1913) μπορούσαν να απολαύσουν την απόλυτη ελευθερία τους. Το σκούρο χρώμα της εικόνας, που υποδηλώνει τα μαύρα χρόνια της σκλαβιάς, το κανόνι, που βρίσκεται σε πρώτο πλάνο ως ενδεικτικό των αγώνων με τους οποίους οι Κρητικοί αποτίναξαν τον τουρκικό ζυγό, και οι δύο μόνο άνδρες που χαιρετούν τη σημαία, η οποία για αιώνες κυμάτιζε ως σύμβολο εξουσίας στο ιστορικό φρούριο, συνθέτουν ένα καταθλιπτικό όσο και ρεαλιστικό σύνολο. Στο βάθος πάντως φαίνεται το φως του ήλιου, μια και πιθανότατα η υποστολή έγινε λίγο πριν από την ανατολή του. Μια καινούρια μέρα και παράλληλα μια καινούρια εποχή θα άρχιζε σε λίγο.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Στηριζόμενοι στις ιστορικές σας γνώσεις και στα στοιχεία του παραθέματος να καταδείξετε με ποιες συνθήκες (διπλωματικές και πολιτικές) έγινε δυνατή η οριστική λύση του Κρητικού ζητήματος

ΚΕΙΜΕΝΟ

Την 1η Δεκεμβρίου 1913, παρόντος του πρωθυπουργού της Ελλάδας Ελευθερίου Βενιζέλου, δύο αγωνιστές των κρητικών επαναστάσεων, ο Χατζημιχάλης Γιάνναρης και ο Αναγνώστης Μάντακας, ύψωσαν την ελληνική σημαία στο φρούριο Φιρκά. Ήταν η δικαίωση των πολυετών προσπαθειών του Βενιζέλου στο επαναστατικό πεδίο, καρπός των καίριων στρατηγικών επιλογών του στον τομέα της διπλωματίας. Ταυτόχρονα, ήταν η δικαίωση για πολλές γενιές Κρητικών, που είχαν αγωνιστεί με σθένος, οργανώνοντας επαναστάσεις και εξεγέρσεις, με μοναδικό πόθο την ένωση με την Ελλάδα

[...] Τρεις ήταν οι διεθνείς συνθήκες με τις οποίες ρυθμίστηκε κατά τρόπο απόλυτο και οριστικό το κρητικό ζήτημα.

Με τη Συνθήκη του Λονδίνου (17/30 Μαΐου 1913) επισφραγίστηκε ο τερματισμός του Α' Βαλκανικού Πολέμου (1912 - 13) με τη διανομή των εδαφών που αποσπάστηκαν από την ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία στους νικητές (Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιο). Η Συνθήκη υπογράφηκε μετά από κοπιώδεις διαπραγματεύσεις, συνεννοήσεις και διαβήματα. Ο Σουλτάνος παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα επικυριαρχίας, ή οποιοδήποτε άλλο, στην Κρήτη, η οποία παραχωρήθηκε στα τέσσερα βαλκανικά κράτη (άρθρο 4). Επίσης, παραχώρησε στις νικήτριες χώρες όλα τα εδάφη της Αυτοκρατορίας στην ευρωπαϊκή ήπειρο, που βρίσκονταν δυτικά της γραμμής Αίνου (πόλη στις εκβολές του ποταμού Έβρου) – Μηδείας (πόλη στη Μαύρη Θάλασσα), εκτός της Αλβανίας, η οποία ανακηρυσσόταν ανεξάρτητη ηγεμονία (αρ. 2). Στις διαπραγματεύσεις κρίσιμο ρόλο διαδραμάτισαν οι κυβερνήσεις των μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών (Γερμανία, Αυστροουγγαρία, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία, Ιταλία, Ρωσία), στα οποία αναγνωρίστηκε το δικαίωμα να αποφασίσουν για τα ζητήματα που αφορούσαν την Αλβανία (αρ. 3) και την τύχη όλων των νησιών του Αιγαίου, εκτός από την Κρήτη (αρ. 5).

Πριν την επικύρωση της Συνθήκης του Λονδίνου ξέσπασε ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος. Με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1913), που υπογράφηκε ανάμεσα στη Βουλγαρία, ηττημένη του Β' Βαλκανικού Πολέμου και τις νικήτριες (Ελλάδα, Ρουμανία, Σερβία και Μαυροβούνιο), καθορίστηκαν τα νέα σύνορα της Βουλγαρίας με τις τρεις πρώτες χώρες. Με τη συνθήκη αυτή έγινε ένα σημαντικό βήμα για την εκπλήρωση των ελληνικών διεκδικήσεων. Η έκταση του ελληνικού κράτους διπλασιάστηκε, η Ελλάδα απέκτησε περιοχές με ιδιαίτερη γεωπολιτική σημασία, ο πληθυσμός έφτασε τα 4,7 εκατ. Η διεθνής θέση της χώρας βελτιώθηκε σημαντικά.

Η Βουλγαρία παραιτήθηκε ρητώς από κάθε αξίωσή της στην Κρήτη (αρ. 5), ενώ θεωρήθηκε περιττό να ζητηθεί αντίστοιχη παραίτηση από τα άλλα δύο κράτη στα οποία είχε παραχωρηθεί με τη Συνθήκη του Λονδίνου, τη Σερβία και το Μαυροβούνιο.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις συνέχιζαν να θεωρούν δεσμευτικούς τους όρους της Συνθήκης του Λονδίνου, καθώς αυτοί εξυπηρετούσαν τα συμφέροντά τους. Έτσι, η Συνθήκη αυτή αποτέλεσε ένα «προκαταρκτικό» πρωτόκολλο με βάση το οποίο ακολούθησε το πρωτόκολλο της Πρεσβευτικής Διάσκεψης (των Μεγάλων Δυνάμεων). Σύμφωνα με αυτό κάθε σύμμαχος χώρα θα μπορούσε να συνάψει οριστική διμερή συνθήκη με την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην οποία να ρυθμίζονται λεπτομερώς τα επιμέρους διμερή θέματα.

Η Συνθήκη των Αθηνών (1/14 Νοεμβρίου 1913) υπογράφηκε μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και επικύρωσε όσα «προκαταρκτικώς» είχαν συνομολογηθεί με τη Συνθήκη του Λονδίνου. Ήταν, σύμφωνα με τον Βενιζέλο, «η τελευταία λέξη επί του κρητικού ζητήματος», καθώς με την επικύρωση της Συνθήκης του Λονδίνου εξέλιπε κάθε ίχνος τουρκικής επικυριαρχίας στην Κρήτη. Η οριστική προσάρτηση της Κρήτης στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε ένα μήνα μετά, την 1η Δεκεμβρίου 1913.

Αποσπάσματα από συνέντευξη του του Νικολάου Εμμ. Παπαδάκη στην εφημ. Χανιώτικα Νέα

(ημερομηνία δημοσίευσης, 1-12-2009)

Ο Νικόλαος Εμμ. Παπαδάκης είναι Γενικός Διευθυντής του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών & Μελετών

"Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος

ΟΡΙΣΜΟΙ

- **Κρητική Πολιτεία**→ Το νέο πολιτικό σχήμα που άρχισε να οργανώνεται με γοργούς ρυθμούς στην Κρήτη μετά από την αποχώρηση από το νησί των ξένων ναυάρχων (10 Δεκεμβρίου 1898). Ορίστηκε μία 16μελής επιτροπή από 12 χριστιανούς και 4 μουσουλμάνους, για να εκπονήσει το σχέδιο του κρητικού Συντάγματος, ενώ παράλληλα προχώρησαν οι πολιτικές πράξεις, χωρίς χρονοτριβή.

[**ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ**: Η Κρητική Πολιτεία ήταν τυπικά ένα αυτόνομο κράτος υπό την επικυριαρχία του σουλτάνου. Ουσιαστικά, όμως, η Κρήτη ήταν ένα «προτεκτοράτο» (καθεστώς εξάρτησης ενός μικρού και ανίσχυρου κράτους από ένα μεγάλο και ισχυρό, κυρίως σε ό, τι αφορά την εξωτερική πολιτική και την εθνική άμυνα) υπό την άμεση στρατιωτική κατοχή της Αγγλίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Ρωσίας και την έμμεση εξουσία της Γερμανίας και της Αυστροουγγαρίας. Για το χαρακτήρα της αρμοστείας ενδεικτική είναι και η σύνθεση φρουράς που παραχωρήθηκε στον αρμοστή, η οποία αποτελούνταν από στρατιώτες των Προστατίδων Δυνάμεων. Επιπλέον, στο νεοσύστατο κράτος δεν υπήρχε κοινοβουλευτισμός, αφού ο αρμοστής αποτελούσε το κεντρικό όργανο της Πολιτείας και το κέντρο όλων των εξουσιών. Η Βουλή εκλεγόταν με καθολική ψηφοφορία και συνερχόταν σε τακτική σύνοδο μία μόνο φορά κατά τη διετή θητεία της. Οι αρμοδιότητές της ήταν περιορισμένες, ενώ η κύρωση των νόμων τελούσε υπό εξάρτηση της θέλησης του αρμοστή. Η δικαστική εξουσία απολάμβανε μία σχετική ανεξαρτησία, αλλά ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων ήταν εκτός των αρμοδιοτήτων της. Στα θέματα της εσωτερικής διοίκησης και της οικονομίας στην Κρητική Πολιτεία υπήρχε πλήρης αυτονομία. Όμως, η εξωτερική πολιτική της Κρήτης παρέμενε δέσμια των διαθέσεων των Προστατίδων Δυνάμεων. Η Κρητική Πολιτεία δεν είχε το δικαίωμα να κηρύξει τον πόλεμο και οι σχέσεις της με άλλα κράτη περνούσαν πρακτικά από την έγκριση των Μ. Δυνάμεων.]

- **Διάταγμα «Περί συγκροτήσεως της Κρητικής Συνελεύσεως»**→ Το πρώτο σημαντικό διάταγμα της Κρητικής Πολιτείας που δημοσιεύθηκε στις 9 Ιανουαρίου 1899, έναν ακριβώς μήνα μετά την εγκατάσταση του Ύπατου Αρμοστή της Κρήτης. Έτσι, αμέσως προκηρύχθηκαν εκλογές για την ανάδειξη πληρεξουσίων (~ βουλευτών), στις οποίες αναδείχθηκαν 138 χριστιανοί και 50 μουσουλμάνοι πληρεξούσιοι και η Κρητική Βουλή άρχισε τις εργασίες της στις 8 Φεβρουαρίου 1899.

- **Λεπροκομείο Σπιναλόγκας**→ Η πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας, μεταξύ άλλων, έδειξε ιδιαίτερη μέριμνα για τη δημόσια υγεία. Αντιμετωπίστηκε το μεγάλο πρόβλημα της λέπρας, που είχε προσλάβει ενδημική μορφή στις πόλεις και τα χωριά της Κρήτης, με την οργάνωση του λεπροκομείου της Σπιναλόγκας (1903).

- **Οργανικός Νόμος (1900)**→ Νόμος του 1900, ο οποίος αντιμετώπισε με επιτυχία ένα σοβαρό ζήτημα της Κρήτης, το τοπικό εκκλησιαστικό καθεστώς. Πιο συγκεκριμένα, έδωσε λύση σε

ακανθώδη εκκλησιαστικά ζητήματα, όπως ήταν η σχέση της Εκκλησίας της Κρήτης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η εκλογή Μητροπολίτη και Επισκόπων. Το βασικό σχήμα, το οποίο ισχύει με μικρές τροποποιήσεις έως σήμερα, είναι ένα καθεστώς ημιαυτόνομης Εκκλησίας, της οποίας ο Προκαθήμενος εκλέγεται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Κρητική Πολιτεία εκδίδει το Διάταγμα της αναγνώρισης και εγκατάστασής του.

- **Ηνωμένη Αντιπολίτευσις**→ Η ισχυρή αντιπολίτευση που σχηματίστηκε μετά το 1901, με επικεφαλής τον Ελευθέριο Βενιζέλο και τους έμπιστους συνεργάτες του Κ. Φούμη και Κ. Μάνο. Υποστηριζόταν από τους δυσανεστημένους με την αυταρχική πολιτική του πρίγκιπα Γεωργίου. Αναμετρήθηκε δυναμικά με τον Πρίγκιπα όταν αποφάσισε, στα τέλη του 1904, να μη συμμετέχει στις εκλογές και κατήγγειλε τα ανελεύθερα μέτρα του, ενώ κάλεσε το λαό σε αποχή.

- **Προκήρυξη της Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως**→ Η προκήρυξη που συνέταξαν στις 26 Φεβρουαρίου 1905 η τριανδρία της αντιπολίτευσης (Βενιζέλος, Φούμης, Μάνος) και άλλοι 15 επιφανείς πολιτευτές της Κρήτης, με την οποία ζητούσαν τη μεταβολή του κρητικού συντάγματος. Η προκήρυξη αυτή είναι το πρώτο επίσημο επαναστατικό κείμενο, το προμήνυμα της επανάστασης στο Θέρισο.

- **«Ροπαλοφόροι»**→ Έτσι αποκαλούσαν οι επαναστάτες του Θερίσου όσους είχαν ενταχθεί στο σώμα των δημοφρουρών. Το σώμα αυτό, το οποίο θα στήριζε την έννομη τάξη, συγκροτήθηκε με το νόμο «Περί ιδρύσεως σώματος δημοφρουρών» που ψήφισε η Κρητική Βουλή, το 1905, η οποία ενεργούσε κατά τις εντολές του αρμοστειακού περιβάλλοντος, αφού δεν υπήρχε αντιπολίτευση. Πρόκειται για ένα από τα σπασμωδικά μέτρα στα οποία προχώρησε ο Πρίγκιπας μετά την έκρηξη και την ταχύτατη επέκταση της επανάστασης.

- **Συλλαλητήριο 21 Μαρτίου 1905**→ Λίγες μέρες μετά την έκρηξη της επανάστασης στο Θέρισο, στις 21 Μαρτίου 1905, οργανώθηκε στο Ηράκλειο πάνδημο συλλαλητήριο υποστήριξης των επαναστατών. Σε αυτό, ο παλαιμάχος πολιτικός Ιωάννης Σφακιανάκης μίλησε ανοικτά για την απαράδεκτη ξένη ανάμειξη και κάλεσε το λαό σε καθολική συμπαράσταση προς τους επαναστάτες.

- **Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης**→ Η κυβέρνηση που οργανώθηκε στο Θέρισο το 1905, με πρόεδρο τον Ελ. Βενιζέλο και υπουργούς τους Κ. Φούμη και Κ. Μάνο. Προέβη στην έκδοση γραμματίων για εσωτερικό πατριωτικό δάνειο 100.000 δραχμών, οργάνωσε υπηρεσίες οικονομικών, συγκοινωνιών και διοίκησης, τύπωσε γραμματόσημα και εξέδιδε την εφημερίδα «Το Θέρισο».

- **Τελεσίγραφο των Μεγάλων Δυνάμεων**→ Η επιμονή των επαναστατών στον ένοπλο αγώνα και η παράταση της έκρυθμης κατάστασης, που αποτελούσε με κατάρρευση την οικονομική και πολιτική υπόσταση της Κρήτης, ανάγκασε τις Προστάτιδες Δυνάμεις να αποστείλουν αυστηρό τελεσίγραφο προς τους επαναστάτες στις 2 Ιουλίου 1905. Οι Γενικοί Πρόξενοι των Δυνάμεων, οι οποίοι υπέγραψαν αυτή την διακοίνωση, καθιστούσαν σαφές ότι δεν μπορούσαν να μεταβάλουν το

πολιτικό καθεστώς του νησιού. Διαβεβαίωναν όμως ότι θα επιφέρουν ουσιώδεις εσωτερικές μεταρρυθμίσεις, που θα βελτίωναν θεαματικά την κατάσταση, υπό το ρητό όρο ότι εντός 15 ημερών οι επαναστάτες όφειλαν να καταθέσουν τα όπλα, με παράλληλη χορήγηση γενικής αμνηστίας.

- **Συμφωνία Μουρνιων Κυδωνίας**→ Η συμφωνία που υπογράφηκε από τον Ελ. Βενιζέλο στις 2 Νοεμβρίου 1905 στο μοναστήρι των Μουρνιων Κυδωνίας, μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις με τις Μ. Δυνάμεις που διήρκεσαν όλο το καλοκαίρι του 1905. Με αυτή τη συμφωνία εξασφαλίστηκε γενική αμνηστία και οι Μ. Δυνάμεις δεσμεύθηκαν να επεξεργαστούν ένα χάρτη νέων παραχωρήσεων στον κρητικό λαό, αρνούμενες πάντως να επιτρέψουν την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Με βάση αυτή τη συμφωνία το κίνημα του Θερίσου δεν πέτυχε πλήρως τους στόχους του, αλλά έδωσε νέα ισχυρή ώθηση στο Κρητικό Ζήτημα και προκάλεσε θετικές εξελίξεις.

- **Διεθνής Επιτροπή 1906**→ Με τη Συμφωνία των Μουρνιων (2 Νοεμβρίου 1905), το κίνημα του Θερίσου δεν πέτυχε πλήρως τους στόχους του, αλλά έδωσε νέα ισχυρή ώθηση στο Κρητικό Ζήτημα και προκάλεσε θετικές εξελίξεις. Διεθνής Επιτροπή που ήλθε στην Κρήτη το Φεβρουάριο 1906, ανέλαβε να εξετάσει την κατάσταση και τους όρους λειτουργίας του αρμοστειακού καθεστώτος και να υποβάλει σχετική έκθεση. Έπειτα από μακρότατες και επίπονες διαβουλεύσεις με τον Ελ. Βενιζέλο και με την Ελληνική Κυβέρνηση, οι Μεγάλες Δυνάμεις κατέληξαν σε μια νέα ρύθμιση του Κρητικού Ζητήματος. Το οριστικό κείμενο των μεταρρυθμίσεων προέβλεπε την οργάνωση Κρητικής Χωροφυλακής με εντελώς νέο σχήμα, την ίδρυση Κρητικής Πολιτοφυλακής, με Έλληνες αξιωματικούς που προηγουμένως θα παραιτούνταν από τον ελληνικό στρατό, και την ανάκληση των ξένων στρατευμάτων, μετά την αποκατάσταση της εσωτερικής γαλήνης στην Κρήτη. Με νέα απόφασή τους οι Δυνάμεις έδωσαν στο βασιλιά των Ελλήνων Γεώργιο Α' το δικαίωμα να διορίζει εκείνος τον Ύπατο Αρμοστή της Κρήτης (14 Αυγούστου 1906). Το νησί είχε ουσιαστικά καταστεί μια ιδιότυπη ελληνική επαρχία.

- **Β' Συντακτική Συνέλευση**→ Συγκροτήθηκε το 1906 για την εκπόνηση νέου κρητικού συντάγματος και η πρώτη πράξη της ήταν η έκδοση Ενωτικού Ψηφίσματος μέσα σε ατμόσφαιρα συμφιλίωσης και εθνικής έξαρσης

- **Πολιτοφυλακή της Κρήτης**→ (βλ. σελ. 209, 215, και 216) Μία από τις βασικότερες προτάσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας της Κρητικής Πολιτείας ήταν η αντικατάσταση του στρατού των ξένων δυνάμεων από Έλληνες αξιωματικούς, ώστε το νησί να έχει το δικό του στρατό. Υπήρξε επίσης μία από τις μεταρρυθμίσεις που συμφωνήθηκαν από τις Μ. Δυνάμεις για την οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας, μετά την επανάσταση του Θερίσου η ίδρυση, δηλαδή, Κρητικής Πολιτοφυλακής με Έλληνες αξιωματικούς που προηγουμένως θα παραιτούνταν από τον ελληνικό στρατό. Πράγματι, το 1907 οργανώθηκε από τον Ύπατο Αρμοστή της Κρήτης, Αλέξανδρο Ζαΐμη, για πρώτη φορά η Πολιτοφυλακή της Κρήτης, δηλαδή ο πρώτος στρατός του νησιού, που εξελίχθηκε σε αξιόλογη δύναμη, όπως φάνηκε αργότερα στους

Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913).

- **Ευχαριστήριο Ψήφισμα της Κρητικής Βουλής**→ Εκδόθηκε από τη Βουλή της Κρήτης προς τις Μ. Δυνάμεις στις 21 Μαΐου 1908. Ήταν η επίσημη πολιτική πράξη χειραφέτησης της Κρήτης από την προστασία των Μ. Δυνάμεων. Το νησί έπρεπε πλέον να κινείται με τις δικές του δυνάμεις, στη διαχείριση του Κρητικού Ζητήματος.

- **Πρώτο επίσημο Ενωτικό Ψήφισμα των Κρητών**→ Ψήφισμα που κηρύσσει την ανεξαρτησία της Κρήτης και την ένωσή της με την Ελλάδα. Ήταν το πρώτο επίσημο ενωτικό ψήφισμα που εξέδωσε η κρητική κυβέρνηση στις 24 Σεπτεμβρίου 1908. Το ενωτικό αυτό ψήφισμα είχε προηγουμένως ομόφωνα εγκριθεί σε λαϊκή συγκέντρωση στα Χανιά.

- **Συνθήκη Λονδίνου**→ Συνθήκη που υπογράφηκε στις 17/30 Μαΐου 1913 και τερμάτιζε έτσι τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο. Με τη συνθήκη αυτή η Τουρκία παραχωρούσε στα συμμαχικά βαλκανικά κράτη όλα τα εδάφη που βρίσκονταν δυτικά της γραμμής Αίνου- Μηδείας. Συγκεκριμένα, με το άρθρο 4 της συνθήκης ο σουλτάνος παραιτήθηκε από όλα του τα δικαιώματα στην Κρήτη, την οποία παραχωρούσε στις Μ. Δυνάμεις της Ευρώπης.

- **Συνθήκη ειρήνης Ελλάδος –Τουρκίας (Συνθήκη των Αθηνών)**→ Συνθήκη που υπογράφηκε ανάμεσα στις δύο χώρες στις 14 Νοεμβρίου 1913, σύμφωνα με την οποία ο σουλτάνος παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμά του στην Κρήτη, η οποία έτσι εντάχθηκε στην ελληνική επικράτεια ως οργανικό και αναπόσπαστο τμήμα της. Οι Μ. Δυνάμεις αποδέχθηκαν σιωπηρά τη λύση αυτή, δηλώνοντας απλώς ότι έλαβαν γνώση των ενεργειών της ελληνικής κυβέρνησης.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΑΠΑΝΤΗΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ

1) Λαμβάνοντας υπόψη σας τα παραθέματα που σας δίνονται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις:

α) Να αναλύσετε και να αξιολογήσετε τα κύρια σημεία του πανηγυρικού λόγου του Βενιζέλου.

β) Να επισημάνετε τους λόγους που προκάλεσαν τη ρήξη του Βενιζέλου με τον πρίγκιπα Γεώργιο.

Παράθεμα 1**Πρώτο διάγγελμα του Πρίγκιπα Γεωργίου, 9 Δεκεμβρίου 1898**

«Θα καταβάλλω πάσαν προσπάθειαν υπέρ της ευημερίας σας, θα φροντίσω να διοικηθήτε καλώς, δικαίως και αμερολήπτως, ν' αποκτήσετε ανεξαιρέτως ασφάλειαν αληθή, ην εγγυάται μόνον το κράτος του νόμου και θεσμοί λυσιτελείς...»

Παράθεμα 2**Πανηγυρικός λόγος του Ελευθερίου Βενιζέλου**

Ευθύς εξ αρχής ωνόμασαν τον πρίγκιπα αντιπρόσωπον της Εθνικής Ιδέας εν Κρήτη. κατά του τίτλου τούτου διεμαρτυρήθην και διαμαρτύρομαι. Η Κρήτη δεν έχει ανάγκην αντιπροσώπων της Εθνικής Ιδέας. Τίτλοι αυτής είναι οι αγώνες της. Εδέχθημεν τον Υπατον Αρμοστήν μόνον ως κομίζοντα τον αρραβώνα της ενώσεως της Κρήτης μετά της Ελλάδος. [...] Υπό το απεχθές τούτο καθεστώς παρενεβλήθησαν παρεξηγήσεις, αίτινες το κατέστησαν απεχθέστερον. Καθ' έκαστον ταξίδιον του πρίγκιπος επιστεύετο ότι θα γίνη η ένωσις. Παρήλθον ήδη εξ έτη. Ήτο φυσικόν ο Κρητικός Λαός να προσφύγη άπαξ έτι εις τα όπλα, όπως καταστήση εναργεστέραν την ανάγκην της εθνικής του αποκαταστάσεως.

Παράθεμα σχολικού βιβλίου, σελ. 214

Παράθεμα 3

[...] Η δημιουργία νέων προϋποθέσεων στο επίπεδο τόσο της κρατικής οργανώσεως όσο και της οικονομικής δραστηριότητας συνέβαλε αποφασιστικά στην αριθμητική διεύρυνση και την κοινωνική ανάδειξη των μεσοαστικών ιδίως και των μικροαστικών στρωμάτων. [...] Φορείς νέων δυναμικών αντιλήψεων στα πλαίσια της δημόσιας ζωής, οι εκπρόσωποι της ανερχόμενης τάξεως ήταν εύλογο να διεκδικούν το δικαίωμα της ενεργότερης συμμετοχής στα κοινά και να κατατείνουν στην αξιοποίηση των παραγωγικών δυνάμεων του τόπου, ενώ η συγκεντρωτική διακυβέρνηση της αρμοστείας στο επίπεδο της διοικήσεως και η στατική αντίληψη στον τομέα της οικονομίας ήταν φυσικό να προκαλέσουν τη ζωνρή αντίδρασή τους.

Κ. Σβολόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΔ', «Η διάσταση ανάμεσα στον πρίγκιπα Γεώργιο και τον Ελευθέριο Βενιζέλο», Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σελ. 207

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Ο Πρίγκιπας Γεώργιος έφτασε στην Κρήτη και ανέλαβε τα καθήκοντά του ως Ύπατος Αρμοστής στις 9 Δεκεμβρίου 1898. Στο πρώτο του διάγγελμα προς τον Κρητικό λαό έδωσε μια σειρά υποσχέσεων τις οποίες στην πορεία των πραγμάτων δεν τήρησε. Διαβεβαίωσε τους Κρητικούς ότι θα μετέλθει κάθε μέσο για την ευημερία τους, θα μεριμνήσει για την ορθή, δίκαιη και αμερόληπτη διοίκηση και θα περιφρουρήσει την ασφάλειά τους. Ωστόσο το σύνταγμα που παραχωρήθηκε στους Κρητικούς, παρά το γεγονός ότι συντάχθηκε κατά το πρότυπο του ισχύοντος τότε ελληνικού συντάγματος, ήταν υπερβολικά συντηρητικό. Σύμφωνα με το σχολικό εγχειρίδιο σελ 208 «Το θετικό και αισιόδοξο ... Κρητών».

Η σοβαρότερη αιτία δυσαρέσκειας ήταν το ζήτημα της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Στο θέμα αυτό παρουσιάστηκε πολύ νωρίς διαφωνία ανάμεσα στο Γεώργιο και τον Ελευθέριο Βενιζέλο που ήταν υπουργός Δικαιοσύνης στην πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας. Σύμφωνα με το σχολικό εγχειρίδιο σελ. 208-209 «Αλλά το πιο ... βαρύ κλίμα διχασμού». Αφού η διαφωνία μεταξύ των δύο ανδρών πήρε τη μορφή προσωπικής σύγκρουσης, στις 18 Μαρτίου 1901 ο Γεώργιος απέλυσε τον Βενιζέλο από το αξίωμα του υπουργού.

Η κίνηση αυτή του Αρμοστή προκάλεσε ραγδαίες εξελίξεις. Σύμφωνα με το σχολικό εγχειρίδιο σελ. 209-212 «Για να υποστηρίξει ... της επανάστασης». στον πανηγυρικό λόγο που ο Βενιζέλος εκφωνεί στις 25 Μαρτίου του 1905, λίγες μέρες δηλαδή μετά την κήρυξη της επανάστασης στο Θέρισο, κάνει μια σύντομη αναφορά σε όσα έχουν προηγηθεί. Επιτίθεται στον Πρίγκιπα και αμφισβητεί ευθέως την αρμοδιότητά του να διαχειρίζεται το ζήτημα της ένωσης της νήσου με την Ελλάδα. Αναφέρει ότι ο τίτλος που δόθηκε στον Πρίγκιπα ως αντιπροσώπου της εθνικής ιδέας στην Κρήτη αποτελούσε και αποτελεί λόγο για την εκ μέρους του διαφωνία. Κατά τη δική του άποψη η Κρήτη δεν έχει ανάγκη από την Εθνική Ιδέα, αφού τίτλοι της ίδιας αποτελούν οι αγώνες της. Αναφέρει ακολούθως ότι ο κρητικός λαός δέχτηκε τον Ύπατο Αρμοστή μόνο επειδή υποσχόταν τον αρραβώνα της ενώσεως της Κρήτης με την Ελλάδα, όμως αυτή η μεταβατική περίοδος της υποτιθέμενης μνηστείας κράτησε περισσότερο από τις αρχικές προσδοκίες του κρητικού λαού χωρίς να συντελείται καμία πρόοδος στον αγώνα για την απόκτηση της ελευθερίας.

Χαρακτηρίζει το καθεστώς «απεχθές» και κάνοντας υπαινιγμούς στις ενέργειες του Πρίγκιπα και την εξάχρονη περίοδο που μεσολάβησε από την άφιξή του ως τον Μάρτιο του 1905 που εκφωνεί τον λόγο του, εξηγεί πως ο κρητικός λαός έφτασε στην επανάσταση του Θερίσου. Με τον τρόπο αυτό συνδέει τη μη πραγμάτωση του επιθυμητού αποτελέσματος με την καταφυγή του κρητικού λαού στα όπλα προκειμένου να καταστήσει εναργέστερη σε όλους την ανάγκη για εθνική αποκατάσταση. Στην ομιλία του επιρρίπτει τις ευθύνες για τον εκτροχιασμό της κατάστασης στο νησί άμεσα στον Γεώργιο

αλλά και έμμεσα στον πατέρα του, Βασιλιά της Ελλάδος Γεώργιο Α΄.

Στο τρίτο παράθεμα γίνεται αναφορά στον ρόλο που διαδραμάτισαν στη ρήξη μεταξύ Πρίγκιπα Γεωργίου και Βενιζέλου τα μεσοαστικά και μικροαστικά στρώματα που φάνηκαν να αναδεικνύονται στο προσκήνιο προκειμένου να διεκδικήσουν ενεργότερη συμμετοχή στα κοινά.

2) Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και την παρατιθέμενη προκήρυξη: α) να αναλύσετε τους στόχους της Ηνωμένης Αντιπολίτευσης β) να εκτιμήσετε κατά πόσον επιτεύχθηκαν οι στόχοι αυτοί με το οριστικό κείμενο των μεταρρυθμίσεων που συμφωνήθηκαν με τη νέα ρύθμιση του κρητικού ζητήματος και τη συγκρότηση της Β΄ Συντακτικής Συνέλευσης (1906).

Η προκήρυξη της «Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως» της 26ης Φεβρουαρίου 1905

«Οι υπογεγραμμένοι, αποτελούντες την ηνωμένην εν Κρήτη αντιπολίτευσιν, συνελθόντες εν Χανίοις τη 26η Φεβρουαρίου 1905, αποσκοπούντες εις την εκπλήρωσιν του Εθνικού Προγράμματος, αποφασίζομεν: α) Πρώτον και κύριον μέλημα ημών έστω η επίτευξις του από αιώνων επιδιωκομένου σκοπού της ενώσεως της Κρήτης μετά της ελευθέρας Ελλάδος, β) Αδυνάτου αποβαίνοντος του σκοπού τούτου, θέλομεν επιδιώξει την πολιτικήν προσέγγισιν της πατρίδος μας προς την ελευθέραν Ελλάδα, μεταβαλλόμενης από διεθνούς απόψεως της σημερινής καταστάσεως, γ) Μη εκπληρουμένου μηδέ του σκοπού τούτου θέλομεν επιδιώξει την αναθεώρησιν του ημετέρου συντάγματος κατά το πρότυπον του ελληνικού, όπως απαλλαγή ο τόπος του δεσποτισμού. Του προγράμματος τούτου την πραγμάτωσιν θέλομεν επιδιώξει και δι' ενόπλων λαϊκών συναθροίσεων. Εν ταις ενεργείαις ημών δεν θέλομεν επιδιώξει προσωπικήν μεταβολήν, αλλ' επελθούσης τοιαύτης θέλομεν αποκρούσει παντίσθενει και δια των όπλων έτι πάντα μη Έλληνα κυβερνήτην».

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Ερώτημα α)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Πώς σχηματίστηκε η Ην. Αντιπολίτευση (περιληπτικά) και πώς οδηγήθηκε στη σύνταξη της προκήρυξης της 26/2/1905 (βιβλίο, σελ.209)

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΤΟΧΩΝ: με αφετηρία την πηγή σχολιάζω με βάση τα «πρώτα νέφη»

Στην προκήρυξη παρουσιάζονται οι στόχοι της Ην. Αντ. ιεραρχημένοι από τον σπουδαιότερο προς τους επιμέρους και λιγότερο σημαντικούς, στα πλαίσια της πολιτικής του Βενιζέλου για σταδιακή επίλυση του ζητήματος της Ένωσης.

1^{ος} στόχος: η Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα («Πρώτον και κύριον μέλημα... μετά της ελευθέρας Ελλάδος»). Πρέπει να επισημανθεί ότι στο ουσιώδες αυτό ζήτημα παρατηρήθηκε

εξαρχής διάσταση απόψεων μεταξύ του Γεωργίου και του Ελευθερίου Βενιζέλου. Ο Γεώργιος πίστευε ότι η λύση του εθνικού ζητήματος θα ωρίμαζε με συνεχείς παραστάσεις και υπομνήματα προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, ενώ ο Βενιζέλος, βλέποντας τα πράγματα πρακτικότερα και ρεαλιστικότερα, θεωρούσε ότι η λύση έπρεπε να είναι σταδιακή, με βαθμιαίες κατακτήσεις. **Η αντιπολίτευση, δηλαδή, θεωρούσε ότι η πολιτική του Πρίγκιπα είχε αποτύχει και έπρεπε να υιοθετηθεί η μέθοδος της σταδιακής επίλυσης του κρητικού Ζητήματος, όπως πρόσβευε ο Βενιζέλος, ηγέτης της Αντιπολίτευσης.**

2^{ος} στόχος: Η «πολιτική προσέγγιση» της Κρήτης με την Ελλάδα, αφού μεταβληθεί «από διεθνούς απόψεως» η κατάσταση που επικρατούσε. Συγκεκριμένα, ο Βεν. θεωρούσε ως πρώτη κατάκτηση -στην «κατά στάδια» πορεία προς την Ένωση- την απομάκρυνση των ξένων στρατευμάτων και την αντικατάστασή τους από ντόπια πολιτοφυλακή με Έλληνες αξιωματικούς. **Το ενδιάμεσο στάδιο, δηλαδή, θα έπρεπε να είναι η απομάκρυνση της ξένης προστασίας από το νησί.**

3^{ος} στόχος: Η αναθεώρηση του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας, που είχε προκαλέσει εσωτερικά προβλήματα στη διοίκηση του νησιού, οδηγώντας τον Πρ. σε αυταρχισμό. Όπως είναι γνωστό, το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας ήταν υπερβολικά συντηρητικό και παραχωρούσε στον Ηγεμόνα, ... και την ψυχολογία των Κρητών. Εύλογα, λοιπόν, η Αντιπολίτευση επιδιώκει την αλλαγή του Συντάγματος «κατά το πρότυπον του ελληνικού».

Στο τέλος της προκήρυξης, η Ην. Αντ. απειλεί με ένοπλη εξέγερση («Του προγράμματος τούτου την πραγμάτωσιν θέλομεν επιδιώξει και δι' ενόπλων λαϊκών συναθροίσεων»), αν δεν γίνουν δεκτά τα αιτήματα αυτά ή έστω κάποια από αυτά. Γι' αυτό ακριβώς η προκήρυξη αποτελεί το πρώτο επαναστατικό κείμενο και χαρακτηρίζεται ως «προμήνυμα της επανάστασης του Θερίσου». Προστίθεται, επίσης, ότι η Αντ. Δεν επιδιώκει «προσωπικήν μεταβολήν», δηλαδή αλλαγή του προσώπου του Αρμοστή. Αλλά, αν γίνει κάτι τέτοιο, προειδοποιεί ότι δεν θα δεχθεί ο νέος Αρμοστής να μην είναι Έλληνας.

Ερώτημα β)

Όπως είναι γνωστό, με την υπογραφή της Συμφωνίας στις Μουρνιές (2/11/1905), το κίνημα του Θερίσου, δεν πέτυχε πλήρως τους στόχους του, αλλά έδωσε νέα ισχυρή ώθηση στο Κρητικό Ζήτημα και προκάλεσε θετικές εξελίξεις. Διεθνής Επιτροπή ...εσωτερικής γαλήνης στην Κρήτη. Η πολιτική του Βενιζέλου είχε θριαμβεύσει. Αμέσως έπειτα συγκροτήθηκε και η Β' Συντακτική Συνέλευση, για την εκπόνηση νέου συντάγματος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: Με τις εξελίξεις αυτές γίνεται, λοιπόν, σαφές ότι οι στόχοι που παρουσίασε με την προκήρυξή της η Ην. Αντ. και επιδίωξε να υλοποιήσει μέσω της ένοπλης εξέγερσης-διαμαρτυρίας της στο Θέρισο, επιτεύχθηκαν, εκτός βέβαια, από την Ένωση με την Ελλάδα. Επρόκειτο πράγματι για μια μεγάλη επιτυχία του Βεν., ο οποίος έπεισε τις Μεγ. Δυν. να προχωρήσουν σε ανάκληση των στρατευμάτων τους στην Κρήτη και ίδρυση Πολιτοφυλακής, ενώ και το συντηρητικό Σύνταγμα του 1899 αντικαταστάθηκε. Ο δρόμος προς την Ένωση ήταν πλέον ανοιχτός.

3) Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και τα παρατιθέμενα κείμενα, να παρουσιάσετε και να ερμηνεύσετε στη στάση του Ελευθερίου Βενιζέλου ως πρωθυπουργού της Ελλάδος στο Κρητικό Ζήτημα από το 1910 έως τον Οκτώβριο του 1912.

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Έγγραφο του Ελ. Βενιζέλου προς το Προεδρείο της Βουλής με αφορμή το αίτημα των Κρητών βουλευτών να συμμετάσχουν στις εργασίες του ελληνικού Κοινοβουλίου

«Της Ελλάδος μη αποδεχθείσης εισέτι το Κρητικόν κήρυγμα της ενώσεως η Κρήτη ούτε από απόψεως εσωτερικού δημοσίου δικαίου πολύ δε ολιγώτερον από απόψεως διεθνούς δικαίου, δύναται να θεωρηθή αποτελούσα μέρος της Ελληνικής Επικρατείας, ώστε να δικαιούται ν' αντιπροσωπεύηται κατά το Σύνταγμα εν τω εν Αθήναις Βουλευτηρίω... Η Κυβέρνησις είναι αδύνατον να δεχθή όπως παρεδρεύσουν οι αναφερόμενοι (:οι Κρήτες βουλευτές) μετά των νομίμων αντιπροσώπων του Ελληνικού λαού, υπομιμνήσκει δ' ότι απόπειρα τυχόν αυτών, όπως βιαίως πραγματοποιήσωσι τους σκοπούς των, θ' απετέλει έγκλημα κατά της εν Ελλάδι καθεστηκυίας τάξεως, την οποία έχει η κυβέρνησις καθήκον να προασπίση και αν ακόμη ευρεθή εις την λυπηροτάτην ανάγκην να χρησιμοποιήση προς τούτο την ένοπλον δύναμιν. Η κυβέρνησις άλλως τε ελπίζει ότι οι Κρήτες αντιπρόσωποι δεν θα φθάσουν να ωθήσουν τα πράγματα μέχρι τοιαύτης ακρότητος και ότι ο εγνωσμένος αυτών πατριωτισμός θα τους αγάγη εις την αναγνώρισιν ότι ο επιδιωκόμενος υπ' αυτών Εθνικός σκοπός ήκιστα δύναται να υπηρετηθή δια προκλήσεως εσωτερικών αταξιών και ανωμαλιών».

Κ. Σβολόπουλος, Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΔ', σ. 284

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Η συνείδηση της ανεπάρκειας των προϋποθέσεων, οι οποίες θα ήταν δυνατόν να επιτρέψουν την αποτελεσματική διεκδίκηση των εθνικών δικαίων στο στρατιωτικό ή το διπλωματικό πεδίο, ενίσχυσε τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην απόφαση να καλλιεργήσει κλίμα υφέσεως στις σχέσεις με τους βαλκανικούς γείτονες και, ιδίως, την Τουρκία. Ο νέος Έλληνας πρωθυπουργός επιδίωκε, πράγματι, από το ένα μέρος να αποφύγει μια άκαιρη και ίσως μοιραία περιπέτεια, και από το άλλο να κερδίσει πολύτιμο χρόνο στην προσπάθεια για την ενίσχυση του ένοπλου δυναμικού της χώρας.

Οι πληροφορίες μου:

Από ΒΙΒΛΙΟ σελ. 218-9 (έως και «στις 12 Οκτωβρίου 1912)

Κείμενο α: ο Βεν. αιτιολογεί την άρνησή του να επιτρέψει την είσοδο των Κρητών βουλευτών στο Κοινοβούλιο

Κείμενο β: τα κριτήρια που καθόρισαν τη στάση του Βεν. ως προς την ένωση όταν έγινε πρωθυπουργός

ΔΟΜΗ:

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΧΗ: Μπορούμε το κείμενο β να το εντάξουμε στο «πλήρωμα του χρόνου» (γιατί μιλάει γενικότερα και όχι για το επιμέρους γεγονός με τους βουλευτές) και το κείμενο μετά τις αντιδράσεις των Κρητών (μιλάει για τους βουλευτές). Στο τέλος, θα γράψουμε όσα έγιναν από την έναρξη των Βαλκανικών ως την αποστολή του Δραγούμη στην Κρήτη.

ΔΗΛΑΔΗ: ΒΙΒΛΙΟ σελ. 218-9 «Λίγους μήνες...πλήρωμα του χρόνου» +ΚΕΙΜΕΝΟ Β+ΒΙΒΛΙΟ σελ. 219 «Στις επίμονες παρακλήσεις... ένοπλα τμήματα»+ ΚΕΙΜΕΝΟ Α+ΒΙΒΛΙΟ σελ.219 «Εκείνο που δεν... 12 Οκτωβρίου 1912»

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΧΗ: Μπορούμε όμως να κάνουμε και το πιο απλό, δηλ. να γράψουμε πρώτα από το βιβλίο έως την αντίδραση των Κρητών και μετά να αναφερθούμε στα κείμενα, αφού ουσιαστικά το θέμα είναι ένα (το επεισόδιο με τους βουλευτές εντάσσεται στη γενικότερη άρνηση του Βεν. να αναγνωρίσει επίσημα την ένωση). Στο τέλος, θα γράψουμε όσα έγιναν από την έναρξη των Βαλκανικών ως την αποστολή του Δραγούμη στην Κρήτη.

ΔΗΛΑΔΗ: ΒΙΒΛΙΟ σελ. 218-9 «Λίγους μήνες... ένοπλα τμήματα»+ ΚΕΙΜΕΝΟ Β +ΚΕΙΜΕΝΟ Α+ΒΙΒΛΙΟ σελ.219 «Εκείνο που δεν... 12 Οκτωβρίου 1912»

Να η ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΧΗ:

ΒΙΒΛΙΟ σελ.218-9: Λίγους μήνες μετά την ανάληψη της προεδρίας της Κρητικής Κυβέρνησης από τον Ελ. Βενιζέλο, ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος που έλεγχε τα ελληνικά πολιτικά πράγματα μετά την επανάσταση στο Γουδί (1909), τον κάλεσε στην Αθήνα να αναλάβει την πρωθυπουργία της Ελλάδας (Σεπτέμβριος 1910). Η εξέλιξη αυτή δημιούργησε στους Κρήτες αμφιθυμικά αισθήματα. Οι περισσότεροι εξέφραζαν φόβους για την απουσία ενός ανδρός, που γνώριζε περισσότερο από κάθε άλλο να κινείται στους λαβύρινθους της ευρωπαϊκής διπλωματίας και να σώζει τις εθνικές υποθέσεις σε κρίσιμες περιστάσεις, ενώ άλλοι πίστευαν ότι από τη νέα θέση του θα μπορούσε να λύσει το Κρητικό Ζήτημα ταχύτερα και ασφαλέστερα.

Αλλά ο Βενιζέλος, ως πρωθυπουργός της Ελλάδας, με το οξύτατο πολιτικό του αισθητήριο γνώριζε ότι δεν είχε φτάσει ακόμη το πλήρωμα του χρόνου. Πράγματι, σύμφωνα με τις πληροφορίες του κειμένου β, ο Βεν. είχε συνειδητοποιήσει την εποχή εκείνη ότι δεν υπήρχαν οι προϋποθέσεις, ώστε να επιτευχθούν οι εθνικές διεκδικήσεις της Ελλάδας, μια από τις οποίες ήταν και η ένωση της Κρήτης, είτε στο στρατιωτικό είτε το διπλωματικό πεδίο. Έτσι, ο Έλληνας πρωθυπουργός, αποφάσισε «να καλλιεργήσει κλίμα υφέσεως στις σχέσεις με τους βαλκανικούς γείτονες και, ιδίως, την Τουρκία», επιδίωκε, δηλαδή, να αποφύγει μια «άκαιρη και ίσως μοιραία» πολεμική σύρραξη με την Τουρκία («περιπέτεια»), και να μπορέσει να ενισχύσει εντωμεταξύ το στρατό της χώρας με τους απαραίτητους εξοπλισμούς. Το «πλήρωμα του χρόνου» θα ερχόταν όταν η Ελλάδα θα μπορούσε, με ισχυρό στρατό να διεκδικήσει εδάφη από την Τουρκία, πράγμα που έγινε τελικά με τους Βαλκανικούς Πολέμους.

Έτσι, στις επίμονες παρακλήσεις των συμπατριωτών του Κρητών απαντούσε αρνητικά και φαινόταν δυσάρεστος. Η σταθερή άρνηση του να επιτρέψει την είσοδο Κρητών βουλευτών στο ελληνικό κοινοβούλιο προκάλεσε στην Κρήτη ισχυρές αντιδράσεις. Αναταραχή εκδηλώθηκε στα τέλη του 1911 και συγκροτήθηκε πάλι στο νησί Επαναστατική Συνέλευση (3 Ιανουαρίου 1912), ενώ άρχισαν να οργανώνονται και ένοπλα τμήματα.

Αιτιολογώντας την άρνησή του να επιτρέψει την είσοδο των Κρητών βουλευτών στο ελληνικό κοινοβούλιο, ο Βενιζέλος, σε έγγραφό του προς το προεδρείο της Βουλής (κείμενο α), επιχειρηματολογεί υπέρ της στάσης του αυτής. Επισημαίνει ότι η Ελλάδα δεν έχει αποδεχθεί ακόμα «το Κρητικόν κήρυγμα της ενώσεως» (μονομερής ένωση με το επίσημο ψήφισμα της 24ης Σεπτεμβρίου του 1908, σελ. 217). Επομένως, με βάση το εσωτερικό δημόσιο δίκαιο αλλά και από «απόψεως διεθνούς δικαίου», η Κρήτη δεν μπορεί να θεωρηθεί ελληνικό έδαφος («μέρος της Ελληνικής Επικρατείας») ούτε να εκπροσωπηθεί στο ελληνικό κοινοβούλιο. Η ελληνική Κυβέρνηση δεν μπορεί να δεχθεί τους Κρήτες βουλευτές στις συνεδριάσεις της Βουλής «μετά των νομίμων αντιπροσώπων του Ελληνικού λαού». Προειδοποιεί μάλιστα ότι τυχόν βίαιη απόπειρα των Κρητών βουλευτών να εισέλθουν στην ελληνική Βουλή «θ' απετέλει έγκλημα κατά της εν Ελλάδι καθεστηκυίας τάξεως», και η κυβέρνηση οφείλει να την υπερασπιστεί ακόμα και με ένοπλο τρόπο. Τέλος, εκφράζει την ελπίδα ότι οι «Κρήτες αντιπρόσωποι δεν θα φθάσουν μέχρι τοιαύτης ακρότητος» και θα συνειδητοποιήσουν ότι δεν υπηρετούν τον «Εθνικό σκοπό», δηλ. την Ένωση, με ενέργειες που προκαλούν «αταξία και ανωμαλία».

Εκείνο που δεν ...12 Οκτωβρίου 1912

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Να γράψετε δίπλα σε κάθε πρόταση τη λέξη «ΣΩΣΤΟ», αν το περιεχόμενό της είναι σωστό ή τη λέξη «ΛΑΘΟΣ», αν το περιεχόμενό της είναι λανθασμένο:

1. Το σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας συντάχθηκε κατά το πρότυπο του ελληνικού και γαλλικού συντάγματος.
2. Το σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας ήταν προοδευτικό σύμφωνα με τα μέτρα της εποχής.
3. Η αντίθεση Βενιζέλου και Πρίγκιπα Γεωργίου αφορούσε κυρίως στον τρόπο χειρισμού του Κρητικού Ζητήματος.
4. Η επιλογή του Θέρισου για την εκδήλωση του επαναστατικού κινήματος έγινε επειδή η περιοχή ήταν κοντά στα Χανιά αλλά και συγχρόνως ήταν δυσπρόσιτη.
5. Η επανάσταση στο Θέρισο γνώρισε απήχηση μόνο στις περιοχές του Ηρακλείου και των Χανίων.
6. Ένα από τα αιτήματα των επαναστατών στο Θέρισο ήταν η μεταβολή του συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας.
7. Η ελληνική κυβέρνηση του Θεόδωρου Δηλιγιάννη εκφράζοντας την κοινή γνώμη της Ελλάδας καταδίκασε το κίνημα στο Θέρισο.
8. Οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν είχαν ενιαία στάση αντιμετώπισης του επαναστατικού κινήματος στο Θέρισο.
9. Οι επαναστάτες στο Θέρισο συγκρότησαν προσωρινή κυβέρνηση.
10. Το κίνημα στο Θέρισο έδωσε ισχυρή ώθηση στην πορεία επίλυσης του Κρητικού Ζητήματος.
11. Οι Προστάτιδες Δυνάμεις απέστειλαν αυστηρό τηλεσίγραφο προς τους επαναστάτες στις 12 Ιουλίου 1906.
12. Οι Γενικοί Πρόξενοι των Δυνάμεων καθιστούσαν σαφές με το τηλεσίγραφο ότι δεν μπορούσαν να μεταβάλουν το πολιτικό καθεστώς του νησιού ούτε να επιφέρουν ουσιώδεις εσωτερικές μεταρρυθμίσεις.
13. Ρητός όρος του τηλεσιγράφου ήταν η εντός 15 ημερών κατάθεση των όπλων των επαναστατών, με την υπόσχεση για χορήγηση γενικής αμνηστίας.
14. Η συμφωνία των Μουρνιών Κυδωνίας υπογράφηκε στις 2 Νοεμβρίου 1905.
15. Η συμφωνία των Μουρνιών προέβλεπε γενική αμνηστία, δέσμευση των Μ. Δυνάμεων να επεξεργαστούν ένα χάρτη νέων παραχωρήσεων στον κρητικό λαό, όχι όμως την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.
16. Η Διεθνής Επιτροπή ήλθε στην Κρήτη το Μάρτιο του 1906 και ανέλαβε να εξετάσει την κατάσταση και τους όρους λειτουργίας του αρμοσטיακού καθεστώτος και να υποβάλει σχετική έκθεση.
17. Σύμφωνα με τη νέα ρύθμιση του Κρητικού Ζητήματος προβλεπόταν οργάνωση Κρητικής

Πολιτοφυλακής με εντελώς νέο σχήμα, και ίδρυση Κρητικής Χωροφυλακής, με Έλληνες αξιωματικούς που προηγουμένως θα παραιτούνταν από τον ελληνικό στρατό.

18. Με τη νέα ρύθμιση του Κρητικού Ζητήματος αποφασίστηκε η αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων, μετά την αποκατάσταση της εσωτερικής γαλήνης στην Κρήτη.

19. Η πρώτη πράξη της Β' Συντακτικής Συνέλευσης ήταν η έκδοση ενωτικού ψηφίσματος.

20. Στις 14 Αυγούστου 1906 οι Δυνάμεις παραχωρούσαν στο βασιλιά των Ελλήνων Γεώργιο Α' το δικαίωμα να διορίζει εκείνος τον Ύπατο Αρμοστή της Κρήτης.

21. Ο Πρίγκιπας Γεώργιος υπέβαλε την παραίτηση του στις 12 Σεπτεμβρίου 1907 και αναχώρησε από την Κρήτη.

22. Ο βασιλιάς της Ελλάδας Γεώργιος Α' υπέδειξε ως νέο Ύπατο Αρμοστή τον Αλέξανδρο Ζαΐμη.

23. Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, έμπειρος πολιτικός, μετέπειτα πρωθυπουργός της Ελλάδας και πρώην Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, ανέλαβε τα καθήκοντα του στις 18 Σεπτεμβρίου 1906.

24. Επί Αρμοστείας Α. Ζαΐμη καταβλήθηκε ιδιαίτερη φροντίδα για την οργάνωση της δημόσιας υγείας και της παιδείας.

25. Επί Αρμοστείας Α. Ζαΐμη οργανώθηκε για πρώτη φορά η Χωροφυλακή της Κρήτης, δηλαδή ο πρώτος στρατός του νησιού (1907).

26. Οι Μ. Δυνάμεις αποφάσισαν να εκκενώσουν την Κρήτη μέσα σε ένα μήνα, με μόνη εγγύηση την ασφάλεια των μουσουλμάνων της νήσου.

27. Το ευχαριστήριο Ψήφισμα της Κρητικής Βουλής (21 Μαΐου 1908) προς τις Μ. Δυνάμεις χαρακτηρίζεται ως η επίσημη πολιτική πράξη της χειραφέτησης της Κρήτης από την τουρκική κυριαρχία.

28. Η προσάρτηση της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης από την Αυστρία και η ανακήρυξη της Ρουμανίας σε βασίλειο, με ταυτόχρονη προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας, επηρέασαν την πορεία των κρητικών πραγμάτων.

29. Η ελληνική κυβέρνηση του Γ. Θεοτόκη υπέδειξε στους Κρήτες την ανάγκη λαϊκών εξεγέρσεων, για την κήρυξη της ένωσης με την Ελλάδα.

30. Σε λαϊκή συγκέντρωση στο Ηράκλειο εγκρίθηκε ομόφωνα το πρώτο ψήφισμα της ένωσης.

31. Η Κρητική Κυβέρνηση εξέδωσε επίσημο Ψήφισμα στις 24 Σεπτεμβρίου 1908.

32. Η Ελληνική Κυβέρνηση, αν και προκάλεσε διεθνείς περιπλοκές με την αντίδραση της Τουρκίας, αναγνώρισε επίσημα την ένωση.

33. Εξαιτίας των έντονων διαμαρτυριών της Τουρκίας, οι Μεγάλες Δυνάμεις αντέδρασαν δυναμικά και δεν φάνηκαν να αποδέχονται τις νέες εξελίξεις (μετά την μονομερή κήρυξη της ένωσης από τους Κρήτες).

34. Όταν στο φρούριο της Σούδας υψώθηκε η ελληνική σημαία, οι Μ. Δυνάμεις απαίτησαν αμέσως την υποστολή της.

35. Το πολιτικό κενό στη διακυβέρνηση της Κρήτης μετά την παραίτηση της Προσωρινής Κυβέρνησης καλύφθηκε με προσωρινά κυβερνητικά σχήματα, έως τις εκλογές του Απριλίου 1910.

36. Το κόμμα του Ελ. Βενιζέλου πλειοψήφησε και σχημάτισε κυβέρνηση δύο μήνες αργότερα (17 Μαΐου 1910).

37. Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος κάλεσε τον Ελ. Βενιζέλο στην Αθήνα να αναλάβει την πρωθυπουργία της Ελλάδας το Σεπτέμβριο 1910.

38. Οι περισσότεροι Κρήτες εξέφραζαν φόβους για την απουσία του Βενιζέλου από την Κρήτη, γιατί γνώριζε άριστα την ευρωπαϊκή διπλωματία.

39. Μια μερίδα Κρητών πίστευαν ότι ο Ελ. Βενιζέλος ως πρωθυπουργός της Ελλάδος θα μπορούσε να λύσει το Κρητικό Ζήτημα ταχύτερα και ασφαλέστερα.

40. Ο Βενιζέλος, ως πρωθυπουργός της Ελλάδας, απαντούσε αρνητικά στις επίμονες παρακλήσεις των συμπατριωτών του Κρητών ως προς την Ένωση.

41. Ο Βενιζέλος αρνήθηκε να επιτρέψει την είσοδο Κρητών βουλευτών στο ελληνικό κοινοβούλιο, πράγμα που προκάλεσε στην Κρήτη ισχυρές αντιδράσεις.

42. Στις 3 Ιανουαρίου 1912 συγκροτήθηκε στο νησί Επαναστατική Συνέλευση.

43. Ευθύς μετά την έκρηξη των Βαλκανικών πολέμων (Οκτώβριος 1913) οι Κρήτες βουλευτές έγιναν δεκτοί με εκδηλώσεις απερίγραπτου πατριωτικού ενθουσιασμού.

44. Σύμφωνα με το Ψήφισμα της Βουλής των Ελλήνων «η Ελλάς αποδέχεται όπως τον λοιπού ενυπάρχει κοινόν Βασίλειον δια το ελεύθερον Κοινοβούλιον και δια την νήσον Κρήτην».

45. Ο Βενιζέλος δεν προχώρησε σε επίσημη αναγνώριση της ένωσης, για να μη διαταράξει τις σχέσεις του με την Τουρκία.

46. Ο Βενιζέλος απέστειλε στην Κρήτη ως Γενικό Αρμοστή το Στέφανο Δραγούμη, ο οποίος ανέλαβε τα καθήκοντα του στις 12 Οκτωβρίου 1912.

47. Στις 14 Φεβρουαρίου 1913 αφαιρέθηκαν από το φρούριο της Σούδας οι σημαίες των Μ. Δυνάμεων και της Τουρκίας.

48. Με το άρθρο 4 της Συνθήκης του Λονδίνου (30 Μαΐου 1913) ο σουλτάνος παραιτήθηκε από όλα τα δικαιώματα του στην Κρήτη, την οποία παραχωρούσε στις Μ. Δυνάμεις της Ευρώπης.

49. Με ιδιαίτερη συνθήκη ειρήνης μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας (14 Νοεμβρίου 1913) ο σουλτάνος παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα του στην Κρήτη, η οποία έτσι εντάχθηκε στην ελληνική επικράτεια ως οργανικό και αναπόσπαστο τμήμα της.

50. Οι Μεγάλες Δυνάμεις αποδέχθηκαν τη λύση αυτή, συγχαίροντας την ελληνική κυβέρνηση για τις ενέργειές της.

51. Ένα μήνα αργότερα, την 1η Δεκεμβρίου 1913, κηρύχθηκε και επίσημα η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, με την παρουσία του τότε βασιλιά Κωνσταντίνου και του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου.

52. Η ελληνική σημαία υψώθηκε στο ιστορικό φρούριο της Σούδας. Στη θέση, όπου άλλοτε κυμάτιζε η τουρκική σημαία, στήθηκε μαρμάρινη επιγραφή, που έγραφε: ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΕΝ ΚΡΗΤΗ 1669-1913 ΗΤΟΙ, 265 ΕΤΗ, 8 ΜΗΝΕΣ, 9 ΗΜΕΡΑΙ, ΕΤΗ ΑΓΩΝΙΑΣ

ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1) Να αναφερθείτε στο χαρακτήρα του συντάγματος της κρητικής πολιτείας.

Απάντηση:

Σελ 206-207 Οι Ξένοι...Βενιζέλος

Σελ 208 Το θετικό...Κρητών.

2) Ποια ήταν η αρχική αντίδραση απέναντι στην επανάσταση του Θερίσου: α) του πρίγκιπα Γεωργίου, β) της ελληνικής κυβέρνησης και γ) των μεγάλων δυνάμεων

Απάντηση

α) Σελ 212-213 Η έκρηξη...ορατή.

β) Σελ 213 Το βασιλικό... ανοιχτά.

γ) Σελ 213 Οι Μεγάλες...επαναστάτες.

3) Να αναφερθείτε στην ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία της κρητικής πολιτοφυλακής.

Απάντηση

Σελ 209 Ο Βενιζέλος βέποντας τα πράγματα...αξιωματικούς.

Σελ 215 Έπειτα από μακρότατες...στην Κρήτη.

Σελ 216 Κατά την περίοδο της αρμοστείας του Ζαΐμη το πιο σημαντικό...της νήσου.

4) Ποια ήταν η στάση του Βενιζέλου, ως πρωθυπουργού της Ελλάδας, στο Κρητικό ζήτημα από το 1910 έως τον Οκτώβριο 1912;

Απάντηση

Σελ 219 Ο Βενιζέλος ως πρωθυπουργός...12 Οκτωβρίου 1912.

5) Να αναφέρετε το έργο της πρώτης κυβέρνησης της Κρητικής Πολιτείας καθώς και το έργο του Αλέξανδρου Ζαΐμη ως αρμοστή Κρήτης.

Απάντηση

Σελ 208 Η πρώτη...εγκατάστασής του.

Σελ 216 Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης...Ζητήματος.

ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1) Μελετώντας τα παρακάτω κείμενα και, με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις α) να εξηγήσετε τη στάση του Πρίγκιπα Γεωργίου και των Μεγάλων Δυνάμεων στην επανάσταση του Θερίσου (10 Μαρτίου 1905) και β) να παρουσιάσετε τους διπλωματικούς ελιγμούς του Ελευθερίου Βενιζέλου και των συνεργατών του για την επίτευξη του ενωτικού ζητήματος πριν την αποστολή του τελεσίγραφου (2 Ιουλίου 1905) από τις Δυνάμεις προς τους επαναστάτες.

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Ο πρίγκιπας ζήτησε από τις τέσσερις δυνάμεις, που είχαν αghήματα στην Κρήτη να πάρουν μέρος στην επίθεση που οργάνωσε κατά των στασιαστών. Η γαλλική κυβέρνηση πρώτη έδωσε τη συγκατάθεσή της, αν και οι άλλες δυνάμεις θα συμφωνούσαν, ώστε όλος ο ξένος στρατός κατοχής να συμπράξει στην κινητοποίηση[...]. Η αγγλική κυβέρνηση, επειδή ο πρίγκιπας Γεώργιος ήταν φίλος του τσάρου και μιμούντανε το ρωσικό δεσποτισμό, δε χώνευε τον πρίγκιπα και γι' αυτό δεν ήθελε να τον συντρέξει ώστε να πνίξει στο αίμα την επανάσταση. Η αγγλική κυβέρνηση φοβότανε πολύ μην τυχόν η εξόντωση των επαναστατών δημιουργήσει στην Κρήτη νέα κατάσταση, που θα ευνοήσει τον πρίγκιπα να μεταβάλει την Κρήτη σε ρωσικό προτεκτοράτο. Και είχε δίκαιο, γιατί ο τσάρος κάτι τέτοιο σχεδίαζε, γι' αυτό έδωσε τη συγκατάθεσή του ο ρωσικός στρατός στην Κρήτη να ενισχύσει τη χωροφυλακή του πρίγκιπα. Στο Ρέθυμνο μάλιστα οι Ρώσοι στρατιώτες κάνανε όργια και σκότωναν κόσμο. Η ιταλική κυβέρνηση πάλι στην αρχή ήταν αναποφάσιστη, ύστερα όμως τάχθηκε με τις απόψεις της Γαλλίας και της Αγγλίας. Η τέτοια στάση των δυνάμεων έφερε σε δύσκολη θέση τον πρίγκιπα. Εξάλλου τα πράγματα πήραν άλλη τροπή και όχι κείνη που περίμενε. Αν και απείλησε τους επαναστάτες πως αν δεν καταθέσουν τα όπλα μέσα σε 36 ώρες θα τους χτυπήσει, το κίνημα απλώθηκε σ' όλη την Κρήτη.

Γ. Κορδάτου, Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδος, τόμος Ε' «Το Θέρισο», σελ. 60-61

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

ΤΟ ΘΕΡΙΣΟ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΔΙΣ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ

Διευθυντής και συντάκτης Ι.Γ. Παπαδάκης

Αρ. φύλλου 2

Τρίτη 28 Ιουνίου 1905

Μέσω μυρίων προσκομμάτων αγωνιζόμενοι οι πρωτουργοί του εν Θερίσω κινήματος τον αγώνα τον καλόν, αγώνα ευγενή και εθνικόν, απολαύουσιν αναμνηρίστως ανεξίτηλον την ευγνωμοσύνην του έθνους και του κρητικού λαού εν τη συνειδήσει του οποίου κατέκτησαν έδραν περίλαμπρον και αιγλήεσαν. Αναλαβόντες τον ιερόν αγώνα υπερ ου σήμερον διακαίεται φλογερώς πάσα ελληνική

καρδία, και ον συμείσθη σύμπας ο λαός της Κρήτης, επόμενον ήτο να γεννήση τον φθόνον και την μήνιν των μισθαρνών της Αρμοστείας, οιτινες περισαίνουσιν δίκην κυναρίων και λείχονται τα κράπεδα των Αρχόντων συνεσταλμένοι ως γαλαί πεφοβισμένοι, ορροδούντες ως βάτραχοι εις τα θολά και βεβορβορώμενα τέλματα συμυκνούμενοι. Η εξάρθρωσις του εξαμβλωτικού πολιτεύματος, ενώ παρίσταται ήδη καταφανής, επήλθε να δικαιώση τους λαβόντας την πρωτοβουλίαν να διεξαγάγωσι τον αγώνα της απελευθερώσεως της πολυπαθούς Πατρίδος από του ζυγού, ον κακή και ολέθρια μοίρα επεκλώσατο αυτή. Αλλ' η εξάρθρωσις δεν θα συνετελείτο και ο λαός της Κρήτης θα εσήπετο υπό τη σηπεδόνα του πολιτειακού σάρακος και θα έφθινεν υπό το σαρκοβόρον της φθίσεως μικρόβιον, αν μη επήρχετο το κίνημα του Θερίσου να θέση τέρμα εις την φθοροποιάν του δύναμιν. [...]. Αι Δυνάμεις δεν ήτο δυνατόν να μην αναγνωρίσωσι το δίκαιον των Κρητών μη διχαζομένων, ας όφονται δε εκείνοι οίτινες εφρόντισαν να διχάσουν αυτούς. Λαός επιμένων αφ' ενός αλλά Βουλή αμφιρέπουσα και Κυβέρνησις κωμωδοποιούσα εαυτήν αφ' ετέρου, ιδού οι παράγοντες του διχασμού.

Ζωή Μητσοτάκη, Ο Δημοσιογράφος Ελευθέριος Βενιζέλος στα χρόνια της Κρήτης (1887-1910), σελ. 166-167 Εκδόσεις Λούση Μπρατζιώτη.

μισθαρνός = απαρνητής του πατριωτισμού για χάρη υποσχόμενης αμοιβής.

περισαίνουσιν δίκην κυναρίων = κολακεύουν σαν τα σκυλάκια

λείχω = γλείφω

ορροδούντες = φοβισμένοι

εσήπετο=σάπιζε

2. Αξιοποιώντας το περιεχόμενο των παρακάτω κειμένων και λαμβάνοντας υπόψη τις ιστορικές σας γνώσεις να παρουσιάσετε: α) τα χαρακτηριστικά του πρώτου Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας (Φεβρουάριος 1899) και β) το οριστικό κείμενο των μεταρρυθμίσεων που οδήγησαν στη Β' Συντακτική Συνέλευση (Φεβρουάριος 1907), καθώς και το περιεχόμενο του συντάγματος που εκπονήθηκε.

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Σύμφωνα με μια θεωρία, το σύνταγμα (σημ.: του 1899) είχε συντηρητικό χαρακτήρα επειδή ο λαός της Κρήτης - και τα δεκαέξι μέλη της συντακτικής επιτροπής - πίστευε ότι μια εκτελεστική εξουσία με ενισχυμένες αρμοδιότητες και απαλλαγμένη από κοινοβουλευτικούς περιορισμούς και επεμβάσεις βραχυπρόθεσμα θα συνέβαλε πιο αποτελεσματικά στην επίλυση των πολιτικών προβλημάτων του νησιού... Οι συντάκτες της τελικής μορφής του σχεδίου του συντάγματος δεν θεωρούσαν οριστικό το καθεστώς της αυτονομίας, αφού δεν ικανοποιούσε τις εθνικές προσδοκίες των Κρητών. Η αρμοστεία αντιπροσώπευε γι' αυτούς ένα σύντομο μεταβατικό στάδιο, το προοίμιο της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Με την αντίληψη αυτή ως προϋπόθεση των συνταγματικών τους επιλογών, τα μέλη της επιτροπής ενίσχυσαν τις σχεδόν μοναρχικές εξουσίες του προσωρινού

ηγέτη της Κρήτης, για να διευκολύνουν τη γρήγορη επίλυση των εσωτερικών προβλημάτων του τόπου τους και να αποκλείσουν τις πιθανές τραγικές συνέπειες (όπως η ήττα της Ελλάδας στον πόλεμο του 1897) που μπορούσαν να έχουν οι τυχόν εκτροπές των εκλεγμένων εθνικών αντιπροσώπων από τα πλαίσια της κοινοβουλευτικής δεοντολογίας.

Α. Μακράκη, Ελευθέριος Βενιζέλος, ό.π., σσ. 382-383

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Το Κρητικό Σύνταγμα του 1899

Τα σοβαρά προβλήματα που γεννήθηκαν στην εφαρμογή του ήταν συνέπεια των ατελειών του. Για παράδειγμα, ο ύπατος αρμοστής οριζόταν ως αντιπρόσωπος των Μεγάλων Δυνάμεων στην Κρήτη, αλλά συνδεόταν και με το λαό της με μια «σύμβαση». Ήταν ο κεντρικός παράγοντας του κράτους και ο κύριος εκτελεστικός λειτουργός και σημαντικό στέλεχος της νομοθετικής εξουσίας. Όπως παρατηρούσε ο πρόεδρος της συντακτικής επιτροπής Ι. Σφακιανάκης, «το πρόσωπον του Ηγεμόνος είναι το κέντρον όλων των εξουσιών». Από την άλλη μεριά, τα μέλη της αρμοστειακής κυβέρνησης, σύμφωνα πάντοτε με το σύνταγμα, ήταν σύμβουλοι του πρίγκιπα, ελεγχόμενοι και άμεσα υπόλογοι σ' αυτόν μάλλον παρά στη Συνέλευση από την οποία προέρχονταν... Η Κρητική Συνέλευση, η οποία εκλεγόταν με γενική ψηφοφορία κάθε δύο χρόνια, δεν είχε σαφείς εξουσίες ούτε αρκετές αρμοδιότητες. Πραγματοποίησε μόνο μια συνεδρίαση στη διάρκεια της θητείας της και, καθώς φαίνεται, είχε περιορισμένη δικαιοδοσία, αφού η τελική επικύρωση των νόμων ενέπιπτε στην αρμοδιότητα του ύπατου αρμοστή.

Α. Μακράκη, Ελευθέριος Βενιζέλος, ό.π., σ. 382

ΚΕΙΜΕΝΟ 3

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Α') Γενικά διατάξεις

Άρθρον 1.

Η νήσος Κρήτη μετά των παρακείμενων αυτή νησιδίων αποτελεί εντελώς αυτόνομον Πολιτεία κατά τους αποφασισθέντας υπό των τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων όρους.

Το έδαφος της Κρητικής Πολιτείας είναι αναπαλλοτρίωτον, ουδ' επιτρέπεται η σύστασις δουλείας επ' αυτού.

Άρθρον 4.

Η άμυνα της χώρας και η τήρησις της εσωτερικής τάξεως ανατίθεται εις σώμα εγχωρίου πολιτοφυλακής και χωροφυλακής.

Η εν τη πολιτοφυλακή υπηρεσία είναι υποχρεωτική.

Οι εν τη πολιτοφυλακή και χωροφυλακή υπηρετούντες δεν έχουν δικαίωμα ψήφου και οφείλουν να τηρώσιν αυστηρώς πολιτικήν ουδετερότητα.

Άρθρον 5.

Μετά την αποχώρηση των στρατών της παρούσης κατοχής ξένος στρατός δε δύναται να σταθμεύη επί του Κρητικού εδάφους, ουδέ να διέλθῃ δι' αὐτοῦ ἀνευ πρὸς τούτο νόμου.

Άρθρον 6.

Επίσημος γλώσσα της Κρητικής Πολιτείας είναι η Ελληνική.

Άρθρον 18.

Ἐκαστος δύναται να δημοσιεύῃ προφορικῶς, εγγράφως και δια του τύπου τους στοχασμούς του, τηρών τους νόμους της Πολιτείας. Ο τύπος εἶνε ἐλεύθερος. Ἐκαστος δε των απολαυόντων της ἐλευθέρως ἀσκήσεως των πολιτικῶν δικαιωμάτων του δικαιούται να ἐκδίδῃ εφημερίδα, ειδοποιῶν περὶ τούτου την οικείαν Νομαρχίαν.

Ἡ λογοκρισία ὡς και παν ἄλλο προληπτικόν μέτρον ἀπαγορεύεται. Απαγορεύεται ὡσαύτως ἡ κατάσχεσις εφημερίδων και ἄλλων ἐντύπων διατριβῶν εἴτε πρὸ της δημοσιεύσεως εἴτε μετ' αὐτήν. Ἐπιτρέπεται δε κατ' ἐξαίρεσιν ἡ κατάσχεσις μετὰ την δημοσίευσιν, ἐνεκεν προσβολῆς κατὰ τινος των ἀνεγνωρισμένων και ἐν τη Νήσῳ λατρευομένων θρησκείων, ἢ κατὰ του προσώπου του Ἀνώτατου ἀρχοντος. Ἡ κατάσχεσις αἱρεται αὐτοδικαίως ἐάν ἐντὸς της ἐπιούσης δεν ἐπικυρωθῇ δια του δικαστικοῦ βουλεύματος. Ἐνδίκος προσβολή κατὰ του βουλεύματος ἐπιτρέπεται εἰς μόνον τον δημοσιεύσαντα το κατασχεθέν, οὐχὶ δε και εἰς τον Εἰσαγγελέα.

Άρθρον 122.

Το Σύνταγμα του 1899 και πάσαι οι διατάξεις των κειμένων νόμων και διαταγμάτων, αἰ ἀντικείμεναι εἰς το παρὸν Σύνταγμα, καταργούνται.

Άρθρον 123.

Το παρὸν Σύνταγμα θέλει ἰσχύσει ἀπὸ της δημοσιεύσεώς του, ἡ τήρησις δ' αὐτοῦ ἀφίεται εἰς την φιλοπατρίαν των Κρητῶν.

Β') Παραγγέλλομεν ἀπάσας τας δικαστικάς, πολιτικάς και στρατιωτικάς της Πολιτείας Ἀρχάς και πάντας να τηρώσιν ἀπαρασαλεύτως το παρὸν Σύνταγμα.

Το Ἡμέτερον Συμβούλιον θέλει προσυπογράψῃ και δημοσιεύσει το παρὸν.

Εγένετο εν Χανίοις την ογδόην Φεβρουαρίου του χιλιοστού εννεακοσιοστού εβδόμου έτους.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΘΡ. Α. ΖΑΪΜΗΣ

Μ.Ρ. ΚΟΥΝΔΟΥΡΟΣ

Ε. ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ

ΑΝΤ. ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗΣ

3. Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε: α) στις εκλογικές αναμετρήσεις του Νοεμβρίου 1910 (αμέσως μετά την παραίτηση Δραγούμη) και του Μαρτίου του 1912, καθώς και στον συσχετισμό δυνάμεων που προέκυψαν από αυτές και β) στη στάση του Βενιζέλου ως πρωθυπουργού της Ελλάδας στο Κρητικό ζήτημα μέχρι τις 12 Οκτωβρίου 1912.

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

[...] Στις 6 Οκτωβρίου [1910] ορκίσθηκε η κυβέρνηση υπό τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος ανέλαβε και τα υπουργεία των Στρατιωτικών και των Ναυτικών [...] Στις 8 Οκτωβρίου, ο πρωθυπουργός ανέπτυξε στο κοινοβούλιο τις βασικές κυβερνητικές θέσεις. [...] Όταν [...] στις 9 Οκτωβρίου ολοκληρώθηκε η συζήτηση γύρω από τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβερνήσεως, [...] ο νέος πρωθυπουργός έσπευσε να επιζητήσει την ψήφο εμπιστοσύνης [...]. Όταν διαπιστώθηκε η έλλειψη απαρτίας⁶ [...] ο Βενιζέλος υπέβαλε στο βασιλιά την παραίτησή του και εισηγήθηκε [...] τη διάλυση του σώματος. [...] Και ο Γεώργιος Α΄, διαισθανόμενος το εντεινόμενο λαϊκό ρεύμα υπέρ του Βενιζέλου δε δίστασε να δεχθεί την εισήγηση του πρωθυπουργού. Στις 12 Οκτωβρίου δημοσιεύτηκε [...] η προκήρυξη νέων εκλογών [...]. Η πρωτοβουλία του ανώτατου άρχοντα προκάλεσε τη ζωηρή αντίδραση των παλαιών κομμάτων. Ο Γ. Θεοτόκης, ο Δ. Ράλλης και ο Κ. Μαυρομιχάλης, επικεφαλής των τριών ισχυρότερων κομματικών σχηματισμών, αποφάσισαν να καταγγείλουν τη βίαιη διάλυση της βουλής και να απόσχουν από την επικείμενη εκλογική αναμέτρηση. Η ερμηνεία της δραματικής αποφάσεως των τριών ηγετών ήταν εντούτοις στην ουσία συνυφασμένη λιγότερο με την καταγγελία της βασιλικής πρωτοβουλίας και περισσότερο με τη συνειδητοποίηση του πολιτικού αδιεξόδου όπου είχαν περιπέσει.[...] Έτσι σε θέση αδυναμίας, η ηγεσία του παλαιού πολιτικού κόσμου κατέφυγε στο μέτρο της αποχής, με την ελπίδα ότι στο άμεσο μέλλον θα ήταν δυνατό να επιχειρήσει την τελική αναμέτρηση σε πεδίο περισσότερο πρόσφορο. Διερωτάται κανείς αν ο παλαιός πολιτικός κόσμος είχε καταστεί ανίκανος να σταθμίσει τη βαρύτητα των νέων καθοριστικών παραγόντων της ελληνικής δημόσιας ζωής ή αν είχε εναποθέσει τις ελπίδες του στην πιθανή φθορά της νέας κυβερνήσεως.

⁶ ο αριθμός στη σύνθεση μελών (συνέλευσης, συμβουλίου κλπ.) που απαιτείται, προκειμένου να θεωρηθεί έγκυρη μια συνεδρίαση ή το αποτέλεσμά της.

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

[...] Ο Βενιζέλος και οι Φιλελεύθεροι και πάλι θριάμβευσαν. [εκλογές Μαρτίου 1912] [...] Τα παλιά κόμματα, τα οποία είχαν απόσχει στις εκλογές [Νοέμβριος 1910], τώρα κατόρθωσαν να αναδείξουν βουλευτές μόνο εκεί όπου αποδεδειγμένα οι υποψήφιοί τους ήταν προσωπικότητες πρώτου μεγέθους. Και πάλι, όμως, πολλοί αρχηγοί μόλις και μετά βίας πέτυχαν να εκλεγούν, ενώ άλλοι, όπως ο Δ. Ράλλης και ο Α. Ζαΐμης, κατάφεραν να καταλάβουν κάποια έδρα στη νέα Βουλή μόνο σε αναπληρωματικές εκλογές, σε άλλες περιοχές. [...] Στη νέα Βουλή [...] άσκησαν την αντιπολίτευση οι παλιοί ηγέτες Γ. Θεοτόκης, Δ. Ράλλης, Κ. Μαυρομιχάλης και οι νέοι πολιτικοί ηγέτες Δ. Γούναρης, Π. Τσαλδάρης και λίγο αργότερα ο Ν. Δημητρακόπουλος. Η Βουλή αυτής της περιόδου υπήρξε εκείνη που επί ημερών της η Ελλάδα θριάμβευσε, αν και άρχισε το έργο της κάτω από δραματικές, πραγματικά, συνθήκες, που είχε δημιουργήσει η τελευταία ανάφλεξη του Κρητικού Ζητήματος. Η Κρήτη σκόπιμα είχε διενεργήσει εκλογές την ίδια μέρα με την Ελλάδα, με σκοπό να αποστείλει τους εκπροσώπους της στη νέα ελληνική Βουλή, αφού μετά το κίνημα των Νεότουρκων το νησί είχε κηρύξει την ένωση με την Ελλάδα. Μάλιστα, τα αποτελέσματα ήταν εντελώς διαφορετικά από αυτά στην Ελλάδα, καθώς το κόμμα του Ε. Βενιζέλου εξέλεξε μόνο 23 βουλευτές σε σύνολο 69. Η Τουρκία όμως παραμόνευε για να βρει αφορμή και να επιτεθεί εναντίον της Ελλάδας. Ο Βενιζέλος, βλέποντας ότι δεν ήταν καιρός για πολεμικές περιπέτειες, αρνήθηκε κατηγορηματικά στους βουλευτές από την Κρήτη να εισέλθουν στην ελληνική Βουλή. [...] Η άρνηση αυτή δεν ήταν καθόλου εύκολη για τον παλαιό αγωνιστή και επαναστάτη. Τέσσερις μέρες παρέμεινε κλεισμένος στο ξενοδοχείο «Φρύνη» του Παλαιού Φαλήρου, στο οποίο διέμενε.

Παπαρρηγόπουλος Κ., Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.5: 1882-1974, National Geographic, σ. 42.

4. Στηριζόμενοι στις ιστορικές σας γνώσεις και στα στοιχεία του παραθέματος να δείξετε με ποιες συνθήκες έγινε δυνατή η οριστική λύση του Κρητικού ζητήματος. (Συμπληρωματικές ιστορικές πληροφορίες για την επίσημη ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα).

Την 1η Δεκεμβρίου 1913, παρόντος του πρωθυπουργού της Ελλάδας Ελευθερίου Βενιζέλου, δύο αγωνιστές των κρητικών επαναστάσεων, ο Χατζημιχάλης Γιάνναρης και ο Αναγνώστης Μάντακας, ύψωσαν την ελληνική σημαία στο φρούριο Φιρκά. Ήταν η δικαίωση των πολυετών προσπαθειών του Βενιζέλου στο επαναστατικό πεδίο, καρπός των καίριων στρατηγικών επιλογών του στον τομέα της διπλωματίας. Ταυτόχρονα, ήταν η δικαίωση για πολλές γενιές Κρητικών, που είχαν αγωνιστεί με σθένος, οργανώνοντας επαναστάσεις και εξεγέρσεις, με μοναδικό πόθο την ένωση με την Ελλάδα.

Τρεις ήταν οι διεθνείς συνθήκες με τις οποίες ρυθμίστηκε κατά τρόπο απόλυτο και οριστικό το κρητικό ζήτημα.

Με τη Συνθήκη του Λονδίνου (17/30 Μαΐου 1913) επισφραγίστηκε ο τερματισμός του Α' Βαλκανικού Πολέμου (1912 – 13) με τη διανομή των εδαφών που αποσπάστηκαν από την ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία στους νικητές (Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιο). Η Συνθήκη υπογράφηκε μετά από κοπιώδεις διαπραγματεύσεις, συνεννοήσεις και διαβήματα. Ο Σουλτάνος παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα επικυριαρχίας, ή οποιοδήποτε άλλο, στην Κρήτη, η οποία παραχωρήθηκε στα τέσσερα βαλκανικά κράτη (άρθρο 4). Επίσης, παραχώρησε στις νικήτριες χώρες όλα τα εδάφη της Αυτοκρατορίας στην ευρωπαϊκή ήπειρο, που βρίσκονταν δυτικά της γραμμής Αίνου (πόλη στις εκβολές του ποταμού Έβρου) – Μηδείας (πόλη στη Μαύρη Θάλασσα), εκτός της Αλβανίας, η οποία ανακηρύσσεται ανεξάρτητη ηγεμονία (αρ. 2). Στις διαπραγματεύσεις κρίσιμο ρόλο διαδραμάτισαν οι κυβερνήσεις των μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών (Γερμανία, Αυστροουγγαρία, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία, Ιταλία, Ρωσία), στα οποία αναγνωρίστηκε το δικαίωμα να αποφασίσουν για τα ζητήματα που αφορούσαν την Αλβανία (αρ. 3) και την τύχη όλων των νησιών του Αιγαίου, εκτός από την Κρήτη (αρ. 5).

Πριν την επικύρωση της Συνθήκης του Λονδίνου ξέσπασε ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος. Με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1913), που υπογράφηκε ανάμεσα στη Βουλγαρία, ηττημένη του Β' Βαλκανικού Πολέμου και τις νικήτριες (Ελλάδα, Ρουμανία, Σερβία και Μαυροβούνιο), καθορίστηκαν τα νέα σύνορα της Βουλγαρίας με τις τρεις πρώτες χώρες. Με τη συνθήκη αυτή έγινε ένα σημαντικό βήμα για την εκπλήρωση των ελληνικών διεκδικήσεων. Η έκταση του ελληνικού κράτους διπλασιάστηκε, η Ελλάδα απέκτησε περιοχές με ιδιαίτερη γεωπολιτική σημασία, ο πληθυσμός έφτασε τα 4,7 εκατ. Η διεθνής θέση της χώρας βελτιώθηκε σημαντικά.

Η Βουλγαρία παραιτήθηκε ρητώς από κάθε αξίωσή της στην Κρήτη (αρ. 5), ενώ θεωρήθηκε περιττό να ζητηθεί αντίστοιχη παραίτηση από τα άλλα δύο κράτη στα οποία είχε παραχωρηθεί με τη Συνθήκη του Λονδίνου, τη Σερβία και το Μαυροβούνιο.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις συνέχιζαν να θεωρούν δεσμευτικούς τους όρους της Συνθήκης του Λονδίνου, καθώς αυτοί εξυπηρετούσαν τα συμφέροντά τους. Έτσι, η Συνθήκη αυτή αποτέλεσε ένα «προκαταρκτικό» πρωτόκολλο με βάση το οποίο ακολούθησε το πρωτόκολλο της Πρεσβευτικής Διάσκεψης (των Μεγάλων Δυνάμεων). Σύμφωνα με αυτό κάθε σύμμαχος χώρα θα μπορούσε να συνάψει οριστική διμερή συνθήκη με την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην οποία να ρυθμίζονται λεπτομερώς τα επιμέρους διμερή θέματα.

Η Συνθήκη των Αθηνών (1/14 Νοεμβρίου 1913) υπογράφηκε μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και επικύρωσε όσα «προκαταρκτικώς» είχαν συνομολογηθεί με τη Συνθήκη του Λονδίνου. Ήταν, σύμφωνα με τον Βενιζέλο, «η τελευταία λέξη επί του κρητικού ζητήματος», καθώς με την επικύρωση της Συνθήκης του Λονδίνου εξέλιπε κάθε ίχνος τουρκικής επικυριαρχίας στην Κρήτη. Η οριστική

προσάρτηση της Κρήτης στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε ένα μήνα μετά, την 1η Δεκεμβρίου 1913.

**Αποσπάσματα από συνέντευξη του Νικολάου Εμμ. Παπαδάκη (Γενικού Διευθυντή του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών & Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος») στην εφημερίδα «Χανιώτικα Νέα»,
(1-12 -2009)**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΟΥ (με τη σειρά που αναφέρονται στο σχολικό βιβλίο)		
Δ.1.ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	1839	Έκδοση του Χάτι Σερίφ
	1856	Έκδοση του Χάτι Χουμαγούν
	ως το 1869	Τραπεζούντα : ελέγχει το 40% του εμπορίου της Περσίας Τραπεζούντα : το εμπόριο αποφέρει κέρδος 200.000.000 φράγκα το χρόνο
	1869	λειτουργία διώρυγας του Σουέζ
	μετά το 1869	σταδιακή παρακμή λιμανιού Τραπεζούντας
	και μετά το 1883	Τραπεζούντα : τέσσερις ελληνικοί τραπεζικοί - εμπορικοί οίκοι και το υποκατάστημα της Τράπεζας Αθηνών ελέγχουν την οικονομία του ανατολικού Πόντου.
	1869	Αμισός : 156 στις 214 επιχειρήσεις είναι ελληνικές
	1682	ίδρυση Φροντιστηρίου Τραπεζούντας από το Σεβαστό Κυμινήτη
	1913	στατιστική Παναρέτου : 697.000 Έλληνες κάτοικοι στον Πόντο – στατιστική Λαμψίδα
	1880	ίδρυση ελληνικού τυπογραφείου στην Τραπεζούντα
	1828-1829	ρωσο-οθωμανικός πόλεμος (συμμετοχή Ποντίων)
	1866-67	κρητική εξέγερση (συμμετοχή Ποντίων)
	1912	Έλληνες της Σαμψούντας προσφέρουν 12.000 λίρες στο ελληνικό Ναυτικό
Δ.2. ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΜΙΑΣ ΑΥΤΟΝΟΜΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ (1917-1922)	1916 Απρίλιος	παράδοση της Τραπεζούντας από τον Τούρκο Βαλή Μεχμέτ Τζεμάλ Αζμή μπέη στο μητροπολίτη Χρύσανθο – έναρξη ρωσικής κατοχής
	1918 Φεβρουάριος	ο ρωσικός στρατός εγκαταλείπει την Τραπεζούντα
	1917 Ιούλιος	Ταϊγάνιο: Α' Πανελλήνιο Συνέδριο Ελλήνων Ρωσίας : εκλογή Κεντρικού Συμβουλίου για δημιουργία ανεξάρτητου Ποντιακού Κράτους (προσωρινή έδρα το Ροστόβ)
	1918 Φεβρουάριος	Μασσαλία : πρώτο παγκόσμιο Παν-ποντιακό Συνέδριο (τηλεγράφημα Κ. Κωνσταντινίδη προς Α. Τρότσκι για υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης)
	1918 Δεκέμβριος	Παρίσι : έναρξη Συνεδρίου Ειρήνης – ο Βενιζέλος δεν συμπεριλαμβάνει τον Πόντο στις ελληνικές διεκδικήσεις –

		συμφωνεί να παραχωρηθεί στην υπό ίδρυση Αρμενική Δημοκρατία
	1919 Απρίλιος	επίσκεψη μητροπολίτη Χρύσανθου στο Βενιζέλο στο Παρίσι – αλλαγή στάσης Βενιζέλου
	1921 Μάρτιος	Συνθήκη φιλίας και συνεργασίας μεταξύ Μπολσεβίκων-Κεμάλ
	10 Μαρτίου 1921	πρόταση μητροπολίτη Αμάσειας Γερμανού στον ΥΠΕΞ Μπαλτατζή συνεργασία με Κούρδους και Αρμένιους εναντίον Κεμάλ
	17 Αυγούστου 1921	Συνέδριο στην Κωνσταντινούπολη (πρωτοβουλία Γερμανού Καραβαγγέλη)
	4 Σεπτεμβρίου 1921	Συνέδριο στην Αθήνα (πρωτοβουλία Γερμανού Καραβαγγέλη)
	αρχές 1922	τελευταία προσπάθεια ποντοαρμενικής συνεργασίας
	Αύγουστος 1922	αντεπίθεση Κεμάλ – μικρασιατική καταστροφή
	1918	ομαδικές μετοικεσίες καταδιωγμένων Ποντίων στη Ρωσία
	24 Ιουλίου 1923	Συνθήκη της Λωζάννης
	30 Ιανουαρίου 1923	Σύμβαση Λωζάννης Περί Ανταλλαγής των Πληθυσμών
Δ.3. Η ΜΕΘΟΔΕΥ-ΜΕΝΗ ΕΞΟΝΤΩΣΗ	1915	γενοκτονία Αρμενίων
	1916-1923	μεθοδευμένη εξόντωση Ποντίων (γενοκτονία)
	19 Μαΐου 1919	αποβίβαση Κεμάλ στη Σαμψούντα - οργάνωση β' φάσης διωγμών
	24 Ιουλίου 1923	Συνθήκη της Λωζάννης
	30 Ιανουαρίου 1923	Σύμβαση Λωζάννης Περί Ανταλλαγής των Πληθυσμών

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οικονομική και πνευματική ανάπτυξη

☐ Αιτίες ανάπτυξης

- Παραχώρηση ειδικών προνομίων στους υπόδουλους Έλληνες: «Χάτι Σερίφ» και «Χάτι Χουμαγιούν».

☐ Αποτελέσματα

- Δημογραφική αύξηση του ποντιακού πληθυσμού
- Καλλιέργεια ελληνικής παιδείας
- Ανάπτυξη νεοελληνικής συνείδησης.
- Μετακίνηση των ποντίων στις παραλιακές περιοχές.
- Η Τραπεζούντα ξαναβρήκε τις παλιές της δόξες.

☐ Ξυλεία

- Στην Κερασούντα ιδρύθηκαν εργοστάσια ατμοπριόνων για την παραγωγή ξυλείας.
- Εξαγωγή λεπτοκαρυάς.

☐ Γεωργία

- Καλαμπόκι, κριθάρι, όσπρια, πορτοκάλια, καπνά.
- Τυροκομικά προϊόντα.

☐ Μεταλλεύματα

- Αργυρούπολη και Τρίπολη: άργυρος και χαλκός.
- Χρυσοχοΐα, σιδηρουργία, ναυπηγική.

☐ Εμπόριο

- Διαμετακομιστικό εμπόριο με κυριότερα λιμάνια την Αμισό, την Τραπεζούντα, την Κερασούντα, την Οδησσό.
- Η Τραπεζούντα έλεγχε μέχρι το 1869 το 40% του εμπορίου της Περσίας και αποτελούσε σταυροδρόμι μεταξύ Δύσης και Ανατολής.
- Μεγάλη η δύναμη των Ελληνικών εφοπλιστικών και εμπορικών οίκων του Πόντου.
- Μεγάλη η οικονομική δραστηριότητα των λιμανιών της Αμισού και της Κερασούντας.

☐ Πνευματική άνθηση

- Φροντιστήριο της Τραπεζούντας: 1682
- Μεγάλος αριθμός σχολείων και εκκλησιών.

☐ Εθνική συνείδηση

- Ελληνικό τυπογραφείο: 1880 Τραπεζούντα.

- Πρωτεργάτες η αστική τάξη.
- Συμμετοχή των Ποντίων σε εθνικά γεγονότα (κρητική επανάσταση 1866, ελληνοτουρκικοί πόλεμοι και Βαλκανικοί).

□ **Η στάση των Τούρκων**

- Εξαιρετικά εχθρική (δυσμενή οικονομικά, εκπαιδευτικά, στρατιωτικά και θρησκευτικά μέτρα).
- Οι εξαγγελίες του Προέδρου των Η.Π.Α. Ουίλσον οδήγησαν τους πόντιους σε απόφαση για αγώνες σχετικά με αυτονομία του Πόντου.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

Χάτι Σερίφ (1839): Ονομάζεται Χάτι Σερίφ του Γκιούλχανε (= Υψηλή Γραφή από τον Οίκο των Ρόδων, δηλ. ένα παλάτι της Κωνσταντινούπολης). Πρόκειται για έγγραφο μεταρρυθμίσεων του Σουλτάνου Αβδούλ Μεσίντ του Α', το οποίο επέβαλλε στην Οθωμανική αυτοκρατορία ορισμένες δειλές μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τη θέση των χριστιανών υπηκόων και με το οποίο εγκαινιάστηκε στην Οθωμανική αυτοκρατορία η μεταρρυθμιστική περίοδος του Τανζιμάτ. Συγκεκριμένα το Χάτι Σερίφ εισήγαγε μεταρρυθμίσεις στο Δίκαιο, τη Διοίκηση και την Εκπαίδευση, με βάση ευρωπαϊκά πρότυπα. Οι σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις αφορούσαν την Εκπαίδευση. Αναπτύχθηκαν στρατιωτικές, ιατρικές και διοικητικές σχολές, ενώ οι σπουδαστές του γαλλόφωνου Γαλατά-Σαράι και του αγγλόφωνου Κολεγίου Ρόμπερτ συγκρότησαν τον πυρήνα μιας τουρκικής μεσαίας τάξης, με εθνικιστικές και ισλαμιστικές αντιλήψεις, που στόχευε στην ίδρυση ενός εθνικού κράτους στο πρότυπο των ευρωπαϊκών.

Στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης δόθηκε το δικαίωμα στις εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες να αναπτύξουν ένα σχεδόν ανεξάρτητο εκπαιδευτικό σύστημα χρησιμοποιώντας την εθνική γλώσσα.

Χάτι Χουμαγιούν (1856): Σημαίνει Αυτοκρατορική Γραφή και υπόσχεται περαιτέρω μεταρρυθμίσεις, όπως την ισοτιμία των εθνοτήτων και θρησκευμάτων όσον αφορά την υπηρεσία στο δημόσιο. Δηλαδή μέλη όλων των εθνοτήτων και θρησκευμάτων θα είχαν το δικαίωμα να απασχολούνται στις κρατικές υπηρεσίες. Επίσης, επαγγελλόταν την ανεξιθρησκία, φορολογικές ελαφρύνσεις, βελτίωση του συστήματος απονομής δικαιοσύνης και κατάργηση των βασανιστηρίων. Όμως κάποιες από τις μεταρρυθμίσεις, ιδιαίτερα η ανεξιθρησκία, έρχονταν σε αντίθεση με την ισλαμική περί κράτους αντίληψη, πράγμα που προκάλεσε βίαιες αντιδράσεις μεταξύ των μουσουλμάνων. Όμως και οι χριστιανοί και οι Εβραίοι δεν είχαν τη διάθεση να υπηρετήσουν στον οθωμανικό στρατό και προτιμούσαν να εξαγοράζουν τη θητεία τους.

Διαμετακομιστικό εμπόριο: Διακίνηση εμπορευμάτων από μια χώρα Α σε μια χώρα Β μέσω μιας χώρας Γ. Αντί για χώρα ο διάμεσος, όπως και οι άλλοι δύο συναλλασσόμενοι, μπορεί να είναι πόλεις.

Το Ελληνικό Φροντιστήριο της Τραπεζούντας ή «Φάρος της Ανατολής»: Υπήρξε ο σημαντικότερος εκπαιδευτικός οργανισμός της Τραπεζούντας. Στόχος του ήταν εξ αρχής η διαμόρφωση ελληνικής και χριστιανικής συνείδησης. Από το 1817 έως και το 1922 έγιναν συστηματικές προσπάθειες, οι οποίες οδήγησαν στην αναγνώριση του ως πλήρες γυμνάσιο, ισότιμο των γυμνασίων του ελληνικού κράτους. Αποτέλεσε έτσι το μόνο αναγνωρισμένο Γυμνάσιο του Πόντου μέχρι τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα, οπότε αναγνωρίστηκε και το Γυμνάσιο Αμισού. Τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν ίδια με αυτά των γυμνασίων της Ελλάδας (Ελληνικά, Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία και Γυμναστική). Επίσης, ως ξένες γλώσσες διδάσκονταν τα Γαλλικά, τα Τούρκικα και τα Ρωσικά. Το Φροντιστήριο λειτουργούσε έξι ημέρες την εβδομάδα, πρωί και απόγευμα, με εξαίρεση το απόγευμα του Σαββάτου.

Ρωσο-οθωμανικός πόλεμος του 1828-1829: Πόλεμος μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η Ρωσία, εκμεταλλευόμενη την αδυναμία στην οποία είχε περιέλθει η Οθωμανική αυτοκρατορία μετά την ήττα του στόλου της στη Ναυμαχία του Ναυαρίνου (8/20 Οκτωβρίου 1827), της κήρυξε τον πόλεμο, απαιτώντας την εφαρμογή της συνθήκης του Άκερμαν (1826), με την οποία ρυθμίζονταν παλιές εκκρεμότητες μεταξύ των δύο χωρών. Ο πόλεμος έληξε με νίκη της Ρωσίας και κατέληξε στη συνθήκη της Αδριανούπολης (14 Σεπτεμβρίου 1829). Σύμφωνα με αυτήν η Οθωμανική αυτοκρατορία μεταξύ άλλων αναγνώριζε τη δημιουργία αυτόνομου Ελληνικού κράτους.

Εξαγγελίες Ουίλσον: Μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου ο πρόεδρος των Η.Π.Α. Ουίλσον διατύπωσε διακήρυξη με «δεκατέσσερα σημεία», στην οποία ανάμεσα σε άλλα υποσχόταν: ελευθερία θαλασσών, αυτοδιάθεση των λαών, κατάργηση της μυστικής διπλωματίας, διεθνή διαιτησία κτλ. Οι εξαγγελίες αυτές έδωσαν σε πολλούς λαούς, μεταξύ των οποίων ήταν και οι Έλληνες του Πόντου, ελπίδες για ειρήνη και εθνική αποκατάσταση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1) Ποιοι λόγοι συντέλεσαν στην οικονομική ανάπτυξη του ποντιακού ελληνισμού τον 19^ο αιώνα;
- 2) Να αναφέρετε τους κλάδους της οικονομίας που ανέπτυξαν οι πόλεις του Πόντου και τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν.
- 3) Ποια σημασία είχε η Τραπεζούντα για το εμπόριο καθώς και οι άλλες πόλεις του Πόντου;
- 4) Ποιοι λόγοι συντέλεσαν στην ανάπτυξη της πνευματικής αναγέννησης του ποντιακού ελληνισμού και ποια στατιστικά στοιχεία καταδुकνεύουν την ανάπτυξη της παιδείας;

- 5) Ποια η προσφορά των ποντίων στους ελληνοοθωμανικούς πολέμους, ποια η οικονομική τους ανάπτυξη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και ποια η στάση των νεοτούρκων;

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Με βάση το παράθεμα και τις ιστορικές σας γνώσεις να αναφερθείτε στον ρόλο που έπαιξε το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας στην πνευματική ανάπτυξη και τη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων του Πόντου.

Από την αρχή της λειτουργίας του Φροντιστηρίου, στόχος του ήταν η διαμόρφωση ελληνικής και χριστιανικής συνείδησης. «Κύριο μέλημά του [Σεβαστού Κυμινήτη ήταν] η πνευματική ανάπτυξη των συμπατριωτών του και η ηθική και δογματική ενίσχυσή τους, ώστε να αντισταθούν στους διωγμούς των Τούρκων και στην προπαγάνδα των καθολικών». Ο στόχος αυτός, αν και κατά καιρούς διευρύνθηκε, αποτέλεσε τον βασικό άξονα του Φροντιστηρίου σε όλη τη διάρκεια της λειτουργίας του. Αν και το Φροντιστήριο ιδρύθηκε κατά το πρότυπο της Σχολής του Φαναρίου, οι συνθήκες κάτω από τις οποίες λειτουργούσε κατά τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής του δεν πρόδιδαν τη μελλοντική του εξέλιξη και σπουδαιότητα. Από επιστολή του Κυμινήτη προς τον δάσκαλό του Ιωάννη Καρυοφύλλη πληροφορούμαστε ότι οι πρώτοι μαθητές του ήταν συνολικά 20. Στο επόμενο διάστημα η λειτουργία του Φροντιστηρίου δεν ήταν συνεχής. Οι διακοπές της, ωστόσο, δεν ήταν τόσο μακροχρόνιες ώστε να μην μπορεί να θεωρηθεί ενιαία η ιστορία του εκπαιδευτικού ιδρύματος. (...)

Η περίοδος από το 1817 ως το 1922, παρά τα όποια προβλήματα που κατά καιρούς παρουσιάστηκαν, χαρακτηρίστηκε από τη διαρκή προσπάθεια αναβάθμισης του Φροντιστηρίου της Τραπεζούντας, αναβάθμιση η οποία κατέληξε στην αναγνώρισή του ως πλήρες Γυμνάσιο, ισότιμο των Γυμνασίων του ελληνικού κράτους, στο τέλος του 19ου αιώνα. Η άνθηση του την περίοδο αυτή, και ιδιαίτερα μετά το 1860, οφειλόταν στο ενδιαφέρον ολόκληρης της κοινότητας της Τραπεζούντας για τα εκπαιδευτικά πράγματα της πόλης: απλοί πολίτες, η Μητρόπολη και τα μοναστήρια συνέβαλαν, ο καθένας με το ύψος της επιχορήγησης που μπορούσε, στην ανοδική του πορεία. (...)

Η δράση του Φροντιστηρίου Τραπεζούντας μετά το 1860 εντάχθηκε στο ευρύτερο πλαίσιο της δημιουργίας εθνοτικής ταυτότητας κυρίως μέσα από τη σύνδεσή του με το γενικότερο κλίμα της εποχής για ανακάλυψη της τοπι-κής ιστορίας και θεμελίωση και διαχείριση πολιτισμικών δεσμών με την κλασική αρχαιότητα. Αποτέλεσε το κέντρο όπου φοίτησαν ή δίδαξαν οι σημαντικότεροι λόγιοι του Πόντου, άνθρωποι που μέσα από πολύπλευρο έργο πέραν του διδακτικού εργάστηκαν για τη συγκρότηση εθνικού χώρου στην περιοχή. Ο Σάββας και ο Περικλής Τριανταφυλλίδης, ο Γ. Παπαδόπουλος, ο Ν. Λιθοξόος, ο Φίλων Κτενίδης και ο Επαμεινώνδας Κυριακίδης είναι μερικοί μόνο από τους πρωτοπόρους της καλλιέργειας της εθνικής ταυτότητας στον Πόντο που εμπλέκονταν

άμεσα με το Φροντιστήριο Τραπεζούντας. Οι άνθρωποι αυτοί, καθώς και πολλοί ακόμα που φοίτησαν στο Φροντιστήριο, αποτελούσαν τους λόγιους κύκλους του Πόντου, και η εμβέλεια του έργου τους, μέσα από την έκδοση μονογραφιών και την αρθρογραφία τους στον Τύπο της εποχής – αλλά και αργότερα στον περιοδικό Τύπο ποντιακών συλλόγων στην Ελλάδα – συνετέλεσαν στη δημιουργία μιας διακριτής εθνοτοπικής ταυτότητας, της ποντιακής. Ο κεντρικός ρόλος του Φροντιστηρίου Τραπεζούντας στη συγκρότηση της εθνικής ποντιακής ταυτότητας καταφαίνεται και από τη σχέση του με τους υπόλοιπους συλλόγους της πόλης. Στο κτήριό του στεγάζονταν τα γραφεία του συλλόγου «Ξενοφών» και αίθουσες της φιλαρμονικής της πόλης. Φαίνεται να λειτουργούσε ως σημείο αναφοράς για ολόκληρη την εκπαιδευτική δραστηριότητα του Πόντου.

Σαλβάνου Αιμιλία, «Φροντιστήριο Τραπεζούντας», 2002, *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*, Μ. Ασία

2) Στηριγμένοι στις πηγές και τις ιστορικές σας γνώσεις, να καταγράψετε την εμπορική δραστηριότητα που αναπτύχθηκε στην περιοχή του Πόντου.

1. Πολλές φορές το χρόνο γίνονται στην Τραπεζούντα εμποροπανηγύρεις όπου – εκτός από τους Κιρκάσιους – συχνάζουν εκεί και πολλοί Μουσουλμάνοι, Βυζαντινοί, Αρμένιοι και άλλοι έμποροι». Ο Ισταχρή, πάλι. λέει: Η Τραπεζούντα είναι συνοριακή πόλη των Ελλήνων, οι έμποροί μας πηγαίνουν ως εκεί και από κει προέρχονται όλα τα υφάσματα των ελληνικών εργοστασίων και όλα τα χρυσοκέντητα υφάσματα, τα οποία εισάγουν στις χώρες του Ισλάμ».

2. Τις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου ο Ελληνισμός του Πόντου βρισκόταν σε οικονομική και πληθυσμιακή άνοδο. Ιδιαίτερη άνθηση παρουσίαζαν, επισκιάζοντας στην περίοδο αυτή την Τραπεζούντα, οι παραλιακές πόλεις Αμισός (Σαμψούς) και Μπάφρα. Εκεί οι Έλληνες, που μαζί με τους Αρμενίους είχαν τον αποκλειστικό έλεγχο των ιδιωτικών επιχειρήσεων και της καπναγοράς, αποτελούσαν το 40% του πληθυσμού. Στην εμπορική ανάπτυξη της περιοχής οφείλονταν σημαντικές εποικίσεις ελληνικού πληθυσμού από την Κωνσταντινούπολη και την Ιωνία.

2. Αγώνες για τη δημιουργία μιας αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας (1917-1922)

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

☐ **Εκπρόσωποι**

- Έλληνες της διασποράς: Κ. Κωνσταντινίδης.
- Έλληνες του Πόντου: Μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος και Αμάσειας Γερμανός Καραβαγγέλης.

☐ **Εξελίξεις στην Τραπεζούντα 1916-1918**

- Απρίλιος 1916: παράδοση της πόλης από τον Τούρκο Βαλή στο μητροπολίτη Χρύσανθο.
- Φεβρουάριος 1918: Η πόλη περνάει ξανά στην κατοχή των Νεότουρκων.

☐ **Ξεριζωμός**

- Χιλιάδες Πόντιοι καταφεύγουν στη Ρωσία.
- Ιούλιος 1917: Α' Πανελλήνιο συνέδριο στο Ταϊγάνιο. Οι Έλληνες της Ρωσίας αποφάσισαν την εκλογή Κεντρικού Συμβουλίου για τη δημιουργία ανεξάρτητου Ποντιακού κράτους.

☐ **Ενέργειες Ποντίων**

- Οι Πόντιοι της διασποράς οργανώθηκαν σε Ελλάδα και εξωτερικό.
- Ο Κωνσταντινίδης:
 - ενημέρωνε τις Μ. Δυνάμεις για την κατάσταση στον Πόντο.
 - Τύπωσε χάρτη με τα σύνορα της προτεινόμενης ποντιακής δημοκρατίας.
 - Με τηλεγράφημα που έστειλε στον Τρότσκι ζητούσε την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης.

☐ **Η στάση του Βενιζέλου**

- Αρχικά ήταν σύμφωνος με τις διεκδικήσεις των Ποντίων.
- Στο Συνέδριο Ειρήνης όμως στο Παρίσι, το 1918, δεν συμπεριέλαβε τον Πόντο στο φάκελο των εθνικών διεκδικήσεων.

☐ **Αντίδραση Ποντίων**

- Τηλεγραφήματα στο Παρίσι από ποντιακά σωματεία.
- Ο Χρύσανθος επισκέφθηκε τον Βενιζέλο τον Απρίλιο του 1919.
- Ο Βενιζέλος αποφάσισε να ενισχύσει τον αγώνα των Ποντίων.

☐ **Αντίδραση ξένων κρατών**

- Μόνο οι Άγγλοι δεν είδαν με κατανόηση τα αιτήματα των ποντίων.

- Ο πρόεδρος των Η.Π.Α. Ουίλσον δήλωσε ένθερμος υποστηρικτής της ανεξαρτησίας του Πόντου.
- ❑ **Ενέργειες Χρύσανθου**
 - Διαπραγματεύτηκε με τους Αρμένιους και τους μουσουλμάνους του Πόντου μια μορφή συνομοσπονδίας.
- ❑ **Αντίδραση Κεμάλ**
 - Μάρτιος 1921: συνθήκη φιλίας μεταξύ Μπολσεβίκων και Κεμάλ.
 - Οικονομική, στρατιωτική και ηθική ενίσχυση του Κεμάλ.
- ❑ **Τελευταίες ενέργειες των Ποντίων**
 - 10 Μαρτίου 1910: ο μητροπολίτης Γερμανός προτείνει συνεργασία με Κούρδους και Αρμένιους εναντίον του Κεμάλ.
 - Διοργάνωση δύο συνεδρίων σε Κωνσταντινούπολη και Αθήνα.
- ❑ **Κατάληξη**
 - Αντεπίθεση του Κεμάλ και κατάρρευση του μετώπου (Αύγουστος 1922).
 - Η ποντιακή δημοκρατία έμεινε ένα όνειρο
 - Καταδίκη σε θάνατο όλων των πρωταγωνιστών του αγώνα.
- ❑ **Οι Πόντιοι της Ρωσίας**
 - Το 1918 οι πόντιοι της Ρωσίας ξεπέρασαν τους 750.000.
 - Σήμερα στην πρώην Σοβιετική Ένωση ζουν περισσότεροι από 500.000 Πόντιοι.
- ❑ **Συνθήκη Λοζάνης**
 - Με την ανταλλαγή των πληθυσμών που όρισε η συνθήκη της Λοζάνης το 1923 έχουμε το τέλος του ποντιακού ελληνισμού.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

Μητροπολίτης Χρύσανθος: Ακολούθησε μία συνετή πολιτική που, όχι μόνο, αποσόβησε μεγαλύτερα δεινά για την περιοχή του ανατολικού Πόντου από αυτά που γνώρισε μετά την ανακατάληψή του από τον οθωμανικό στρατό, αλλά και επιχείρησε να δημιουργήσει προϋποθέσεις αυτονόμησης όλου του Πόντου.

Νεότουρκοι: Μετά την έναρξη του πολέμου με τη Ρωσία προχώρησαν σε αντίποινα στους χριστιανικούς πληθυσμούς με διώξεις, αποκλεισμούς καταστημάτων και στρατοδικεία. Ο διωγμός των Ελλήνων αλλά και των Ρώσων υπηκόων, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν Έλληνες, και η κατάργηση των προνομίων στην εκπαίδευση με στόχο τον εκτουρκισμό των ελληνικών σχολείων ήρθαν να συμπληρώσουν τα ανθελληνικά μέτρα. Το σχέδιο των εκτοπισμών και της εξόντωσης των Ελλήνων στον Πόντο άρχισε να εφαρμόζεται σταδιακά από τον Σεπτέμβριο του 1915 στον δυτικό

Πόντο αρχικά. Μαζί με τους διωγμούς σημειώθηκαν και δολοφονίες Ελλήνων και πυρπολήσεις ελληνικών χωριών. Η παρέμβαση του μητροπολίτη Γερμανού δεν μπόρεσε να διαφοροποιήσει την κατάσταση που συνεχώς επιδεινωνόταν. Οι διωγμοί επεκτάθηκαν στον Πόντο στα τέλη Οκτωβρίου, με τον εκτοπισμό των Ελλήνων της περιοχής της Κερασούντας, και συνεχίστηκαν με μεγαλύτερη ένταση τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο στον δυτικό Πόντο.

Κ. Κωνσταντινίδης: Από τον Σεπτέμβριο του 1917 είχε εμφανισθεί στη Μασσαλία μία κίνηση, με πρωτοβουλία του Έλληνα εμπόρου από την Κερασούντα Κωνσταντίνου-Ιάσωνα Κωνσταντινίδη, η οποία για πρώτη φορά διεκδικούσε ξεκάθαρα την ανεξαρτησία του Πόντου, καθώς η αυτονομία εντός της Ρωσίας φαινόταν απραγματοποίητη λόγω των εξελίξεων, η συμπερίληψη στην Αρμενία αποκλειόταν και η ένωση με την Ελλάδα ήταν αδύνατη. Με πρωτοβουλία του Κωνσταντινίδη την 1η Οκτωβρίου του 1917 ν. η. οι Πόντιοι του Παρισιού ίδρυσαν τον Εθνικό Σύνδεσμο του Πόντου (League Nationale du Pont) που έθετε ως σκοπό του τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους στον Πόντο και το οποίο θα είχε δημοκρατικό πολίτευμα. Τα 52 άτομα που υπέγραψαν την ίδρυση του συνδέσμου όρισαν ως Επίτιμο Πρόεδρο και Μεγάλο Προστάτη τον Κωνσταντινίδη καθώς με δική του πρωτοβουλία είχαν προχωρήσει σε αυτήν την προσπάθεια. Τον Νοέμβριο του 1917 ο Κωνσταντινίδης συναντήθηκε στη Νίκαια και με τον Βενιζέλο στον οποίο εξέθεσε τις θέσεις και το σχέδιό του για ανεξαρτητοποίηση του Πόντου. Ο Βενιζέλος σύμφωνα με τον Κωνσταντινίδη επιδοκίμασε θεωρητικά το σχέδιό του, χωρίς όμως να υποσχεθεί κάποια βοήθεια, και τον ενθάρρυνε για την επιτυχία του (Γεωργακόπουλος, 2007)

Λεβ Νταβίντοβιτς Μπρόνσταϊν ή Λέων Τρότσκι (1879-1940): Ήταν Ρώσος κομμουνιστής, επαναστάτης και μαρξιστής θεωρητικός. Συμμετείχε στη Ρωσική Επανάσταση του 1905 και εκλέχτηκε πρόεδρος του Σοβιέτ της Πετρούπολης. Τα συμπεράσματα της επανάστασης του 1905 τον οδήγησαν στη διαμόρφωση της θεωρίας της. Ήταν ένας από τους βασικούς οργανωτές της Οκτωβριανής Επανάστασης του 1917. Έγινε αρχικά Κομισάριος του λαού για τις Εξωτερικές Υποθέσεις στην κυβέρνηση των Μπολσεβίκων και αργότερα ανέλαβε την ίδρυση του Κόκκινου Στρατού για την υπεράσπιση της Σοβιετικής Ένωσης ενάντια στους στρατούς των Λευκών και των χωρών της Δύσης. Ηγήθηκε της αριστερής αντιπολίτευσης στην ΕΣΣΔ δίνοντας μάχη ενάντια στον Στάλιν, μια μάχη την οποία τελικά έχασε. Εξορίστηκε το 1927 αρχικά στην Άλμα Άτα και αργότερα έξω από την ΕΣΣΔ. Συνέχισε την πολιτική του δράση ιδρύοντας την 4η Διεθνή. Τον Αύγουστο του 1940 δολοφονήθηκε από τον πράκτορα του Στάλιν, Ραμόν Μέρκαντερ, στο Μεξικό, τη μόνη χώρα στην οποία μπορούσε να καταφύγει, καθώς κανένα κράτος της Ευρώπης δεν του είχε παραχωρήσει άδεια παραμονής.

Συνομοσπονδία: Συνένωση δύο ή περισσότερων κρατών, με σκοπό την εξυπηρέτηση κοινών συμφερόντων. Τα μέλη της συνομοσπονδίας διατηρούν την αυτονομία τους.

Η θέση του Βενιζέλου για το Ποντιακό Ζήτημα: Ο Βενιζέλος στις 17/30 Δεκεμβρίου 1918 υπέβαλε προς το Ανώτατο Συμμαχικό Συμβούλιο (αντιπροσώπων ΗΠΑ, Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας), κατά τις προκαταρκτικές διαδικασίες του Συνεδρίου για την Ειρήνη, υπόμνημα με τις εθνικές διεκδικήσεις της Ελλάδας. Στο υπόμνημα ο Βενιζέλος πρότεινε για τον Πόντο συμπερίληψη του βιλαετίου της Τραπεζούντας στο υπό σύσταση αρμενικό κράτος, εντός του οποίου θα διατηρούσε διοικητική αυτονομία, αν και είχε 350.000 Έλληνες και ελάχιστους Αρμενίους. Για τον υπόλοιπο Πόντο δεν έκανε συγκεκριμένη πρόταση υπονοώντας ότι θα συμπεριλαμβανόταν στο υπό ίδρυση τουρκικό κράτος. Ο Βενιζέλος γνωρίζοντας ότι οι Μ. Δυνάμεις και ιδίως οι ΗΠΑ υποστήριζαν τη δημιουργία μίας νέας Αρμενίας εκτίμησε ότι η καλύτερη λύση για τους Έλληνες του Πόντου, μια και η πιθανότητα δημιουργίας ανεξάρτητου κράτους φαινόταν μικρή, ήταν να συμπεριληφθούν στο νέο αρμενικό κράτος στο οποίο θα απολάμβαναν ενός είδους αυτονομία. Στην περίπτωση που θα περιλαμβάνονταν στο υπό ίδρυση τουρκικό κράτος η τύχη τους, όπως είχε δείξει η πολιτική των Νεότουρκων και όλων σχεδόν των μουσουλμάνων της περιοχής, ήταν περισσότερο από αβέβαιη.

Στην πρώτη συνάντηση με τον Χρυσάνθο ο Βενιζέλος, πιεσμένος καθώς ήταν από τις εξελίξεις στο ζήτημα της Σμύρνης, είδε με δυσφορία το ζήτημα και αρχικά απέρριψε οποιαδήποτε αναμόχλευσή του. Την επομένη όμως αφού άκουσε τον Χρυσάνθο και τα στοιχεία που παρέθεσε παραδέχθηκε τη λανθασμένη αντίληψη που είχε έως τότε και τους κακούς χειρισμούς που έκανε και συμφώνησε να υποβάλει ο Χρυσάνθος υπόμνημα στο Συνέδριο της Ειρήνης στο οποίο, χωρίς να απορρίπτεται η ίδρυση ομοσπονδίας Πόντου και Αρμενίας, να ζητείται η ίδρυση ελληνικού αυτόνομου κράτους, ανεξαρτήτου από το αρμενικό, αλλά σε καμία περίπτωση ένταξη του Πόντου στην Αρμενία. Ακόμη συμφωνήθηκε να συνεχίσει την προσπάθεια ενημέρωσης όλων των πολιτικών που έλαβαν μέρος στη Συνδιάσκεψη και μάλιστα ζήτησε ο Βενιζέλος όπου αντικρούουν τα λεγόμενα του Χρυσάνθου με επιχειρήματα του Βενιζέλου να μη διστάσει να διαψεύσει αυτά που είχε υποστηρίξει ο Βενιζέλος.

Η επικράτηση των Μπολσεβίκων το 1917: Αναφέρεται στην Οκτωβριανή επανάσταση στη Ρωσία. Τον Οκτώβριο του 1917, έπειτα από παρατεταμένη ανώμαλη πολιτική κατάσταση, το κόμμα των Μπολσεβίκων, το οποίο συγκροτήθηκε το 1912 με κομμουνιστικό χαρακτήρα αφού διασπάστηκε το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, προέβη σε επανάσταση και κατέλαβε την εξουσία, στην οποία εδραιώθηκε, επιβάλλοντας στη συνέχεια κομμουνιστικό καθεστώς. Κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής εκστρατείας, το κομμουνιστικό καθεστώς των Μπολσεβίκων της Ρωσίας υπέγραψε συνθήκη φιλίας με τον ηγέτη της αποσχιστικής επαναστατικής κυβέρνησης της Τουρκίας, τον Κεμάλ Ατατούρκ. Με αυτό προχώρησαν σε διακανονισμό του καθεστώτος των Στενών χωρίς να λάβουν υπόψη τις Δυτικές δυνάμεις, ενώ η κυβέρνηση των Μπολσεβίκων υποσχέθηκε οικονομική βοήθεια στον Κεμάλ. Μπροστά στο φόβο της άσκησης επιρροής στον Κεμάλ από τους Μπολσεβίκους, οι Δυτικοί έγιναν υποχωρητικοί απέναντί του, μεταξύ άλλων και στο ζήτημα του ποντιακού

ελληνισμού. Οι μπολσεβίκοι βοήθησαν τον Κεμάλ πιστεύοντας ότι οι Έλληνες ήταν όργανο της πολιτικής των Βρετανών. Η βοήθεια των μπολσεβίκων στον εφοδιασμό του Κεμάλ κρίνεται από αρκετούς ερευνητές ως καθοριστική καθώς μέσω του λιμανιού της Τραπεζούντας, αρχικά, ενισχύθηκε ο αγώνας του κατά των Ελλήνων. Οι ίδιοι οι κεμαλικοί εξάλλου παραδέχονταν ότι δύο μήνες πριν από την επίθεση του ελληνικού στρατού είχαν ενισχυθεί σημαντικά από τους σοβιετικούς και οικονομικά, με την αποστολή χρυσού, και στρατιωτικά με την αποστολή όπλων και πολεμοφοδίων και οργάνωση από σοβιετικούς αξιωματικούς. Την ελληνική κίνηση για αυτοδιάθεση του Πόντου οι σοβιετικοί την έβλεπαν σαν εξέγερση που οργανώθηκε από τους πράκτορες της Κων/πολης και της Αθήνας βάσει μιας θεωρίας που είχαν κατασκευάσει περί Ελλήνων κατακτητών της Μαύρης Θάλασσας οι οποίοι είχαν στρατολογήσει «Λευκούς» και δρούσαν στην Αμισό και σε άλλες περιοχές. Με αυτόν τον τρόπο δικαιολογούσαν τα εγκλήματα των κεμαλικών.

Δημήτριος Γούναρης: Γεννήθηκε στην Πάτρα το 1867 και σπούδασε Νομική στην Αθήνα, τη Γαλλία και την Αγγλία. Στην πολιτική ζωή εμφανίστηκε το 1902 σαν ανεξάρτητος βουλευτής Αχαΐας, προτείνοντας πρωτοποριακά μέτρα για την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας και τον εκσυγχρονισμό της δημόσιας διοίκησης. Αντιτάχτηκε στην συμφωνία του Ελληνικού κράτους και ομάδας Βρετανών κεφαλαιούχων για τη μονοπώληση του εμπορίου της σταφίδας, κάτι που του στοίχισε την επανεκλογή του το 1905. Αναδείχτηκε σε ηγέτη της αντιβενιζελικής παράταξης υπό τη σημαία της οποίας εκλέχθηκε Βουλευτής το 1910 και το 1912. Το 1920 ίδρυσε το Λαϊκό κόμμα που αποτέλεσε την κύρια έκφραση του αντιβενιζελισμού την περίοδο του μεσοπολέμου. Το 1920 εκλέχθηκε πρωθυπουργός με προεκλογικό αγώνα τον τερματισμό του πολέμου και την επιστροφή των στρατιωτών στα σπίτια τους. Λάθος χειρισμοί της κυβέρνησής του επέφεραν τη Μικρασιατική καταστροφή και τον ξεριζωμό χιλιάδων Ελλήνων από τη Μικρά Ασία. Με το τέλος του πολέμου δικάστηκε για τα γεγονότα αυτά και εκτελέστηκε στο Γουδί το 1922.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1) Η κατάσταση στην Τραπεζούντα μεταξύ 1916 -1918.
- 2) Ποια η οργάνωση των ποντίων της διασποράς και ποιες οι ενέργειές τους για τη δημιουργία ανεξάρτητου ποντιακού κράτους;
- 3) Ποια η θέση του Βενιζέλου για τη δημιουργία ανεξάρτητου ποντιακού κράτους, ποια η αντίδραση των ποντίων και ποιο αποτέλεσμα είχε;
- 4) Ποιες οι ενέργειες του Χρύσανθου για τη δημιουργία ποντιακού κράτους και ποιες συνέπειες είχε η συνεγασία Κεμάλ-Σοβιετικής Ένωσης;
- 5) Ποιες οι προσπάθειες για τη δημιουργία ποντοαρμενικής δημοκρατίας και ποιο αποτέλεσμα είχαν;
- 6) Σε ποια κατάσταση βρισκόταν ο ποντιακός ελληνισμός της Ρωσίας τον 20^ο αιώνα;

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

1) Με βάση το παράθεμα και τις ιστορικές σας γνώσεις να αναφερθείτε στη δράση του μητροπολίτη Χρύσανθου καθώς και στη στάση του Ελ. Βενιζέλου και των Μ. Δυνάμεων για το ποντιακό ζήτημα στο χρονικό διάστημα 1918-1920.

Από το θέρος ακόμη του 1918, διάφορες οργανώσεις των Ελλήνων του Πόντου, τόσο στον Πόντο όσο και στο εξωτερικό, προωθούσαν το αίτημα για την ίδρυση ανεξάρτητου ποντιακού ή ποντοαρμενικής κράτους, το αίτημα δε αυτό υποβλήθηκε και στο Συνέδριο της ειρήνης στο Παρίσι. Ο Βενιζέλος θεωρούσε την ίδρυση αυτού του αιτήματος των Ελλήνων του Πόντου θα εξασθενούσε τα αιτήματα της Ελλάδος σε περιοχές γειτονικές προς την Ελλάδα. Αντιθέτως, ο Βενιζέλος ευνοούσε τη στήριξη από τους Έλληνες του Πόντου ενός αρμενικού κράτους, το οποίο φαινόταν λιγότερο ουτοπικό από ένα ποντιακό κράτος και είχε την υποστήριξη τόσο του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως όσο και του Αρμενικού Πατριαρχείου. Οι Έλληνες του Πόντου, ενισχυμένοι αριθμητικά μετά την αθρόα έλευση προσφύγων Ποντίων από τη νότια Ρωσία τους πρώτους μήνες του 1919, επέμειναν στη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους, παρόλο που ο Μητροπολίτης Χρύσανθος ευνοούσε τη συμβιβαστική λύση ενός ποντοαρμενικού κράτους, προσανατολίζονταν δε προς τη δημιουργία ποντιακού στρατού με στόχο την ανεξαρτησία του Πόντου. Εν τέλει προκρίθηκε η δημιουργία ποντοαρμενικής ομοσπονδίας τον Ιανουάριο του 1920, αλλά η ομοσπονδία, απροστάτευτη από τους Συμμάχους και χωρίς δικό της οργανωμένο στρατό, έπεσε θύμα του εθνικού κινήματος των Τούρκων που οργάνωσε ο Μουσταφά Κεμάλ και άλλοι Τούρκοι αξιωματικοί.

Ι. Κολιόπουλος, Ιστορία της Ελλάδος από το 1800, τεύχος Β', Θεσσαλονίκη 2000, εκδ. Βάνιας, σελ. 278

2) Αφού λάβετε υπόψη σας τις ιστορικές σας γνώσεις και τις πληροφορίες των ιστορικών παραθεμάτων, να προσδιορίσετε τους παράγοντες που καθόρισαν το ζήτημα της δημιουργίας αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας.

Κείμενο 1

Ο Βενιζέλος απέβλεπε στο να φθάσει η Ελλάδα στα πρόθυρα της Κωνσταντινούπολης, να πατήσει πόδι στην Ιωνία και να παγιώσει αυτή την επέκταση, για την οποία ήδη είχε συναντήσει ζωηρές αντιδράσεις που, με άπειρες δυσκολίες, εξουδετέρωσε ή παρέκαμψε. Δεν ήθελε, λοιπόν, να φανεί υποστηρίζοντας υπερφίαλες αξιώσεις (...) Λόγω της γεωγραφικής θέσης του Πόντου, θα ήταν ακατόρθωτο εγχείρημα η αποστολή στρατευμάτων για την απελευθέρωσή του. Κι αν ακόμα η Αντάντ επιδίκαζε στην Ελλάδα, με τη Συνθήκη των Σεβρών, και τον Πόντο, πάλι δε θα μπορούσαμε να τον κρατήσουμε, γιατί ήταν πολύ μακριά από τις βάσεις ανεφοδιασμού. Και η διασπορά των στρατιωτικών δυνάμεων θα ήταν σε βάρος μας. Ενώ ο Κεμάλ θα είχε την ευχέρεια να μετακινεί τον

στρατό του άλλοτε κατά του βορείου μετώπου, άλλοτε κατά του δυτικού. Οι τουρκοσοβιετικές συνεννοήσεις και συμφωνίες εδημιούργησαν μια νέα τάξη πραγμάτων στην περιοχή Ανατολικής Μικρασίας, Πόντου, Καυκάσου, Περσίας και προξένησαν πολλές ανησυχίες στην Αγγλία και στις άλλες Δυτικές Δυνάμεις, που ενδιαφέρονταν για την εκμετάλλευση των πετρελαιοφόρων περιοχών. Όλα αυτά τα έβλεπε ο Βενιζέλος και αποθάρρυνε τις επιτροπές των Ποντίων που πολιορκούσαν τις αντιπροσωπείες των Μεγάλων στις Διασκέψεις. Η ένωση του Πόντου με την Ελλάδα ήταν κάτι παραπάνω από ανέφικτη, ήταν ουτοπική – αυτό έβλεπε ο Βενιζέλος. Η λύση της ίδρυσης αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας ήταν ανεφάρμοστη. Μόνη διέξοδο στο ποντιακό πρόβλημα είδε ο Μεγάλος Κρητικός την ομοσπονδιακή ένωση του Πόντου με την Αρμενία.

Φάνη Κλεάνθη, Έτσι χάσαμε τη Μικρασία, σσ. 183-184

Κείμενο 2

Ο Έλληνας πρωθυπουργός, με τη γνωστή διορατικότητά του, είχε αντιληφθεί ότι οι διεκδικήσεις των ποντιακών οργανώσεων ξεπερνούσαν τις υφιστάμενες πολιτικές πραγματικότητες. Ο Βενιζέλος ήξερε καλά ότι το ελληνικό έθνος στερούνταν τα μέσα για να κυριαρχήσει σε ολόκληρο τον γεωπολιτικό χώρο από το Ιόνιο πέλαγος ως την ανατολική πλευρά του Εύξεινου Πόντου. Πρέπει επίσης να είχε αντιληφθεί ότι το αυτόνομο κράτος, που οραματίζονταν οι Πόντιοι Έλληνες, είχε εμβαδόν 50.260 τ.χλμ., ενώ η παραλιακή ανάπτυξη της επιφάνειάς του ήταν 520 χλμ., το βάθος της ποίκιλλε από 140 μέχρι 72 χλμ. Η έκταση αυτή λοιπόν παρουσίαζε μια ιδιομορφία που προκαλούσε σοβαρές δυσχέρειες. Η ευθεία γραμμή κατά μήκος της θάλασσας από τη Ριζούντα μέχρι τη Σινώπη όχι μόνο απέκλειε όλες τις τουρκικές εξόδους προς τη θάλασσα, αλλά ήταν επίσης εξαιρετικά ευάλωτη. Όταν υπολογιστεί, επιπλέον, ότι ο Ελληνισμός του Πόντου μειοψηφούσε σημαντικά –παρά την υπεροχή του στον πολιτιστικό και οικονομικό τομέα– μπορεί κανείς να καταλάβει γιατί ο Βενιζέλος είχε συνειδητοποιήσει την αδυναμία δημιουργίας Ποντιακής Δημοκρατίας (...). Σε όλη τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στο Παρίσι, ο Βενιζέλος είχε δεχτεί την προσάρτηση του βιλαετιού της Τραπεζούντας στην Αρμενία. Κατά τη δική του άποψη η μόνη λύση βρισκόταν στη στενή συνεργασία Αρμενίων και Ποντίων στη βορειοανατολική άκρη της Ανατολίας. Αυτή η λύση είχε επίσης το πρόσθετο πλεονέκτημα ότι απάλλαξε την ελληνική κυβέρνηση από την υποχρέωσή της προς την ποντιακή κοινότητα, που ήταν πολύ μακριά για να την προστατέψει αποτελεσματικά με στρατιωτική επέμβαση. Ούτε η ποντιακή ελληνική κοινότητα ήταν σε θέση μόνη της να εξασφαλίσει την προστασία των μελών της.

Κ. Φωτιάδης, Η μικρασιατική καταστροφή, α' τόμος, εκδ. Πέλλα, Αθήνα, σσ. 31-32

3) Αφού λάβετε υπόψη σας τις ιστορικές σας γνώσεις και τις πληροφορίες του ιστορικού παραθέματος, να παρουσιάσετε τους αγώνες των Ποντίων της Διασποράς για τη δημιουργία αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας.

Η Κεντρική Εθνική Επιτροπή των Ποντίων, που ζούσαν στη νότια Ρωσία και στην Υπερκαυκασία, ιδρύθηκε στο Αικατερινοντάρ τον Οκτώβριο του 1917. Ένας από τους στόχους της ήταν η ελευθερία και η ανεξαρτησία του Πόντου. Στο μεταξύ, ποντιακά συμβούλια συστάθηκαν στις ΗΠΑ, τη Βρετανία, τη Γαλλία και την Ελβετία. Στις 4 Φεβρουαρίου 1918, αντιπροσωπίες από την Ευρώπη και την Αμερική συγκάλεσαν το «Πρώτο Παμποντιακόν Συνέδριον εν Μασσαλία». Σε μια προσπάθεια να πετύχουν την υποστήριξη της Σοβιετικής Ρωσίας, το Συνέδριο έστειλαν τηλεγράφημα στον Λέοντα Τρότσκι, τον μπολσεβίκο υπουργό εξωτερικών, εκφράζοντας την αντίθεσή τους για την επιστροφή του βιλαετιού της Τραπεζούντας στην Τουρκία. Το τηλεγράφημα, επίσης, αναφερόταν στις δραστηριότητες των Ποντίων στο εξωτερικό να πετύχουν τη δημιουργία ενός ποντιακού κράτους που θα εκτεινόταν από τη Ρίζα μέχρι τη Σινώπη. Ένα άλλο Συνέδριο αντιπροσώπων του Ελληνισμού της νότιας Ρωσίας, της Υπερκαυκασίας και του Πόντου έλαβε χώρα στο Μπακού (Αζερμπαϊτζάν) τον Ιούλιο του 1918, διακηρύσσοντας την ανεξαρτησία του Πόντου και την ευχή της πλειοψηφίας των εξόριστων Ποντίων για επαναπατρισμό. Αλλά, ίσως η πιο δραστήρια ποντιακή οργάνωση ήταν εκείνη της Μασσαλίας που απερίφραστα ζητούσε «την ίδρυση μιας ελληνικής Δημοκρατίας του Πόντου, με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα». Ο πρόεδρος εκείνης της οργάνωσης, ο Κωνσταντίνος Γ. Κωνσταντινίδης, διέθετε ένα ανεξάντλητο απόθεμα ενεργητικότητας και χρηματικών πόρων για την προώθηση της ιδέας ενός Ελληνικού Ποντιακού κράτους από το 1917 μέχρι το 1922. Ενίσχυε, επίσης, οικονομικά την εκτύπωση και κυκλοφορία ενός χάρτη, ο οποίος παρίστανε τα σύνορα του προτεινόμενου ποντιακού κράτους (...) Η μείζων Συνδιάσκεψη του Παρισιού έλαβε την απόφαση να διοργανώσει τους Έλληνες που ζούσαν στην περιφέρεια της Μαύρης Θάλασσας και στη νότια Ρωσία. Ανέλαβε επίσης να εφοδιάσει τις συμμαχικές κυβερνήσεις με ένα υπόμνημα ζητώντας την ανεξαρτησία «της χώρας που περιλαμβανόταν άλλοτε στην αυτοκρατορία των Κομνηνών, 170.000 τ.χλμ. περίπου με 1.500.000 χριστιανούς ορθόδοξους». Ένα άλλο ποντιακό σωματείο στις ΗΠΑ επέδωσε μια απόφαση την 1η Δεκεμβρίου 1918, ζητώντας από τον πρόεδρο Ουίλσον «ν' απελευθερώσει τους Έλληνες Πόντιους από τον τουρκικό ζυγό και να διευκολύνει ένα σύστημα αυτοκυβέρνησης που θα συμφωνούσε με τις αμερικανικές αρχές και τα δημοκρατικά ιδεώδη».

Κ. Φωτιάδης, Η μικρασιατική καταστροφή, α' τόμος, εκδ. Πέλλα, Αθήνα, σσ. 22-23

4) Αφού λάβετε υπόψη σας τις ιστορικές σας γνώσεις και τις πληροφορίες του παραθέματος που ακολουθεί, να προσδιορίσετε τους λόγους αποτυχίας των διαπραγματεύσεων Ποντίων–

Αρμενίων στο πλαίσιο των συζητήσεων για την ενσωμάτωση του Πόντου στην υπό ίδρυση Αρμενική Δημοκρατία.

Μη καταφέροντας να συμφωνήσουν στις λεπτομέρειες του ομοσπονδιακού ζητήματος αλλά και ανίκανοι να καθορίσουν τα σύνορα του ποντιαρμενικού κράτους –καθώς η Διάσκεψη της Ειρήνης ακόμη συζητούσε το μέλλον της Αρμενίας και του Πόντου– η αρμενική κυβέρνηση πληροφόρησε τον Χρυσάνθο ότι η τελική επίλυση των εκκρεμών προβλημάτων θα ρυθμιζόταν από την αρμενική αντιπροσωπεία στο Παρίσι (...). Αλλά, εάν ο Χρυσάνθος είχε σοβαρές επιφυλάξεις για τις συνομιλίες του Εριβάν, οι επιτροπές των Ποντίων από την αρχή υιοθέτησαν μια αδιάλλακτη στάση υποστηρίζοντας την απόλυτη ανεξαρτησία του Πόντου και τον διαχωρισμό του από την Αρμενία. Όταν για παράδειγμα, έμαθαν ότι ο Χρυσάνθος διαπραγματευόταν με τους Αρμένιους στο Παρίσι, οι Πόντιοι αντιπρόσωποι υπέβαλαν στη Διάσκεψη της Ειρήνης ένα πρόσθετο υπόμνημα στις 14 Μαΐου του 1919. Μ' αυτό το υπόμνημα οι Πόντιοι ζητούσαν την αναγνώριση ενός ανεξάρτητου ποντιακού καθεστώτος υπό την προστασία του ελληνικού Κράτους και την κηδεμονία των ΗΠΑ. Η ποντιακή εξάλλου αστική τάξη, η οποία συγκροτούσε τη συντριπτική πλειοψηφία των μελών των ποντιακών επιτροπών θεωρούσε τους Αρμένιους σοβαρότερους οικονομικούς ανταγωνιστές από τους Τούρκους (...). Παράλληλα, η αρχική προθυμία του Βενιζέλου να προσαρτήσει τους Έλληνες του Πόντου στο αρμενικό κράτος δεν αποδοκιμάστηκε μόνο από τις διάφορες ποντιακές οργανώσεις αλλά και από διάφορους γνωστούς Έλληνες εθνικιστές, όπως τον Ίωνα Δραγούμη (...). Όμοιες κατηγορίες εξέφρασε και ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρυσάνθος, ο οποίος σε μια συνάντησή του με την Πηνελόπη Σ. Δέλτα, οπαδό του Βενιζέλου, υποστήριξε ότι ο πρωθυπουργός ήταν απληροφόρητος στο ζήτημα του Πόντου.

Κ. Φωτιάδης, Η μικρασιατική καταστροφή, α' τόμος, εκδ. Πέλλα, Αθήνα, σσ. 40-41

3. Η μεθοδευμένη εξόντωση (γενοκτονία) των Ελλήνων του Πόντου

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

- ❑ **Τρόποι εξόντωσης**
 - Περισσότεροι από το 50% των ποντίων θανατώθηκαν μεταξύ 1914-1924.
 - Εξορίες, φυλακές, τάγματα εργασίας.
- ❑ **Αιτίες της εξόντωσης**
 - Η τακτική των Τούρκων απέναντι στους Πόντιους δεν θεμελιώνεται σε θεολογικούς, κοσμοθεωρητικούς και ψευδοεπιστημονικούς λόγους.
 - Εξυπηρετούσε τη πολιτική σκοπιμότητα της εκκαθάρισης της Μ. Ασίας από το ελληνικό στοιχείο.
- ❑ **1919**
 - 15 Μαΐου: αποβίβαση ελληνικού στρατού στη Σμύρνη.
 - 19 Μαΐου: δεύτερη φάση των διωγμών από τον Κεμάλ.
- ❑ **Πρόσφυγες**
 - Συνθήκη Λοζάνης 24 Ιουλίου 1923: ορίζεται ο Έβρος ως σύνορο μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας.
 - 30 Ιανουαρίου 1923: ανταλλαγή πληθυσμών.
 - Προσφυγικό κύμα στην Ελλάδα.
- ❑ **Αποτίμηση**
 - 1914-1924: εξόντωση του παρευξείνιου ελληνισμού ή φυγή προς άλλες χώρες.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΙΣ

Ευγονική: Ρατσιστική θεωρία η οποία διέκρινε τις φυλές σε ανώτερες και κατώτερες υποστηρίζοντας ότι μόνο οι «ανώτερες» έχουν το δικαίωμα στη ζωή, ενώ οι «κατώτερες» πρέπει να εξαλειφθούν από πρόσωπου γης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1) Ποια η διαφορά της γενοκτονίας των ελλήνων του Πόντου από τη γενοκτονία των Αρμενίων και Εβραίων ως προς τη φύση και τη μέθοδο;
- 2) Πότε εντάθηκε ο διωγμός των Ελλήνων του Πόντου και τι προέβλεπε για τους Έλληνες του Πόντου η συνθήκη της Λοζάνης;

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Αφού λάβετε υπόψη σας τις ιστορικές σας γνώσεις και τις πληροφορίες του παραπάνω παραθέματος, να αναφερθείτε στους διωγμούς σε βάρος των Ελλήνων του Πόντου από το νεοτουρκικό Κομιτάτο.

Μια εμπιστευτική αποστολή με έχει φέρει στις αρχές Δεκεμβρίου 1914 μέχρι την Τραπεζούντα. Εκεί γνώρισα τον πρόεδρο του Κομιτάτου. Μου εξεδήλωσε αμέσως μεγάλη εμπιστοσύνη και μου εξέθεσε τις απόψεις του. Οι Έλληνες και οι Αρμένιοι, μου είπε, έως τώρα διοικούσαν ουσιαστικά και μας απομυζούσαν το αίμα (...) Είναι φίλοι των Ρώσων και των Άγγλων. Άρα εχθροί των Γερμανών. Πρέπει να λείψει το εμπόδιο αυτό που ζημιώνει τον κοινό αγώνα. Παρατήρησα στον συνομιλητή μου ότι ήταν υπερβολικοί οι φόβοι του. Και ότι με κατάλληλη διαχείριση μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν άριστα οι μειονότητες στη στρατιωτική προσπάθεια της Τουρκίας. Σε λίγο, κατ' εντολή του Κομιτάτου, άρχισαν οι εκτοπισμοί για τις οικογένειες των ανυπότακτων στρατιωτών. Γέροι, γυναίκες και παιδιά έβγαιναν στον δρόμο και οδηγούνταν στα τάγματα συγκεντρώσεως, από τα οποία θα ξεκινούσαν σε λίγο για το φοβερό ταξίδι. Κατά τη διάρκεια της παραμονής μου στην Τραπεζούντα μου δόθηκε η ευκαιρία να διαπιστώσω μόνος μου τρομερά περιστατικά. Παρακολούθησα την ερήμωση ολόκληρων ελληνικών χωριών, την κατάληψη εκκλησιών και σχολείων, τους τουφεκισμούς φυγόστρατων νέων χωρίς διατυπώσεις και διαδικασίες.

Απομνημονεύματα γερμανού λοχαγού Franz von Klinevoss A. Ανθεμίδη, Τα απελευθερωτικά στρατεύματα του Ποντιακού Ελληνισμού 1912-1914, εκδ. Ευστ. Γιαλτουρίδη, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 151-152

ΟΡΙΣΜΟΙ

- **Χάτι Σερίφ – Χάτι Χουμαγιούν:** σελ. 245 («Το δυσμενές κλίμα ... Χάτι Χουμαγιούν (1856)»).
- **Το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας:** σελ. 248 («το φροντιστήριο ... συνείδησης»).
- **Το Ελληνικό τυπογραφείο:** σελ. 248 («το ελληνικό τυπογραφείο ... δημοκρατικό πολίτευμα»).
- **Α΄ Πανελλήνιο Πανποντικό Συνέδριο:** σελ. 249 («Ο ξεριζωμός των Ελλήνων της Μικράς Ασίας ... Ροστόβ»).
- **Α΄ Παγκόσμιο Πανποντιακό Συνέδριο:** σελ. 250 («Η ρωσική επανάσταση ... Σοβιετικής Ένωσης»).
- **Συνθήκη φιλίας Κεμάλ-Μπολσεβίκων:** σελ. 251 («το πολιτικό γεγονός ... σύμμαχοι με τους Έλληνες», σελ. 252).

ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να αναφερθείτε στα συνέδρια που πραγματοποίησαν οι Πόντιοι από το 1917 έως το 1922 στο πλαίσιο του αγώνα τους για τη δημιουργία ανεξάρτητου ποντιακού κράτους.

Σελ 249 «Ο ξεριζωμός των Ελλήνων... Ροστόβ», σελ. 250 «Η ρωσική... Ένωσης», σελ. 251 «Η πρόταση του Βενιζέλου στο συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι να παραχωρηθεί η περιοχή του Πόντου στην υπό ίδρυση Αρμένικη Δημοκρατία προκάλεσε μεγάλη απογοήτευση στους Ποντίους... ελληνικής κυβέρνησης», σελ. 252-253 «Παρά το αρνητικό κλίμα... ίδιου έτους».

2. Τι γνωρίζετε για τη δράση του Μητροπολίτη Χρύσανθου από το 1916 έως το 1921;

Σελ. 249 «Λίγες μέρες... Νεοτούρκων» και 251 «Παράλληλα... εξελίξεων».

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Να σημειώσετε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) για τις προτάσεις που ακολουθούν:

- 1) Μετά το 1869 άρχισε η παρακμή του λιμανιού της Τραπεζούντας λόγω της διάνοιξης της διώρυγας του Σουέζ.
- 2) Στα μέσα του 19ου αι. ήταν περιορισμένες οι εμπορικές συναλλαγές της Τραπεζούντας με την Περσία.
- 3) Το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας ιδρύθηκε στις αρχές του 19ου αι.

4) Στους Βαλκανικούς πολέμους πραγματοποιήθηκαν έρανοι στην περιοχή του Πόντου υπέρ του ελληνικού στρατού.

5) Ο Χρύσανθος κυβέρνησε την περιοχή της Τραπεζούντας στα χρόνια του Α' Παγκόσμιου πολέμου προωθώντας την ειρηνική συνύπαρξη χριστιανών-μουσουλμάνων.

6) Ο Ελ. Βενιζέλος είχε συμπεριλάβει στο φάκελο των ελληνικών διεκδικήσεων την περιοχή του Πόντου.

7) Η συνθήκη της ειρήνης ανάμεσα στον Κεμάλ και τους Μπολσεβίκους διευκόλυνε τον αγώνα των Ποντίων.

8) Στη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου πολέμου συνεχίστηκαν οι μετακινήσεις των Ποντίων στη Ρωσία.

9) Το «Χάτι Σερίφ» και «Χάτι Χουμαγιούν» παραχώρησαν ειδικά προνόμια στους υπόδουλους Έλληνες.

10) Η θεωρητική ισονομία των Ελλήνων οδήγησε στη δημογραφική αύξηση των Ποντίων.

11) Στην Τραπεζούντα είχαν ιδρυθεί εργοστάσια ατμοπριόνων για την παραγωγή ξυλείας από έλατα.

12) Στην περιφέρεια της Τρίπολης λειτουργούσε μεταλλείο χαλκού.

13) Η Τραπεζούντα μέχρι το 1869 έλεγχε το 40% του εμπορίου της Ελλάδας.

14) Το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας ιδρύθηκε το 1862.

15) Ο ελληνοκεντρικός προσανατολισμός των Ποντίων είχε ως πρωτεργάτες την πρωτοεμφανιζόμενη αστική τάξη.

16) Η δίχρονη παρουσία του Χρύσανθου στην Τραπεζούντα ήταν ένα αληθινό διάλειμμα δημοκρατίας και αρμονικής συμβίωσης χριστιανών και μουσουλμάνων.

17) Ο ξεριζωμός των Ελλήνων της Μικράς Ασίας άφησε αδιάφορους τους Έλληνες της Ρωσίας, καθώς αυτοί αντιμετώπιζαν τα δικά τους προβλήματα.

18) Ο Κ. Κωνσταντινίδης τύπωσε και κυκλοφόρησε χάρτη που όριζε τα σύνορα της προτεινόμενης ποντιακής δημοκρατίας.

19) Η κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου από την πρώτη στιγμή στάθηκε δίπλα στο πλευρό των Ποντίων και συνέχισε με σταθερό τρόπο να συμπαρίσταται στις εθνικές διεκδικήσεις τους.

20) Ο Πρόεδρος των Η.Π.Α. Ουίλσον αποδοκίμασε τις προσπάθειες των Ποντίων για ανεξαρτησία.

21) Ο Κεμάλ μετά τη συμφωνία του με τους Σοβιετικούς συνέχισε τις επιχειρήσεις του κατά των Ποντίων.

22) Στα δύο συνέδρια των Ποντίων στην Κωνσταντινούπολη και Αθήνα επικράτησε ενθουσιασμός, επειδή η κυβέρνηση Γούναρη στάθηκε στο πλευρό τους.

23) Μία από τις μεθόδους εξόντωσης που εφάρμοσαν οι Τούρκοι εναντίον των Ποντίων ήταν η

αποστολή τους στα τάγματα εργασίας.

24) Η τακτική των Τούρκων απέναντι στους Πόντιους θεμελιώνεται σε θεολογικούς, κοσμοθεωρητικούς και ψευδοεπιστημονικούς λόγους.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

1) Στηριγμένοι στην πηγή που ακολουθεί και στις ιστορικές σας γνώσεις, να ερμηνεύσετε τη στάση του Ελ. Βενιζέλου απέναντι στο ποντιακό ζήτημα.

Οι απόψεις όμως του Βενιζέλου σχετικά με το ποντιακό ζήτημα, που σχηματίστηκαν με βάση τις εκθέσεις του ειδικού στρατιωτικού εκπροσώπου του στον Πόντο συνταγματάρχη Καθενιώτη, όπως ο Έλληνας πρωθυπουργός τις εξέφρασε και σε δηλώσεις του προς τον τύπο τον Ιανουάριο του 1919, έτειναν προς τη λύση συνεργασίας του ελληνικού και αρμενικού στοιχείου σε ένα αρμενικό κράτος. Σ' αυτή τη λύση προσανατολιζόνταν και Ελληνοαρμενικοί κύκλοι στην Κωνσταντινούπολη, συγκεκριμένα το Αρμενικό Πατριαρχείο, το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και το Ελληνικό Συμβούλιο. Αντίθετα τα αιτήματα των Ποντίων για ανεξάρτητο κράτος και ακόμη περισσότερο για ένωση με την Ελλάδα κρίνονταν από το Βενιζέλο τουλάχιστον ως ουτοπικά. Οι δηλώσεις του Έλληνα πρωθυπουργού προκάλεσαν θύελλα αντιδράσεων των ποντιακών οργανώσεων, πούμε διαβήματα τους προς τους αντιπροσώπους των Δυνάμεων στο Παρίσι επέμεναν στην ένωση του Πόντου με την Ελλάδα.

Στις 22 Ιανουαρίου/4 Φεβρουαρίου, αναπτύσσοντας ο Βενιζέλος στο Ανώτατο Συμβούλιο τις ελληνικές διεκδικήσεις, εξέφρασε την αντίθεση του για τη δημιουργία Ποντιακής Δημοκρατίας και υποστήριξε την ένταξη της Τραπεζούντας στο Αρμενικό κράτος. Η υποχωρητικότητα του Έλληνα πρωθυπουργού σε αίτημα, που είχε ελάχιστες πιθανότητες να γίνει δεκτό, αποσκοπούσε στην αποτελεσματικότερη προβολή των υπόλοιπων εθνικών διεκδικήσεων. Όπως ήταν φυσικό όμως προκάλεσε και πάλι αντιδράσεις των Ποντίων, που στην Κωνσταντινούπολη εκδηλώθηκαν με την υποβολή υπομνημάτων προς τους αρμοστές των Δυνάμεων στα οποία επαναλάμβαναν το αίτημα της ενώσεως με την Ελλάδα ή τουλάχιστον της δημιουργίας «Ελληνικής Δημοκρατίας του Πόντου». Εξάλλου, ένα νέο ποντιακό συμβούλιο στο Βατούμ ζήτησε από την ελληνική κυβέρνηση να στείλει στρατεύματα για να καταλάβει τον Πόντο (τέλη Φεβρουαρίου 1919).

Η συμμετοχή της Ελλάδος στην εκστρατεία της Ουσανίας ανάγκασε το Βενιζέλο να αναθεωρήσει κάπως την ποντιακή του πολιτική: χιλιάδες Έλληνες της νότιας Ρωσίας, που διώκονταν από το νέο ρωσικό καθεστώς, κατέφευγαν στον Πόντο, ενισχύοντας αριθμητικά τον ελληνικό πληθυσμό της περιοχής.

2) Στηριγμένοι στην πηγή που ακολουθεί και στις ιστορικές σας γνώσεις, να καταγράψετε τις προσπάθειες των Ποντίων, την περίοδο 1919-1921 να δημιουργήσουν ανεξάρτητο κράτος.

Από τον Απρίλιο του 1919 η εκπροσώπηση των ποντιακών διεκδικήσεων ανατίθεται στο μητροπολίτη Χρύσανθο, που πείθεται να υιοθετήσει τη συμβιβαστική άποψη του Βενιζέλου για Ομοσπονδιακό Αρμενικό κράτος, όπου θα ίσχυε για τους Έλληνες καθεστώς αυτονομίας. Στις επαφές του με τους ιθύνοντες του Συνεδρίου ο μητροπολίτης συνάντησε ευνοϊκή αποδοχή των απόψεων του. Ο Ουίλσον, ο Κλεμανσώ και ο Ταρντιέ έδειξαν διατεθειμένοι να υποστηρίξουν τις προτάσεις του, που αντίθετα προκάλεσαν την αντίδραση τόσο των Αρμενίων όσο και των Ελλήνων του Πόντου. Την 1/14 Μαΐου 1919 οι εκπρόσωποι των Ποντίων στο Παρίσι με υπόμνημα τους στη Συνδιάσκεψη επιμένουν στη δημιουργία ανεξάρτητης Ποντιακής δημοκρατίας κάτω από την ελληνική προστασία ή με εντολή των Η.Π.Α. Αλλά τα αλλεπάλληλα αντιφατικά διαβήματα των ενδιαφερομένων μερών εξάντλησαν την υπομονή των Συνέδρων και είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην ποντιακή υπόθεση. Ο Βρετανός αρμόδιος Formbes Adam, που μελέτησε τις προτάσεις του Χρύσανθου, αποφάνθηκε ότι η δημιουργία αυτόνομου κράτους στον Πόντο θα εγκαινίαζε νέα σειρά ποντιακών αξιώσεων για ένωση με την Ελλάδα και επικίνδυνο προηγούμενο για ανάλογες διεκδικήσεις των υπολοίπων μειονοτήτων της Αρμενίας.

Από τον Απρίλιο του 1919 οι Πόντιοι προσανατολίζονται στη δημιουργία εθνικού στρατού για την απόκτηση της ανεξαρτησίας τους. Παράλληλα ο Χρύσανθος, επιστρέφοντας στην Κωνσταντινούπολη το Σεπτέμβριο του 1919, συζητεί με Τούρκους ιθύνοντες και αντιπροσώπους του Κεμάλ την προοπτική αυτονομίας του Πόντου με ισοπολιτεία Τούρκων και Ελλήνων υπό την κηδεμονία της Κοινωνίας των Εθνών. Τελικά όμως προκρίθηκε η λύση Ποντοαρμενικής ομοσπονδίας και τον Ιανουάριο του 1920 υπογράφηκε σχετική συμφωνία από το μητροπολίτη Χρύσανθο και τον πρόεδρο της Αρμενικής Δημοκρατίας Χατισιάν. Συμφωνήθηκε στρατιωτική συνεργασία Ελλάδος και Αρμενίας για την προστασία του Πόντου από τουρκικά στρατεύματα. Η άρνηση των Άγγλων να επιτρέψουν την εφαρμογή του στρατιωτικού μέρους της συμφωνίας και τη συγκρότηση εθνικών ποντιακών ταγμάτων συνετέλεσε στην ήττα των Αρμενίων στο Έρζερούμ, στη συνθηκολόγηση τους με τον Κεμάλ (Δεκέμβριος 1920) και στην εγκατάλειψη του ποντιακού πληθυσμού στο έλεος των τουρκικών στρατευμάτων.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ', σελ. 112-3

3) Αφού λάβετε υπόψη σας τις παρακάτω πηγές, να επισημάνετε τις επιπτώσεις του κινήματος του Κεμάλ, μέχρι το 1919, στην όξυνση του προσφυγικού προβλήματος.

α) Ο μητροπολίτης Χρύσανθος τελειώνει το βιβλίο του «Η Εκκλησία της Τραπεζούντας»: «... τη ενόχω συχεργασία δύο μεγάλων χριστιανικών Δυνάμεων της Δύσεως, της Γερμανίας και της

Αυστρίας, κατά τα έτη 1914-1918 εσφάγη υπό των Νεότουρκων ολόκληρον έθνος το Αρμενικόν και εκατοντάδες χιλιάδων Ελλήνων βιαίως απεσπάσθησαν από των εστιών αυτών και απέθανον εν τη εξορία..»

Αίδω Σωτηρίου, Η Μικρασιατική Καταστροφή και η στρατηγική του ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1993, σ. 97

β) Μετά άρχισε ο πόλεμος και οι Τούρκοι μπόρεσαν να δράσουν ελεύθερα. Μπαίνουμε στη δεύτερη φάση. Έσφαξαν πάνω από ένα εκατομμύριο Αρμένιους. Οι Έλληνες δεινοπάθησαν, αν και σχετικά λιγότερο. Δεν τους έσφαξαν επί τόπου, αλλά εκτοπίστηκαν και καταδικάστηκαν σε αργό θάνατο. Είχαν πίσω τους την Ελλάδα και το στόλο της, τον προδότη βασιλιά, το γαμπρό του Γουλιέλμου, ενώ οι Αρμένιοι δεν είχαν ποτέ κανέναν προστάτη. Την εξήγηση αυτή για τη διαφορετική μεταχείριση τη δίνει τουλάχιστον ο Αμερικανός πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη, ο Henri Morgenthau που βρισκόταν σε διαρκή επαφή με τον Ταλαάτ, τον Εμβέρ και τον Τζεμάλ, από το 1913 έως το 1916, στο έργο του που μόλις κυκλοφόρησε στο Λονδίνο με τον τίτλο *Secrets of the Bosphorus*. Η νέα αυτή περίοδος διακρίνεται από την προηγούμενη λόγω της μεγαλύτερης έκτασης των μέτρων και λόγω των διαφορετικών μεθόδων που ακολουθήθηκαν.

Felix Sartiaux, Η ελληνική Μικρασία, σελ. 169 – 171

γ) Πρέπει να σημειωθεί πως στη διάρκεια των διαδοχικών φάσεων της εθνικιστικής επαναστάσεως οξύνθηκε το προσφυγικό πρόβλημα των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και του Πόντου, που σύμφωνα και με τη μαρτυρία του Αγγλου υπάτου αρμοστή στην Κωνσταντινούπολη J. B. de Robeck ήδη από τον Οκτώβριο του 1919 έφθαναν κατά χιλιάδες στα μικρασιατικά παράλια και στις ακτές της Προποντίδας, χωρίς να υπάρχει δυνατότητα κατάλληλης περιθάλψεως και εγκαταστάσεως τους.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ', σ. 127-128

4) Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις απαραίτητες πληροφορίες από το κείμενο που σας δίνεται: α. να εξηγήσετε πώς προέκυψε η διετής προεδρία του μητροπολίτη Χρύσανθου στην Τραπεζούντα το 1916

β. να παρουσιάσετε πώς χαρακτηρίζεται η περίοδος αυτή αιτιολογώντας τον χαρακτηρισμό που της αποδίδεται.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Στον ανατολικό Πόντο η προέλαση του ρωσικού στρατού διαμόρφωσε διαφορετικές συνθήκες από αυτές που επικρατούσαν στον δυτικό, με τις εθνικές εκκαθαρίσεις κατά του ελληνικού πληθυσμού και την απελπισμένη αντίσταση των Ποντίων ανταρτών. Οι Ρώσοι απώθησαν τα τουρκικά

στρατεύματα και άρχισαν την προέλαση. Λίγες μέρες πριν από την είσοδό τους στην Τραπεζούντα, ο βαλής της πόλης παρέδωσε την εξουσία στον μητροπολίτη Χρύσανθο και σε τριμελή επιτροπή Ελλήνων[...]. Οι Ρώσοι αποδέχτηκαν την ελληνική διοίκηση, η οποία έγινε γνωστή ως Προσωρινή Κυβέρνηση Τραπεζούντας. Η Προσωρινή Κυβέρνηση αναγνωρίστηκε και από τις δυνάμεις της Αντάντ[...]. Η πολιτική που τηρούσε προς το μουσουλμανικό στοιχείο η Προσωρινή Κυβέρνηση και ειδικά ο μητροπολίτης Χρύσανθος, ήταν εξαιρετικά μετριοπαθής. Αυτό ομολογείται σε επίσημες εκθέσεις ακόμη και των Γερμανών συμμάχων των Τούρκων. Ο γενικός πρόξενος της Αυστροουγγαρίας στην Τραπεζούντα στην αναφορά του επισήμανε: «Όταν το χειμώνα του 1916 ήρχισεν η ρωσική κατοχή να γίνεται απειλητική προέτρεψεν το ποίμνιόν του να υποστηρίξει τον τουρκικόν πληθυσμόν που έμενεν πίσω[...]. Ο Έλλην μητροπολίτης έθεσε μάλιστα υπό την προστασίαν του τους Τούρκους πρόσφυγας, ίδρυσε σχολείον με άνω των 200 Τούρκων μαθητών».[...] Η ήπια πολιτική του Χρύσανθου συντέλεσε στην αποτροπή της ελληνομουσουλμανικής ρήξης.

Αγτζίδης, Β., Έλληνες του Πόντου, Ελληνικές Εκδόσεις, Αθήνα 2007, σ. 173-17 (ΤΡΑΠΕΖΑ ΘΕΜΑΤΩΝ)

5) Έχοντας υπόψη το κείμενο που ακολουθεί και με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις να αναφερθείτε:

α. στον τρόπο με τον οποίο οι Πόντιοι της διασποράς προωθούν τη δημιουργία ανεξάρτητου ποντιακού κράτους.

β. στον ρόλο του επίσημου ελληνικού κράτους και των Μεγάλων Δυνάμεων όσον αφορά την προώθηση του ποντιακού ζητήματος.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Το Νοέμβριο του 1917 ο Κωνσταντινίδης συναντήθηκε στη Νίκαια της Γαλλίας με τον Βενιζέλο, στον οποίο εξέθεσε το σχέδιό του για ανεξαρτητοποίηση του Πόντου. Ο Βενιζέλος, κατά τον Κωνσταντινίδη, «[...]επεδοκίμασε καθ' όλα το σχέδιόν μας και με ενεθάρρυνε δια την επιτυχίαν του», χωρίς όμως να υποσχεθεί κάποια βοήθεια. Στο σχέδιο του Κωνσταντινίδη οι Ρώσοι, που βρίσκονταν σε παρατεταμένη αναταραχή, τήρησαν αρνητική στάση, ενώ οι Γάλλοι, αν και αρχικά θετικοί, δεν εκδήλωσαν καμία πρωτοβουλία. Ο Κωνσταντινίδης, προκειμένου να προωθήσει περισσότερο το ζήτημα, αλλά ίσως και για να προλάβει την προέλαση του οθωμανικού στρατού στον ρωσοκρατούμενο Πόντο μετά την επικράτηση της μπολσεβικικής επανάστασης, οργάνωσε στις 22 Ιανουαρίου/4 Φεβρουαρίου 1918 στη Μασσαλία Παμποντιακό Συνέδριο από το οποίο έστειλε μάλιστα και επιστολή στον Τρότσκι ζητώντας του βοήθεια.

Γεωργανόπουλος, Ε., «Οι Έλληνες του Πόντου και η Οθωμανική Αυτοκρατορία (1561-1923)», στο «Αρχαίον Πόντου» Παράρτημα 36, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήνα 2021, σ. 327 (ΤΡΑΠΕΖΑ ΘΕΜΑΤΩΝ)

ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ 1-2

1α) Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά του Βενιζελισμού στον οικονομικό τομέα;

β) Ποιες ήταν οι βασικές θέσεις των αντιβενιζελικών κομμάτων;

Απάντηση

Σελ 48 Στην περίοδο...του έθνους.

Σελ 92 Ως αντιβενιζελικά...διαλλακτικό

2. Τι προέβλεπε το εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα του τρικουπικού κόμματος και ποια έργα υλοποιήθηκαν επί των κυβερνήσεων του;

Απάντηση

Σελ. 80 «Το τρικουπικό κόμμα ήδη...δικτύου της χώρας.»

Σελ. 32-33 Εκτός από το σιδηροδρομικό δίκτυο...κατά την περίοδο αυτή.

Σελ 34-35 Το σιδηροδρομικό δίκτυο...δικτύου.

3. Ποιοι παράγοντες συνέβαλλαν στην ανάπτυξη του εργατικού κινήματος κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα; Τι γνωρίζετε για την ανάπτυξη και δραστηριοποίησή των αριστερών κομμάτων στην πολιτική ζωή της χώρας κατά την ίδια περίοδο;

Απάντηση

Σελ. 46-47: **Η αρνητική κατάσταση για το εργατικό κράτησε ως το τέλος... Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος»,**

Σελ. 89: **Στις εκλογές του Αυγούστου του 1910** σε κάποιες εκλογικές... «Κοινωνιολογική Εταιρεία»,

Σελ. 93: Τα αριστερά κόμματα ... στους Φιλελευθέρους,

Σελ. 97-98: Οι υψηλοί δείκτες ... (Κ.Κ.Ε.)

ΚΕΦΑΛΑΙΑ 1 – 3

1. Ποια ήταν η εξέλιξη της βιομηχανίας στην Ελλάδα:

α) από το 1830 έως το 1870 και

β) με την έλευση των προσφύγων από το 1922 έως το 1932;

Απάντηση

α) Σελ. 29-30 «Η εμφάνιση...εργατικού δυναμικού».

β) Σελ.168-169 «Η άφιξη...ενδυμάτων».

2. Να αξιολογήσετε το έργο του ελληνικού κράτους και της ΕΑΠ στην περίθαλψη και αποκατάσταση των προσφύγων της μικρασιατικής καταστροφής.

Απάντηση

Σελ. 51-52: Ολόκληρη η ενότητα 5 (Η οικονομική ζωή κατά την περίοδο 1922-1936),

Σελ. 163: «Η αποκατάσταση και η αφομοίωση ... έργου που επιτεύχθηκε»

ΚΕΦΑΛΑΙΑ 2 - 3

Ποιες διπλωματικές πράξεις (συνθήκες, συμφωνίες, σύμφωνα φιλίας) υπέγραψε τη Ελλάδα την περίοδο 1918-1930 που ρύθμιζαν το προσφυγικό ζήτημα;

Απάντηση

Σελ. 140: «Το Νοέμβριο του 1919 ... της συνθήκης»,

Σελ. 96: «Η συνθήκη των Σεβρών ... απτή πραγματικότητα»,

Σελ. 149-150: «στις 24 Ιουλίου 1923 ... επίμαχων περιοχών»,

Σελ. 151-152: «Με βάση το άρθρο ... των ανταλλαξίμων»,

Σελ. 161: «Μετά την υπογραφή ... του άλλου κράτους»

ΚΕΦΑΛΑΙΑ 1 - 2 - 3

1. Ποιες ήταν οι επιπτώσεις της ήττας των Βενιζελικών στις εκλογές του 1920 για την ελληνική οικονομία, καθώς και για την εσωτερική και εξωτερική πολιτική της χώρας;

Απάντηση

Σελ. 50: «Το Νοέμβριο του 1920 ... βαρύτατες συνέπειές της»,

Σελ. 96-97: «Η συνθήκη των Σεβρών ... σύνταγμα»,

Σελ. 144: «Οι εθνικές βλέψεις ... φτάνουν στην Ελλάδα»

2. Να αναφέρετε τις συνέπειες του Κριμαϊκού πολέμου στην οικονομική και την πολιτική κατάσταση της Ελλάδας καθώς και στα προσφυγικά ρεύματα του 19ου αιώνα.

Απάντηση

Σελ. 13 «Οι οικονομικές δυνατότητες...της χώρας».

Σελ. 74 – 75 «Κατά την περίοδο του Κριμαϊκού...πολιτική σκηνή».

Σελ. 134 «Το 1854...της Φθιώτιδας».

3. Να ορίσετε την εθνική-πολιτική ιδεολογία της «Μεγάλης Ιδέας» και να παρουσιάσετε την πραγμάτωσή της με τη συνθήκη των Σεβρών

Απάντηση:

Σελ 15 Στο μεταξύ η πρόοδος... σελ 16 συνόρων

Σελ 96: Η συνθήκη...απτή πραγματικότητα

Σελ 144: Οι εθνικές βλέψεις.....της περιοχής στην Ελλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ 1 – 4

1. Ποια ήταν η επίδραση των Βαλκανικών πολέμων: α) στην οικονομία, β) στο εργατικό κίνημα, γ) στο κρητικό ζήτημα;

Απάντηση:

α) Σελ. 49: «Το κόστος των Βαλκανικών πολέμων ... Α' παγκόσμιος πόλεμος».

β) Σελ. 46: «Η ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης ... ιδεολογίας στη χώρα».

γ) Σελ. 219-220: Όλη η ενότητα 9 (Η οριστική λύση του κρητικού ζητήματος).

ΚΕΦΑΛΑΙΑ 2 – 4

1. Σε ποιες συνθήκες ο Ελ. Βενιζέλος παραιτήθηκε από την πρωθυπουργία της Κρήτης και πολιτεύθηκε στην Ελλάδα;

Απάντηση:

Σελ. 218: «Το πολιτικό κενό ... στην Κρήτη»

Σελ. 219: «Λίγους μήνες ... Σεπτέμβριος 1910»

Σελ. 89-90: «Πριν από τις εκλογές ... από μέλη της Εθνοσυνέλευσης»

2. Τι γνωρίζετε για την εσωτερική και εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης Βενιζέλου κατά την περίοδο 1910-1912 και ποια ήταν η απήχυσή της;

Απάντηση:

Σελ. 90-91: «Το πρώτο εξάμηνο ... για κοινοβουλευτικές συζητήσεις».

Σελ. 91: «Το ρεύμα ... κοινωνικών προβλημάτων»

Σελ. 219: «Λίγους μήνες ... ένοπλα τμήματα»

ΘΕΜΑΤΑ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

2017-2023

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ

ΔΕΥΤΕΡΑ 12 ΙΟΥΝΙΟΥ 2023

ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Να δώσετε το περιεχόμενο των ακόλουθων ιστορικών όρων:

- α. Κόμμα Γ. Θεοτόκη
- β. Διχοτόμηση του χαρτονομίσματος
- γ. Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ)

Μονάδες 15

ΘΕΜΑ Α2

Να χαρακτηρίσετε τις προτάσεις που ακολουθούν, γράφοντας στο τετράδιό σας το γράμμα που αντιστοιχεί στην κάθε πληροφορία και δίπλα του τη λέξη **Σωστό**, αν η πληροφορία είναι σωστή, ή τη λέξη **Λάθος**, αν η πληροφορία είναι λανθασμένη:

- α. Η ενσωμάτωση των Ιονίων Νήσων στην Ελλάδα έγινε το 1881.
- β. Στη Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους συγκροτήθηκαν δύο ισχυρά κόμματα, των προκρίτων και των κλεφτοκαπεταναίων.
- γ. Με το Σύνταγμα του 1927 στη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας τοποθετήθηκε βασιλιάς.
- δ. Στην Εθνοσυνέλευση του 1843-1844, στην τρίτη φάση της αντιδικίας αυτοχθόνων-ετεροχθόνων το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στο θέμα των όρων εκλογής των βουλευτών.
- ε. Στις 14 Φεβρουαρίου 1913 αφαιρέθηκαν από το φρούριο της Σούδας οι σημαίες των Μ. Δυνάμεων και της Τουρκίας.

Μονάδες 10

ΘΕΜΑ Β1

Ποια ήταν η δομή και η οργάνωση του κόμματος των Φιλελευθέρων κατά την περίοδο 1910-1912;

Μονάδες 12

ΘΕΜΑ Β2

Ποιο ήταν το έργο που επιτέλεσε η πρώτη Κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας;

Μονάδες 13

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ**ΘΕΜΑ Γ1**

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις και τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

α. στη δημιουργία του προσφυγικού συνοικισμού της Ερμούπολης της Σύρου κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης (μονάδες 15) και

β. στους λόγους που οδήγησαν στην ανάδειξη της Σύρου σε ισχυρό ναυτιλιακό κέντρο μετά την Επανάσταση του 1821 (μονάδες 10).

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Οι πρώτοι φυγάδες εις την άλλοτε έρημον ταύτην ακτήν της Σύρου ήσαν οι Κυδωνιείς. Ηκολούθησαν οι Χίοι [...], Σμυρναίοι, Κρήτες, Θεσσαλοί, Μακεδόνες και άλλοι. Ενταύθα κατέφυγε και μέγα πλήθος προσφύγων εκ της Τήνου, ιδίως μετά την πανώλη, ως και εξ άλλων γειτονικών νήσων.

Οι ευρόντες άσυλον εις την Σύρον συγκατελέγοντο μεταξύ των πτωχοτέρων, διότι οι πλούσιοι συνήθως κατέφευγον εις τας Ιονίους νήσους και εις την Ευρώπην. Μετ' ολίγον όμως, ότε κατενοήθη η σπουδαιότης του λιμένος της νήσου δια την διεξαγωγήν του εμπορίου της Ανατολής, ήρχισαν να προσφεύγουν και πλούσιοι ομογενείς. [...]

Οι εντόπιοι γενικώς εφέροντο προσηνώς⁷ προς τους πρόσφυγας και ετήρουν μάλλον επιφυλακτικήν στάσιν απέναντι αυτών, διότι ενόμιζον, ότι ούτως απέφευγον την σύγκρουσιν είτε προς την ελληνικήν είτε προς την τουρκικήν κυβέρνησιν. Παρά ταύτα όμως [...], ανησύχουν εκ της διαρκούς προσελεύσεως και συσσωρεύσεως των προσφύγων εις την παραλίαν της νήσου. [...] Η αμφίρροπος όμως στάσις των καθολικών κατά τας αρχάς της ελληνικής επαναστάσεως, ως και αι δια κτηματικούς λόγους κυρίως εγερθείσαι εν Σύρῳ έριδες μεταξύ εντοπίων και προσφύγων, ανέξεσαν⁸ [...] την από αιώνων υπολανθάνουσαν θρησκευτικήν διαίρεσιν των κατοίκων.

Πραγματικός οι πρόσφυγες ελθόντες εγκατεστάθησαν εις γαίας καλλιεργημένας και ακαλλιεργήτους, αι οποίαι ήσαν και οι περισσότεραι, ανηκούσας εις τους εντοπίους. [...] Το ότι εσημειώθησαν επεισόδια μεταξύ γηγενών και προσφύγων δια κτηματικούς λόγους δεν είναι διόλου άξιον απορίας.

Απόστολος Βακαλόπουλος, *Πρόσφυγες και Προσφυγικόν Ζήτημα κατά την Επανάστασιν του 1821*, Θεσσαλονίκη 1939, σελ. 68-69 (διασκευή).

⁷ με καλοσύνη

⁸ αναζωπύρωσαν

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Σε ζηλευτή θέση, πάνω στο σταυροδρόμι των θαλάσσιων δρόμων που συνδέουν την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, τη Θεσσαλονίκη ή τη Μαύρη Θάλασσα με τα μεγάλα λιμάνια της δυτικής Μεσογείου, στο περιθώριο των συγκρούσεων του μεγάλου πολέμου, καθώς, επειδή οι κάτοικοι της άνω Σύρου ήταν καθολικοί, το νησί τελούσε υπό γαλλική προστασία κατά τη διάρκεια έναρξης του αγώνα, η πόλη του Ερμύ θα γίνει, μέσα σε λίγα χρόνια, το σημαντικότερο κέντρο του εμπορίου του Αρχιπελάγους (Αιγαίου).

Χριστίνα Αγγριαντώνη, Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης τον 19ο αιώνα, Αθήνα 1986, σελ. 84 (διασκευή).

ΘΕΜΑ Δ1

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις και τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε:

- α.** τον ρόλο του Κ. Κωνσταντινίδη στον αγώνα για τη δημιουργία μιας αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας (μονάδες 11) και
- β.** τη στάση του Ελ. Βενιζέλου σχετικά με τις εθνικές διεκδικήσεις των Ποντίων και την αντίθεσή τους σ' αυτή κατά την περίοδο διεξαγωγής του Συνεδρίου Ειρήνης στο Παρίσι (μονάδες 14).

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Οι προπολεμικές δεσμεύσεις των νικητριών Δυνάμεων περί εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης ως βάσης για την αναδιοργάνωση του μεταπολεμικού κόσμου δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τη διατύπωση κάθε είδους εθνικών διεκδικήσεων. Επιπλέον, το ελληνικό κράτος είχε βρεθεί στην πλευρά των νικητών εν αντιθέσει με την ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι [...] εξελίξεις αυτές δημιούργησαν στον Κωνσταντινίδη την αίσθηση του επείγοντος: «Συστάσει υψηλών φιλικών κύκλων δυναμένων ως εκ της θέσεώς των να γνωρίζωσι την εν γένει κατάσταση, έκρινα καλόν να συγκαλέσω 22 Ιανουαρίου / 4 Φεβρουαρίου 1918 το Παμποντιακόν Συνέδριον εν Μασσαλία.

[...]». Τα πράγματα για τον Κωνσταντινίδη ήταν ξεκάθαρα: οποιαδήποτε περαιτέρω καθυστέρηση της έναρξης των εργασιών του παμποντιακού συνεδρίου μεγιστοποιούσε τον κίνδυνο να μείνει η ποντιακή περιοχή εκτός νυμφώνος κατά τον τελικό διακανονισμό των εκκρεμών πολεμικών ζητημάτων.

Ελευθερία Κυφονίδου, Ποντιακό Ζήτημα: Στρατηγικές επιλογής και αδιέξοδα, 1917-1922, Ιωάννινα 2022, σελ. 72 (διασκευή).

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Οι εδαφικές διεκδικήσεις της Ελλάδας διατυπώθηκαν αναλυτικά στο υπόμνημα που υπέβαλε ο Βενιζέλος προς τη Συνδιάσκεψη στις 17/30 Δεκεμβρίου 1918. [...] Αναγνωρίζοντας τις αντικειμενικές δυσχέρειες που προέκυπταν λόγω της γεωγραφικής απομόνωσής του από τις υπόλοιπες περιοχές με πυκνό ελληνικό πληθυσμό, ο Βενιζέλος απέφυγε να διατυπώσει διεκδικήσεις για τον Πόντο. Η Ελλάδα, ακόμα και αν εξασφάλιζε τη συγκατάθεση των Μεγάλων Δυνάμεων, δεν ήταν σε θέση να παρέμβει στρατιωτικά στην περιοχή προκειμένου να επιβάλει με τη δύναμη των όπλων, εάν αυτό απαιτούνταν, τη θέλησή της. Ταυτόχρονα, δεδομένου ότι σοβαρές αμφιβολίες εκφράζονταν για τη δυνατότητα των Ποντίων να αντιμετωπίσουν μόνοι τους ενδεχόμενες τουρκικές πιέσεις, ο Βενιζέλος απέρριψε και τη λύση της ίδρυσης ανεξάρτητου ποντιακού κράτους. Εισηγήθηκε, ωστόσο, την ενσωμάτωση του Πόντου [...] στη νεοσυσταθείσα Αρμενική Δημοκρατία, στο πλαίσιο της οποίας εικαζόταν ότι οι Έλληνες θα απολάμβαναν πλήρους ισονομίας και ισοπολιτείας, διασφαλίζοντας έτσι τη συνέχιση της παρουσίας τους και την ευημερία τους στις πατρογονικές τους εστίες.

Αντώνης Κλάνης, *«Στο κλουβί της Ελλάδος της στενής μας κλεισμένοι»: Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης, 1821-1923*, Αθήνα 2019, σελ. 297, 300.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Στις αρχές Φεβρουαρίου 1919, αναπτύσσοντας ο Βενιζέλος στο Ανώτατο Συμβούλιο τις ελληνικές διεκδικήσεις, εξέφρασε την αντίθεσή του για τη δημιουργία Ποντιακής Δημοκρατίας και υποστήριξε την ένταξη της Τραπεζούντας στο Αρμενικό κράτος [...]. Όπως ήταν φυσικό όμως προκάλεσε και πάλι αντιδράσεις των Ποντίων, που στην Κωνσταντινούπολη εκδηλώθηκαν με την υποβολή υπομνημάτων προς τους αρμοστές των Δυνάμεων, στα οποία επαναλάμβαναν το αίτημα της ενώσεως με την Ελλάδα ή τουλάχιστον της δημιουργίας «Ελληνικής Δημοκρατίας του Πόντου».

Έφη Αλλαμανή και Κρίστα Παναγιωτοπούλου, *«Το ζήτημα του Πόντου» στο: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ', Αθήνα 1978, σελ. 113 (διασκευή).

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ**

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 10 ΙΟΥΝΙΟΥ 2022

ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Να δώσετε το περιεχόμενο των ακόλουθων ιστορικών όρων:

- α. Φροντιστήριο της Τραπεζούντας
- β. Κοινοβουλευτική ομάδα των Ιαπώνων
- γ. Εθνικόν Κομιτάτον

Μονάδες 15

ΘΕΜΑ Α2

Να χαρακτηρίσετε τις προτάσεις που ακολουθούν, γράφοντας στο τετράδιό σας το γράμμα που αντιστοιχεί στην κάθε πληροφορία και δίπλα του τη λέξη Σωστό, αν η πληροφορία είναι σωστή, ή τη λέξη Λάθος, αν η πληροφορία είναι λανθασμένη:

- α. Το μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας, τον πρώτο αιώνα της ανεξαρτησίας της, αφορούσε γεωργικά προϊόντα.
- β. Στο χώρο της έγχειας ιδιοκτησίας το οθωμανικό δίκαιο δεν διέφερε από το βυζαντινορωμαϊκό που υιοθέτησε το ελληνικό κράτος.
- γ. Το έργο της διάνοιξης της διώρυγας της Κορίνθου ξεκίνησε το 1881 από μια υπερβολικά αισιόδοξη αμερικανική εταιρεία.
- δ. Το κόστος των Βαλκανικών πολέμων ήταν σημαντικό, δεν κλόνησε όμως την εθνική οικονομία, όπως συνέβαινε με τις στρατιωτικές κινητοποιήσεις του 19ου αιώνα.
- ε. Η Τράπεζα της Ελλάδος πολύ γρήγορα, μετά τη λειτουργία της, πέτυχε σταθερές ισοτιμίες της δραχμής με τα ξένα νομίσματα.

Μονάδες 10

ΘΕΜΑ Β1

Ποιοι ήταν οι στόχοι του εκσυγχρονιστικού προγράμματος του τρικουπικού κόμματος και ποιες προσπάθειες έγιναν για την υλοποίησή του;

Μονάδες 12

ΘΕΜΑ Β2

Για ποιους λόγους η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ) κατά την αποκατάσταση των προσφύγων έδωσε προτεραιότητα:

- α. στην ανάπτυξη της γεωργίας; (μονάδες 6)
- β. στην εγκατάσταση των προσφύγων στη Μακεδονία και στη Δυτική Θράκη; (μονάδες 7)

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ**ΘΕΜΑ Γ1**

Πώς αντιμετωπίστηκαν οι πρώτες στοιχειώδεις και πιεστικές ανάγκες των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής, μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα; Να απαντήσετε συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται.

Μονάδες 25**ΚΕΙΜΕΝΟ Α**

Το φθινόπωρο του 1922 όλοι οι δημόσιοι χώροι της Αθήνας και του Πειραιά είχαν «καταληφθεί» από πρόσφυγες. Κεντρικές πλατείες και δρόμοι, δημόσιες υπηρεσίες, θέατρα, ξενοδοχεία, δημόσια λουτρά, αποθήκες και υπόστεγα «στέγαζαν» χιλιάδες ανθρώπους.

Τον Σεπτέμβριο του 1922, το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας εξέδωσε απόφαση σύμφωνα με την οποία επιτρεπόταν η τοποθέτηση κλινών στους διαδρόμους των ξενοδοχείων. [...]

Στις αρχές Δεκεμβρίου του 1922, σύμφωνα με ανακοίνωση του γραφείου του δημάρχου Αθηνών, περίπου 70.000 πρόσφυγες διέμεναν σε 130 πρόχειρους καταυλισμούς διάσπαρτους σε ολόκληρη την πόλη. Η δημοτική αρχή επιδόθηκε σε έναν αγώνα με το χρόνο για να καθαρίσει και να διαμορφώσει κατάλληλα χώρους στους οποίους θα μπορούσαν να διαμείνουν προσωρινά οι πρόσφυγες. [...]

Χαρακτηριστική της κατάστασης που αντιμετώπιζαν οι πρόσφυγες μετά την αποβίβασή τους στο λιμάνι του Πειραιά είναι η εικόνα που καταγράφεται από την Τασία Χρυσάφη-Ακερμανίδου, ένα από τα παιδιά που γεννήθηκαν πάνω στα πλοία κατά τη διάρκεια μεταφοράς των προσφύγων στην Ελλάδα. [...]

Μετά από περιπλάνηση αρκετών ημερών, η οικογένεια Ακερμανίδη βρήκε στέγη με τη βοήθεια μιας γυναίκας που έμενε στη συνοικία της Γαργαρέττας κάτω από την Ακρόπολη. Ο μοναδικός χώρος που μπορούσε να τους προσφέρει ήταν ένα κοτέτσι στην αυλή του σπιτιού της. Αφού πρώτα έσφαξε τη μοναδική κότα που είχε και ασβέστωσε καλά το χώρο, το κοτέτσι αποτέλεσε το πρώτο «σπίτι» της οικογένειας Ακερμανίδη για έναν τουλάχιστον μήνα μετά την άφιξή της στην Αθήνα.

Μενέλαος Χαραλαμπίδης, «Πρόσφυγες και γηγενείς στη μεταπολεμική Αθήνα. Πτυχές μιας δύσκολης συνύπαρξης», στο: Αρτ. Ψαρομήλιγκος και Βασιλική Λάζου (επιμ.), Ιστορία της Μικράς Ασίας, Αθήνα 2011, σσ. 9-11 (διασκευή).

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

«Βλέπετε εκεί;», μας λέει ο βαρκάρης. «Είναι η εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Εκεί έχουν μαζευτεί πολλοί πρόσφυγες. Πηγαίνετε κι εσείς».

Πράγματι, προχωράμε και φτάνουμε στην εκκλησία. Η εκκλησία ήταν γεμάτη από κόσμο. [...] Κάποια στιγμή, μετά από ώρες, που μου φάνηκαν αιώνες, ξημέρωσε, και με τις πρώτες χλομές ακτίνες του ήλιου κινήσαμε να βρούμε το σπίτι του συγγενή μας, του Γιάννη του Σιδέρη. Ξέραμε πως έμενε στην οδό Ευκλείας 6. Τυχεροί μέσα στα τόσα που μας συνέβαιναν, βρήκαμε το δρόμο πολύ κοντά στην εκκλησία όπου είχαμε διανυκτερεύσει. Χτυπάω την πόρτα του σπιτιού που μας δείξαν. Μου άνοιξαν κάποιοι άνθρωποι, ενοικιαστές κι αυτοί στο ίδιο κτίριο. Τότε στην Ελλάδα η φτώχεια ήταν μεγάλη. Πέντε έξι οικογένειες νοίκιαζαν ένα σπίτι και είχαν κοινή κουζίνα. Μας καλοδέχτηκαν οι άνθρωποι κι έστειλαν να ειδοποιήσουν το θείο μου το Γιάννη. Όλοι μάς φρόντισαν και μας έβαλαν να φάμε κι εμείς τους ρωτούσαμε αν είχαν δει τους δικούς μας.

Φιλώ Χαϊδεμένου, Τρεις αιώνες, μια ζωή, Αθήνα 2005, σ. 146.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Η μεγάλη έξοδος των χριστιανών από τη Μικρά Ασία είχε ξεκινήσει. [...] Οι γυναίκες και τα παιδιά χωρίστηκαν από τους άντρες τους, στριμώχτηκαν στα πλοία και διαπεραιώθηκαν στον Πειραιά ή στη Θεσσαλονίκη. Έφτασαν, καθώς σημειώνουν όλοι οι παρατηρητές, χωρίς καμία βούληση. Πέρασαν μήνες στα αυτοσχέδια προσφυγικά στρατόπεδα, όπου ζούσαν κάτω από σκηνές, στον περίβολο του ναού του Ολυμπίου Διός στην Αθήνα, και σε άλλα στρατόπεδα, ενώ φιλόανθρωποι εθελοντές τους εφοδίαζαν με σούπα, ψωμί και κουβέρτες, ώσπου να βρουν τη θέληση να σταθούν ξανά στα πόδια τους.

Michael Llewellyn Smith, Το όραμα της Ιωνίας: Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία, 1919-1922 (μτφρ. Λίνα Κάσδαγλη), Αθήνα 2002, σσ. 550-551.

ΘΕΜΑ Δ1

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε:

- α. τα πολιτικά γεγονότα στην Κρήτη από τις 18 Μαρτίου 1901 μέχρι και την προκήρυξη εκλογών στο τέλος του 1904 (μονάδες 15) και
- β. τη στάση της αντιπολίτευσης στην εξαγγελία των εκλογών και τους σκοπούς της σύμφωνα και με την προκήρυξή της. (μονάδες 10)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Ο Βενιζέλος απολύθηκε από τον [Υπατο Αρμοστή] Γεώργιο και μέσα από απανωτά δημοσιεύματα στην εφημερίδα Κήρυξ των Χανίων εξήγησε τη στάση του και απάντησε στα αθηναϊκά δημοσιεύματα που τον κατηγορούσαν. [...] Στο προσωπικό του σημειωματάριο ο Βενιζέλος αναφέρεται στους λόγους της απόλυσής του από τον πρίγκιπα, θεωρώντας την ως μία πράξη επίρριψης ευθυνών στο πρόσωπό του από τον Αρμοστή, λόγω της αναποτελεσματικότητας

του τελευταίου και σε μία προσπάθεια να δικαιολογήσει τη στασιμότητα και το αδιέξοδο στο οποίο είχε φτάσει το Κρητικό Ζήτημα. Χαρακτηριστικά ανέφερε: «[...] Ο πρίγκηψ εξεμάνη ακολούθως εναντίον μου, διότι περιέπιπτεν από αποτυχίας εις αποτυχίαν [...] και έπρεπε να ευρεθή ο αποδιοπομπαίος τράγος [...]».

Εμμανουήλ Γ. Χαλκιαδάκης, «Η επανάσταση του Θερίσου ως εσωτερικό ζήτημα: η προσωπική διάσταση πρίγκιπα Γεωργίου-Ελευθερίου Βενιζέλου», στο: Γιώργης Μανουσάκης και Βάλια Βαρουχάκη (επιμ.), Θέρισσον 1905. 100 χρόνια. Συνέδριο υπό την αιγίδα της Βουλής των Ελλήνων, Χανιά, 3-5 Μαρτίου 2005, Πρακτικά, Χανιά 2009, σ. 27.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Η αδυναμία της [Αρμοστείας] να προωθήσει το ενωτικό αίτημα προς τη λύση του, διεύρυνε με την πάροδο του χρόνου τις αντιδράσεις και ενίσχυσε την αντιπολιτευτική κίνηση. Ο Βενιζέλος, πολιτικά απομονωμένος μετά την απόλυση και εγκατάλειψη του προγράμματος του, τον Απρίλιο του 1901, εξέφρασε πρώτος την αντιπολιτευτική αντίδραση και πέτυχε να συσπειρώσει κάτω από το πρόγραμμά του το σύνολο των αντιπολιτευτικών δυνάμεων. Η άρνηση του πρίγκιπα Γεωργίου να αποδεχθεί οποιοδήποτε διάλογο με την αντιπολιτευτική μερίδα και η συστηματική υπονόμηση κάθε συμβιβαστικής πρωτοβουλίας έθεσε σε δοκιμασία την εσωτερική ενότητα του κρητικού λαού.

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Η Κρητική Πολιτεία από το 1899», στο: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΔ', Αθήνα 1977, σ. 208 (διασκευή).

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

«Οι υπογεγραμμένοι, αποτελούντες την ηνωμένην εν Κρήτη αντιπολίτευσιν, συνελθόντες εν Χανίοις τη 26η Φεβρουαρίου 1905, αποσκοπούντες εις την εκπλήρωσιν του Εθνικού Προγράμματος, αποφασίζομεν: α) Πρώτον και κύριον μέλημα ημών έστω η επίτευξις του από αιώνων επιδιωκομένου σκοπού της ενώσεως της Κρήτης μετά της ελευθέρας Ελλάδος. β) Αδυνάτου αποβαίνοντος του σκοπού τούτου, θέλομεν επιδιώξει την πολιτικήν προσέγγισιν της πατρίδος προς την ελευθέραν Ελλάδα, μεταβαλλομένης από διεθνούς απόψεως της σημερινής καταστάσεως. γ) Μη εκπληρουμένου μηδέ του σκοπού τούτου θέλομεν επιδιώξει την αναθεώρησιν του ημετέρου συντάγματος κατά το πρότυπον του ελληνικού, όπως απαλλαγή ο τόπος του δεσποτισμού. Του προγράμματος τούτου την πραγμάτωσιν θέλομεν επιδιώξει και δι' ενόπλων λαϊκών συναθροίσεων. Εν ταις ενεργείαις ημών δεν θέλομεν επιδιώξει προσωπικήν μεταβολήν, αλλ' επελθούσης τοιαύτης θέλομεν αποκρούσει παντί σθένει και διά των όπλων έτι πάντα μη Έλληνα κυβερνήτην».

«Η προκήρυξη της αντιπολίτευσης», 26 Φεβρουαρίου 1905.

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ
ΤΡΙΤΗ 22 ΙΟΥΝΙΟΥ 2021
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Να δώσετε το περιεχόμενο των ακόλουθων ιστορικών όρων:

- α.** Οργανισμός (1914)
- β.** Σύμφωνο περί αμοιβαίας μεταναστεύσεως μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας (1919)
- γ.** Συνθήκη των Σεβρών (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920).

Μονάδες 15

ΘΕΜΑ Α2

Να χαρακτηρίσετε τις ιστορικές πληροφορίες που ακολουθούν, γράφοντας στο τετράδιό σας το γράμμα που αντιστοιχεί στην κάθε πληροφορία και δίπλα του τη λέξη **Σωστό**, αν η πληροφορία είναι σωστή, ή τη λέξη **Λάθος**, αν η πληροφορία είναι λανθασμένη:

- α.** Με τη Γαλλική Επανάσταση και τους Ναπολέοντειους πολέμους, ευνοήθηκε ιδιαίτερα η ελληνική ναυτιλία.
- β.** Ο Δ. Υψηλάντης θέλησε να επιβάλει έναν δικό του «Γενικό Οργανισμό της Πελοποννήσου», για να συγκεντρώσει τη στρατιωτική και την πολιτική εξουσία.
- γ.** Η ικανοποίηση των αιτημάτων των απομάχων του πολέμου ήταν η μόνη σαφής διεκδίκηση στο πλαίσιο του προγράμματος του γαλλικού κόμματος.
- δ.** Ο Ι. Κωλέττης, ως αρχηγός του αγγλικού κόμματος, επέβαλε το 1846/1847 ένα είδος κοινοβουλευτικής δικτατορίας.
- ε.** Με το Σύνταγμα του 1927 εγκαθιδρύθηκε το πολίτευμα της βασιλευομένης δημοκρατίας στην Ελλάδα.

Μονάδες 10

ΘΕΜΑ Β1

Να παρουσιάσετε τις συνθήκες διαμόρφωσης της νομισματικής πολιτικής των φιλοβασιλικών κυβερνήσεων από τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920 έως τη Μικρασιατική καταστροφή.

Μονάδες 12

ΘΕΜΑ Β2

α. Ποια ήταν τα αίτια της καθυστέρησης της ανάπτυξης του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα έως το τέλος των Βαλκανικών πολέμων; (μονάδες 9)

β. Πώς διαμορφώθηκε το ελληνικό εργατικό κίνημα, κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου; (μονάδες 4)

Μονάδες 13

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις απαραίτητες πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε:

α. τους όρους και τον χαρακτήρα της Σύμβασης της Λοζάνης για την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας (30-01-1923). (μονάδες 13)

β. τους λόγους, για τους οποίους ο Ε. Βενιζέλος αποδέχθηκε τη συγκεκριμένη Σύμβαση. (μονάδες 12)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Στις 30 Ιανουαρίου 1923, στη Λωζάννη, η Ελλάδα και η Τουρκία υπέγραψαν τη συνθήκη που προέβλεπε την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών ανάμεσα στις δύο χώρες. [...] Το κριτήριο για μια τέτοια ανταλλαγή υπήρξε η θρησκεία. Τουρκόφωνοι ελληνορθόδοξοι και ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι βρέθηκαν, παρά τη θέλησή τους, σε χώρες που ήταν ξένες στα ήθη και στη γλώσσα τους. Το σχέδιο σήμαινε ότι 585.000 μουσουλμάνοι θα ανταλλάσσονταν με 1.300.000 χριστιανούς ορθοδόξους.

[...] Ο Βενιζέλος παραδέχτηκε τα ακόλουθα σε μια δήλωση που έκανε σε μια επιτροπή προσφύγων το 1929: «Στην ουσία [η ελληνοτουρκική σύμβαση της Λωζάννης] δεν συνίσταται σε μια συμφωνία για την ανταλλαγή ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών και των περιουσιακών τους στοιχείων, αλλά κυρίως σε μια συμφωνία προβλέπουσα την απέλαση του μουσουλμανικού πληθυσμού από την Ελλάδα μετά την εκδίωξη των Ελλήνων από την Τουρκία. Αυτό συνέβη στην πραγματικότητα».

Θάνος Μ. Βερέμης και Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Νεότερη Ελλάδα: Μία Ιστορία από το 1821* (μετάφραση: Διονύσης Χουρμούλης), Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2015, σσ. 196-197.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Όσο για τον Βενιζέλο, είναι φανερό ότι αποδεχόταν την ιδέα της ανταλλαγής πληθυσμών, πρώτα εθελοντικής (το 1914 με την Τουρκία και το 1919 με τη Βουλγαρία) και τελικά υποχρεωτικής (το 1923 με την Τουρκία) μόνο για να αποτρέψει μία έκβαση ακόμη πιο βλαπτική για τα ελληνικά συμφέροντα: τη *μονομερή* απογύμνωση και εκδίωξη ή εξόντωση ελληνικών πληθυσμών.

Ειδικά το φθινόπωρο του 1922, η Ελλάδα ήταν εκείνη που είχε άμεση ανάγκη μιάς συμφωνημένης υποχρεωτικής ανταλλαγής. Όχι η Τουρκία. Κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, οι ελληνικοί πληθυσμοί είχαν ήδη εγκαταλείψει το έδαφός της και η ίδια απέκλειε την επιστροφή τους. Μπορούσε να υπολογίζει ότι θα ακολουθούσαν και οι υπόλοιποι. Αντίθετα, στην Ελλάδα παρέμενε σχεδόν μισό εκατομμύριο Τούρκων. Χωρίς συμφωνία υποχρεωτικής ανταλλαγής, ήταν αδύνατο να εκδιωχθούν ώστε να χρησιμέψουν οι ακίνητες περιουσίες τους για την αποκατάσταση μεγάλου μέρους των Ελλήνων προσφύγων από την Τουρκία (όπως έγινε τελικά).

Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Μετά το 1922: Η παράταση του Διχασμού*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2017, σσ. 132-133.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Στις 13 Οκτωβρίου [1922], [...] ο Βενιζέλος είχε τηλεγραφήσει στον Φρίτζχοφ Νάνσεν, ειδικά εντεταλμένο επίτροπο της Κοινωνίας των Εθνών για την παροχή αρωγής στους πρόσφυγες:

«Ο υπουργός των Εσωτερικών της κυβερνήσεως της Άγκυρας δήλωσε, πριν από 15 μέρες, ότι οι Τούρκοι έχουν αποφασίσει να μην ανεχθούν στο εξής την παρουσία των Ελλήνων στα οθωμανικά εδάφη· θα προτείνει λοιπόν στην προσεχή συνδιάσκεψη την υποχρεωτική προσφυγή στην ανταλλαγή των πληθυσμών, ελληνικού και τουρκικού. Η προσέγγιση του χειμώνα θα καταστήσει την επίλυση του προβλήματος της κατοικίας των προσφύγων δυσχερέστερη ακόμη και από εκείνη του ανεφοδιασμού τους. Λαμβάνω το θάρρος να σας παρακαλέσω επίμονα να προβήτε στη λήψη κάθε αναγκαίου μέτρου προκειμένου να επιτευχθεί η έναρξη της μετακινήσεως των πληθυσμών πριν από την υπογραφή της ειρήνης...».

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1900-1945*, Εστία, Αθήνα 2005, σσ. 175-176.

ΘΕΜΑ Δ1

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

α. στο πρόβλημα των τσιφλικιών, που δημιουργήθηκε με την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος (1881). (μονάδες 10)

β. στη στάση που τήρησαν οι ελληνικές κυβερνήσεις απέναντι στο πρόβλημα αυτό από το 1881 έως και το 1907. (μονάδες 15)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Στην περίοδο 1881-1895 εμφανίστηκε στο προσκήνιο της ελληνικής κοινωνίας το πρόβλημα μιάς μεγάλης γαιοκτησίας με κέντρο τις νέο-απελευθερωμένες περιοχές της Θεσσαλίας και της Άρτας. Ως τότε το ελληνικό κράτος είχε καταπολεμήσει με συνέπεια κάθε προσπάθεια για τη

συγκρότηση μεγάλης γαιοκτησίας. Όμοια είχε καταπολεμήσει τον κολληγικό τρόπο καλλιέργειας του εδάφους και είχε ευνοήσει τη μικρή ιδιοκτησία και την οικογενειακή παραγωγή. [...] Με την κυβέρνηση ωστόσο Τρικούπη ήταν η πρώτη φορά που το κράτος εμφανίσθηκε να ευνοεί τη συγκρότηση μιάς μεγάλης γαιοκτησίας. Η αιτία της μεταβολής αυτής πρέπει να αναζητηθεί σε ένα εξαιρετικό γεγονός: δικαιούχοι των τσιφλικικών δικαιωμάτων στη Θεσσαλία - Άρτα δεν ήταν πια οι επαρχιακοί προύχοντες και κοτζαμπάσηδες, αλλά οι Έλληνες χρηματιστές της διασποράς. [...] Ο Τρικούπης υποχρεώθηκε να καλύψει πλήρως την επιχείρηση των πλούσιων ομογενών για την τσιφλικοποίηση της Θεσσαλίας, τόσο από νομική και δικαστική άποψη, όσο και από άποψη οικονομικής πολιτικής. Το βασικό επιχείρημα που έπεισε τον Τρικούπη να ακολουθήσει αυτή την πολιτική ήταν η ιδιότητα των νέων αγοραστών των κτημάτων.

Κωνσταντίνος Βεργόπουλος, «Ο ανανεωμένος εθνισμός», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, τόμος ΙΔ', σσ. 69-70.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Ο Δηλιγιάννης, αντίθετα, αμέσως μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας είχε καταθέσει νομοσχέδια για τη χορήγηση γης στους αγρότες, για τη δημιουργία ταμείων αγροτικής πίστης και για τη ρύθμιση της σχέσης μεταξύ τσιφλικάδων και αγροτών, τα οποία όμως προσέκρουαν στην αντίσταση των μεγαλογαιοκτημόνων και των Τρικουπικών.

Gunnar Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα, 1821-1936* (μετάφραση: Θόδωρος Παρασκευόπουλος), ΜΙΕΤ, Αθήνα 2004, τόμος Α', σ. 604.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Η συντηρητική κυβέρνηση Θεοτόκη, ψηφίζοντας το νόμο ΒΧΗ (9 Ιουλίου του 1899) «Περί εξώσεως δυστροπούντων ενοικιαστών», παραχώρησε στους τσιφλικούχους ένα ισχυρό εργαλείο πειθαρχησης των κολίγων. Η συνεχής, όμως, όξυνση των κοινωνικών συγκρούσεων και η ενίσχυση της θέσης των κολίγων και των υποστηρικτών τους ώθησε την επόμενη κυβέρνηση Θεοτόκη να καταθέσει, το 1906, ένα νέο νομοσχέδιο που περιόριζε και πάλι ουσιωδώς τα δικαιώματα των κολίγων. Παρά ταύτα, και αυτή η συμβιβαστική λύση συνάντησε την αντίδραση των γαιοκτημόνων και εγκαταλείφθηκε.

Σωκράτης Δ. Πετμεζάς, «Αγροτική οικονομία: Τα όρια του μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης του 19ου αιώνα», στο: Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας, 1900-1940*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 214.

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΕΤΑΡΤΗ 24 ΙΟΥΝΙΟΥ 2020
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Να δώσετε το περιεχόμενο των ακόλουθων ιστορικών όρων:

- α.** Πεδινόι
- β.** Ομάδα Ιαπώνων
- γ.** Λαϊκό Κόμμα (1910).

Μονάδες 15

ΘΕΜΑ Α2

Να χαρακτηρίσετε τις ιστορικές πληροφορίες που ακολουθούν, γράφοντας στο τετράδιό σας το γράμμα που αντιστοιχεί στην κάθε πληροφορία και δίπλα του τη λέξη **Σωστό**, αν η πληροφορία είναι σωστή, ή τη λέξη **Λάθος**, αν η πληροφορία είναι λανθασμένη:

- α.** Στις 4 Αυγούστου 1936 ο Ιωάννης Μεταξάς, με την ανοχή του παλατιού, προχώρησε στην κατάλυση του κοινοβουλευτικού καθεστώτος και στην επιβολή δικτατορίας.
- β.** Το 1844 ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος διατύπωσε με σαφήνεια στην Εθνοσυνέλευση τη «Μεγάλη Ιδέα».
- γ.** Το δημοψήφισμα της 3ης Νοεμβρίου 1935 έδωσε τέλος στη βασιλευόμενη δημοκρατία με ποσοστό 97,6%.
- δ.** Το θέμα των δικαιωμάτων των ετεροχθόνων στην Εθνοσυνέλευση, που συνήλθε μετά την Επανάσταση του 1843, έδειξε τη βαθύτερη διάσταση που υπήρχε στην κοινωνία της εποχής.
- ε.** Τα γεγονότα της περιόδου 1895-1898, που ήταν καθοριστικά για την τύχη της Κρήτης, προκάλεσαν κύμα μεγάλης φυγής προσφύγων.

Μονάδες 10

ΘΕΜΑ Β1

Ποια ήταν η κατάσταση του πιστωτικού συστήματος της Ελλάδας από τα πρώτα χρόνια της Ανεξαρτησίας μέχρι την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας;

Μονάδες 13

ΘΕΜΑ Β2

Ποια προβλήματα αντιμετώπιζαν οι Φιλελεύθεροι στην πολιτική πρακτική την περίοδο 1923-1928;

Μονάδες 12

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις απαραίτητες πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε:

α. τη συμβολή της Τράπεζας της Ελλάδος στη βελτίωση της ελληνικής δημόσιας οικονομίας (1928-1932) και (μονάδες 12)

β. τις προσπάθειες της Ελληνικής Κυβέρνησης στην αντιμετώπιση της κρίσης του 1929 τόσο στις εσωτερικές όσο και στις εξωτερικές οικονομικές συναλλαγές. (μονάδες 13)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Στις 14 Μαΐου 1928 άρχισε τη λειτουργία της η Τράπεζα της Ελλάδος, η νέα κεντρική τράπεζα της χώρας, και συνάμα ξεκίνησε η εφαρμογή στην Ελλάδα του κανόνα χρυσού συναλλάγματος, με βάση τον οποίο η δραχμή συνδεόταν με την αγγλική λίρα, δηλαδή με ένα νόμισμα χρυσής βάσης. Με διαφορετικά λόγια, οι κάτοχοι δραχμών μπορούσαν να πάνε στην Τράπεζα της Ελλάδος και να μετατρέψουν –με κάποιους περιορισμούς– τις δραχμές τους σε λίρες. Η υιοθέτηση αυτού του συστήματος εξάρτούσε άμεσα τη νομισματική κυκλοφορία και γενικότερα την προσφορά χρήματος από τις διακυμάνσεις των εξωτερικών συναλλαγών της χώρας.

Κ. Κωστής, *Ο πλούτος της Ελλάδας*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2018, σ. 250.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Από τα τέλη Σεπτεμβρίου του 1931 ως τον Απρίλιο του 1932 κυβέρνηση και Τράπεζα της Ελλάδος προσπαθούσαν να αποτρέψουν το αναπόφευκτο, δηλαδή την επίσημη εγκατάλειψη της ελεύθερης μετατρεψιμότητας της δραχμής στο πλαίσιο του κανόνα χρυσού συναλλάγματος και τη συνεπακόλουθη υποτίμηση της δραχμής, η οποία θα καθιστούσε αδύνατη την εξυπηρέτηση του εξωτερικού δημόσιου χρέους. Στην πράξη η απομάκρυνση από την ελεύθερη μετατρεψιμότητα της δραχμής σε ξένο συνάλλαγμα άρχισε από τα τέλη Σεπτεμβρίου με τους διαδοχικούς περιορισμούς που επιβλήθηκαν. Η εφαρμογή τους είχε ως θύμα τον πρώτο διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, τον Αλέξανδρο Διομήδη, που αντικαταστάθηκε επειδή θεωρήθηκε ότι χαρίστηκε σε μεγάλους βιομηχάνους, επιτρέποντάς τους την εξαγωγή κεφαλαίων τις παραμονές της επιβολής των συναλλαγματικών περιορισμών.

Η κυβέρνηση δίσταζε, όμως, να προχωρήσει στο ξεκαθάρισμα του τοπίου προχωρώντας στην επίσημη άρση της μετατρεψιμότητας. Η αντίστασή της πήγαζε εν μέρει από τις αγκυλώσεις της κυρίαρχης οικονομικής σκέψης στην Ελλάδα.

Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα: Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 327.

ΘΕΜΑ Δ1

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφέρετε:

α. τις θέσεις που εξέφραζε το ρωσικό κόμμα σε πολιτικό, κοινωνικό και θρησκευτικό επίπεδο (μονάδες 19) και

β. τις κοινωνικές ομάδες που συμπαρατάχθηκαν με το ρωσικό κόμμα. (μονάδες 6)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Το «ρωσικό» κόμμα [...] υποστήριζε τη συμφιλίωση με την Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης (μέσα στο πλαίσιο του αυτοκέφαλου), μεγαλύτερες εξουσίες για την Εκκλησία μέσα στο κράτος, και ορθόδοξη μοναρχία. Σε άλλα ζητήματα η θέση του «ρωσικού» κόμματος ήταν συνήθως συγκεχυμένη ή ασυνεπής. Μέσα στην ενδεκάχρονη αυτή περίοδο διένυσε όλο το φάσμα από την υποστήριξη της απολυταρχίας ως την υποστήριξη της πιο φιλελεύθερης μορφής συνταγματισμού, δεδομένου ότι η θέση του σε κάθε συγκεκριμένη στιγμή εξαρτιόταν από το βαθμό της εύνοιας που του έδειχνε ο βασιλιάς.

John A. Petropoulos, Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843), τόμος Β', Αθήνα 1985: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σ. 632.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Το ρωσικόν κόμμα προέβαλλε την ομόδοξον δύναμιν του Βορρά, «την προστάτιδα των καταπιεζομένων ορθοδόξων χριστιανών», ως τον αληθή φίλον της Ελλάδος, ο οποίος υποστηρίζει αποτελεσματικώς και αφιλοκερδώς την ικανοποίησιν των εθνικών δικαίων. Η εφημερίς «Αιών», όργανον του ρωσικού κόμματος, έγραφε μεταξύ άλλων: «Ρωσικόν κόμμα ουδέποτε υπήρξεν, ούτε υπάρχει. Υπήρξε και υπάρχει το μέγα εθνικόν κόμμα, το αφοσιωμένον εις την πίστιν των πατέρων αυτού και απεκδεχόμενον παρά της Ρωσίας τον θρίαμβον της Ορθοδοξίας και το μεγαλείον του Ελληνικού Έθνους εν τω μέλλοντι».

Οι ρωσόφρονες διεκήρυττον ότι η Ρωσία θα εκδιώξη βιαίως τους τούρκους από τα ελληνικά εδάφη και γενικώς από την Βαλκανικήν και την Ανατολήν. Το ρωσικόν κόμμα εθεωρείτο ως εμφορούμενον από συντηρητικάς αρχάς. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο αρχηγός του κόμματος, εξεδήλωσε τας σκέψεις του κατά της παροχής συντάγματος. Εθεώρει πολιτικώς ανώριμον τον ελληνικόν λαόν.

Χαρίτων Κοριζής, Η πολιτική ζωή εις την Ελλάδα 1821-1910, Αθήνα 1974: Αυτοέκδοση, σσ. 56-57.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Από καιρό οι Έλληνες είχαν ζωντανή την ελπίδα ότι ο τσάρος θα τους απελευθέρωνε μια μέρα.
[...]

Τους Έλληνες συνέδεαν με τους Ρώσους ακόμη κοινές αναμνήσεις από την εκστρατεία του ρωσικού στόλου υπό τον στρατηγό Αλεξέι Γκριγκόροβιτς Ορλόφ στο Αιγαίο κατά τη διάρκεια του ρωσοτουρκικού πολέμου [...]. Η ειρήνη του Κιουτσούκ Καϊναρτζί (1774) είχε χαρίσει, πρώτον, στην ορθόδοξη Εκκλησία μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το πλεονέκτημα της ρωσικής προστασίας και, δεύτερον, στους Έλληνες εμπόρους τη δυνατότητα γρήγορου πλουτισμού με το εμπόριο της Μαύρης Θάλασσας, που θεμελίωσε στις Σπέτσες, ένα από τα σημαντικότερα εμπορικά κέντρα της Μεσογείου, τον πολιτικό προσανατολισμό κυρίως προς το Ρωσικό Κόμμα και έδωσε την ώθηση για τη δημιουργία μιας σημαντικής ελληνικής παροικίας στο νέο εμπορικό λιμάνι της Οδησσού.

Gunnar Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936, τόμος Α΄, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2004, σσ. 221-222.*

ΚΕΙΜΕΝΟ Δ

Βαθιά θρησκευόμενες, υπερβάλλοντας τους κινδύνους για την Ορθοδοξία, εξαιτίας της διαλύσεως των μοναστηριών, παρακινούμενες και από τον κατώτερο κλήρο που ανοιχτά αντιστρατεύονταν τα κυβερνητικά μέτρα, οι λαϊκές τάξεις, κοσμικοί και κληρικοί, έβρισκαν ως μόνο καταφύγιο το «ρωσικό» κόμμα, δεμένο ακατάλυτα με τους δεσμούς της Ορθοδοξίας. Παρά το γεγονός ότι το κόμμα είχε στα χρόνια αυτά χτυπηθεί σκληρά, η λαϊκή του βάση, αντί να μειώνεται, διευρυνόταν.

Ιω. Πετρόπουλος, Αικ. Κουμαριανού, «Περίοδος Βασιλείας του Όθωνος 1833-1862» στο *Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΓ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, σ. 73.*

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΕΤΑΡΤΗ 12 ΙΟΥΝΙΟΥ 2019

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Να δώσετε το περιεχόμενο των ακόλουθων ιστορικών όρων:

- α.** «Φεντερασιόν».
- β.** Ορεινοί.
- γ.** ΕΑΠ.

Μονάδες 15

ΘΕΜΑ Α2

Να χαρακτηρίσετε τις προτάσεις που ακολουθούν, γράφοντας στο τετράδιό σας το γράμμα που αντιστοιχεί στην κάθε πρόταση και δίπλα του τη λέξη **Σωστό**, αν η πρόταση είναι σωστή, ή τη λέξη **Λάθος**, αν η πρόταση είναι λανθασμένη:

- α.** Στον ελληνικό χώρο, το πρόβλημα της έγχειας ιδιοκτησίας δεν γνώρισε τις εντάσεις που παρατηρήθηκαν σε άλλα ευρωπαϊκά ή βαλκανικά κράτη.
- β.** Η Ελλάδα του Μεσοπολέμου δεν είχε ολοκληρώσει την αγροτική της μεταρρύθμιση.
- γ.** Ο Κωλέττης, ως αρχηγός του γαλλικού κόμματος, επεδίωκε μια κυβερνητική πολιτική που θα ενίσχυε τον ρόλο του βασιλιά.
- δ.** Με την άφιξη των προσφύγων, το έργο της προσωρινής στέγασης ανέλαβε το Υπουργείο Περιθάλψεως.
- ε.** Οι Μεγάλες Δυνάμεις τήρησαν ενιαία στάση έναντι των επαναστατών στο Θέρισο.

Μονάδες 10

ΘΕΜΑ Β1

- α.** Ποιες ήταν οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα μετά την εκλογική ήττα του Ελευθερίου Βενιζέλου το 1920; (μονάδες 10)
- β.** Πώς οι εξελίξεις αυτές επηρέασαν τη στάση των Συμμάχων απέναντι στη χώρα; (μονάδες 5)

Μονάδες 15

ΘΕΜΑ Β2

Τι προσέφεραν οι Μικρασιάτες πρόσφυγες του 1922 στη διαμόρφωση του νεοελληνικού πολιτισμού;

Μονάδες 10

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ**ΘΕΜΑ Γ1**

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να απαντήσετε στο ερώτημα:

Ποιοι παράγοντες άλλαξαν το θετικό κλίμα της πρώτης περιόδου της Κρητικής Πολιτείας;

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Οι εξελίξεις αυτές διαμόρφωσαν ένα ιδιότυπο διεθνές και εσωτερικό καθεστώς, όπως το περιέγραψε αδρά ο ίδιος ο Ελευθέριος Βενιζέλος:

«Την επί της νήσου επομένως κυριαρχίαν ασκούσι σήμερον [1901] αι τέσσαρες Μεγάλες Δυνάμεις. Και είναι μεν αληθές ότι αύται ενέκριναν το Κρητικόν Σύνταγμα δι' ου η νήσος χαρακτηρίζεται “πολιτεία αυτόνομος”. Αλλ' η θέσπισις του Συντάγματος δεν κατέστησε την αυτονομίαν πραγματικήν, αφού η πλήρης αυτού εφαρμογή μόνον μετά την λήξιν της αρμοστείας είναι δυνατή, επηύξησε δε μόνον την αβεβαιότητα περί της υφισταμένης πολιτικής της νήσου καταστάσεως».

Στα χρόνια του Βενιζέλου...: Εσωτερική και εξωτερική πολιτική, οικονομία, εκπαίδευση, πολιτισμός. Χανιά-Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» – Υπουργείο Παιδείας, Διά βίου μάθησης και Θρησκευμάτων 2010, σσ. 28-29.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Ο τότε γενικός πρόξενος της Αγγλίας Εσμέ Χάουαρντ παρουσίαζε τον ύπατο αρμοστή απρόθυμο να συνεργαστεί με την κυβέρνηση: «Δεν απέκρυπτε την αντιπάθειά του για το συνταγματικό πολίτευμα. Μου είχε πει κάποτε ότι θεωρούσε άχρηστες τις κοινοβουλευτικές κυβερνήσεις, ότι, όντας ναυτικός, δεν αντιλαμβανόταν τίποτε άλλο από την αυστηρή πειθαρχία και ότι είχε σκοπό να κυβερνήσει την Κρήτη σαν πολεμικό πλοίο, με τον ίδιο καπετάνιο, ό,τι κι αν είχαν κατά νουν οι Δυνάμεις για το σύνταγμα με το οποίο είχαν προικοδοτήσει το νησί».

Αιλή Μακράκη, Ελευθέριος Βενιζέλος 1864-1910: Η διάπλαση ενός εθνικού ηγέτη, 2η έκδοση. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 2001, σ. 394.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Μία ακόμα γενεσιουργός αιτία της σύγκρουσης του Βενιζέλου με τον πρίγκιπα Γεώργιο ήταν ασφαλώς η παλιά και βασανιστική ανησυχία του για οτιδήποτε είχε σχέση με την τύχη της Κρήτης [...]. Η άγνοια του περιεχομένου των διαπραγματεύσεων και των διαβημάτων του πρίγκιπα, ο οποίος δεν θεωρούσε αναγκαία τη σχετική πληροφόρηση των συμβούλων του, ασφαλώς όξυνε το κλίμα δυσπιστίας και καχυποψίας των σχέσεών του με τον Βενιζέλο.

Αιλή Μακράκη, Ελευθέριος Βενιζέλος 1864-1910: Η διάπλαση ενός εθνικού ηγέτη, 2η έκδοση. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 2001, σ. 398.

ΘΕΜΑ Δ1

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα:

α. Ποια ήταν η κατάσταση των υποδομών του ελληνικού κράτους κατά την περίοδο 1830-1870; (μονάδες 10)

β. Ποιοι παράγοντες και ποιο πολιτικό πρόγραμμα προώθησαν την ανάπτυξη του οδικού δικτύου στα τέλη του 19ου – αρχές 20ού αιώνα; (μονάδες 13)

γ. Ποιοι παράγοντες λειτούργησαν ανασταλτικά την ίδια περίοδο στην υλοποίηση του προγράμματος αυτού; (μονάδες 2)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ, 1830-1912

Έτος	Χιλιόμετρα δικτύου
1830	13
1852	164
1862	242
1867	398
1872	502
1882	1.122
1892	3.289
1912	4.637

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Μεγάλη προτεραιότητα του Τρικούπη –και ίσως ο τομέας όπου η πολιτική του στέφθηκε με τη μεγαλύτερη επιτυχία– ήταν τα δημόσια έργα. Στον τομέα αυτό η επιτάχυνση της κατασκευής της τεχνοοικονομικής υποδομής υπήρξε εντυπωσιακή.

Το πρώτο μέλημα του Τρικούπη ήταν η ανάπτυξη της συγκοινωνίας. [...] Το κόστος και οι δυσκολίες της μεταφοράς εμποδίζαν την ανάπτυξη της εσωτερικής αγοράς. Σε εποχή καλής εσοδείας τα δημητριακά σάπιζαν στην Τρίπολη, ενώ στο Ναύπλιο γίνονταν εισαγωγές. Στη Λιβαδιά το 1857 τα σιτάρια χαρίζονταν, την ώρα που στην Αθήνα η τιμή τους έφθανε τις 6 δραχμές το κιλό. Γύρω στα 1880 τα τούβλα που έφτιαχναν στο Μαραθώνα κόστιζαν 16 δραχμές η χιλιάδα. Για να φθάσουν ως την Αθήνα χρειάζονταν ταξίδι οκτώ ωρών, και η τιμή τους ανέβαινε στις 60 δραχμές. Ακόμα και το 1887 οι διαφορές στη λιανική πώληση των ειδών διατροφής ποίκιλλαν σημαντικά από περιοχή σε

περιοχή. [...] Η ανάπτυξη του εσωτερικού οδικού δικτύου ήταν λοιπόν προϋπόθεση της αναπτύξεως τόσο του εμπορίου, όσο και των παραγωγικών δυνάμεων.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΑ΄. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 2000, σσ. 50-51.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Ως τον προχωρημένο 19ο αιώνα, οι ελληνικοί δρόμοι δεν παίζουν παρά μόνο περιορισμένο οικονομικό ρόλο. Αρχικά αντιπροσωπεύουν οδούς διείσδυσης, και μόνον προς το τέλος του 19ου αιώνα ταυτίζονται με αγωγούς επικοινωνίας. Αλλά η υλοποίηση του δικτύου είναι μάλλον αποτέλεσμα μιας πολιτικής που επιδιώκει να υποκινήσει την οικονομική ανάπτυξη, ενώ η ελληνική κοινωνική δομή μοιάζει να αλλάζει με πολύ αργούς ρυθμούς.

Ασφαλώς η πολιτική της ανάπτυξης των μέσων επικοινωνίας, που προσπαθεί να εφαρμόσει ο Χ. Τρικούπης [...], έδωσε απτά αποτελέσματα στον τομέα της οδοποιίας. Οι δεκαετίες του 1870 και του 1880, όταν εμφανίζονται οι πρώτες απτές ενδείξεις αλλαγών στην ελληνική οικονομία, είναι βέβαιο ότι υποβάλλουν, σε ένα πνεύμα εκσυγχρονιστικό, όπως ήταν το πνεύμα του Τρικούπη, την ιδέα ότι η επικείμενη υλική πρόοδος είναι άμεση συνάρτηση της ανάπτυξης των συγκοινωνιών.

Μαρία Συναρέλλη, Δρόμοι και λιμάνια στην Ελλάδα 1830-1880. Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ 1989, σ. 105.

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΕΤΑΡΤΗ 13 ΙΟΥΝΙΟΥ 2018

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Να δώσετε το περιεχόμενο των ακόλουθων όρων:

- α.** «κλήριγκ»
- β.** Εθνικόν Κομιτάτον
- γ.** Οργανισμός (1914)

Μονάδες 15

ΘΕΜΑ Α2

Να χαρακτηρίσετε τις προτάσεις που ακολουθούν, γράφοντας στο τετράδιό σας, δίπλα στο γράμμα που αντιστοιχεί στην κάθε πρόταση, τη λέξη **Σωστό**, αν η πρόταση είναι σωστή, ή τη λέξη **Λάθος**, αν η πρόταση είναι λανθασμένη:

- α.** Με το Σύνταγμα του 1844 δεν κατοχυρώθηκε το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνετairίζεσθαι.
- β.** Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης υποστήριζε ένα κράτος κοινωνικής αλληλεγγύης.
- γ.** Στην Ελλάδα, αντίθετα από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, δεν διαμορφώθηκαν ταξικά κόμματα μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα.
- δ.** Η Τράπεζα της Ελλάδος ιδρύθηκε με αφορμή αίτημα της ΕΑΠ.
- ε.** Το κίνημα στο Θέρισο υποστηρίχθηκε από την ελληνική κυβέρνηση.

Μονάδες 10

ΘΕΜΑ Β1

- α.** Να αναφέρετε ονομαστικά τα αντιβενιζελικά κόμματα. (μονάδες 3)
- β.** Ποια ήταν τα κοινά χαρακτηριστικά τους; (μονάδες 10)

Μονάδες 13

ΘΕΜΑ Β2

- α.** Ποια ήταν τα στάδια οργάνωσης της Κρητικής Πολιτείας μέχρι και την έγκριση του Συντάγματός της; (μονάδες 10)
- β.** Ποια ήταν τα οικονομικά μέτρα που πήρε η Κρητική Πολιτεία; (μονάδες 2)

Μονάδες 12

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ**ΘΕΜΑ Γ1**

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:

α. Ποιες προσδοκίες καλλιεργούσε η ιδέα της ανάπτυξης του σιδηροδρομικού δικτύου στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα; (μονάδες 10)

β. Ποια ήταν η επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα και ποιες δυσκολίες συνάντησε στην πραγματοποίησή της; (μονάδες 7)

γ. Σε ποιο βαθμό εκπληρώθηκαν οι αναπτυξιακές προσδοκίες που γέννησε η κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου στην Ελλάδα; (μονάδες 8)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Τοιουτοτρόπως [εννοείται: με την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου] δε οι γεωργοί θα ηύξανον τας εργασίας των, θα κέρδαινον περισσότερα, και φυσικώ τω λόγω θα εβελτιούτο ο υλικός και ηθικός βίος των, και η ανταλλαγή των προϊόντων [...] θα ηύξανε την ποιότητα, την ποσότητα και το κέρδος. Επειδή δε την γεωργίαν παρακολουθούσι πάντοτε αι τέχναι¹ και η βιομηχανία, ως και τανάπαλιν, πολλών γεωργικών προϊόντων, μεταβαλλομένων εις βιομηχανικά προϊόντα, θα ανεπτύσσοντο συγχρόνως αι τέχναι⁹ και η βιομηχανία. Τα έως τότε δε εισαγόμενα ομοειδή προϊόντα θα έπαυον, και το εκ τούτων περίσσευμα των χρημάτων μας προκύπτον θα το μεταχειριζόμεθα εις προμήθειαν νέων προϊόντων ξένων ή εγχωρίων.

Α.Ν. Βερναρδάκης, *Περί του εν Ελλάδι εμπορίου*, Αθήνα 1885, στο *Αξιολόγηση των μαθητών στο μάθημα Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1999, σ. 40.

Το κείμενο αποδόθηκε στο μονοτονικό, διατηρήθηκε όμως η ορθογραφία του.

⁹ χειρωνακτικά επαγγέλματα

ΚΕΙΜΕΝΟ Β
ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΙ, 1869-1907

Έτος	Χιλιόμετρα δικτύου
1869	9
1883	22
1885	222
1889	640
1892	900
1897	970
1903	1.132
1904	1.335
1907	1.372

Γ. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού κράτους. 1830-1920*, τόμος Β', Αθήνα 2005, σ. 676.

Ο πίνακας προσαρμόστηκε για τις ανάγκες της εξέτασης.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Από πολλές [...] απόψεις, η χρησιμότητά τους [ενν. των σιδηροδρόμων] για μια διαδικασία μετάβασης ήταν αμφισβητήσιμη, αν όχι τελείως αρνητική. Το ολικό μήκος γραμμών [...] δείχνει ότι η ένεση επενδύσεων δεν ήταν αρκετή για να δημιουργήσει συνθήκες οικονομικής απογείωσης. Αλλά και μεγαλύτερες να ήταν οι επενδύσεις, πάλι θα ήταν σχεδόν άχρηστες. Η κατασκευή σιδηροδρόμων δεν μπορούσε να παίξει τονωτικό ρόλο για ανύπαρκτους βιομηχανικούς κατασκευαστές δικτύου και τροχαίου υλικού ούτε ήταν αρκετά ισχυρό κίνητρο για να δημιουργηθούν τέτοιες βιομηχανίες σε μια χώρα που δεν είχε σίδηρο και κάρβουνο. [...]

Ακόμα και στον τομέα των μεταφορών η εισφορά του σιδηροδρόμου στην ανάπτυξη της χώρας δεν ήταν αποφασιστική, όχι μόνο γιατί το δίκτυο δεν είχε παντού το ίδιο πλάτος γραμμών αλλά κυρίως γιατί είχε κατασκευαστεί, με κάποια ελαφρότητα, έτσι που να εξυπηρετεί κυρίως παράλιες περιοχές. Ο ανταγωνισμός της ναυτιλίας θα ήταν ίσως μικρότερη απειλή σ' εποχή οικονομικής άνθησης· έφτασε να είναι σοβαρό εμπόδιο στις συνθήκες οξύτατης κρίσης, που είχαν προξενήσει ένα πόλεμο τιμών στην αγορά των ναυτικών μεταφορών.

Γ. Δερτιλής, *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση. 1880-1909*, Αθήνα 1977, σ. 78-79.

ΘΕΜΑ Δ1

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από:

α. Το κείμενο Α, να αναφερθείτε στο ζήτημα της παραχώρησης κλήρων στους πρόσφυγες-αγρότες μετά το 1923. (μονάδες 10)

β. Τα κείμενα Β και Γ, να απαντήσετε στην εξής ερώτηση: Με ποιους τρόπους ωφελήθηκε η αγροτική οικονομία από την εγκατάσταση των προσφύγων; (μονάδες 15)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Μόλις η ομάδα φθάσει στον τόπο του προορισμού, οι εκπρόσωποί της αποδέχονται την παραλαβή της γης [...]. Η παραλαβή γίνεται χωρίς τοπογράφηση και τα σύνορα σημειώνονται κατά προσέγγιση. Το μέγεθος του τμήματος της γης, που διανέμεται σε κάθε οικογένεια, εξαρτάται βεβαίως από τη συνολική έκταση. Καθορίζεται πάντως από τις Υπηρεσίες με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζει η οικογένεια τα προς το ζην καθώς και τα μέσα να εξοφλήσει τα χρέη της. Γενικά ως βάση θεωρείται η τετραμελής οικογένεια με την προσθήκη του 1/5 της διανομής για κάθε επιπλέον μέλος. [...] Είναι περιττό να τονίσουμε ότι η αξία της διανομής κυμαίνεται επίσης από τόπο σε τόπο, συχνά δε στην ίδια περιοχή από το ένα σημείο στο άλλο. Η διακύμανση αυτή δεν εξαρτάται μόνο από την ποιότητα του εδάφους, αλλά επίσης από την υπάρχουσα υποδομή και απόσταση από κάποιο αστικό κέντρο κ.λπ.

Κοινωνία των Εθνών, Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα, μτφρ. Φ. και Μ. Βεϊνόγλου, Αθήνα 1997, σ. 45-46.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Το 76 τοις εκατό αυτών των αγροτών [προσφύγων] ασχολούνται με την καλλιέργεια διαφόρων δημητριακών και κυρίως σιταριού. Τα δημητριακά ανταποδίδουν πιο γρήγορα από κάθε άλλη καλλιέργεια τους κόπους του αγρότη και η άθλια κατάσταση των προσφύγων δεν τους επέτρεπε την πολυτέλεια της καθυστέρησης που απαιτούν οι άλλες καλλιέργειες. Ο αγρότης που έσπειρε σιτάρι το φθινόπωρο του 1923 μπορούσε να φάει ψωμί απ' τη δική του γη την επόμενη άνοιξη. Δεν μπορούσε να περιμένει ν' αρχίσουν ν' αποδίδουν καρπούς τα οπωροφόρα δέντρα. Το σιτάρι αναπτύσσεται σχεδόν σε κάθε είδος εδάφους. Από την άλλη πλευρά, ο καπνός, το άλλο αναπτυσσόμενο με ταχύτητα προϊόν της χώρας, απαιτεί πολύ ειδικές συνθήκες, συνθήκες εδάφους, κλίματος και έκθεσης. Όπου υπήρχε αυτή η ευτυχής σύμπτωση, φυτεύτηκε καπνός καθώς ο τελευταίος δεν αναπτύσσεται απλώς γρήγορα και μπορεί να πουληθεί αμέσως αποφέροντας χρήματα στον καλλιεργητή αλλά και γιατί η οικονομική του απόδοση κατά στρέμμα είναι πολύ υψηλή. Βρέθηκαν αρκετά εδάφη που προσφέρονταν για καλλιέργεια καπνού έτσι ώστε το 14 τοις εκατό των αγροτών επιδίδονται στην καπνοκαλλιέργεια.

Το υπόλοιπο 10 τοις εκατό των αγροτών περιλαμβάνει περίπου ένα 3 τοις εκατό που καλλιεργούν σταφύλια και 2 τοις εκατό που καλλιεργούν οπωροφόρα ενώ το τελευταίο 5 τοις εκατό επιδίδονται

σε διάφορες αγροτικές ασχολίες όπως η μεταφορά των αγροτικών προϊόντων και τα συναφή με τη γεωργία επαγγέλματα, όπως αυτά του σιδηρουργού, του μυλωνά κ.λπ.

H. Morgenthau, *Η αποστολή μου στην Αθήνα. Το έπος εγκατάστασης*, μτφρ. Σ. Κασεσιάν, Αθήνα 1994, σ. 377-378.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Η υλοποίηση έργων υποδομής εξυπηρετούσε ταυτόχρονα δύο σημαντικούς στόχους: τη βελτίωση των γενικότερων συνθηκών διαβίωσης στους προσφυγικούς οικισμούς και τη δημιουργία των κατάλληλων όρων για την ουσιαστική ανάπτυξη της γεωργικής παραγωγής. [...]

Με μοχλό τη διαδικασία αποκατάστασης των αγροτών προσφύγων, το κράτος επενέβη αποφασιστικά στην αγροτική οικονομία αλλάζοντας τις δομές της. Η διαδικασία απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών επιταχύνθηκε, ενώ, παράλληλα με την αναδιανομή της γης, κυριάρχησε στον αγροτικό χώρο μία διαρκώς αυξανόμενη μέριμνα, που έκανε εφικτή την αλλαγή της όψης της υπαίθρου. Το 1936 οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις του ελληνικού κράτους είχαν σχεδόν διπλασιαστεί, ενώ οι βόρειες επαρχίες του κράτους με δυσκολία θύμιζαν στους ξένους περιηγητές τα σχεδόν έρημα τοπία του 1923.

Κ. Κατσάπης, «Η αποκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου: Το γενικό περίγραμμα», στο: Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, *Πέρα από την Καταστροφή. Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα 2003, σ. 31-32.

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΑ 12 ΙΟΥΝΙΟΥ 2017

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Να δώσετε το περιεχόμενο των ακόλουθων όρων:

- α.** Εκλεκτικοί
- β.** Στρατιωτικός Σύνδεσμος
- γ.** Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής

Μονάδες 15

ΘΕΜΑ Α2

Να αντιστοιχίσετε σωστά τα γράμματα (διπλωματικές πράξεις) της στήλης **A** με τους αριθμούς (ρυθμίσεις) της στήλης **B** (περισσεύει ένα στοιχείο από τη στήλη B):

ΣΤΗΛΗ A	ΣΤΗΛΗ B
α. Συνθήκη του Λονδίνου (1913)	1. Παραχώρηση στην Ελλάδα της Δυτικής Θράκης από τη Βουλγαρία
β. Συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913)	2. Παραίτηση του σουλτάνου από όλα τα δικαιώματά του στην Κρήτη
γ. Συνθήκη του Νεϊγύ (1919)	3. Εξαίρεση από την ανταλλαγή των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης
δ. Συνθήκη των Σεβρών (1920)	4. Αμοιβαία απόσβεση των οικονομικών υποχρεώσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας
ε. Συμφωνία της Αγκυρας (1930)	5. Υπαγωγή της περιοχής της Σμύρνης σε ελληνική διοίκηση για πέντε χρόνια
	6. Τερματισμός των Βαλκανικών πολέμων

Μονάδες 10

ΘΕΜΑ Β1

α. Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά των κομμάτων κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα και πώς ήταν οργανωμένη η βάση τους; (μονάδες 7)

β. Με ποια κριτήρια επιλέγονταν οι υποψήφιοι βουλευτές και ποια ήταν η κοινωνική τους προέλευση κατά το ίδιο χρονικό διάστημα; (μονάδες 6)

ΘΕΜΑ Β2

α. Γιατί η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ) έδωσε προτεραιότητα στη γεωργία; (μονάδες 6)

β. Για ποιους λόγους προτιμήθηκαν η Μακεδονία και η Δυτική Θράκη για την εγκατάσταση των προσφύγων; (μονάδες 6)

Μονάδες 12**ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ****ΘΕΜΑ Γ1**

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

α. στις διεθνείς εξελίξεις του 1908 που επηρέασαν την πορεία του Κρητικού Ζητήματος (μονάδες 4) και στις σχετικές αντιδράσεις των Κρητών, (μονάδες 8)

β. στις αντιδράσεις των Μεγάλων Δυνάμεων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Τουρκίας) που προκάλεσαν οι ενέργειες των Κρητών. (μονάδες 13)

Μονάδες 25**ΚΕΙΜΕΝΟ Α**

Χειρόγραφη προκήρυξη του Ελευθερίου Βενιζέλου:

Τρίτη μεσονύκτιον 22 Σεπτεμβρίου 1908

Αγαπητοί συμπατριώται,

Της Βουλγαρίας ανακηρυχθείσης εις Βασίλειον, ανάγκη αμέσως αύριον να κηρύξωμεν και ημείς την ένωσιν. Παραλάβετε όσους περισσοτέρους δύνασθε αόπλους και έλθετε αύριον εις Χανιά έως τας 2 μ.μ.

Ζήτω το Έθνος, ζήτω η ένωσις.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Διάγγελμα της Κυβερνήσεως της Κρήτης:

Προς τον Λαόν της Κρήτης

Αγαπητοί συμπατριώται,

Ιερόν καθήκον επέβαλεν και εις τον λαόν και εις την κυβέρνησιν να λύσωσι και τον τελευταίον δεσμόν τον κωλύοντα την πλήρη ανεξαρτησίαν της αγαπητής μας πατρίδος και να κηρύξωμεν την ένωσιν της Κρήτης μετά της Μητρός Ελλάδος. Τα κωλύματα, άτινα παρενεβάλλοντο μέχρι τούδε εις την αγαθήν θέλησιν των Προστατίδων Δυνάμεων, [...] ήρθησαν εντελώς, διότι από προχθές ο

τηλέγραφος μας ανήγγελεν ότι η μεν Βουλγαρία ανεκηρύχθη εις ανεξάρτητον Βασίλειον, η δε Βοσνία και Ερζεγοβίνη προσαρτάται εις την Αυστροουγγαρίαν. [...]

Εναπόκειται ήδη εις πάντας ημάς να δείξωμεν ότι είμεθα άξιοι του μεγάλου επιτελεσθέντος βήματος, τηρούντες μετά ζήλου την δημοσίαν τάξιν και περιφρουρούντες μετά πατρικής μερίμνης τα συμφέροντα των συμπατριωτών μας Μουσουλμάνων.

Έχομεν ακράδαντον πεποίθησιν ότι ο Κρητικός Λαός, ο οποίος εις τας κρίσιμους περιστάσεις ανεφάνη πάντοτε πιστός εκτελεστής του καθήκοντός του δεν θα υστερήση σήμερον τούτου.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Το Ενωτικό Ψήφισμα της Κυβερνήσεως της Κρήτης:

Η Κυβέρνησις της Κρήτης, διερμηνεύουσα το αναλλοίωτον φρόνημα του Κρητικού Λαού, κηρύσσει την ανεξαρτησίαν της Κρήτης και την ένωσιν αυτής μετά της Ελλάδος, όπως μετ' αυτής αποτελέσῃ αδιαίρετον και αδιάσπαστον Συνταγματικόν Βασίλειον. [...]

Εντέλλεται εις τας Αρχάς της νήσου, όπως, συμφώνως τω Ψηφίσματι τούτω, εξακολουθήσωσι ν' ασκώσι τα καθήκοντα της υπηρεσίας των.

Εγένετο εν Χανίοις τη 24η Σεπτεμβρίου 1908.

Στέλλα Κ. Αλιγιζάκη, Η επαναστατική προκήρυξη της 22 Σεπτεμβρίου 1908, Συμβολή στην Κρητική Ιστορία της περιόδου της Αυτονομίας, Αθήνα 1982, σ. 71 και 89-90, στο Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου, βιβλίο καθηγητή.

ΚΕΙΜΕΝΟ Δ

Η αντίδραση των προστάτιδων Δυνάμεων απέναντι στην επαναστατική πρωτοβουλία του κρητικού λαού δεν ήταν απόλυτα αρνητική. Οι τέσσερις κυβερνήσεις, μετά από ολιγοήμερες διαβουλεύσεις, έσπευδαν να τονίσουν ότι «δεν θα απείχον του να αποβλέψουν μετ' ευμενείας προς την συζήτησιν του ζητήματος τούτου μετά της Τουρκίας, εάν η τάξις διατηρηθή εν τη νήσω και εξασφαλισθή η προστασία του μουσουλμανικού πληθυσμού». [...] Οι Νεότουρκοι εθνικιστές, μετά την αναγκαστική υποχώρηση απέναντι στη Βουλγαρία (:ανακήρυξή της σε ανεξάρτητο βασίλειο) και στην Αυστρο-Ουγγαρία (:προσάρτηση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης), αναζητούσαν στη ματαίωση της ενωτικής λύσεως το έρεισμα μιας πρώτης διπλωματικής επιτυχίας. [...] Πίσω από την παράταση των διαπραγματεύσεων δεν ήταν πλέον δύσκολο να διαφανεί η επιφυλακτικότητα αρχικά και η υπαναχώρηση στη συνέχεια των προστάτιδων Δυνάμεων. Σ' αυτό ακριβώς το σημείο, η Τουρκία έκρινε σκόπιμο να ζητήσει και την πλήρη διευκρίνιση των ευρωπαϊκών προθέσεων. [...]

Η ουσιαστική εντούτοις απεμπόληση της διαπραγματευτικής διαδικασίας με άμεσο στόχο την ένωση δεν ανέστειλε την εφαρμογή της αποφάσεως των Δυνάμεων να αποσύρουν από τη Μεγαλόνησο τα υπόλοιπα στρατεύματά τους. [...] Στις 30 Ιουνίου οι εκπρόσωποι των Δυνάμεων

συνόδευσαν την επαναβεβαίωση της 24ης Ιουλίου 1909 σαν ημέρα αποχωρήσεως των τελευταίων αγημάτων τους, με την εξαγγελία της σταθερής τους προθέσεως να προστατεύσουν, αν παραστεί ανάγκη, τη μουσουλμανική μειονότητα και να διαφυλάξουν πιστά την έννομη τάξη και τα επικυριαρχικά δικαιώματα του σουλτάνου.

*Το κείμενο αποδόθηκε στο μονοτονικό, διατηρήθηκε όμως η ορθογραφία του.

Κ. Σβολόπουλος, «Η Κρητική Πολιτεία από το 1899 ως το 1909», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΔ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 214-215.

ΘΕΜΑ Δ1

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα και τον πίνακα που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

- α. στην εξέλιξη των ναυτικών κέντρων από τη δεκαετία 1821-1830 έως το 1870, (μονάδες 13)
- β. στην περίπτωση της Σύρου και στους λόγους ανάπτυξής της κατά την ίδια περίοδο. (μονάδες 12)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

[...] Στην διάρκεια της Επανάστασεως είχε καταστραφή μεγάλο ποσοστό των πλοίων, αλλά ένας ισχυρός πυρήνας περισώθηκε. Αν και η Ύδρα και οι Σπέτσες είχαν χάσει αντίστοιχα τα 78% και 50% του εμπορικού τους ναυτικού, στο τέλος του αγώνα η πρώτη διέθετε ακόμη 100 πλοία συνολικής χωρητικότητας 10.240 τόννων και οι Σπέτσες είχαν 50 πλοία 10.324 τόννων, όλα από 30 τόννους και πάνω. Με την αποκατάσταση της ειρήνης ιδρύθηκαν νέα ναυπηγεία σε πολλά νησιά και λιμάνια η ναυπηγική έγινε μια από τις σημαντικότερες βιομηχανίες του νεοσύστατου κράτους. [...]

Μετά την Επανάσταση, η Σύρος και αργότερα ο Πειραιάς έγιναν τα κύρια εμπορικά κέντρα με τα πιο δραστήρια ναυπηγεία. Από το 1827 μέχρι το 1834 ναυπηγήθηκαν στην Σύρο πάνω από 260 πλοία.

*Το κείμενο αποδόθηκε στο μονοτονικό, διατηρήθηκε όμως η ορθογραφία του.

Γ. Λεονταρίτης, *Ελληνική εμπορική ναυτιλία*, Ε.Μ.Ν.Ε. Μνήμων, Αθήνα 1981, σ. 62-63.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Σε κύριο ναυτιλιακό κέντρο της δυτικής Ελλάδας αναδεικνύεται η μικρή κωμόπολη σφηνωμένη σε μια γωνιά των βόρειων ακτών του Κορινθιακού κόλπου, το Γαλαξίδι. Πραγματοποιώντας μια πραγματικά εντυπωσιακή οικονομική άνθηση, το Γαλαξίδι, μέσα σε μία τριακονταετία, μεταξύ 1840 και 1870, πενταπλασιάζει το στόλο του. Το 1870, τη χρονιά της κορύφωσής του, διαθέτει 320 μεγάλα ιστιοφόρα και σχεδόν προκαλεί την αδιαμφισβήτητη κυρίαρχο του Αιγαίου, τη Σύρο, η οποία την

ίδια χρονιά διαθέτει 700 ιστιοφόρα. Αποτελεί το κύριο ναυπηγικό κέντρο της δυτικής Ελλάδας και στηρίζει όλη του την ευημερία στην παραγωγή και εκμετάλλευση ιστιοφόρων.

ΠΙΝΑΚΑΣ: *Ελληνικά ναυτικά κέντρα με ποντοπόρα φορτηγά ιστιοφόρα*

	1840	1870
Γαλαξίδι	64	319
Σύρος	90	700
Σπέτσες	26	211
Ύδρα	24	119
Πειραιάς	1	49

Τζελίνα Χαρλαύτη, «Ναυτιλία», στο Κ. Κωστής – Σ. Πετμεζάς (επιμ.), *Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας τον 19ο αιώνα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006, σ. 438 και 437.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Το διαμετακομιστικό εμπόριο αποτέλεσε την πρώτιστη οικονομική δραστηριότητα στη Σύρο σε όλη την περίοδο της ακμής της. Σπουδαία συμμετοχή στο συνολικό εμπόριο της πόλης είχαν και οι εισαγωγές, οι οποίες σαφώς υπερτερούσαν σημαντικά των εξαγωγών που πραγματοποιούνταν από τους συριανούς εμπόρους. Στην ουσία η Σύρος υπήρξε αφενός η αγορά διοχέτευσης των δυτικών και ανατολικών προϊόντων προς την Ανατολή και τη Δύση αντίστοιχα και αφετέρου ο τόπος εισόδου των εξωτερικών αγαθών προς την ελληνική ενδοχώρα. [...] Το εμπόρευμα που είχε παραγγελθεί από τον ερμουπολίτη έμπορο ερχόταν στη Σύρο για να κατατεθεί στην αποθήκη διαμετακόμισης (transit).

Το ναυπηγείο της πόλης ήταν ένας από τους ζωτικότερους τομείς της τοπικής οικονομίας. Η πλούσια δραστηριότητά του οφείλεται στην παρουσία των ψαριανών και χίων ναυπηγών. [...] Στο πλευρό τους είχαν ένα πολυάριθμο εργατικό δυναμικό, το οποίο παρείχε ειδικευμένη εργασία. [...] Το συνολικά εργαζόμενο προσωπικό του ναυπηγείου ανέρχονταν σε πάνω από 1.000 άτομα. [...] Αν υπολογίσουμε ότι ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός της Ερμούπολης το 1850 ήταν 7.650 άτομα, τότε ο αριθμός των απασχολούμενων στο ναυπηγείο της πόλης υποδεικνύει τη μεγάλη σπουδαιότητα που είχαν οι ναυπηγικές εργασίες στη Σύρο. [...]

Β. Καρδάσης, «Η Σύρος σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου», στο Γ.Β. Δερτιλής - Κ. Κωστής (επιμ.), *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας (18ος – 20ός αιώνας)*, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1991, σ. 329, 325 και 332.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bierstein-Milza, Η ευρωπαϊκή συμφωνία και η Ευρώπη των εθνών (1815-1919), Αλεξάνδρεια, 1997.
- Dakin D., Η ενοποίηση της Ελλάδας (1770-1923), MIET, 1989
- Αζελής Α. – Λαμπάτος Γ., «Θέματα νεοελληνικής ιστορίας», Μεταίχμιο, Αθήνα, 2002.
- Αζελής Α. – Λαμπάτος Γ., «Θέματα νεοελληνικής ιστορίας (Παρευξείνιος Ελληνισμός)», Μεταίχμιο, Αθήνα, 2002.
- Αμπού Έντμοντ, «Η Ελλάδα του Όθωνα», εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Γατσωτής Π., «Κριτήρια αξιολόγησης ιστορίας θεωρητικής κατεύθυνσης», Κέδρος, Αθήνα, 2005.
- Γενικό Επιτελείο Στρατού, «Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897» τόμ.1, Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, 1993.
- Γενικό Επιτελείο Στρατού, «Επίτομη Ιστορία Βαλκανικών πολέμων 1912-1913», τόμ. 1, Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, 1987.
- Γруντάκης Γ. – Δάλκος Γ. – Χόρτης Α. – Χόρτης Ε., «Κριτήρια αξιολόγησης – Θέματα νεοελληνικής ιστορίας», Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2001.
- «Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας Γ' Λυκείου», εκδόσεις Μεταίχμιο, Νέα Έκδοση 2019.
- «Ιστορία Θεωρητικής Κατεύθυνσης Γ' Λυκείου», Εκδόσεις Γρηγόρη, Β' έκδοση, Αθήνα 2019.
- Κασωτάκης Α. – Στεμπίλης Δ., «Θέματα νεοελληνικής ιστορίας», Λιβάνη, Αθήνα, 2006.
- Κλάνης Αντώνης –Κούμας Μανώλης, «Εθνικές Κρίσεις – Εθνικός Διχασμός», ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 2019.
- Κοκορόσκου Ε. – Χρηστίδης Γ. (επιμ.), «Ιστορία θεωρητικής κατεύθυνσης», τχ. α' - β', Εκδοτικός Όμιλος Συγγραφέων Καθηγητών, Αθήνα, 2007.
- Κορδάτος Γιάννης, «Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα», εκδόσεις Μπουκουμάνη – Αθήνα.
- Μπίρης Κ, Αι Αθήναι, Μέλισσα, 1999.
- Παπαζέτης Κ., «Θέματα νεοελληνικής ιστορίας (Κρητικό Ζήτημα και Παρευξείνιος Ελληνισμός)», Μπαχαράκη, Θεσ/νίκη, 2007.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, «Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945» τόμος 1, Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Σβορώνος Ν., Επισκόπηση της ελληνικής ιστορίας, Θεμέλιο, 1994.
- Χόρτης Ε. και ομάδα σχολικών συμβούλων φιλολόγων, «Θέματα νεοελληνικής ιστορίας», Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2000.